

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN KAPATILMASI
REJİMİ

93801

DOKTORA TEZİ
Erdal ABDULHAKİMOĞULLARI

Enstitü Anabilim Dalı: KAMU YÖNETİMİ

Bu tez 20.09/2000 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Burhan KUZU Doç. Dr. Doğan DİMESİL Doç. Dr. Yavuz A.TAŞ Yrd. Doç. Dr. Tahsin ERDİNÇ Yrd. Doç. Dr. Ömer ANAYMET
Jüri Başkanı Jüri Üyesi Jüri Üyesi Jüri Üyesi Jüri Üyesi

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	X
ÖZET.....	XIII
SUMMARY.....	XIV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ PARTİ KAVRAMI VE SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ DURUMU

I- SİYASİ PARTİ KAVRAMI VE SİYASİ PARTİLERİN ÖNEMİ.....	1
A-SİYASİ PARTİNİN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ	5
1 - Terim Olarak.....	5
2 - Doktrinde.....	5
3 - Mevzuatta	7
B-SİYASİ PARTİLERİN FONKSİYONLARI	8
C-SİYASİ PARTİLERİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	11
D-SİYASİ PARTİLERİN ÖNEMİ.....	13
E-SİYASİ PARTİLER VE BASKI GRUPLARI	15
II- SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ DÜZENLEME KAPSAMINA ALINMASI.....	18
A-SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ DURUMU VE HUKUK ALANINDA ETKİLERİ.....	18
1 - Siyasi Partilerin Hukuki Durumunu Açıklayan Görüşler	19
a - Kamu Hukuku Kuruluşu	20

b - Özel Hukuk Kuruluşu.....	20
c - Uzlaşmacı görüş.....	21
2 - Siyasi Partilerin Hukuki Rejiminin Esasları	21
a - Siyasi Partiler Devlet Örgütü Dışında Özgür Kuruluşlardır.	22
b - Siyasi Partileri Düzenleyen Hukukun Niteliği.	24
c - Düzenlemenin Sınırı	25
3 - Siyasi Partilerin Kamu İmkanlarından Yararlanabilmesi	26
a - Kitle İletişim Araçlarından Yararlanma.....	26
b - Partilere Mali Yardım (Devlet Yardımı).....	27
B- TÜRKİYE’DE SİYASİ PARTİLERE İLİŞKİN DÜZENLEMELER	29
1 - Anayasal Düzenlemeler	29
a - 1961 Anayasası Öncesi Dönem	30
b - 1961 Anayasasında Siyasi Partiler.....	32
c - 1982 Anayasasında Siyasi Partiler	33
2 - Kanuni (Yasal) Düzenlemeler	38
a - 648 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu.....	38
b - 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu.....	41
III- SİYASİ PARTİLERİN KURULUŞU, ÖRGÜTÜ VE PARTİ TÜZEL KİŞİLİĞİNİN SONA ERMESİ.....	44
A- SİYASİ PARTİLERİN KURULUŞU.....	44
1 - Kuruluş Özgürlüğü	44
2 - Parti Sicili	46
3 - Bir Kuruluşun Siyasi Parti Olarak Ortaya Çıkışının Sonuçları.....	48
B-SİYASİ PARTİLERİN İÇ DÜZENİ.....	49
1 - Parti İçi Demokrasi	49

2 - Parti Örgütü	53
3 - Parti Üyeliği.....	55
4 - Meclis Grupları	61
5 - Siyasi Partiler ve Seçimler.....	62
6 - Faaliyet Özgürlüğü Alanı.....	67
B- SİYASİ PARTİ TÜZEL KİŞİLİĞİNİN SONA ERMESİ	68
1 - Kapanma.....	68
2 - Başka Partiyle Birleşme	69
3 - Kendiliğinden Dağılmış Sayılma.....	69
4 - Kapatma ve Kapatılmış Parti Kavramı.....	70

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN YASAKLANMASI, KAPATMA SEBEPLERİ, KAPATMA USULÜ, KAPATMA KARARININ ÖZELLİKLERİ VE SONUÇLARI

I - GENEL OLARAK- DEMOKRATİK ÇOĞULCU YAPI- ÇOK PARTİLİ DÜZEN.....	72
II - BATIDA SİYASİ PARTİ YASAKLAMALARI.....	73
III - MİLLETLERARASI KAYNAKLARDA SİYASİ PARTİLER VE BUNA İLİŞKİN YASAKLAMALAR.....	77
IV - TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERE İLİŞKİN YASAKLAR SİSTEMİ.....	79
A - SİYASİ PARTİLERİN AMAÇ VE FAALİYETLERİ İLE İLGİLİ YASAKLAR.....	84
1 - Demokratik Devlet- Demokratik Düzenin Korunması-	84
2 - Laik Devlet- Laik Devlet Niteliğinin ve Atatürk İlkelerinin Korunması-	95

2 - Laik Devlet- Laik Devlet Niteliğinin ve Atatürk İlkelerinin Korunması-	95
a - Laiklik İlkesinin Korunması Ve Halifeliğin İstenmemesi.....	102
b - Laik Devlet Düzeninin Korunması.....	103
c - Dini Gösteri Yasağı.....	104
d - Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yerinin Korunması	105
e - Atatürk'e Saygı Ve Atatürk İlke Ve İnkılaplarının Korunması.....	112
3 - Milli Devlet- Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğünün ve Bağımsızlığının Korunması.....	113
a - Devletin Bağımsızlığının Korunması.....	115
b - Ülke Bütünlüğünün Korunması	115
c - Devletin Tekliği İlkesinin Korunması.....	116
d - Millet Bütünlüğünün Korunması	117
4 - Cumhuriyetin Korunması.....	123
a - Cumhuriyetin Niteliklerinin Korunması.....	125
b - Devletin Bütünlüğü, Resmi Dili, Bayrağı, Milli Marşı Ve Başkentinin Ankara Olduğuna İlişkin Anayasa Hükmünün Korunması.....	126
B- ÖRGÜTLENME ÇALIŞMALARINA İLİŞKİN YASAKLAR	126
1 - Siyasi Partilere Girme Yasağı	127
2 - Tüzük ve Programla Sınırlı Faaliyet	128
3 - Maddi ilişki ve Ticari Faliyet Yasağı	129
4 - Temelli Kapatılan Siyasi Parti ve Mensupları İçin Getirilen Yasaklar.....	130
5 - Siyasi Partilerin İç Düzenlerine İlişkin Yasak.....	131
6 - Siyasi Partilerin Mali Denetimine İlişkin Düzenlemeler.....	133
7 - Çeşitli Yasaklar.....	139
C- SİYASİ PARTİLER KANUNUNA GÖRE SİYASİ PARTİLERİN ANAYASA MAHKEMESİ'NCE KAPATILMASINI GEREKTİREN NEDENLER.....	141

1 - SPK'nun Değişik 101. Maddesine Göre, Anayasa'daki Yasaklara Aykırılık.	141
2 - SPK'nun 102. Maddesine Göre Cumhuriyet Başsavcısı'nın İsteklerine Uyulmaması Durumunda Kapatma.....	143
3 - Yasak Eylemlere Odak (Mihrak) Olma Durumu	148
4 - Seçime Katılmama Nedeniyle Kapatma	153
5 - Diğer Sebeplerle Dava Açılması (Parti Yasakları Dışında Kalan Emredici Hükümleri Anayasa Mahkemesi'nin İhtarına Rağmen Düzeltmemek)	154
6 - Genel Değerlendirme.....	155
V-SİYASİ PARTİLERİN KAPATILMASI USULÜ VE KAPATMA KARARI.....	160
A- KAPATMA DAVASI AÇILMA USULÜ İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER	160
1 - Anayasaya Göre.....	161
2 - Anayasa Mahkemesi Kanunu'na Göre.....	161
3 - Siyasi Partiler Kanunu'na Göre.....	161
B- KAPATMA DAVASI AÇILMASINDA YETKİLİ MERCİLER VE GÖREVLERİ.....	161
1 - Yetkili Organ	161
2 - Dava Açma Yetkisi	162
a - İdari Mercilerin, Savcıların Ve Mahkemelerin Görevi	162
b - Siyasi Partilerle İlgili Yasakları İnceleme Kurulu'nun Görevi.....	162
c - Davanın Açılması.....	163
aa - C. Başsavcılığı'nın Re'sen (Kendiliğinden) Dava Açması.....	163
bb - C. Başsavcısı'nın İstem Üzerine Dava Açması.....	164
aaa - Adalet Bakanlığı'nın İstemi Üzerine	164
bbb - Bir Siyasi Partinin İstemi Üzerine	164
B-YARGILAMA USULÜ.....	165
C- KAPATMA KARARININ ÖZELLİKLERİ VE SONUÇLARI.....	166

1 - Anayasa Güvencesinin Sonu	166
2 - Kapatma Kararının Yenilik Doğurucu Niteliği.....	166
3 - Kapatma Kararının Kesinliği ve Bağlayıcılığı	166
4 - Kapatılan Partinin Malları	167
5 - Kapatılmış Parti Mensuplarının Hukuki Durumları Ve Kurucuları Dahil Üyelerinin Kaybettikleri Siyasi Haklar	167
6 - Kapatılan Parti Yöneticilerinin Cezai Sorumluluğu Ve Kapatma Kararının Ceza Kovuşturmasına Etkisi.....	172

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANAYASA MAHKEMESİNCE KAPATILAN SİYASİ PARTİLER VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI

I - GENEL OLARAK	174
------------------------	-----

II-ANAYASA MAHKEMESİ TARAFINDAN 1982 ANAYASASI'NIN YÜRÜRLÜĞE GİRMESİNDEN ÖNCE KAPATILAN SİYASİ PARTİLER.....	175
--	-----

A- TÜRKİYE İŞÇİ-ÇİFTÇİ PARTİSİ 15.10.1968 (TİÇP)	175
--	-----

B- MİLLİ NİZAM PARTİSİ 20.05.1971(MNP).....	176
---	-----

C- TÜRKİYE İLERİ ÜLKÜ PARTİSİ 24.06.1971 (TİÜP)	182
---	-----

D- TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ 20.07.1971 (TİP)	182
--	-----

E-TÜRKİYE EMEKÇİ PARTİSİ 08.05.1980 (TEP)	187
---	-----

III- 1982 ANAYASASI'NIN YÜRÜRLÜĞÜ GİRDİĞİ GÜNDEN BUGÜNE KADAR GEÇEN SÜRE İÇİNDE KAPATILMALARI İÇİN ANAYASA MAHKEMESİ'NE DAVA AÇILAN SİYASİ PARTİLER VE ANAYASA MAHKEMESİ'NİN BU KONUDA VERMİŞ OLDUĞU KARARLAR.....	192
--	-----

A-YÜCE GÖREV PARTİSİ (YGP)	192
----------------------------------	-----

B-BİZİM PARTİ (BP)	192
C- HUZUR PARTİSİ 25.10.1983 (HZZP)	193
D- MUHAFAZAKAR PARTİ (MHZZP)	199
E- YENİ DÜZEN PARTİSİ (YDP)	199
F-DOĞRU YOL PARTİSİ (DYP)	199
G- TÜRKİYE BİRLEŞİK KOMÜNİST PARTİSİ 16.07.1991 (TBKP)	202
Ğ- CUMHURİYET HALK PARTİSİ 25.09.1991 (CHP)	208
H- SOSYALİST PARTİ 10.07 1992 (SP)	209
I- BÜYÜK ANADOLU PARTİSİ 24. 11.1992 (BAP)	216
İ- HALKIN EMEK PARTİSİ 14.7.1993 (HEP).....	218
J- ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRASİ PARTİSİ 23.11.1993 (ÖDP)	224
K- SOSYALİST TÜRKİYE PARTİSİ 30 11.1993 (STP).....	233
L- YEŞİLLER PARTİSİ 10.02.1994 (YP).....	237
M- DEMOKRASİ PARTİSİ 16.06.1994 (DEP).....	237
N - DEMOKRAT PARTİ 13. 09.1994 (DP)	248
O- SOSYALİST BİRLİK PARTİSİ 19.07.1995 (SBP).....	249
Ö- DEMOKRASİ VE DEĞİŞİM PARTİSİ 19.03.1996 (DDP)	257
R- EMEK PARTİSİ 14. 02. 1997 (EP)	265
S- DİRİLİŞ PARTİSİ 18. 02. 1997 (DİRİ-P)	269
Ş- REFAH PARTİSİ 16. 01. 1998 (RP)	274
T- DEMOKRATİK KİTLE PARTİSİ (DKP).....	290
U- FAZİLET PARTİSİ (FP).....	292

IV-TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ'NİN VERMİŞ OLDUĞU KAPATMA KARARLARI VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ.....	293
---	------------

a - Parti adında "komünist" sözcüğünün bulunması.....	295
b - Türk-Kürt ayrımı yapılarak ayrılıkçılığa ve bölücülüğe destek verilmesi .	295
2-Sosyalist Parti'nin Kapatılması İle İlgili Karar.....	296
3- Özgürlük Ve Demokrasi Partisi'nin Kapatılması İle İlgili Karar	299
B - AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN VERMİŞ OLDUĞU KARARLARIN İÇ HUKUKA ETKİSİ/ PARTİLER HUKUKUNA ETKİSİ	301
V-GENEL DEĞERLENDİRME	311
SONUÇ.....	314
KAYNAKÇA	318
ÖZGEÇMİŞ	334

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİD	:Amme İdaresi Dergisi
AİHM	:Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	:Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AM	:Anayasa Mahkemesi
AMK	:Anayasa Mahkemesi Kararı
AMKD	:Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi
AÜHF	:Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜHFD	:Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	:Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AY	:Anayasa
BAP	:Büyük Anadolu Partisi
Bkz	:Bakınız
C	:Cilt
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	:Çeviren
DDP	:Demokrasi ve Değişim Partisi
DEP	:Demokrasi Partisi
DİHFD	:Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
DİRİ-P	:Diriliş Partisi
DKP	:Demokratik Kitle Partisi
DMTD	:Danışma Meclisi Tutanakları Dergisi
DP	:Demokrat Parti

DYP	:Doğru Yol Partisi
E	:Esas
EP	:Emek Partisi
FP	:Fazilet Partisi
HEP	:Halkın Emek Partisi
HZP	:Huzur Partisi
İBD	:İstanbul Barosu Dergisi
İHD	:İnsan Hakları Dergisi
İHKD	:İnsan Hakları Kararlar Derlemesi
İÜHF	:İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İÜHFM	:İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
K	:Karar
KPD	:Alman Komünist Partisi
KT	:Karar Tarihi
Mad	:Madde
MHAD	:Mukayeseli Hukuk Dergisi
MNP	:Milli Nizam Partisi
MP	:Millet Partisi
MHZP	:Muhafazakar Parti
MÜHF	:Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
ÖDP	:Özgürlük ve Demokrasi Partisi
RG	:Resmi Gazete
RP	:Refah Partisi
s	:Sayfa
SP	:Sosyalist Parti

SPK	:Siyasi Partiler Kanunu
SRP	:Alman sosyalist Reich Partisi
STP	:Sosyalist Türkiye Partisi
Sy	:Sayı
TBKP	:Türkiye Birleşik Komünist Partisi
TCK	:Türk Ceza Kanunu
TDK	:Türk Dil Kurumu
TEP	:Türkiye Emekçi Partisi
TESAV	:Toplumsal, Ekonomik,Siyasal Araştırmalar Vakfı
İÇP	:Türkiye İşçi Çiftçi Partisi
İİP	:Türkiye İşçi Partisi
İİÜP	:Türkiye İleri Ülkü Partisi
İMK	:Terörle Mücadele Kanunu
TODAİE	:Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TÜSİAD	:Türk Sanayici İş Adamları Derneği
/b	:Ve benzeri
/d	:Ve devamı
YDP	:Yeni Düzen Partisi
YGP	:Yüce Görev Partisi
YP	:Yeşiller Partisi

ÖZET

Siyasi partiler demokrasinin vazgeçilmez unsurudur. Bugün modern devlet ve siyasi partiler iç içe geçmiş iki kavram halindedir ve artık siyasi partisiz bir devlet düşünülemezdir.

Siyasi partilerin evrensel plandaki bu öneminin yanında, 1982 Anayasası ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile bu kuruma getirilen statünün, toplumun hemen her kesiminde tartışılıyor olması ve hiçbir demokratik batı ülkesinde rastlanmayacak sayıda siyasi partinin kapatma yaptırımını ile karşılaşmış bulunması, bazı partiler için de kapatma istemli davalara halen Anayasa Mahkemesi'nde bakılmakta olması, konuyu daha önemli kılmaktadır.

Bu görüş ve düşüncelerden hareketle, siyasi partilerin ülkemizdeki kapatılma rejiminin inceleneceği bu çalışma, genel bir teorik çizgiden yola çıkarak partilerin hangi çerçeve içinde faaliyet göstereceklerini, bu alanın sınırlarını ve sınır taşlarını ele alacaktır.

"Türkiye'de Siyasi Partilerin Kapatılması Rejimi" isimli bu tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, siyasi parti kavramı, siyasi partilerin önemi, partilerin fonksiyonları, siyasi partilerin tarihsel gelişimi, partilerin kuruluş şartları, iç düzenleri ve işleyişleri, sona ermeleri incelenmiştir. İkinci bölümde, hukukumuzda siyasi parti yasaklamaları önce Anayasal çerçeve, daha sonra kanuni çerçeve ayrı ayrı ele alınarak, Siyasi Partiler Kanunu ile partilere getirilen ve Anayasa'yı da aşan sınırlamalar ve yasaklamaların daha belirgin bir biçimde gözler önüne serilmesi sağlanmıştır. Son olarak üçüncü bölümde, uygulamadan örneklerle Anayasa Mahkemesi kararları açısından siyasi partilerin statüleri ve kapatılma şartları, çeşitli parti kapatma davaları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türk Anayasa Mahkemesi'nce kapatılan partilerin yaptıkları başvurular üzerine vermiş olduğu kararlar değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, 1982 Anayasası ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun parti yasakları ve partilerin kapatılmasına ilişkin hükümlerinin yeniden düzenlenerek gerçek demokrasilerdeki hukuki çerçeveye getirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda parti yasakları daraltılmalı ve şiddet eylemlerine başvurmadığı, şiddete teşvik etmediği müddetçe partilerin kapatılmaları mümkün olmamalıdır.

SUMMARY

The thesis named "The Regime Of The Political Parties' Closedowns In Turkey".

KEYWORDS: Political Party, Closedowns, Supreme Court, 1982 Constitution, Political Parties Law.

Political Parties are the essential element of democracy. Today, modern state and them become interrelated two non-separable concepts and it could not be-imagened a state without any political party.

Beside their importance in the overall plan, the ongoing debate in among almost all civil layers of society about the status quo brought by 1982 Constitution and the Political Parties Law with the title number 2820, very high incidence of their encounters with the sanctions aimed to close them which could not be seen in any western country as well as the cases summoned to close some of them and still being held in the Supreme Court prove the necessity that this matter should be given more importance.

Proceeding further with this idea and point of view, this study in which the regime of the political party closedowns in our country will be analyzed, examines in which frame they will perform their activities, the border lines of this field of activity and the corner stones of this border, after explaining the kinds and the status of them by moving a long the general theoretical line.

The thesis includes three sections. In the first section, the concept of the party, the importance of them, their functions, historical developments, the necessary conditions for the formation, party's interior regulations and their endings were identified. In the second part, the limitations and sanctions created by the Political Parties' Law and sometimes getting over the constitutional jurisdiction are shown clearly by being analyzed the party sanction in our legal system separately first in the constitutional frame and then in the legal frame. In the final section, the closing orders and the status of the parties in the mean of the rulings of the Supreme Court, variety of closedowns and the final Decisions of European Human Rights Court are studied by being taken the examples from practice.

For the conclusion, the articles about the sanctions are the party close-ups in 1982 Constitution and Political Parties Law should be put into the legal frame the same as the real democracies do for this reason, the party sanctions should be limited and it must be impossible to close them unless they use the violence or they encourage the people to use the violence.

GİRİŞ

Siyasi partiler çağdaş demokrasilerin temel unsurlarındandır. Modern demokrasi siyasi partiler olmadan yaşayamaz. Bu durum, demokrasinin işleyişinin zorunlu bir unsuru olan siyasi partileri, günümüzde üzerinde önemle durulması gereken örgütler haline getirmiştir.

Siyasi partilerin bu öneminin yanında, 1982 Anayasası ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile bu kuruma getirilen hukuki ve siyasi çerçevenin, tüm toplum kesimlerinde tartışılıyor olması, konuya daha bir ağırlık verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Ülkemizde, başta 1961 Anayasası ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu olmak üzere 1982 Anayasası ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden bu yana geçen zaman dilimi içinde hiçbir demokratik batı ülkesinde rastlanmayacak sayıda siyasi partinin kapatma yaptırımını ile karşılaşmış bulunması, bazı partiler için de kapatma istemli davalara halen Anayasa Mahkemesi'nde bakılmakta olması, konunun başka bir önemli yönünü oluşturmaktadır.

Bu görüş ve düşüncelerden hareketle, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak tanımlanan siyasi partilerin ülkemizde geçerli olan kapatılma rejiminin inceleneceği bu çalışma, genel bir teorik çizgiden yola çıkarak partilerin tanım ve niteliklerini açıkladıktan sonra, onların hangi çerçeve içinde faaliyet göstereceklerini ve bu alanın sınırlarını ele alacaktır. Bu noktaya gelince, Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu'ndaki düzenlemelerin ilgili hükümlerinin gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Siyasi Partiler hakkında 1982 Anayasası'nın 68. ve 69. maddeleri ile 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu doğrudan düzenlemeler getirmektedir. Siyasi partileri düzenleyen hukuk sadece Anayasa'nın yukarıda belirtilen maddeleri ve Siyasi Partiler Kanunu değildir. Bunlara, partinin tüzük ve yönetmeliklerini, siyasi partiler hakkında çıkarılmış kanunlarla birlikte seçim ve parlamento hukukunun da birçok kurum ve ilkelerini ilave etmek mümkündür.

İnceleme konumuz üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, siyasi parti kavramı, siyasi partilerin önemi, partilerin fonksiyonları, siyasi partilerin tarihsel gelişimi, partilerin kuruluş şartları, iç düzenleri ve işleyişleri, sona ermeleri incelenecektir. Her demokratik kurumun bir geçmişi bulunduğu gibi, siyasi partilerin de tarihin derinliklerine inen geçmişleri vardır. Bu nedenle siyasi partilerin gerek batı dünyasında ve gerekse ülkemizdeki tarihi gelişimleri ortaya konmadan, ülkemizde faaliyet gösteren siyasi partiler hakkında varılacak yargılar hep eksik kalacaktır.

Ayrıca, siyasi parti kavramı, siyasi partilerin nitelikleri, baskı grupları ile ilişkileri, seçim ve seçim sistemlerinin siyasi partiler üzerindeki etkileri yine bu bölüm içinde yer alacaktır. Böylece, siyasi parti dediğimiz tarihin, sosyolojinin ve hukukun konusu olan kurum, açıklanmaya ve kavranmaya çalışılacaktır.

İkinci bölümde, hukukumuzda siyasi parti yasaklamaları önce Anayasal çerçeve, daha sonra kanuni çerçeve ayrı ayrı ele alınarak, Siyasi Partiler Kanunu ile partilere getirilen ve Anayasa'yı da aşan sınırlamalar ve yasaklamaların daha belirgin bir biçimde anlaşılması sağlanacaktır. Ayrıca, Anayasal ve kanuni açılardan yapılacak inceleme sırasında siyasi partilerle ilgili, varılan önemli sonuçlar, genel değerlendirme başlığı altında yeniden özetlenecektir. Yine, siyasi partilerin kapatılması usulü ve kapatılma kararı Anayasal ve kanuni açıdan ele alınacaktır. Ayrıca kapatma kararının özellikleri ve sonuçları da bu bölümde incelenecektir.

Üçüncü ve son bölümde, uygulamadan örneklerle Anayasa Mahkemesi kararları açısından siyasi partilerin statüleri ve kapatılma şartları, çeşitli parti kapatma davaları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türk Anayasa Mahkemesi'nce kapatılan partilerin yaptıkları başvurular üzerine vermiş olduğu kararlar değerlendirilecektir.

Yine bu bölümde, hem 1961 Anayasası'nın yürürlükte olduğu dönemdeki Anayasa Mahkemesi'nin parti kapatma davaları ve gerekçeleri, hem de 1982 Anayasası dönemindeki önemli davalar, genel, ama önemli yönleriyle, çağdaş demokrasi açısından incelenmeye çalışılacaktır.

Bu kararlar incelenirken Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararların, gerekçelerinin daha rahat anlaşılabilmesi için kısa da olsa özellikle Yargıtay

Cumhuriyet Başsavcılığı'nın iddianame özeti ve davalı siyasi partilerin savunma özetlerine de yer verilecektir.

Ayrıca siyasi partilere yargı alanında çizilen çerçevede zaman içinde bir değişme olup olmadığının kolaylıkla tespiti açısından, siyasi partilerle ilgili Anayasa Mahkemesi kararlarını kronolojik sıraya göre takip etmeye çalıştık.

Öte yandan, Türk Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu kapatma kararları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin parti kapatmaya ilişkin vermiş olduğu kararlar bağlamında değerlendirilecektir. Yine, bu bölümde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye'de kapatılan partilere ilişkin kararlarının partiler hukukuna ve aynı zamanda iç hukuka etkisi de değerlendirilecektir.

İnceleme metodu açısından ise, tezimizde siyasi partilerin hukuki statüsünü incelemeye çalışırken, yukarda belirttiğimiz gibi, onların hem tarihi köklerini ve gelişimini sergilemeye, hem de uygulamadaki durumlarını Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu'ndaki düzenlemeler ışığında tespite çalıştık. Bunu yaparken konunun açıklığı kavuşması için Siyaset Bilimi ve Siyasi Tarih ile ilgili materyalleri de imkanlar ölçüsünde değerlendirmeye çalıştık. Siyasi parti kavramı ile ilgili çalışmalar genel olarak Siyaset Bilimi alanında yapılmaktadır. Çünkü siyasi partiler bir nevi siyasi hayatın aktörleri konumundadır. Siyasi partilerin kapatılması hukuki olduğu kadar, aynı zamanda siyasi bir konudur. Ancak çalışmamızda siyasi yönü üzerinde asgari ölçüde durulmuş olup özellikle hukuki yönü irdelenmeye çalışılmıştır. Zaten siyasi partilerin Anayasa ve Kanunlarda düzenlenmesi onun Hukuk Biliminin konusunu oluşturduğunu göstermektedir. Hukuk Biliminin inceleme metodu, kurallara dayalı tümden gelim metodudur. Siyaset Biliminin metodu ise, sosyo-ekonomik ve siyasi olayların gözlemine dayalı tüme varım metodudur. Dolayısıyla biz çalışmamızda, siyasi partilerin hem Siyaset hem de Hukuk Biliminin konusunu oluşturması nedeniyle her iki metodu birlikte izleyeceğiz.

Böylece, teori ve uygulamanın buluştuğu noktada Türk siyasi hayatının partilere ilişkin fikri yelpazesindeki uç noktaların neler olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Özellikle "parti

kapatma" davalarında hangi partilerin yasaklandığını tespit eden Anayasa Mahkemesi, böylece siyasi hayatın işlerlik kazanacağı alanın sınırlarını da belirlemiş olmaktadır.

Çalışmamızda, yaşayan ve herkesçe anlaşılabilir bir dil kullanmaya özen gösterdik. Anlaşılabilir olmak kaydıyla eski-yeni ayrımı yapmaksızın her sözcüğü kullanmayı Türkçe'nin bir zenginliği olarak gördük.

Çalışmamızın sonuç kısmında ise, bu konudaki görüşlerimizi açıklamaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ PARTİ KAVRAMI VE SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ DURUMU

I- SİYASİ PARTİ KAVRAMI VE SİYASİ PARTİLERİN ÖNEMİ

A-Siyasi Partinin Tanımı ve Özellikleri

1- Terim Olarak

Parti terimi, lügat anlamı itibariyle bölüm, parça grup anlamına gelmekte ve "aynı siyasi düşünceleri taşıyan kimselerin teşkil ettiği topluluğun adı" şeklinde tanımlanmaktadır (TÜRKÇE SÖZLÜK, 1988. ; BERKES, 1946: 2).

Eskiden dilimizdeki fırka kelimesinin yerini alan parti terimi, dilimize Fransızca'dan girmiştir. İngilizce party, Fransızca parti, Almanca partei, Latince karşılığı ise pars'dır (TİKVEŞ, 1971: 147).

Siyasi parti terimine Anayasalarımızda da yer verilmiştir. Zaten, siyasi kelimesi, siyasetle ilgili, siyasal politik anlamlarına gelmektedir. Parti terimi, Anayasalarımızda- 1961 Anayasası'nın 56., 1982 Anayasası'nın 68. maddesi- hem siyasi parti, hem de parti kelimeleriyle eş anlamlı bir şekilde kullanılmıştır. Benzer şekilde Alman Anayasası'nın 21. maddesinde de parti terimi siyasi parti karşılığı olarak kullanılmıştır. Görüldüğü gibi, parti terimi siyasi parti anlamını da taşımaktadır (TİKVEŞ, 1982: 118). Dolayısıyla biz de çalışmamızda yer yer siyasi parti ya da parti kavramlarını kullanacağız.

2- Doktrinde

Siyasi partilerin tanımı üzerine doktrinde yazarlar arasında bir görüş birliği yoktur. Zaten, herkesin üzerinde birleşebildiği bir siyasi parti tanımının, siyasi hayatın dinamizmi karşısında kısa zamanda değerini yitireceği muhakkaktır (a.g.e., s.118).

Siyasi parti, kamu hukukçularından H.Krüger'e göre (KRÜGER, Allgemeine Staatslehre, Zweite durchgesehene Auflage, Stuttgart 1966, W. Kohlhammer Verlag, s.367'dan aktaran TİKVEŞ, 1982: 118), " vatandaşlara bir program ve belirli bir siyasi

istikamet gösteren, bir grup insan ve taraftarlarının meydana getirdikleri topluluktur". La Palombara ve Weiner ise siyasi partiyi, yöneticilerinin ömürleri ile sınırlı olmayan, devamlı ve istikrarlı bir örgüte sahip, siyasi iktidarı ele geçirme ve elde etme yolunda bilinçli çaba sarfeden, seçmenler arasında taraftar kazanma veya herhangi bir şekilde halkın desteğini sağlamaya çalışan, yerel birimlerle örgüt merkezi arasında düzenli bir ilişkinin kurulduğu siyasi yapılar olarak tanımlamaktadırlar (LA PALOMBARA-WEINER, 1966: 6). Epstein ise kendisine parti adı verilen her kuruluşun parti sayılması gerektiğini savunmakta ve belli bir isim (etiket) altında devlet yöneticilerini seçtirmeye çalışan her grubun, ne kadar gevşek bir biçimde örgütlenmiş olursa olsun parti tanımı içine gireceğini belirtmektedir (EPSTEIN, 1967: 9-10).

Ünlü siyaset bilimcilerden Lipson, parti kelimesini, bir yasama organında ortak bir adla anılmayı kabullenen, tek bir önder aracılığı ile işbirliği yapan ve genel olarak aynı politikaları savunan üyelerin bir örgütü, veya başka bir anlamda da, partinin hükümet politikasının genel çizgileri hususunda büyük ölçüde anlaşma içinde olan ve aynı doğrultuda oy kullanmaya alışkın olan vatandaşların birliği şeklinde tanımlamaktadır (LIPSON, 1984: 266). Max Weber ise, siyasi partileri, modern demokrasinin oy verme olanağına kavuşturduğu büyük halk yığınlarını etkilemek ve örgütlendirmek amacıyla girişilen çabaların sonucu olarak görür (WEBER, 1986: 243). Siyasi partileri, özü bakımından halkın siyasete katılmasının araçları olarak kabul eden Özbudun, "halkın desteğini sağlamak" kriterini temel alarak, bu desteğinde her zaman "yarışmacı bir seçim" yoluyla olmayabileceğini vurgulayarak, siyasi partileri; "halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklar" olarak tanımlamaktadır (ÖZBUDUN, 1979: 19). Bir diğer tanımda siyasi parti; "ortak görüşleri paylaşan insanların siyasal iktidarı ele geçirmek amacıyla kurdukları örgüt " şeklinde tanımlanmaktadır (TEZİÇ, 1976: 6). Bu tanımda esas alınan ilke, diğer çıkar grupları ve baskı gruplarından siyasi partiyi ayırt etmek için getirilen "amaç" unsurudur. Eğer bahis konusu örgüt, siyasi iktidarı ele geçirmek amacını gütmüyorsa o topluluk siyasi parti değildir (a.g.e., s.6).

3- Mevzuatta

Mevzuatta da siyasi partilerle ilgili tanımlar yer almaktadır. Ancak, anayasalarda tanım yapılmamakta sadece siyasi partilerden sözedilmektedir. Siyasi partilerle ilgili düzenlemelerinden etkilendiğimiz Alman Anayasası'nda da siyasi partiler tanımlanmamıştır. Alman Anayasası'nın 21. maddesinde belirtilen hususlar bir tarif değil, hangi derneklerin siyasi parti sayılacağı konusundaki hükümlerden ibarettir (TİKVEŞ,1982: 119).

Alman Siyasi Partiler Kanunu'nun 2. maddesine göre ise parti kavramı şöyle tanımlanmıştır: " Partiler, daimi veya uzun zaman için kurulmuş federasyon veya eyaletteki siyasi iradenin oluşumunu etkileyen, halkın federal meclis veya federe meclislerden birinde temsiline katılmak isteyen, fiili durumu, özellikle teşkilatının sağlamlığı ve genişliği, üye sayısına nazaran kamu oyundaki görüşünün itibari ile amacıyla bağdaşır ciddiyette olduğu konusunda yeter derecede itimat uyandıran vatandaş topluluklarıdır" (PANTÜL,1982: 75). Alman Siyasi Partiler Kanunu'nun yapmış olduğu bu tanımda, " siyasi partilerin iktidarı ele geçirmek için mücadele etmesi " hususu belirtilmemiştir. Çünkü partilerin mutlaka siyasi iktidarı ele geçirmek için mücadele etmeleri gerekmez. Bütün mesele kamunun siyasi iradesini etkilemektir (PERİNÇEK, 1985: 89).

Ülkemizde ise, 1961 Anayasası'na gelinceye kadar Anayasalarımızda siyasi parti kavramına yer verilmemiştir. Siyasi partilere 1961 Anayasası, 56. ve 57. maddelerinde yer vermiş, ayrıca birçok maddelerinde (mad. 19, 26, 84, 92, 119, 120, 145) partilerle ilgili hükümler yer almıştır. Ancak, 1961 Anayasası siyasi parti tanımına yer vermemiş, bu işi siyasi partiler kanununa bırakmıştır.

1982 Anayasası da 1961 Anayasası gibi siyasi partiyi tanımlamamış ve siyasi partilerle ilgili hükümleri iki madde (mad.68-69) de düzenlemiştir. Anayasamızın tanımlamadığı ve genel olarak demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru olarak belirtmekle yetindiği siyasi parti kavramı, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 3. maddesinde ise şöyle tanımlanmıştır: "Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşler

doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacı güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır" (KUZU, 1995: 463). Tanımda, kanun koyucunun, siyasi partileri sırf siyasi iktidarı ele geçirmek amacıyla çok fazla çekişmeci bir alana kaymalarını önlemek amacıyla olsa gerek "siyasi iktidarı ele geçirme" unsuruna yer vermediği görülmektedir. Kanaatimizce bu durum, siyasi partileri, çıkar ve baskı gruplarından ayıran önemli bir kriteri - siyasi iktidarı ele geçirme - gözardı ettiğinden aradaki farklılığı teorik de olsa gölgelemektedir.

Örnek olarak naklettiğimiz bu tanımlardan yola çıkarak siyasi partiyi şöyle tanımlayabiliriz: Siyasi parti; meşru ve açık şekilde halkın desteğini alarak, siyasi iktidarı ele geçirmeyi ve kullanmayı amaçlayan, muhalefet halinde siyasi iktidarı denetlemeyi sürdürebilen, ülke genelinde, veya yerel düzeyde örgütlenebilen ilke, düşünce ve doktrin birliğine ulaşmış, açık bir propaganda ile meşru faaliyetlerini siyasi alanlarda da sürdürebilen belli bir programa sahip siyasi kuruluşlardır.

B-Siyasi Partilerin Fonksiyonları

Siyasi partiler, toplumun geniş kesimlerinin siyasal katılma ihtiyaçlarından doğmuş ve bu siyasal katılmanın daha da genişlemesine, giderek siyasi iktidar üzerinde etkinlik kazanmasına katkıda bulunmuşlardır. Artık, günümüz (modern) demokrasilerini siyasi partiler olmaksızın düşünmek mümkün değildir. Bütün modern demokrasilerde devlet organlarının işleyişleri ve kararları ile siyasi partiler arasında yakın bir ilişki vardır. Siyasi partiler özellikle, devlet organlarının karar verme/alma süreçlerinde büyük role sahiptirler. Dolayısıyla modern siyasi sistemlerde partilerin gördükleri fonksiyonların neler olabileceğinin tesbiti önem kazanmaktadır. Siyasi partilerin fonksiyonları tabirinden amaç; siyasi partilerin demokratik bir rejimde, rejimin iyi işleyebilmesini sağlamalarıdır (PAYASLIOĞLU, 1952: 69).

Siyasi partilerin önemli fonksiyonlarından biri hiç kuşkusuz toplumdaki dağınık düşüncelere ve eğilimlere açıklık kazandırmaktır. Siyasi partilerin bulunmadığı toplumlarda, aralarında bağlantı kurulmamış dağınık kişisel eğilim ve düşünceler

vardır. Siyasi partiler bu isteklere yön verir, açıklık kazandırır ve bunların belli kalıplara dökülmesini sağlar (TEZİÇ, 1976: 20). Siyasi partiler benzer görüşleri birbiriyle kaynaştırarak ferdi farklılıkları azaltmak suretiyle birkaç büyük grup haline getirir. Modern demokratik siyasi sistemlerde partilerin önemli fonksiyonlarından biri de, kendilerini destekleyen seçmen kitlesinin ve çeşitli sosyal grupların çıkarlarını bağdaştırarak bir senteze ulaştırmaktır (a.g.e., s.20).

Siyasi partilerin, modern siyasi sistemlerde gördükleri bir diğer fonksiyon da menfaatlerin birleştirilmesidir. Menfaatlerin birleştirilmesi, çeşitli kişi grup ve kuruluşların siyasi sistem karşısındaki isteklerinin, genel siyaset alternatiflerine dönüştürülmesidir (ÖZBUDUN, 1979: 92). Geleneksel ve otoriter sistemlerde menfaatlerin birleştirilmesi, genellikle devlet organları tarafından ve siyasi kararların alınması sırasında gerçekleştirilir. Dolayısıyla, bu fonksiyonu, siyasi kararların alınması fonksiyonundan ayırmak güçleşir. Halbuki, modern demokratik sistemlerde menfaatlerin açıklanması ile siyasetin tayini, yani kararların alınması safhaları arasında bir ara işlem olarak menfaatlerin birleştirilmesi kolayca gözlemlenebilir. Demokratik sistemlerde, bu ara işlemi yerine getiren kurum, siyasi partiler olmaktadır. Zira, siyasi partiler, seçim yoluyla siyasi iktidarı ele geçirmeyi hedefleyen kuruluşlar olarak genellikle tek bir sosyal menfaati temsille yetinmezler. Oy oranlarını artırabilmek için, farklı menfaat gruplarını kendi saflarına çekmeye çalışırlar. Bu da parti politikasının belirlenmesinde çeşitli grupların menfaat ve isteklerinin parti tarafından birleştirilip bağdaştırılması sonucunu doğurur. Yani, siyasi partiler, toplumdaki sayısız menfaatleri birkaç ana grup etrafında siyaset alternatifini haline getirerek halkın, seçim yoluyla, hükümet politikasının belirlenmesi sürecinde etkinliğini artırır (a.g.e., s.93). Ancak hemen belirtelim ki, siyasi kültürün parçalanmış olduğu bir toplumda, siyasi partilerin uzlaşmaz görünen menfaatleri birleştirebilmeleri çok güç olacaktır. Bu da siyasi iktidarın önemli kararlar alabilme ve bunları uygulama yeteneğini kaybetmesine neden olabilir (a.g.e., s.95).

Siyasi partilerin, "siyasal devşirme" diye adlandırdığımız; siyasi sistemdeki çeşitli rolleri yerine getirecek kişilerin seçimini ifade eden bir fonksiyonu daha vardır (a.g.e., s.98). Yani, bu şekilde siyasi personelin, yönetici kadroların ve liderlerin seçimi sağlanmaktadır. Bütün modern siyasi sistemlerde - demokratik veya totaliter olsun-

siyasi kadrolar ve liderler genellikle partiler içinden çıkarlar. Özellikle Marxist sistemlerde iktidarın yolu mutlaka parti basamaklarından geçer (KAPANİ, 1986: 167). Bu fonksiyon açısından siyasi partiler, liderlerin ve politik kadroların devşirildiği ve yetiştirildiği "ocak"lar olarak nitelenebilir. Partisiz sistemlerde, siyasi devşirme fonksiyonu, doğal olarak parti dışı kurumlarca (geleneksel elitler - feodal aileler, dini kuruluşlar-, ordu, bürokrasi) yerine getirilebilir (a.g.e., s.167).

Siyasi Partilerin, seçimlerde aday göstermek suretiyle, siyasi iktidarı kullanacak kadroların seçmenlerce tanınmasına yardımcı olmalarının yanısıra, seçime katılmaları teşvik eder mahiyette eğitici fonksiyonları da vardır (TEZİÇ, 1976: 21).

Siyasi partilerin bir diğer fonksiyonu da, siyasal sistemdeki rollerin öğrenilmesi, siyasi kültürün benimsenmesi ve devam ettirilmesi süreci olarak ifade edilen, "siyasal sosyalleşme"dir (ÖZBUDUN, 1979: 108). Günümüzde siyasi katılımın başlıca kanalları haline gelmiş olan siyasi partiler, hemen hemen bütün sistemlerde, halk kitleleri ile iktidar arasında bir köprü görevi görürler. Bu roller, siyasi partileri, toplum içinde siyasi kültürün yayılması veya değiştirilmesinde etkili bir kuruluş haline getirmektedir (KAPANİ, 1986: 166).

Siyasi partilerin belirtebileceğimiz bir diğer fonksiyonu da, seçimlerde çoğunluğu elde eden partinin, siyasi iktidarı kullanma sorumluluğunu yüklenmesi, azınlıkta kalanların ise muhalefet olarak iktidarı denetlemesidir. İktidara gelen siyasi partilerin devletin siyasi karar organları olan yasama ve yürütme içinde önemli role sahip olmasını ifade eden bu fonksiyona, "yönetme" veya "hükümet etme" fonksiyonu da denilmektedir (a.g.e., s167). Bu fonksiyon, anayasa ve parti sistemlerine göre farklılıklar gösterir (Partilerin devlet idaresi içindeki farklı rolleri için bkz. ÖZBUDUN, 1979: 147-162). Diğer yandan, demokratik sistemlerde siyasi partilerin - muhalefette buldukları sürece- "hükümet etme" fonksiyonlarının alternatifi sayılan özel bir fonksiyonu (iktidarın kullanılmasını denetlemek) vardır. Muhalefet partileri iktidar partisinin (veya partiler koalisyonunun) icraatını devamlı olarak kontrol ederler ve eleştirirler. Bunu yaparken başlıca iki amaç güttükleri söylenebilir: Birincisi, alınacak siyasi kararları kendi görüş açılarından etkilemek, ikincisi ise alternatif çözüm yolları göstermek suretiyle kamuoyu oluşturmak ve geliştirmek. Böylece kendi politikalarına taraftar

toplayabildikleri ölçüde ileride iktidara gelme imkanlarını da hazırlamış olacaklardır. Bu arada, muhalefet partilerinin iktidarı denetleme görevlerini yerine getirirken, temel hak ve özgürlükleri kollama bakımından oynadıkları rolü de ayrıca belirtmek yerinde olacaktır (TURGUT; 1984: 23).

C- Siyasi Partilerin Tarihi Gelişimi

Partileşme olayının sadece zamanımıza özgü olmadığı bir gerçektir. Küçük bir insan grubunun bulunduğu her yerde, düşünce ve çıkar ayrılıklarına dayalı sosyal bölünmelerin sonucu olarak gruplaşma olgularına rastlamak her zaman mümkündür (TİKVEŞ, 1971: 147). Kısacası iktidar mücadelesi, insanların siyasi topluluklar oluşturmalarından bu yana vardır. Aynı çıkarı paylaşan insan gruplarının bir araya gelerek siyasi eylem toplulukları oluşturmaları, bu mücadele kadar eskidir. Ancak, tarihteki her türlü gruplaşma ya da hareket, günümüz anlamında parti sayılmaz (TUNAYA, 1952: 3 vd).

Burjuvazinin yasama meclislerine egemen olması ve monarşik iktidarı zayıflatarak onun yerine geçtiği XIX. Yüzyılla birlikte, günümüz anlamında siyasi partiler ve benzeri örgütler ortaya çıkmıştır. Çağdaş anlamda siyasi partilerin ortaya çıkışı XIX. Yüzyılda olmuş ve ilk olarak ABD'de gerçekleşmiştir (CHAMBERS, 1971: 156).

Demokratik oy hakkının gelişmesi, bütün sınıfların siyasi mücadeleye katılması ve endüstrideki gelişmeye bağlı olarak hızla değişen sınıf ilişkileri de, siyasi partilerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (DUVERGER, 1993: 18). Ancak XIX. Yüzyıl başlarında ekonomik gelişme düzeyi bakımından, İngiltere'den geri olan ABD'nde, modern siyasi partilerin, çok daha önce ortaya çıkmış olması, Amerikan toplumunun değer sisteminin; İngiltere'ye oranla daha demokratik, daha eşitlikçi ve katılımcı bir nitelik taşımasıyla açıklanabilir (CHAMBERS, 1971: 157). Çağdaş anlamda siyasi partilerin ilk olarak ABD'de ortaya çıkmasının nedenleri hakkında değişik görüşler vardır. Bunlar; Amerika'da seçme hakkı üzerindeki kısıtlamaların Avrupa'dan önce kalkmış olması, ABD'de burjuvazi-feodalite çatışmasının Avrupa'dakinin aksine olmaması, Amerikan toplumunun sosyal ve kültürel özellikleri halk kitlelerinin kapitalizme yatkın bir ruha sahip olmaları, endüstri devrine daha önce girilmesi ve ilk

çağdaş anayasa yapılması gibi faktörlerdir (TUNAYA, 1982: 258). İşte bu gelişmelerle birlikte toplumdaki sınıflar iktidar mücadelesine katılabilmıştır. Yani, siyasi partiler toplumdaki çıkar çatışmaları ve eğilimleri dile getirmekle birlikte seçmen kitlelerini propaganda ve farklı eğitim araçlarıyla belirli bir siyasi görüş etrafında toplama ve yönlendirme kabiliyetine de sahiptirler (LEİBHOLZ, 1962: 225).

Siyasi partilerin ortaya çıkışı çağdaş, siyasi kurum ve hareketlerin çoğu gibi demokratik fikirlerin, başta basın olmak üzere kitle haberleşme araçları ile yayılmasına, kitle eğitime ve özellikle sanayi devrimi olgusuna bağlanmaktadır (PERİNÇEK, 1985: 26).

Bir kanun koyucunun iradesinden çok kendiliğinden meydana gelmiş birer sosyal varlık olan siyasi partilerin biri sosyolojik diğeri hukuki olmak üzer iki yönü vardır. Bugünkü anlamda siyasi partilerin ilk halini, 19. Yüzyılda önem kazanan parlamentoda aynı siyasi eğilimi paylaşan milletvekillerinin kurdukları "seçim komiteleri" oluşturur (DUVERGER, 1977: 66). Bireylerin siyasi tercihlerini kendi vicdani kanaatlerine göre serbestçe kullanmalarına engel olacağı düşüncesiyle liberal temsili demokrasi anlayışı siyasi partilerin gelişimine engel olmuştur. Amerikan Anayasa'sının gelişimi ve Fransız ihtilali süresince siyasi partilerin kurulması ihtimali üzerinde pek durulmamıştı. Partiler zararlı birer kuruluş olarak görülmekteydi. Şöyle ki; Alman kamu hukukçularından Paul Laband ve Georg Jellinek, parti kavramının devlet üzerinde hiçbir rolü olamayacağını kesin bir şekilde ifade ederek partilere cephe almışlardı (TİKVEŞ, 1982: 122). Ancak daha sonraları teknolojik gelişmeler ve şehirleşme hareketlerinin bir sonucu olarak oy hakkının genişlemesiyle başlangıçta "seçim komitesi" şeklinde doğmuş olan siyasi partiler hızla gelişmiştir. Aynı şekilde İngiltere'de de oy hakkının genişlemesiyle, modern siyasi partilerin doğuşu arasında aynı yönde bir paralellik vardır (KARAMUSTAFAOĞLU, 1970: 8; VERNON, 1961: 41). Böylece geniş halk kitlelerinin iktidar mücadelesine katılmaya başlamalarıyla partiler, ilk kez parlamentolarda milletvekillerinin meydana getirdikleri seçim komiteleri olmaktan çıkmıştır. Böylece kadro partilerden kitle partilerine geçilmiştir (LEİBHOLZ, 1962: 232-239; TİKVEŞ, 1982: 122).

Fransa'da ise örgütlü gerçek siyasi partiler 19. Yüzyılın başlarında kurulmuştur. Fransız siyasi partilerinin gelişimini siyaset bilimciler, 1815-1875 dönemi, 1875-1945 dönemi

ve 1945'ten günümüze kadar uzanan dönem olmak üzere üç tarihi döneme ayırmaktadırlar (KABOĞLU, 1985: 104).

Almanya'da siyasi partiler teşkilatlı olarak 1848 sanayi inkılabından sonra ortaya çıkmışlardır. 1949 tarihli Bonn Anayasası ile de varlıkları benimsenmiş ve anayasa kurumu haline gelmişlerdir (BERKES, 1946: 120).

Dünyada siyasi partilerle ilgili Amerika ve Avrupa'da meydana gelen gelişmelerin yanı sıra Afrika'da da bir takım değişiklikler olmuştur. Batıda olduğu gibi Afrika'da da partilerin çoğu parlamento dışında oluşmuşlardır. Afrika'da siyasi partilerin doğuş sebepleri ise şöyle sıralanabilir; Anayasal yenilikler, seçim sistemleri, benzeri kurum ve usullerin düzeltilmesi ve yenilerinin kurulmasıdır (HODGKİN, 1968: 294-296).

Siyasi partilerle siyasal katılma arasındaki ilişkinin iki yönlü olması da söz konusudur. Yani, siyasi partilerin kurulması, artan siyasal katılmanın sonucu olabileceği gibi, bu olgunun kendisi de katılma düzeyinin daha yükselmesine etken olabilir. Ülkemizde, tek-partiden çok partiye geçilmesi, siyasal katılmayı genişletmiş, siyasete karşı ilgiyi ve siyasi iktidarın kullanılmasında pay sahibi olanların sayısını artırmıştır (ÖZBUDUN, 1979: 27). Günümüzde ise modern devlet ve siyasi partiler iç içe geçmiş iki kavram halindedir ve siyasi partisiz bir devlet düşünülememektedir.

D-Siyasi Partilerin Önemi

Demokrasi çoğulcudur ve bir kamuoyu rejimidir. Siyasi partiler bir süzgeç örgüttür. Fikirleri toplama, gruplaştırma, biçimlendirme, kişileri yalnızlıklardan çıkarıp ülkenin yönetimine katılmaya yöneltme fonksiyonunu yerine getirir. Demokrasi siyasi partilere muhtaçtır. Partisiz demokrasi bir hayaldir. Partileri ortadan kaldırmak, demokratik hukuk düzenini yıkmak gibidir (TUNAYA, 1982: 279).

Her fert toplumda kendi başına bir fikri, bir davayı, bir isteği gerçekleştirmeye kalkışacak olsaydı hiçbir ortak görüş yürütülemez ve hiçbir ortak hedefe varılamazdı. Parti, başkalarından ayrı ancak birbirine benzer belirli düşünceleri taşıyan kimseler arasındaki birliktelikle, iktidarı elde etmeye yöneldiğinde ortaya çıkar (BERKES, 1946: 2). Siyasi partiler olmasaydı birçok seçmen dağınık, örgütsüz bir yığın olarak kalır,

amaçlarını doğrudan dile getirme imkanı bulamazdı. Bu imkanı siyasi parti, benzer görüş taşıyan fertlerin bir araya gelip görüşlerini savunmalarını, yaymalarını, yeni taraftar kazanmalarını ve düşüncelerini eyleme dönüştürmelerini sağlamak suretiyle tanımaktadır (ALMOND, 1960: 33-34).

Siyasi parti, demokratik siyasi hayatın bir ölçüsüdür. Bir ülkede demokrasinin varlığı çok partili siyasi hayatın varlığından ve iyi işlemeden anlaşılır. Siyasi partilerin durumu; anayasa hukuku bakımından çok büyük bir önem taşımaktadır. Zira; Duverger'e göre "bütün anayasa hukuku siyasi partiler etrafında yeniden inşa edilebilir ve denilebilir ki, klasik anayasa hukuku bilip te siyasi partiler hakkında malumatı olmayan bir kimse muassır devlet hakkında yanlış görüşe sahiptir; aksine, klasik anayasa hukukunu bilmeyen ve fakat siyasi partiler hakkında malumatı olan kimse muassır devlet hususunda eksik, fakat doğru bir görüşe sahip olabilir" (KUZU, 1988: 151-152). Modern devlette siyasi partiler yasama ve yürütme faaliyetlerinde -hukuku yapmakta ve uygulamakta- birinci derecede rol oynarlar.

Demokrasi teorisi, siyasi partilere, ancak prensiplerinin uygulama alanına konulmasıyla imkan tanımıştır. Siyasi partilerin, demokrasi ilkelerinin samimiyetle uygulanmasıyla ortaya çıkması ve diğer taraftan doğrudan siyasi partilerin bu ilkelerin gerçekleştirilmesinde büyük rol oynamaları, düşünürleri siyasi partilerin demokrasi için zorunlu olduğu düşüncesine yönlendirmiştir. Nitekim, Burdeau'ya göre "demokratik rejimlerde parti sadece her rejimde var olan kaçınılmaz fikir ayrılıklarının kendiliğinden meydana getirdiği bir şey değil, rejimin kurumlarının işleminin de şartıdır". (PAYASLIOĞLU, 1952: 96). Vedel ise "siyasi partisiz demokrasinin mümkün olabileceğini iddia etmenin hayal ve iki yüzlülük" olduğunu ileri sürmektedir (a.g.e., s. 96). Halk idaresi anlamına gelen demokrasi, fertleri toplayıp örgütlendirmek suretiyle, kamu işlerinin yürütülmesindeki temel eğilim ve kanaatlerini ortaya çıkarıp kamu idaresindeki etkisini artırır. Ayrıca, seçimlerin ve parlamento çalışmalarının açıklık içerisinde yürütülmesini sağlar (a.g.e., s. 97).

Siyasi partilere, demokrasinin gerçekleştirilmesine engel teşkil ettikleri, demokrasiyi deforme ettikleri ve hatta ortadan kaldırdıkları gerekçesiyle bazı eleştiriler de getirilmektedir. Bunları kısaca sıralayacak olursak (a.g.e., s. 98-100); Bir defa

denilmektedir ki, siyasi partiler milli iradenin gerçekten ortaya çıkmasına engel teşkil edebilmektedir. Seçimlerde adayların zorunlu olarak partileri temsil etmesi milletin temsili yolunda bir sınırlamadır. Temsilcilerin tespitinde bütün parti mensuplarının aynı etkiye sahip olmaması ikinci bir sınırlamadır. Diğer yandan, temsilcilerle temsil edilenlerin iradesi arasında esasen pek teorik kalan uygunluk, siyasi partilerin varlığı halinde daha da artar. Siyasi partilere karşı asıl tenkit bunların parti içinde oligarşik bir yapılanmanın temel etkeni olmalarından kaynaklanmaktadır. Demokratik sistemin aleyhine sayılabilecek bir diğer önemli eleştiri, parti çıkarları ile genel çıkarlar arasındaki uyumsuzluktur. Zira, partiler çok defa en ağır durumlarda bile çıkar ve mücadelelerinden vazgeçerek ortak ulusal çıkarlar etrafında birleşemezler.

E- Siyasi Partiler ve Baskı Grupları

Demokratik bir düzende iktidar üzerinde etki yapan iki kuvvet, hiç şüphesiz "siyasi kuvvetler" olarak adlandırılan siyasi partiler ve baskı gruplarıdır. Kaynağı toplumda çok eskiler dayanmakla birlikte, bu organize grupların büyük sayılara ulaşması ve etkilerinin artması 20. yüzyıla ait bir gelişmedir (YÜCEKÖK, 1987: 68).

Baskı grubu; ortak yararlar etrafında birleşen ve bunları gerçekleştirebilmek için siyasi otoriteler üzerinde baskı yapan örgütler (ABADAN, 1959: 233), çoğulcu toplum yapısının gereği grubun ihtiyaçlarını belirginleştirerek bu ihtiyaçlara siyasi iktidarla birlikte çözüm arayan gruplar (AKAD, 1979: 64) ve örgütlü olmayan anomik gruplar (TURAN, 1986: 134) olarak değişik açılardan tanımlanmaktadır.

Menfaat ve baskı grubu terimleri bazen aynı anlamda kullanılmakta, bazen de iki terim arasındaki fark açıkça belirtilmeden farklı anlamda kullanılabilir. Ancak her çıkar grubu baskı grubu değildir. Baskı grubu ile çıkar grubu arasındaki başlıca fark, bir davranış ve yöntem farkı olarak ortaya çıkmaktadır. Aralarında ortak yararlar bulunan insanların meydana getirdikleri çıkar grupları, belirgin amaçlarını gerçekleştirmek için örgütlenerek sistemli bir propagandaya giriştikleri ve yasama ve yürütme organları üzerinde değişik yol ve yöntemlerle etki yapmaya çalıştıkları zaman baskı grubu haline gelmektedirler (TUNAYA, 1982: 320).

Baskı grubunun kuvveti, üyelerinin sayısı, mali kaynakları, organizasyonu ve sosyal stüsüne bağlıdır. Sistemi etkileyen çeşitli baskı grubu yolları vardır. Bunlar, kulisçilik, siyasi partilerle ilişkiler, siyasi partiler ve adaylara para yardımı yapılması, rüşvet verilmesi, gösteri, propaganda, boykot, grevler ve hükümetin faaliyetlerinin baltalanmasıdır (KIŞLALI, 1997: 272-273). Baskı grupları doğrudan veya dolaylı bir biçimde siyasete karışabilmektedirler.

Baskı grupları, bazı dernek ve grupların etkisiyle parlamento dışında dağan partiler, 19. yüzyıl Avrupası'ndaki halk hareketlerinde ve ilk solcu siyasi partilerin ortaya çıkışında öğrenci derneklerinin etkisi örneklerinde görüldüğü gibi bazen siyasi partilerin tabanını veya kaynağını oluşturabilmektedirler (DUVERGER, 1993: 23).

Baskı grupları bazen, partinin kesin denetimi altına girmekte, kendi çalışma alanlarında partinin etkinliğini sağlayacak birer araç olarak çalışmaları şeklinde belirginleşmektedir. Bu tür ilişki biçimine, siyasi partilerin kadın kolları, gençlik kolları gösterilebilir. Hatta bazen siyasi partiler kontrollerini hayır kurumlarından spor kulüplerine kadar genişletmek isteyebilmektedirler (TUNAYA, 1982. 342).

Siyasi partiler ile baskı grupları arasında birtakım benzerlikler ve ortak noktalar olmakla birlikte, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra siyasi partilerin anayasal düzeyde hukuk kurumu niteliği kazanmaları, bu benzerlik kurma gayretlerini boşa çıkarmıştır (KUZU, 1986a: 120). Aslında çıkar grubunun şuurlu ve örgütlü bir şekli olan baskı gruplarının hedefi, çıkarların tespit edilerek bunların iktidara iletilmesidir (a.g.e., s.73). Siyasi partilerin hedefi ise, halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmektir. Baskı grubu, temsil ettiği çıkarla ilgili olarak belli bir politikanın uygulaması için siyasi iktidara baskı yapabilir. Ancak, hiçbir zaman siyasi parti gibi genel bir siyasi program ile ortaya çıkamaz; iktidarı elde etme amacı yoktur (a.g.e., s. 120). Siyasi partiler, iktidar mevkilerine kendi adamlarını seçtirmek için uğraş verirken baskı grupları doğrudan doğruya böyle bir uğraş içinde değildirler (AKAD, 1979: 70). Siyasi partiler özellikle politika ile ilgilenmelerine karşılık, baskı grupları siyasi kuruluşlar değildirler ve sürekli olarak siyasi faaliyet göstermezler. Siyasi iktidar üzerindeki etkileri geçicidir (KAPANİ, 1988: 153; LİPSON, 1984: 266). Baskı grubunun amacı da ona olan üyelikle sınırlıdır. Baskı grubu bir çıkarı korur, ya da bir

davayı savunur. Varlık nedeni siyasi değildir. Siyasete karışmasının nedeni ve ölçüsü, hükümetin ona yararlı ya da zararlı olmasına bağlıdır (LIPSON, 1984: 148).

Siyasi otorite üzerinde etki yapan bir diğer yapı sivil toplum kuruluşlarıdır. Sivil toplum, devlet ile ferler arasındaki ilişkilerde birbirinden bağımsız olarak faaliyet gösteren çok sayıdaki dernek, vakıf, sendika, grup, cemaat ve medya kurumlarından oluşur (ATAR, 1997: 99). Her biri sivil toplum kuruluşu olarak adlandırılan vatandaş grupları, halkın, devlet ve hükümet politikalarını etkilemesini mümkün hale getirir ve devlet kuruluşlarının topluma egemen olmasını önlemeye çalışır. Ayrıca, vatandaş grupları, siyasi partilere de destek ve katkı sağlarlar. Sivil kuruluşlar birbiriyle ve devletle yarışmak suretiyle toplum içinde farklı çıkarları savunmak suretiyle demokrasi için bir temel teşkil ederler. Sivil kuruluşlar Totaliter sistemlerde etkili olmamakla birlikte, otoriter rejimlerde ise oldukça güçsüzdürler (LİNZ, 1975: 27). Tek parti sistemlerinde sivil toplum her zaman yok olma eşiğindedir ve sivil toplumu aşağıdan başlayarak kurma girişimleri, tabii olarak riskli ve tehlikelidir ve aynı zamanda parti memuru sürekli tehdit altında tutulmaktadır (KEANE, 1993: 14). Dolayısıyla, iktidarın bütün toplumsal alanlara egemen olduğu totaliter toplumlarda devlet-sivil toplum ayrımı fazla anlamlı değildir (TURAN, 1991: 27). Sivil toplum kuruluşlarının siyasetten uzaklaştırılması çağdaş demokratik toplum gerekleriyle bağdaşmaz. Ancak bunların siyasetle uğraşmaları, kendilerini siyasi partilerin yerine koyma ve onların görevlerini üstlenmeleri anlamına gelmez (PARLA, 1993: 104-105).

Ülkemizde de dernek, vakıf, grup gibi sivil toplum kuruluşlarının giderek geliştiğini ve siyasi kararları etkilemeye çalıştıklarını görmekteyiz. Anayasa'da 1995 yılında yapılan değişiklikler ve buna bağlı olarak uyum yasaları kapsamında SPK'unda yapılan 4445 sayılı 1999 değişikliği, sıkı sınırlamalar ve engellemelere tabi tutulmuş olan sivil toplum kuruluşlarını önemli ölçüde rahatlatmıştır. Ancak, Anayasanın 34. maddesinin son fıkrasında yer alan toplanma özgürlüğü ile ilgili hüküm konusunda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. 34. maddenin son fıkrasına göre, dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler. Bu hüküm, Anayasanın genel olarak siyasetle ilişkisi olmayan bir toplum oluşturma amacının bir sonucu olarak, baskı grubu olgusunu tanımayışının bir uzantısıdır (ANAYURT, 1988: 463). Demokratik kitle

kuruluşlarının ancak "ihtisas ilkesi"ne uygun olarak demokratik haklar kullanabilmesi, bunun dışında kalan konu ve amaçlarda fikir ve düşüncelerini toplu eylemler yoluyla dile getirememesi, Anayurt'un da ifade ettiği gibi "anlaşılmaz bir garabet örneği"dir (a.g.e., s. 463).

II- SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ DÜZENLEME KAPSAMINA ALINMASI

A-Siyasi Partilerin Hukuki Durumu ve Hukuk Alanında Etkileri

19. yüzyılda başlayan, süratli endüstrileşmenin ortaya çıkardığı sorunların çözümü, liberal devlet anlayışında da değişiklik yapmıştır. Kişiyi kendi kaderiyle başbaşa bırakan liberal devlet anlayışı, yerini, kişinin insanca yaşayabildiği, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması için görevler yüklenen sosyal devlet anlayışına terketmiştir. Artık, sosyal devlette fert, 1789'da olduğu gibi tek başına yalnız bir insan değildir (GÖZE 1995: 357-358). Dolayısıyla kişiyi, siyasi ve ekonomik ve sosyal alanda yalnız bırakan ve partileri, kişi iradesini saptıracakları endişesiyle tanımayan eski liberal devlet anlayışındaki değişiklik, giderek demokrasi anlayışında da kendini göstermektedir (TEZİÇ, 1976: 25). Bu ortamda filizlenme imkanı bulan siyasi partiler, artık, birden çok partinin serbestçe kurularak faaliyette buldukları demokratik bir sistemin parçası olacak ve bu şekilde teşekkül eden demokrasinin de bir diğer adı, partiler devleti veya sistemi olacaktır (KUBALI, 1971: 305; LEİBHOLZ, 1962: 233).

Siyasi partiler uzun bir süre pozitif hukuk çerçevesine alınmamış ve derneklerle aynı hukukî statüye tabi tutulmuştur. Bu anlayışın temelinde, dönemin liberal demokrasi anlayışının siyasi partileri milletvekillerinin kendi vicdanlarına dayanarak karar verme hürriyetlerini sınırlayan kuruluşlar olarak görmeleri yatmaktadır (BOSUTER, 1969: 16; TUNAYA, 1982: 259; TANİLLİ, 1996: 226). Ancak, II. Dünya Savaşından sonra siyasi partiler siyasi iradenin oluşumuna ciddi şekilde katılmaya başlamışlar ve bu alanda bir takım hukukî düzenlemelere gidilmiştir (TANİLLİ, 1996: 226). İlk olarak 27.12.1947 tarihli İtalyan Anayasası, 49. maddesindeki düzenlemeyle siyasi iradenin oluşmasında siyasi partilerin fonksiyonlarından bahsetmiştir (BOSUTER, 1969: 19).

Siyasi partilerin demokratik düzenin temel unsuru olarak görüldüğü Almanya'da 1949 tarihli Bonn Anayasası'nın 21. maddesindeki düzenleme ile siyasi partiler bir anayasa

kurumu haline getirilmiştir (ABADAN, 1962: 12-13). Ayrıca, Bonn Anayasası siyasi partilerin bir siyasi partiler kanunu ile düzenlenmesini öngörmüş ve 24.07.1967 tarihinde bir kanun çıkarılmıştır. Ancak Alman Anayasası'nın 21. maddesi siyasi partilerin unsurlarından olan "siyasi iktidarı ele geçirme" fonksiyonu siyasi partiler açısından tanımamakta ve onu dernek statüsünde kabul etmektedir (YILDIZ, 1987: 20; SAN, 1966: 8). Bu 21. maddeye göre; partiler halkın politik iradesinin oluşumuna katılırlar (SAN, 1966: 8).

Fransa'da ise 1946 tarihli IV. Cumhuriyet ve 1958 tarihli V. Cumhuriyet Anayasaları siyasi partilerle ilgili düzenlemeler içermektedir (GÜRBÜZ, 1981: 107).

Bir Güney Amerika ülkesi olan Arjantin'de önce 1949 yılında bir kanunla siyasi parti yasakları ilişkin düzenlemeler yapılmış, daha sonra 1956'da siyasi partiler kanunu çıkarılmıştır (BOSUTER, 1969: 19).

1976 tarihli Portekiz Anayasası'nda siyasi partilere kurum olarak yer verilmiş olup (mad.47) bundan önce 1974 yılında siyasi partilerle ilgili düzenlemeler içeren bir kanun hükmünde kararname çıkarılmıştır (PANTÜL, 1982: 95). Yine siyasi partilere devlet tarafından yapılacak mali yardımlara ilişkin olarak ta 1965'te İsveç'te, 1969'da Finlandiya'da, 1970'te Norveç'te, 1974'te İtalya'da kanunlar çıkarılmıştır (BOSUTER, 1969: 17-19). Ülkemizde ise siyasi partilerle ilgili olarak 1965 yılında 648, 1983'te ise 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu çıkarılmıştır.

1-Siyasi Partilerin Hukuki Durumunu Açıklayan Görüşler

Siyasi partilerin hukuki durumunu açıklayan değişik görüşler vardır. Zira, siyasi partilerin anayasalarda düzenlenerek hukuki çerçeve içine alınmaları ve bunun sonucu olarak nasıl bir hukuki durum kazandıkları tartışma konusu olmuştur. Bu husustaki görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

a - Kamu Hukuku Kuruluşu

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununu hazırlayan Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu, partileri, "Anayasal Kuruluş" olarak kabul etmiş ve gerekçesinde de onların Kamu Hukuku kapsamı içine alındıklarını belirtmiştir (DMTD, S.Sayısı 333: .24 -25)

Danışma Meclisi üyesi Feyyaz Gölcüklü ise, partilerin "kamu otoritesini" kullanmadıklarını, yani "memur statüsünde olmadıklarını" belirtmekle birlikte, "kamu görevi" gördüklerini ileri sürmüştür (DMTD, C.14: 418).

Almanya Federal Anayasa Mahkemesinin yorumuna göre, Alman Anayasasının 21.maddesi, siyasi partileri bir Anayasa Hukuku Kurumu düzeyine çıkarmıştır (PERİNÇEK, 1985: 74). Yine, Alman hukukçularından Otto Bachof, partileri "Kamu Hukukunun kısmi hukuki ehliyete sahip toplulukları" olarak nitelemektedir (BACHOF, O; "Teilrechtsfähige Verbaende des öffentlichen Rechts", AÖR 83, 1958, s.274, Anm. 88'den aktaran PERİNÇEK, 1985: 73).

b- Özel Hukuk Kuruluşu

648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu hazırlanmadan önce bu konuda bir rapor hazırlamak amacıyla Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyeleri tarafından kurulan komisyona göre siyasi partileri, "esas itibariyle hususi hukuk müesseseleri saymak gerekir. Anayasa tarafından siyasi partilere tanınan haklar özel esas ve hürriyetle bağdaştığı nisbette, siyasi partileri, hususi hukukun dernekler hakkındaki umumi hükümlerine (Medeni Kanun ve Cemiyetler Kanunu) tabi" kuruluşlar olarak görmek gerekir¹.

Anayasa Mahkemesi bir kararında; "Bir siyasi partinin toplum ve devlet düzenini, kamu faaliyetlerini belirli görüşlerin doğrultusunda yönetmesi, denetlemesi ve etkilemesi kamu hizmeti niteliği taşır. Ancak bu hizmetin yerine getirilmesi o siyasi parti mensuplarının Türkiye Büyük Millet Meclisine, Hükümete ve mahalli idarelerin seçimle işbaşına gelen kuruluşlarına girmeleriyle başlar ve mensupların aracılığıyla gerçekleşir. Hizmetleri görenlere ise, hizmetleri karşılığı olarak devletçe ve mahalli idarelerce para

ödendiği de bilinmektedir. Siyasi partilerin kamu hizmeti niteliğindeki çalışmaları ancak bu dar çerçeve içerisinde söz konusu edilebilir. Bu çerçevenin dışında siyasi partiler bakımında kamu hizmeti sayılabilecek bir düşünülemediği gibi... partilerin birer kamu kurumu olarak kabul edilmelerine olanak yoktur." diyerek siyasi partilerin kamu hukuku kurumu olarak nitelenemeyeceklerini ve devlet örgütü içinde düşünülemediğini kabul etmiştir². Hamza Eroğlu, Danışma Meclisi görüşmelerinde, partilerin "özel hukuka göre düzenlenmiş bir tüzel kişilik" olduklarını, "kamu tüzel kişisi" sayılamayacaklarını, çünkü "belirli ve sınırlı üstün güce sahip" bulunmadıklarını ifade etmektedir (DMTD, C.14: 432). Merter de, siyasi partilerin, örgüt yapıları, kuruluş biçimleri, kamu gücünü doğrudan kullanmaktan yoksun olmaları açılarından bakıldığında özel hukuk kişilikleri niteliğinde kuruluşlar olduklarını ve bunun da pozitif hukukun kıstasları ve şartlarının bir sonucu olduğunu belirtmektedir (MERTER, 1995. 4).

c - Uzlaşmacı görüş

Siyasi partileri Kamu Hukukuna dahil eden görüşlerle, Özel Hukuka tabi kılan görüşler Alman Bilim Komisyonu tarafından uzlaştırılmıştır. Komisyonun raporuna göre, partileri devlet örgütünün bir unsuru olacak kadar aşırı derecede kurumlaştırmak, onları seçmenlerin güvenini kaybetmek tehlikesi ile karşı karşıya bırakabilir; çünkü bu güven, partilerin özgür, devlet dışı hayat tarzı ve faaliyetleri dolayısıyla kazanılmıştır. Dolayısıyla siyasi partiler özellikleri gereği devlet örgütü dışında özgür kuruluşlar olarak kalmaktadırlar (Rechtliche Ordnung des Parteiwesens, s.70-113 vd.'den aktaran PERİNÇEK, 1985: 76). Özbudun ise, siyasi partilerin sivil toplumla devlet kurumları arasında köprü oluşturan, bu özellikleri itibarıyla de bazı açılardan özel hukuk tüzel kişilerine, bazı açılardan da kamu hukuku tüzel kişilerine benzeyen, kendilerine özgü (sui generis) kuruluşlar olduğunu belirtmektedir (ÖZBUDUN, 1995: 73).

2- Siyasi Partilerin Hukuki Rejiminin Esasları

Çağımızın siyasi hayatının baş aktörü hiç kuşkusuz siyasi partilerdir. Siyasi partiler, Özellikle XX. yüzyılda büyük önem kazanmış ve gelişme göstermiştir. İşte bu gelişme

¹ AÜHF. Komisyonunun Siyasi Partiler Kanunu İle İlgili Mütalası, AÜHFD., C.XX., Sayı:1-4, s.261 vd.

siyasi partileri bir hukuki statüye kavuşturmuş ve anayasa ile güvence altına alınan bir unsur haline getirmiştir. Ancak bu gelişme pek kolay olmamıştır. Liberal demokratik anlayış XX. yüzyılın başlarında bir dönüşüme uğramakla birlikte bu dönüşümün gereklerini yerine getirmekten uzun süre kaçınmıştır. Pozitif hukuk alanında belirli gerekçelerle siyasi partileri tanımamakta direnmiştir (TUNAYA, 1982: 259). Aynı dönemde, siyasi partiler derneklerle aynı hukuki statüde kabul edilmiş ve serbest siyasi kuruluşlar olarak faaliyetlerine devam etmişlerdir (KANADOĞLU, 1993: 8). Liberal anlayış, önceleri siyasi partilere kuşku ile bakmış ve onları milletin temsilcisi milletvekillerinin kendi vicdanları ile millet yararına karar vermelerini engelleyen kuruluşlar olarak görmüştür (TUNAYA, 1982: 259). Ayrıca aynı anlayış siyasi partilerin örgütlenme özgürlüğünün düzenlenerek sınırlandırılabilmesini demokrasi anlayışının ihlal edilmesi şeklinde görmüştür. Tunaya, liberal devletin, siyasi partilerin gücü ve fonksiyonlarını kavradığı halde, ona hukuk düzeninde yer vermemesini, "başını kuma gömmesiyle" açıklamaktadır (a.g.e., s. 259). Ancak, zamanla siyasi partilerin siyasi hayatta fiilen artan bir şekilde yer almaları siyasi partilerin önemini artırmış ve öncelikle seçim kanunlarında ve meclis içtüzüklerinde yer almışlardır (a.g.e., s. 260). Siyasi partilerin anayasa belgelerinde yer almaları ise, II. Dünya Savaşı sonrasında olmuştur. Siyasi partilerle ilgili hükümler ilk defa 22.12.1948 tarihli İtalya Cumhuriyeti Anayasasında yer almıştır. Bu anayasanın 49. maddesinde; " Bütün vatandaşlar, demokratik yollarla milli politikanın belirlenmesine katılmak üzere partiler halinde serbestçe birleşmek hakkına sahiptir" denmekte ve böylece partilerin demokratik yöntemlerle milli politikanın belirlenmesi sürecine katılmaları öngörülmüştür (GÜRBÜZ, 1981: 139).

a - Siyasi Partiler Devlet Örgütü Dışında Özgür Kuruluşlardır.

Siyasi partileri herhangi bir gruptan ayıran temel özellik amaçlarının devlet iktidarını ele geçirmek olmasıdır. İşte bu özellik siyasi partileri, bir takım siyasi amaçlı derneklerden ayırır. Teorik olarak bu gibi derneklerin gayelerinin gerçekleşmesi halinde ortadan kalkması tabiidir; ancak, siyasi partiler devamlılık arzederler (PAYASLIOĞLU, 1952: 14).

---

² AMK, E.1970/12, K.1971/13, KT.2.2.1971., AMKD, Sy. 9, s.286.

Kamu görevlilerinin siyasi partilere girmelerini yasaklayan Anayasamızın 68. maddesinin son fıkrası da partilerin birer kamu kuruluşu sayılmayacaklarını göstermektedir (TEZİÇ, 1996: 315).

Kısaca, partilerin siyasi iradenin oluşumuna katılma fonksiyonlarını en iyi bir şekilde yerine getirmelerinin şartları şöyle sıralanabilir:

Partiler, kendi dışlarındaki varlıklara karşı mahiyetleri itibariyle, hukuken, "serbest kuruluşlar"dır. Kamu yararına çalışan bir dernek veya vakıf hükmünde değildirler. Önemleri itibariyle bunları çok aşan kurumlardır. Bu önemlerinden dolayıdır ki; Anayasamız siyasi partilere devletin yeterli mali yardım yapmasını öngörmüştür (mad.68/7) (TEZİÇ, 1996: 316). Devlet organları, partilerin kuruluşlarına ve faaliyetlerine karışamazlar, karışmamalıdır ve partilerin iradesi, demokratik tarzda "aşağıdan yukarıya doğru" oluşmalıdır. Partiler devlet örgütü içinde düşünülemezler ve devlet örgütü içine alınamazlar (PERİNÇEK, 1985: 80).

b- Siyasi Partileri Düzenleyen Hukukun Niteliği.

Daha önce Dernekler Hukukuna tabi olan siyasi partiler, 1961 ve 1982 Anayasaları ile özel olarak düzenlenmişlerdir. Gerek 1961 gerekse 1982 Anayasaları, getirdikleri özel düzenlemelerle siyasi partilerin hukuki statülerini derneklerden ayırmışlardır. Her iki Anayasa da, dernek kurma hürriyetini düzenleyen hükümden (1982 Anayasası, mad. 33) ayrı olarak siyasi partilerin hukuki rejimlerinin esaslarını saptamış ve konunun bu esaslara göre özel bir kanunla düzenlenmesini öngörmüşlerdir (a.g.e., s. 81).

Dernekler gibi bir kişi toplulukları olan siyasi partiler, amaç unsuru bakımından alelade derneklerden ve kamuya yararlı derneklerden ayrılmaktadır. Zira, gerek alelade dernekler olsun, gerek kamu yararına çalışan dernekler olsun 2908 sayılı Dernekler Kanunu uyarınca (mad.5/11), derneklerin "her türlü siyasi faaliyette" bulunmaları yasaktır (TEZİÇ, 1996: 316). Oysa siyasi partilerin kamu yararına çalışan dernek olmadıkları ayrıca SPK'nun 34. maddesinde "...dernekler kanununun kamu yararına çalışan dernek sayılma hükümleri siyasi parti hakkında uygulanmaz" şeklinde belirtilmektedir.

Siyasi partilerin Anayasada güvence altına alınması ve derneklerden farklı olarak ancak Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılabilmesi, demokrasi için vazgeçilmez unsurlar olmalarından ileri gelmektedir ve çağımızda demokrasi siyasi partilere dayanmaktadır (PERİNÇEK, 1985: 81).

Siyasi partileri düzenleyen hukukun, kamu hukuku ya da özel hukuk olarak nitelenmesi, düzenlemenin esaslarını ve içeriğini değiştirmeyecektir. Siyasi partiler, Anayasa ve özel kanunla düzenlenmiş olmakla Medeni Hukukun düzenleme alanından çıkmamışlardır. 2820 sayılı SPK'muzun 121. maddesine göre, Medeni Kanun ile Dernekler Kanunu ve dernekler hakkında uygulanan diğer kanunların SPK'na aykırı olmayan hükümleri siyasi partilere de uygulanacaktır. Sonuç olarak diyebiliriz ki, daha önce Dernekler Hukukuna tabi olan siyasal partiler, 1961 ve 1982 Anayasaları ile özel olarak düzenlenmişlerdir. Bu düzenleme bir bütün olan hukukun bir bölümüdür ve partilerin işlevlerini yerine getirmeleri için gerekli hukuki ortamı sağlayan esasların bütünü olarak yorumlanmalıdır. Bu esaslar şu ana noktalarda toplanabilir: Siyasi partilerin kuruluş ve faaliyetleri serbesttir, siyasi partilerin iç düzenleri demokratiktir ve siyasi partiler, tüzük, program ve faaliyetleri ile demokratik ve lâik cumhuriyet ilkelerini ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği esaslarını tahrip edemezler.

c- Düzenlemenin Sınırı

Siyasi partiler, toplum hayatının sürekli değişen ve gelişen unsurlarıdır. Bu gelişmenin belirli bir anda hukuk kalıpları içinde dondurulmasına imkan yoktur. Kanunların düzenlenme iradesine karşı siyasi partiler alanı kadar kuvvetli bir şekilde kendi kanunlarını yürütecek bir düzenleme alanı yoktur. Bu nedenle siyasi partilerin tarihi akış içindeki gelişmelerine set çeken bir düzenleme, uygulanma imkanı bulamaz. Bunun doğal sonucu, siyasi partiler alanının ayrıntılı düzenlemelere tahammül edemeyeceğidir. Bu görüş, 1960 yılında yapılan SBF Anayasa seminerlerine katılan bütün hukukçular tarafından savunulmuştur. Prof Balta, "sıkı kayıtlamaların faydadan çok mahzur doğuracağı ve uygulama bakımından çıkmaza sapması ihtimallerinin daima mevcut" olacağını belirtmiştir (a.g.e., s. 82).

1965 yılında çıkarılan 648 sayılı SPK, çok ayrıntılı bir düzenleme getirmiş olması dolayısıyla sık sık eleştirilmiştir. 2820 sayılı SPK hazırlanırken ne yazık ki bu eleştiriler dikkate alınmamıştır.

3-Siyasi Partilerin Kamu İmkanlarından Yararlanabilmesi

Partilerin devlet ve kamu imkanlarından yararlanma hakları, bunların "faaliyet özgürlüğü"nü de şu ya da bu yönde etkileyen bir faktörler grubudur. Burada bunlardan ikisine, kitle iletişim araçlarından yararlanma ile partilere devlet yardımı konularına değinilecektir.

a - Kitle İletişim Araçlarından Yararlanma

Siyasi partiler için hiç kuşkusuz en etkili propaganda ve görüş bildirme yolu kamu tüzel kişilerinin elindeki kitle iletişim araçları, radyo ve televizyon antenlerinden faydalanmak olacaktır (TANÖR, 1991: 194).

Anayasamızın, kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkını düzenleyen 31. maddesi; siyasi partilerin, kamu tüzel kişilerin elindeki basın dışı kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkına sahip olduğunu ve bu yararlanmanın şartları ve usullerinin kanunla düzenleneceğini belirtmektedir.

Radyo ve televizyon işletmelerinin devlet tekelinde bulunduğu ülkelerde söz konusu yararlanma hakkı daha bir önem kazanmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi yararlanmanın şartları ve usulleri kanunla düzenlenecektir ve düzenlemede göz önünde tutulacak kriterler demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygunluk olacaktır. Yine bu yararlanma hakkı Anayasanın 13. maddesinde yer alan, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü, milli güvenlik, genel asayiş ve kamu düzeni gibi genel mülahazalarla sınırlıdır.

Seçim kampanyaları sırasında radyo ve televizyon antenlerinden nasıl faydalanılacağı hususunda batı ülkelerinde üç ana sistem vardır: İktidar - muhalefet eşitliği, partiler arasında mutlak eşitlik ve partilere güçleri oranında söz hakkı tanınması (GUILJ, S; Le

statut vde l'opposition en Europe, La Documentation française, notes et études documentaires, 1980, p. 79, vd.' den aktaran TANÖR, 1991: 195).

Ülkemizde, uzun yıllar partiler arasından eşitlik ilkesi uygulanmıştır. Ancak, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un 52. maddesinde yapılan değişikliklerle partiler arası eşitlik ilkesi terkedilmiş, mecliste grubu bulunan, temsil olunan ve meclis dışında kalan partilere farklı süreler tanınmıştır³. Anayasa Mahkemesi de bu hususta anayasaya aykırılık görmemiş ve seçim propagandası konusunda her ülkenin kendi şartlarına uygun düzenlemeler yapabileceği, aralarında büyüklüklerine göre fark bulunan partiler için ayrı düzenleme yapılmasının eşitlik ilkesini zedelemeyeceği sonucuna varmıştır⁴.

298 sayılı kanunda yapılan değişikliklerle (özellikle 49. ve 52. maddesiyle), iktidar partisine, oy verme gününden önceki son 10 güne kadar devlet imkanlarını seçim avantajı olarak değerlendirme fırsatı verilmiş, muhalefet partilerinin devlet tekelindeki radyo ve televizyon antenlerinden faydalanma hakkı asgariye indirilmiş ve siyasi partilerin ve bağımsız adayların serbestçe propaganda yapabilecekleri süre kısaltılmıştır. Kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyen bu durumun Anayasanın 13.maddesinde sözü edilen demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı düştüğü söylenebilir (TANÖR, 1991: 197).

b - Partilere Mali Yardım (Devlet Yardımı)

Para ya da mali imkan partiler için çok büyük önem arzeder. Zira seçim para demektir. Siyasi partilerin varlıklarını devam ettirebilmek için teşkilatlarının hiç şüphesiz güçlü olması gerekir. Partilerin mali kaynağı, öncelikle, parti giderlerini karşılamaktan çok uzak, üyelere alınır aidat ve bağışlardır. Bir diğer mali kaynak, siyasi partileri, sermaye ve iş çevrelerinin baskısından korumak amacıyla öngörülen hazine yardımıdır (SCHÜLER, 1999: 71).

Ülkemizde siyasi partilere hazine yardımı ilk defa 1965 tarihli 648 sayılı SPK'da düzenlenmiştir. Siyasi partilere hazine yardımı hususunda gerek kanun bazında gerekse

³ Kanun No: 3270, KT. 28.03.1986

⁴ AMK, E. 1986/17. K. 1987/11, KT. 22.5.1987, (RG. 18.09.1987-19578)

Anayasa Mahkemesi kararları açısından hızlı değişiklikler olmuştur. 1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasası'nda da ilk zamanlar siyasi partilere yapılacak hazine yardımı konusunda herhangi bir düzenleme yoktu ve hatta bu husus yeni 2820 sayılı SPK'da dahi yer almamıştı. Daha sonra SPK'unda yapılan değişiklikle siyasi partilere yapılacak hazine yardımı yeniden düzenlenmiştir⁵. Hazine yardımından yararlanabilmek için genel seçimde %10 barajını aşma şartı getirilmiştir. Daha sonra yapılan bir değişiklikle bu oran %7'ye indirilmiştir⁶.

1982 Anayasası'nda 23.7.1995 tarihinde yapılan 4121 sayılı değişiklikle partilere devlet yardımı bir Anayasa kuralı olarak benimsenmiştir. Bu durum 68. maddenin son fıkrasında, "Siyasi partilere, Devlet, yeterli düzeyde ve hakça mali yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışların tabi olduğu esaslar kanunla düzenlenir." şeklinde ifade edilmektedir.

Partilere hazine yardımının, iktidar partisinin belli bir takım partileri kayırma aracı⁷ olarak amacından saptırılmasının önlenmesi amacıyla bu hususta seçim dönemleri esas alınarak ve parti ayrımı yapılmaksızın, seçime katılan partilerin seçim giderlerini karşılama amacıyla hazine yardımının sınırlı bir şekilde yapılması daha adil bir çözüm olabilirdi.

Yine, ülkemizde siyasi partilere hazine yardımının kamu yararı amacıyla değil de bir ölçüde muhalefetin bölünmüşlüğünü körükleme amacıyla öngörüldüğü husunda da doktrinde görüşler yer almaktadır (TEZİÇ, 1996: 321; TANÖR, 1991: 198).

Siyasi partilerin gelir kaynakları ve harcamaları konusu, beraberinde bunların denetimini de gündeme getirmektedir. Partilerin gayrı meşru ya da yasal olmayan gelir kaynakları elde etmeleri, özellikle iktidar partilerini iş ve sermaye gruplarının baskısı altına sokabilmektedir (TEZİÇ, 1996: 322).

⁵ Kanun No. 3032, KT. 27.06.1984, (RG: 9.7.1984-18453)

⁶ Kanun No. 3470, KT. 7.8.1988, (RG: 13.8.1988-19898)

⁷ SHP'den ayrılanların kurduğu Halkın Emek Partisi'ne hazineden yapılan yardım bu bağlamda değerlendirilebilir.

Ülkemizde, 1982 Anayasası'nın 69. maddesinin 4. fıkrası, siyasi partilerin mali denetiminin Anayasa Mahkemesi tarafından yapılacağını öngörmektedir. 2820 sayılı SPK ayrıntılı bir şekilde partilerin, gelirleri ve kaynakları (mad.61-69) ve giderleri (mad.70-73) ile ilgili kuralların yanısıra, Anayasa Mahkemesinin yapacağı mali denetime ilişkin usuller ve bunun müeyyidelerini (mad.76-77) düzenlemektedir. SPK'unda öngörülen müeyyideler ise mali ve cezai niteliktedir.

Anayasa Mahkemesi denetimi sonucunda SPK'na uygun olmayan gelir ve giderleri saptanan parti, SPK'un 4. Kısımındaki parti yasaklarından farklı olarak, partinin kapatılmasına neden olacak bir müeyyide ile karşılaşmamaktadır. Sadece parti için mali bir müeyyide sözkonusu olmaktadır. Sadece, siyasi partinin gelir ve giderlerinin kanuna uygun olmayan miktarları devlet hazinesine gelir olarak kaydedilmektedir (mad.75/4-76).

SPK'nda öngörülen ikinci müeyyide cezai müeyyidedir (mad.116). Bu maddeye göre yasal olmayan bağışta bulunan kimse ve bağışı kabul eden parti sorumlusu altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Ayrıca, yabancı devletler, milletlerarası kuruluşlar veya Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden yardım ve bağış kabul eden parti sorumlusu veya aday adayı, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar.

Siyasi partilerin mali denetimiyle ilgili hususlar ilerde ikinci bölümde "Siyasi Partilerin Mali Denetimine İlişkin Düzenlemeler" başlığı altında ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır.

B - Türkiye'de Siyasi Partilere İlişkin Düzenlemeler

Ülkemizde siyasi partilere ilgili düzenlemeleri Anayasal ve Kanuni (Yasal) düzenlemeler şeklinde iki temel başlık altında incelemek uygun olacaktır.

1-Anayasal Düzenlemeler

Anayasal düzenlemeler, 1961 Anayasası öncesi dönem, 1961 Anayasası dönemi ve halen yürürlükte olan 1982 Anayasası dönemi olmak üzere üç dönemi kapsamaktadır.

a- 1961 Anayasası Öncesi Dönem

Batıda seçim komitelerinin gelişerek parti olmasına karşılık, Türkiye'de Osmanlı döneminden başlayarak ihtilalci derneklerin meclislerde parti haline geldiklerini görmekteyiz. İttihat ve Terakki Partisi, II. Meşrutiyetle kurulan Mebusan Meclisinde ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (daha sonra Halk Fırkası) de ilk Büyük Millet Meclisi'nde partileşmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk siyasi amaçlı örgütler bağımsızlıklarını elde etmek amacıyla azınlıklar tarafından kurulmuştur (TUNAYA, 1952: 16).

Bugünkü anlamda olmasa da ülkemizde ilk siyasi parti benzeri teşekkül, 1859 tarihinde kurulan ve bozuk yönetimi düzeltmek ve meşveret usulüne dayalı bir yönetim kurmayı hedefleyen "Fedailer Cemiyeti"dir (BERKES, 1973: 241; TUNAYA, 1952: 89-90). Daha sonra 1865'te kurulan "genç Osmanlılar Cemiyeti" ve 1889'da kurulan "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti"ni görmekteyiz (TUNAYA, 1952: 91; ZÜRCHER, 1998: 107-131.; Kotil, bu cemiyetin parti sayılamayacağını, ancak bir "proto-parti (henüz tam bir parti haline gelmemiş gruplar)" olabileceğini ifade etmektedir. Bkz. KOTİL, 1983: 2006). Mardin, bu ve bundan önceki hareketleri siyasi iktidardan pay almak isteyen Osmanlı bürokrat hareketi olarak nitelermekte ve bunların tabandan gelmediğini belirtmektedir (MARDİN, 1964: 8).

1876 tarihli Kanun-i Esasi dernek kurma hakkını tanımadığı için bu dönemde hukuken siyasi partilerin kurulması da imkansızdır. Dolayısıyla bu dönemde siyasi partiler, yukarıda belirttiğimiz üzere gizli cemiyetler şeklinde örgütlenmişlerdir. Ancak II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte 1876 tarihli Kanun-i Esasi'de yapılan 1909 değişiklikleri ile fertlere cemiyet-(dernek) kurma özgürlüğü tanınmıştır⁸. Bu değişiklik, II. Meşrutiyetin siyasi partiler açısından iki önemli özelliğini ortaya koymaktadır. Bunlar; seçim mücadeleleri ile halkın siyasal hayata katılması ve dernek kurma özgürlüğünün tanınmasıdır (OKANDAN, 1977: 332).

⁸ Madde-120, "Kanun-u mahsusuna tebaiyet şartı ile Osmanlılar hakkı içtimaa maliktir.", KİLİ, Suna; Türk Anayasaları, Tekin Yayınevi, İstanbul 1982, s.31.; ABADAN, N; Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili, AÜSBF Yayınları, No:202-184, Ankara 1966. s.16.

Ülkemizde siyasi partiler Anayasalarda düzenlenmeden önce siyasi amaçlı cemiyet kabul edilmişler ve cemiyetlerin uymak zorunda oldukları kurallara tabi tutulmuşlardır.

Cumhuriyetin ilanından sonra kabul edilen 1924 Anayasası da siyasi partileri cemiyet (dernek) statüsünde kabul etmiştir⁹. Ancak doğal haklar arasında sayılan bu hakkın serbestlik sınırının kanunla çizileceği belirtilmiştir (mad.70,79).

Dernek kurma özgürlüğü, 1926 tarihinde kabul edilen Medeni Kanun'la, "kanun ve ahlaka aykırılık" halleri ile sınırlandırılmıştır. Daha sonra çıkarılan 28 Haziran 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu, cemiyetlerin (derneklerin) kurulmasını izne bağladığı gibi siyasi amaçlı cemiyetlerin (yani siyasi partilerin) tüzük ve beyannamelerini İçişleri Bakanlığı'na ve faaliyete geçebilmeleri için tescil olduklarını gösterir belge alma zorunluluğunu öngörmektedir (TEZİÇ, 1976: 27). Bu kanun, cemiyetler üzerinde hükümete geniş bir denetim yetkisi verdiği gibi, kapatılmalarını da hükümetin yetkileri arasında saymaktadır (a.g.e., s. 28). Cemiyet kurmada serbestlik esasına 5 Haziran 1946 yılında yapılan değişikliklerle dönülmüştür. 1947 yılında TBMM İç Tüzüğü'nde yapılan değişiklikle (mad.22-23), ilk kez siyasi partilerle ilgili kurallara yer verilmiştir. Serbestlik esasına dönüşten cesaretle 1950 yılına kadar ülkemizde 20 siyasi parti kurulmuştur (ABADAN, 1966: 22).

Siyasi partiler bu dönemde özel hukuk tüzel kişisi sayılmış ve özel hukuka tabi tutulmuşlardır. 1946 tarihli Cemiyetler Kanununda siyasi partileri derneklerden ayıran tek özellik, 15. maddede siyasi partilerin birden fazla amaca sahip olabileceklerinin belirtilmesidir (a.g.e., s. 23).

Siyasi partilerin kuruluş aşamasındaki kanuna aykırılık hallerini denetleme yetkisi mahkemelere verilmiştir ve özel hukuk tüzel kişisi sayıldıklarından haklarında Türk Ceza Kanunu hükümleri de uygulanmıştır. Dolayısıyla bunun bir sonucu olarak bu dönemde siyasi partiler, sıradan dernekler gibi adli mahkemeler tarafından Millet Partisi ve Demokrat Parti örneklerinde olduğu gibi kapatılmıştır. Millet partisi, Ankara 4. Sulh Ceza Mahkemesi'nin 27 Ocak 1954 tarihli kararında, din, mezhep ve tarikat

esaslarına dayanan bir dernek olarak vasflandırılmış, bu sebeple merkez ve bütün şubelerinin feshine karar verilmiştir (TÖKİN, 1965: 88). Yine aynı şekilde Demokrat Parti, kendi partisine üye bir kişinin açmış olduğu bir dava sonucu Ankara 4. Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından, dini siyasete alet ettiği, zümre tahakkümü kurduğu ve esas gayesinden ayrıldığı gerekçesi ile fesh edilmiştir (ÖZBEY, 1961: 5; DAVER, 1986: 108).

Bu dönemde siyasi partiler, bağımsız bir siyasi partiler kanunundan, Anayasal düzenlenme kapsamında olmadığı için Anayasa teminatından ve Anayasa Mahkemesi güvencesinden yoksundu.

b- 1961 Anayasası'nda Siyasi Partiler

1961 Anayasası ile siyasi partilerimiz için yeni bir dönem başladı. Siyasi partiler "demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları" olarak anayasal kuruluşlar haline geldiler. Bu arada 1961 Anayasası ile Anayasa Mahkemesi kuruldu. Siyasi partileri kapatma davalarına bakma görevi Anayasa Mahkemesi'ne verildi. Böylece siyasi partilerimiz büyük bir teminata; Anayasa Mahkemesi güvencesine kavuşmuştur (ÜNSAL, 1980: 321-323).

Öte yandan 1971 Anayasa değişikliği ile siyasi partilere, belli şartlar dahilinde, Devlet yardımı öngörülmüştür (mad.56/son).

1961 Anayasası kabul etmiş olduğu düzenlemelerle (mad. 19-56-57), siyasi partilere Türkiye'de ilk kez hukuki bir statü kazandırmıştır. Bunu 13 temmuz 1965 tarihli Siyasi Partiler Kanunu izlemiştir.

1961 Anayasası'nın 56.maddesiyle vatandaşların parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve çıkma hakları güvence altına alınmıştır. Bu hak önceden izin alınmaksızın kullanılabilir (mad.56/2). Yine, "Siyasi partiler, ister iktidarda, ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır" (mad.56/3). Siyasi partiler

---

⁹ Madde-70, "..., toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetleri Türklerin tabii haklarından", KİLİ, s.58.; TOPRAK, Zafer, "1909 Cemiyetler Kanunu", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C.I, İstanbul 1985, s.206.

"serbestçe faaliyette bulunurlar" (mad.56/2). Siyasi partiler ancak "Anayasa Mahkemesi kararı ile" kapatılabilirler (mad.57/4). Bu maddelerde açıkça görüldüğü gibi Anayasa, siyasi partilerle dernekleri birbirinden kesin çizgilerle ayırmıştır.

Siyasi partilerin uymak zorunda olduğu esaslar ise şu şekilde düzenlenmiştir: "Siyasi partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır" (mad.57/1).

"Devletin sosyal, iktisadi, siyasi veya şahsi çıkar veya nüfuz sağlamak amacıyla, her ne surette olursa olsun, demokrasiyi veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar eden ve kötüye kullanan .... veya bu yolda başkasını kışkırtan siyasi partiler, Anayasa Mahkemesince temelli kapatılır" (mad.19/5).

"Siyasi partiler, gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesine hesap verirler" (mad.57/2).

"Partilerin iç çalışmaları ve faaliyetleri, demokratik esaslara uygun olarak" düzenlenecektir (mad.57/3).

Anayasada siyasi partilerle ilgili, onların siyasi hayattaki rollerini ilgilendiren başka düzenlemeler de vardır. Bunlara gözetilecek olursak:

Anayasanın 26. maddesi siyasi partilerin de basın dışı haberleşme araçlarından yararlanabilmesini, 149. maddesi, siyasi partilerin Anayasaya aykırılık nedeni ile dava hakkını ve 89. madde ise gensoru nedeni ile siyasi parti grupları adına birer milletvekilinin söz alabilme hakkını düzenlemiştir.

c- 1982 Anayasası'nda Siyasi Partiler

1982 Anayasası, demokrasinin ruhuna uygun olarak siyasi partilere büyük önem vermiş hatta özel korumaya almıştır. Bu da gayet tabiidir. Çünkü siyasi partilerin korunması demokratik rejimin, yani milli iradenin korunması demektir. Siyasi partisiz demokratik

siyasi hayat düşünülemez (TEZİÇ, 1996: 305). Zira, "Demokratik siyasi hayatın motoru siyasi partilerdir." (DAVER, 1993: 166) Yine, Anayasa Mahkemesi'nin bir kararında belirtildiği gibi¹⁰, "... çağdaş demokrasilerde yurttaşların devlet yönetimine katılmaları temel koşuldur...Kişilerin ayrı ayrı güçleriyle sonuç almaları zordur. Bireysel iradelerini birleştirip yönlendirerek onlara ağırlık kazandıran özgün kuruluşlara gereksinim duyulmuştur. Bu kuruluşlar, ... vazgeçilmez öneme sahip olan siyasi partilerdir. Siyasi partiler, belli siyasi düşünceler çerçevesinde birleşen yurttaşların özgürce kurdukları ve özgürce katılıp ayrıldıkları kuruluşlardır. Kamu oyunun oluşumunda önemli etkinliği olan siyasi partiler... siyasi katılımları somutlaştıran hukuksal yapılardır. Siyasi partiler, demokratik rejimin olmazsa olmaz şartıdır."

Anayasanın 68 ve 69. maddeleri siyasi partilerle ilgili, parti kurma, partilere girme, partilerden çıkma ve siyasi partilerin uyacakları esaslar gibi hükümleri düzenlemektedir¹¹.

¹⁰ AMK., E.1993/3, K.1994/2, KT.16.6.1994., AMKD, Sy. 30, s. 1061-1229.

¹¹ 1982 Anayasası 68. ve 69. maddeleri: **Madde 68: (Parti Kurma, Partilere Girme ve Partilerden Çıkma)**

(Değişik: 23. 7. 1995 - 4121/6 md.) " Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için onsekiz yaşını doldurmuş olmak gerekir. Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasi partiler, önceden izin almadan kurulurlar ve anayasa ve kanun hükümleri içinde faaliyetlerini sürdürürler.

Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, devletin bağımsızlığına, ülkesi ve Milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, Millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.

Hâkimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve Kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, silahlı kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar.

Yükseköğretim elemanlarını siyasi partilere üye olmaları ancak kanunla düzenlenebilir. kanun bu elemanların, siyasi partilerin merkez organları dışında kalan parti görevi almalarına cevaz veremez ve parti üyesi yükseköğretim elemanlarının yükseköğretim kurumlarında uyacakları esasları belirler.

Yükseköğretim öğrencilerinin siyasi partilere üye olabilmelerine ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.

Siyasi partilere, devlet, yeterli düzeyde ve hakça malî yardım yapar. partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışların tabi olduğu esaslar kanunla düzenlenir."

Madde 69: (Siyasi Partilerin Uyacakları Esaslar) (Değişik: 23. 7. 1995 - 4121/7 md.)

" Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmalarını demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir.

Siyasi partiler, ticari faaliyetlere girişemezler.

Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir. Bu kuralın uygulanması kanunla düzenlenir. Anayasa Mahkemesi'nce siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespiti, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar kanunda gösterilir. Anayasa mahkemesi, bu denetim görevini yerine getirirken Sayıştay'dan yardım sağlar. Anayasa Mahkemesi'nin bu denetim konusunda vereceği kararlar kesindir.

Anaysamıza göre; "Siyasi partiler demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır." (mad.68/2).

"Siyasi partiler önceden izin almadan kurulurlar." (mad.68/3).

Yine önemlerinden dolayıdır ki Anayasa'mızın amir hükmüne göre: "Siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetlenme ve kapatılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri yukarıdaki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir" (mad. 69/10). Anayasa'nın sözünü ettiği kanun ise, 22.4.1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'dur.

Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçildiğinden bu yana geçen gelişmeleri siyasi partilerle ilgili Anayasa hükümleri, siyasi parti kanunları ve Anayasa Mahkemesi içtihatları açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Anayasamızda, Siyasi Partiler Hukuku'nda uygulanan en son çağdaş normların Türkiye'de uygulanmasını sağlamak amacıyla 1995 yılında siyasi partiler lehine önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler üç grupta toplanabilir. Bunlar sırasıyla:

Evvvela Kapatma Sebebiyle İlgili Değişiklikler:

1995 Anayasa değişikliği ile çağdaş gelişmeye paralel olarak siyasi partilerin kapatılmaması ana prensibi benimsenmiştir. Ayrıca, 1982 Anayasası ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda kabul edilen pek çok kapatma sebepleri ortadan

---

Siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesi'nce kesin olarak karara bağlanır.

Bir siyasi partinin tüzüğü ve programının 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verilir. Bir siyasi partinin 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesi'nce tespit edilmesi halinde karar verilir.

Temelli kapatılan bir parti bir başka ad altında kurulamaz.

Bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesi'nin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazete'de gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl düzeyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar.

Yabancı devletlerden, milletlerarası kuruluşlardan ve Türk uyruğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasi partiler temelli olarak kapatılır.

Siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetleme ve kapatılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri yukarıdaki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir."

kaldırılmıştır. Artık bir siyasi partinin kapatılması ancak aşağıdaki üç sebebin, açık ve kesin deliller ve şartlarla kesinlik kazanması halinde mümkün olabilecektir. Bu şartlar şöyle sıralayabiliriz:

1- Bir siyasi partinin tüzük ve programının Anayasa'nın 68. maddesinin 4. fıkrası hükümlerine aykırı olması;

Böylece 1982 Anayasası ve ayrıca 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda daha önce çok daha kapsamlı bir şekilde yer almış olan kapatma sebepleri şimdi Anayasa'nın 68. maddesinin 4. fıkrasında belirtilen; "Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, devletin bağımsızlığına, ülkesi ve Milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, Millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez." hususlara dayandırılmıştır.

2- Bir siyasi partinin yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlar ile yabancı gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alması;

Daha önce siyasi partilerin yurtdışından yardım almaları kesin olarak yasak iken 1995 değişikliği ile Anayasa, yabancı ülkede bulunmasına rağmen Türk uyrukluğunda olan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alınması yasağını kaldırmıştır (mad.69/9).

3- Bir Siyasi partinin, Anayasa'nın 68. maddesinin 4. fıkrasında belirtilen fiillerin işlendiği odak haline geldiğinin sübut bulması;

Ancak, sübut için 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun ilgili maddelerinde belirtilen şartların gerçekleşmesi gerekir.

İkinci olarak, siyasi partilere katılım ve siyasi parti organlarıyla ilgili değişiklikler;

1995 Anayasa değişikliği ile siyasi haklar genişletilmiş, siyasi yasaklar azaltılmış, böylece siyasi partilerin daha köklü, güçlü ve etkin kuruluşlar haline gelmeleri için zemin hazırlanmıştır.

Eskiden derneklerin, vakıfların, sendikaların, üniversite öğretim üyelerinin hatta reşit olmasına rağmen 21 yaşını doldurmamış gençlerin, kısacası çok geniş bir kitlenin siyaset yapması yasak iken 1995 Anayasa değişikliği ile bu yasaklar kaldırılmıştır (mad.68/1-6).

Ayrıca siyasi partilerin kadın kolları ve gençlik teşkilatı kurmaları mümkün hale getirilmiştir.

Son olarak, 1995 Anayasa değişikliği ile bir siyasi partinin kapatılmasının sonuçları hafifletilmiştir. Şöyleki;

Anayasa Mahkemesi kararıyla bir siyasi parti temelli olarak kapatıldığı zaman, 1995'ten önce, kapatılma davasının açıldığı tarihte parti üyesi olan bütün milletvekillerinin vekilliği düşerken yeni düzenleme ile sadece söz veya eylemleriyle partinin kapatılmasına sebep olan kişilerin milletvekilliğinin düşmesi esası getirilmiştir (mad.69/8), (mad.84/5). Anayasa'da 1995'te yapılan dağişiklikten önce, "Temelli kapatılan siyasi partilerin kapatılma tarihinde üyeliği devam eden kurucuları, genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulu ile her kademedeki yönetim ve disiplin kurulu üyeleri ve TBMM siyasi parti grubu üyeleri başka bir siyasi partinin kurucusu, yöneticisi ve deneticisi olmazlar" hükmü vardı. Ancak, değişiklikten sonra bu yasaklar sadece partinin kapatılmasına sebep olan kimseler için geçerli hale getirilmiştir (mad.69/8). Daha önce, bir siyasi partinin temelli kapatılmasına sebep olan kimseler on yıl süre ile siyaset dışı kalırken, 1995 değişikliği ile bu süre beş yıla indirilmiştir (mad. 69/ 8).

2-Kanuni (Yasal) Düzenlemeler

a-648 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu

Siyasi partilerin anayasalarda düzenlenmesi, hemen daima onların özel bir kanunla düzenlenmesini gerekli kılar. Zira, anayasada bu düzenlemenin bütün ayrıntılarını belirtmesi mümkün değildir. Şayet anayasa siyasi parti faaliyetlerine birtakım yasaklar getiriyorsa, ya da siyasi partilerin denetlenmesi için özel bir usul öngörüyorsa, bu ilkenin ayrıntılarının özel bir kanunla düzenlenmesi gerekecektir (ÖZBUDUN, 1995a: 1-2).

Ülkemizde ilk defa 1961 Anayasası tarafından tanınan siyasi partilere (mad.56-57) ilişkin ayrıntılı düzenlemeler, bu Anayasaya göre çıkarılan 13.7.1965 tarih ve 648 sayılı siyasi partiler kanununda yer almaktadır. Daha önce partiler genellikle dernekler ile ilgili hukuk metinlerindeki hükümlere tabi tutulmuşlardı. Daha sonra çıkarılan 648 sayılı kanun, partilerle ilgili her konuda ayrıntılı hükümler taşıyan bir metindir. Bu kanun, on kısma ayrılmakta, 137 esas ve 5 geçici maddeden oluşmaktadır.

648 sayılı kanuna göre siyasi parti, milletvekilliği seçilme yeterliliğine sahip en az onbeş Türk vatandaşı tarafından kurulur (mad.6/1) ve kuruluş bildirisinin İçişleri Bakanlığına verilmesi suretiyle tüzel kişilik kazanır (mad.6/2). Konumuzla ilgili, siyasi partilere ilişkin parti yasaklamaları, SPK dördüncü kısımda (mad.83-107), siyasi partilerin kapatılması beşinci kısımda (mad.108-116) ve siyasi partilerin kapanmasına ilişkin hükümler altıncı kısımda (mad.117-118) ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Siyasi partiler kanunundaki yasaklamalar listesi Anayasada öngörülen sınırlamaları oldukça genişletmiştir (KUZU,1986: 157; TEZİÇ, 1976: 136). Şimdi sırasıyla bu kanundaki siyasi partilere ilişkin parti yasaklarını, partilerin kapatılması ve kapanmasıyla ilgili hükümleri görelim:

648 sayılı SPK'nun 100.maddesi, siyasi partilerin insan haklarına ve hürriyetlerine aykırı faaliyette bulunmalarını yasaklamaktadır. Yine, 101.maddesinde, Anayasanın ikinci kısmında yer alan temel hak ve hürriyetlerin özünü tanımamak amacını güdemeyecekleri, 105.maddesinde de genel ahlak ve adaba aykırı amaçlar güden partilerin kurulamayacağı hükme bağlanmıştır. 106.madde, komünist, anarşist, faşist

nasyonal-sosyalist adları ile ya da aynı anlama gelen adlarla siyasi parti kurulamayacağını belirtmektedir. Siyasi partiler kanunu bu düzenleme ile, iktidar mücadelesinin açık ve serbest yapıldığı demokratik bir toplumda iktidara geldikleri gün öteki partileri siyasi hayattan kaldırmayı ve tek partili bir rejim kurmayı düşünen siyasi faaliyetleri ve bu gayeyi amaçlayan siyasi partilerin kurulmasını ve bunun sonucu olabilecek tek partili bir siyasi sistemin ortaya çıkmasını önlemeye çalışmıştır (KUZU, 1986: 161).

SPK'nun 92 ve 99. maddeleri arasında yer alan hükümler, Laik Devlet ve Atatürk Devrimciliğinin korunmasına ilişkindir. Bu maddelerde, Diyanet İşleri Başkanlığının genel idare içinde yer aldığı belirtilerek (mad.89), siyasi partilerin devletin laik niteliğini değiştiremeyecekleri (mad.92), halifeliğin yeniden kurulması amacını güdemeyecekleri (mad.93), dini istismar edemeyecekleri (mad.94), din, tarikat ve mezhep esasına dayanamayacakları (mad.95), dini gösteri yapamayacakları (mad.96) ve Atatürk'ün şahsiyetini, faaliyetini ve hatırasını kötülemek, küçük düşürmek amacı güdemeyecekleri (mad.99) ifade edilmektedir.

89. maddede, siyasi partilerin, Türkiye Cumhuriyeti üzerinde milli veya dini kültür farklılıklarına yada dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremeyecekleri, siyasi partilerin Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak veya geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti üzerinde azınlıklar yaratarak, millet bütünlüğünü bozma amacını güdemeyeceklerini düzenlemektedir.

648 sayılı SPK'nda, bir siyasi partinin Anayasa Mahkemesince kapatılmasını gerektiren hususlar; SPK'nun dördüncü kısmına aykırılık (mad.111), kanunsuz siyasi faaliyetlere mihrak olma (mad.112) ve diğer sebeplerle dava açılması (mad.113) olmak üzere üç grupta toplanmıştır. 111.maddenin birinci bendinde, partinin tüzük ve programının ya da partinin faaliyetlerini düzenleyen ve yetkili parti organları veya mercilerince yürürlüğe konulmuş olan diğer parti mevzuatının bu kanunun dördüncü kısmında yer alan hükümlere aykırı olması nedeniyle kapatılması durumu düzenlenmiştir. Dördüncü kısımdaki hükümler yukarda belirttiğimiz 83 ile 107. maddeler arasında düzenlenmiş olan yasaklamalardır. 111. maddenin ikinci bendinde, partinin yetkili organlarının

partinin kapatılmasına neden olmaları durumu düzenlenmiştir. Milli Nizam ve Türkiye İşçi Partisinin kapatılmasıyla ilgili davalarda bu ikinci bend uygulanmıştır¹². 111. maddenin üçüncü bendinde, parti üyelerinin tutumlarından ve partini yardımcı kuruluşlarının veya alt kademe kuruluşlarının davranışlarından kaynaklanan kapatma durumları düzenlenmiştir. Kanunsuz siyasi faaliyetlere mihrak (odak) olma başlığını taşıyan 112.madeye göre, "Bir siyasi partinin bu kanunun 83, 84, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 100, 102 ve 103.maddeleri hükümlerine aykırı fiillerin işlendiği bir mihrak haline geldiğinin sübute ermesi takdirinde, o siyasi parti Anayasa Mahkemesi'nce kapatılır". Keza, bir siyasi partinin yukardaki maddelerde belirtilen fiillerin odağı haline gelmesi için o partinin kanunsuz eylemleri yoğun bir şekilde işlemiş olması ve bu eylemin o partinin merkez organı veya TBMM'indeki grupları, genel kurulları ya da bu grupların yönetim kurullarınca benimsendiğinin tesbiti gerekir (mad.112/2-3-4). SPK'nun 113. maddesi, dördüncü kısım dışında kalan emredici hükümlere aykırılık olması halinde, Cumhuriyet Başsavcılığının o siyasi partinin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'ne yazı ile re'sen başvurabileceğini (mad.113/1) düzenlemektedir. Yine bu maddeye göre, "Anayasa Mahkemesi, söz konusu hükümlere aykırılık görürse bu aykırılığın giderilmesini ilgili siyasi partiye ihtar eder. Bu konudaki Anayasa Mahkemesi kararı yazılı olarak ilgili siyasi partinin genel başkanlığına bildirilmesinden başlayarak altı ay içerisinde bu aykırılık giderilmediği takdirde, Cumhuriyet Başsavcılığının re'sen dava açması üzerine, Anayasa Mahkemesi bu siyasi partinin kapatılmasına karar verir (mad.113/2-3)". Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin usul ise bu kanunun 108 ile 115. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Bir siyasi partinin kapatılabilmesi için Anayasa Mahkemesi kendiliğinden harekete geçemez, kapatma davası açma yetkisi Cumhuriyet Başsavcılığınca re'sen kullanılır (mad.110/1). Kanun, Cumhuriyet Başsavcısının re'sen dava açması dışında onun dava açmasını sağlamak için, Bakanlar Kurulunun kararı üzerine Adalet Bakanlığı ve bir siyasi partiye böyle bir talepte bulunma yetkisi vermiştir (mad.110/1-2-3). Ancak, gerek Adalet Bakanının gerekse bir siyasi partinin, Cumhuriyet Başsavcılığına yaptıkları talep seçim dönemlerinde işlemez. Bu durumda

¹² Milli Nizam Partisi'nin birinci büyük kongresinde oybirliği ile kabul edilen faaliyet raporu, Türkiye İşçi Partisi'nin ise, dördüncü kongresinde alınan kararları bu bentteki hükümlere girdiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi kararıyla adı geçen partiler kapatılmıştır. Kararlar için bkz. Milli Nizam Partisinin Kapatılması hakkında AMK, E.1971/1,K.1971/1, KT.20.5.1971, AMKD, Sy.9,3-71. Türkiye İşçi Partisinin Kapatılması hakkında AMK, E.1971/3, K.1971/3, KT.20.7.1971, AMKD, Sy.9, s. 80-131.; Ayrıca bkz. KUZU, 1986: 166.

parti kapatma davası sadece Cumhuriyet Başsavcılığınca açılabilir (mad.110/4). Ayrıca, siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalar, Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu hükümlerine göre duruşmalı olarak yürütülür ve Cumhuriyet Başsavcılığı gerekli gördüğü bilgi ve belgeleri siyasi partilerden isteyebilir (mad.108/3-4).

b-2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu

12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle Türk Anayasal düzeni kesintiye uğramış ve mevcut siyasi partiler, 16.10.1981 tarihinde çıkarılan 2533 sayılı kanunla kapatılmışlardır. Daha sonra siyasi faaliyetlerin yeniden başlamasıyla 22.4.1983 tarihinde 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu kabul edilmiştir. SPK'unda zaman zaman değişiklikler yapılmıştır. Son olarak 1999 yılında 12.8.1999 tarihli 4445 sayılı kanunla değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikle SPK Anayasaya uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Değişiklikle Kanunun 9. maddesi, 68. maddesinin son fıkrası, 79/b, 91, 92, 97 ve Ek 4. maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır. Daha önceki SPK gibi aşırı sayılabilecek ayrıntılar içeren bu Kanun, değişiklikten önce 124 maddeden oluşmakta idi. Değişiklikle madde sayısı 120'ye inmiştir. Hali hazırda Kanun 120 madde ve 10 kısımdan oluşmaktadır. Bu kısımlar ve başlıkları ise şunlardır:

- 1- Genel esaslar (mad.1-7)
- 2- Siyasi partilerin teşkilatlanması (mad.8-60)
- 3- Mali hükümler (mad.61-77)
- 4- Siyasi partilerle ilgili yasaklar (mad.78-96)
- 5- Siyasi partilerin kapatılması (mad.98-108)
- 6-Siyasi partilerin kapanması (mad.109-110)
- 7- Ceza hükümleri (mad.111-120)
- 8- Çeşitli hükümler (mad.121-122)
- 9- Geçici hükümler
- 10- Yürürlük ve yürütme (mad.123-124)

2820 Sayılı SPK'na göre bir siyasi parti, milletvekilliği seçilme yeterliliğine sahip en az otuz Türk vatandaşı tarafından kurulur (mad.8/1), kuruluş bildirisinin İçişleri Bakanlığı'na verilmesi suretiyle tüzel kişilik kazanır (mad.8/2) ve Anayasa'nın tanıdığı güvenceden ve burada yer alan temel haklardan yararlanır. Yine onsekiz yaşını

Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanununun 18 ve 33. maddelerinde bu konuya ilişkin hükümler mevcuttur.

Siyasi partilerin kapatılması için dava açma yetkisi Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na verilmiştir. Başsavcı bu iş re'sen yapar (mad.98 ve 100). Cumhuriyet Başsavcısı'nın re'sen dava açması dışında, onun dava açmasını sağlamak için, Bakanlar Kurulunun kararı üzerine Adalet Bakanlığı ve bir siyasi partiye böyle bir talepte bulunma yetkisi verilmiştir (mad.100) . Ancak, gerek Adalet Bakanlığı'nın gerekse bir siyasi partinin Cumhuriyet Başsavcılığı'na yaptıkları talep seçim dönemlerinde geçerli değildir (mad.100).

Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalar, dosya üzerinde incelenir (mad.98/1). Ancak Anayasa Mahkemesi gerek gördüğü takdirde sözlü açıklamaları dinlemek üzere ilgilileri ve konu hakkında bilgisi olanları çağırabilir (mad.98/1). Kapatma davası Anayasa Mahkemesi tarafından Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu hükümlerine göre yürütülür (mad.98/4).

1995 yılında Anayasa'da siyasi partiler lehine -ilaveten- önemli düzenlemeler yapan Anayasa Koyucu böylece siyasi katılımı artırırken siyasi partilerin kapatılma sebeplerini azaltmış ve daraltmıştır. Bu bağlamda mevcut SPK'nun Anayasaya aykırı hale gelen hükümleri ise 1999 yılında kanun koyucu tarafından yapılan düzenlemelerle tamamen olmasa da ya değiştirilmek ya da kaldırılmak suretiyle uyum yasaları çerçevesinde Anayasaya uyumlu hale getirilmiştir.

Gerek 1995'te Anayasa'da yapılan değişiklikler gerekse son olarak 1999 tarihinde 2820 SPK'nda yapılan değişiklikler, sonuç olarak, siyasi parti yasaklarını azaltan, savunmaya daha fazla imkan tanıyan ve parti kapatmaktan daha çok partilerin sağlıklı bünyeye kavuşmalarını esas alan çağdaş gelişmelere paralel, ancak yeterli olmayan değişimlerdir.

III- SİYASİ PARTİLERİN KURULUŞU, ÖRGÜTÜ VE PARTİ TÜZEL KİŞİLİĞİNİN SONA ERMESİ

Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasi partilere ilişkin düzenlemeler çerçeve olarak Anayasada yer almakla birlikte buna bağlı olarak ayrıntılı düzenlemeler Siyasi Partiler Kanununda yer almaktadır.

Ülkemizde de siyasi partilerin hukuki durumları, 1982 Anayasası'nın 68 ve 69. Maddelerinin yanısıra ayrıntılı olarak 1983 yılında kabul edilen 2820 sayılı SPK'unda düzenlenmiştir. Bundan önceki SPK 1965 tarihli 648 sayılı Kanun'dur. Bu aynı zamanda ilk Siyasi Partiler Kanunu'muzdur.

Çalışmanın bu bölümünde hem 1982 Anayasası'nın ilgili maddeleri hem de özellikle 2820 sayılı SPK'na göre ülkemizde siyasi partilerin kuruluşu, iç düzeni ve kısaca tüzel kişiliklerinin sona ermesi ele alınacaktır.

A- Siyasi Partilerin Kuruluşu

1-Kuruluş Özgürlüğü

Siyasi partilerin kurulması, "vatandaşların siyasi iktidara katılması ilgili haklar" (DAVER, 1970: 42) diye ifade olunan bir siyasi hakkın kullanılmasıdır. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'nda olduğu gibi siyasi parti kurma hakkını Anayasada belirterek bu hakkı güvence altına almıştır. 1982 Anayasası'nın 68. maddesinin 1. fıkrasının ilk cümlesiyle 1961 Anayasası'nın 56. maddesinin 1. fıkrası aynı ifadeleri taşımaktadır. Buna göre; "vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden çıkma hakkına sahiptir." Siyasi hakların belirgin özelliği olan bu haklardan kural olarak vatandaşların yararlanıp, yabancıların ise bu haktan yararlanmamaları Anayasalarımızda da kendini göstermektedir (a.g.e., s. 43). 68. maddenin 1. ve 3. fıkralarına göre, siyasi partiler vatandaşlar tarafından önceden izin almadan kurulurlar ve anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürürler. Aynı şekilde 2820 sayılı SPK'nun 5. maddesi de vatandaşların önceden izin almadan anayasa ve kanunlar çerçevesinde siyasi parti kurabileceğini belirtmektedir. Ayrıca bu maddede siyasi parti kurma hakkının sınırları, Anayasanın 13. maddesindeki temel hak ve hürriyetlerin

sınırlanması ile ilgili genel sınırlama sebepleriyle kayıtlanmıştır. Anayasanın 68. maddesinin 4. fıkrası göre de, "siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez". Anayasamızda 1995 yılında yapılan değişiklikle, parti üyesi olabilme hakkı için geçerli olan yaş sınırı 21'den 18'e indirilmiştir (mad.68/1) .

2820 sayılı SPK, siyasi partilerin örgütlenmesi ile ilgili ayrıntılı düzenlemeler içermektedir. Bu kanun, siyasi partilerin teşkilatlanmasını düzenleyen ikinci kısmında, Anayasada yer almayan bazı sınırlamalar öngörmektedir.

Siyasi partilerin kuruluşu bir takım kanuni formalitelerin yerine getirilmesiyle gerçekleşir. SPK'nun 8. maddesine göre, siyasi parti, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip en az otuz Türk vatandaşı tarafından kurulabilir. Daha önce 648 sayılı SPK'nda bu sayı on beş idi (mad.6). Yeni kanun ile siyasi parti kurma şartı ağırlaştırılmıştır. Siyasi partiler kuruluş bildiri ve belgelerinin İçişleri Bakanlığı'na verilmesi suretiyle tüzel kişilik kazanırlar (SPK, mad.8/3). Bu bildirin bütünü kurucular tarafından imzalanması ve imzalarının yanında kurucuların ad, soyadı, meslek ve sanatlarıyla ikametgahları ile siyasi partinin adı, genel merkez adresinin belirtilmesi ve partinin tüzüğü ve programının beş nüsha örneğinin bildiriye ekli olarak verilmesi şarttır (mad.8/3). Bildirinin İçişleri Bakanlığına verilmesi önceden izin anlamına gelmemekte ve sadece açıklayıcı bir nitelik taşımaktadır. Partilerin kuruluşunda İçişleri Bakanlığı'nın rolü tümüyle pasiftir (PERİNÇEK, 1985: 113). Bakanlık, kuruluş belgelerini almak ve bir alındı belgesi vermekle yükümlüdür (mad.8/5). Daha sonra Bakanlık, kuruluş bildirisi ve alındı belgesinin onaylı birer örneği ile bildiri eklerinin birer takımını üç gün içinde Cumhuriyet Başsavcılığı ile Anayasa Mahkemesine gönderir (mad.8/6). Kuruluş bildirisi içeriği, kanunda belirtilen biçimde olmasa bile bildirinin verilmesiyle siyasi parti kurulmuş ve tüzel kişilik kazanmış olur. Ayrıca, bildiri üzerine İçişleri Bakanlığının, Partinin kurulmuş olduğuna dair bir karar alması da sözkonusu değildir. Ancak, bildirideki eksikliklerin giderilmesi yazılı bir şekilde Cumhuriyet Başsavcılığınca ilgili partiden istenir. Şayet, yazının tebliğinden itibaren 30 gün içinde bu eksiklikler

giderilip istemin gereği yapılmazsa, siyasi partilerin kapatılması ile ilgili hükümler uygulanır (mad.9). Eski kanunda bu süre 60 gün idi (mad.6/5).

Partiler, devlet örgütünün ve bu arada kuruluş aşamasında yargının denetimi dışında özgür kuruluşlardır. Parti kuruluş ve faaliyetinin hukuka uygunluğunun incelenmesinin, "denetleme" terimiyle ifade edilmesi demokratik hukuk devleti anlayışıyla da bağdaşmamaktadır. Zaten daha önce, "Cumhuriyet Başsavcılığının partilerin kuruluşunu denetlemesi" başlığını taşıyan SPK'nun 9. maddesi Danışma Meclisinde görüşülürken, Cumhuriyet Başsavcılığının partileri denetleyemeyeceği, bu sebeple terimin Anayasaya uygun olmadığı, bunun yerine "izleme" teriminin kullanılması gerektiği uyarısında bulunulmuştur (DMTD., C.14: 635). SPK'nun bu hükmü 1999 değişikliği ile Anayasaya aykırılık teşkil ettiği için yürürlükten kaldırılmıştır.

Yukarda da belirttiğimiz gibi "Siyasi partiler önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içinde faaliyetlerini sürdürürler" (m.68/3). Görülüyor ki, parti kurulmasını önceden izin alma şartına bağlayacak bir kanun, Anayasaya aykırı olacaktır. Siyasi partilerin serbestçe faaliyette bulunabilmeleri kural olmakla birlikte, Anayasamız, bu kuralı istisnasız olarak kabul etmemiş ve parti faaliyetlerine bazı sınırlar getirmiştir. Bunların bir kısmı partilerin izleyebilecekleri siyasal amaçlara, bir kısmı da onların örgütlenme çalışmalarına ilişkin bulunmaktadır.

2-Parti Sicili

2820 sayılı SPK'nun 10. maddesi (Bu madde sık sık değişikliğe uğramıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz, KUZU, 1995: 465), siyasi partilerin sicilinin tutulmasını öngörmektedir. Buna göre, "Cumhuriyet Başsavcılığı'nca her siyasi parti için bir sicil dosyası tutulur" (mad.10/1). Bundan önceki 648 sayılı kanunda bu görev Anayasa Mahkemesi'ne verilmiş, sicilin tutulması usulü ve sicilde hangi belge ve bilgilerin bulunacağı Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'ne bırakılmıştı (mad.7). Yürürlükteki Kanun ise sicilde yer alacak bilgi ve belgelerin kapsamını partinin faaliyetlerini düzenleyen her türlü yönetmelikler ve diğer yayınlara genişletmekle kalmayıp, partinin bütün üyelerinin, merkez ve çevre organlarında görev alan yöneticilerin tam kimliği ile Cumhuriyet Başsavcısı'nca istenecek diğer bilgi ve belgeleri de parti sicilinin kapsamına almıştır (SPK mad.10).

Tanör, bu düzenlemenin 1995 Anayasa değişikliğinden sonra Anayasaya aykırı hale geldiğini belirterek, parti sicili alanının eski düzenlemenin boyutlarına geri çekilmesini ve sicil tutma görevinin yeniden Anayasa Mahkemesi'ne verilmesini önermektedir (TANÖR, 1997: 18-20). Kendilerine demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak Anayasa ve kanunlarca son derece önemli fonksiyon ve ayrıcalıklar tanınmış bulunan siyasi partilerin, iç düzenlerinde belirli bir saydamlığın sağlanması kaydıyla biz de parti sicil tutma görevinin eski şekliyle Anayasa Mahkemesi'ne verilmesine ilke olarak katılmaktayız. Bu sicil dosyasında bulunması gerekli belgeler ise kanun maddesinde şöyle sıralanmıştır (mad.10/2):

" a) Kuruluş bildirisi ve ekleri,

b) Merkez organları ile, teşkilat kurdukları il, ilçe ve beldeleri, bunların organlarında görev alanların adlarını, soyadlarını, doğum yer ve tarihlerini, meslek veya sanatlarını ve ikametgahlarını gösterir onaylı listeleri,

c)Partinin faaliyetlerini düzenleyen her türlü yönetmelikler ve diğer yayınları,

d) Partiyeye kayıtlı üyelerin, ilçelere göre (b) bendindeki bilgileri içeren listeleri, bulunur.

Cumhuriyet Başsavcılığı'nca istenilen sicille ilgili diğer bilgi ve belgeler de bu dosyaya konulur.

Siyasal partiler, (b) ve (c) bentlerindeki bilgi ve belgeler ile bunlarda ve parti tüzük ve programlarında yapılan değişiklikleri, yayın veya değişiklik tarihinden itibaren on beş gün içinde, (d) bendindeki listeler ile bunlarla ilgili değişiklikleri ise, altı ayda bir Cumhuriyet Başsavcılığı'na göndermek zorundadır.

Siyasi partilerin kapatılmaları veya kapanmaları sicillerine işlenir.

Bu sicil herkese açıktır. Soruşturma ile ilgili bilgilerin gizliliğine ilişkin hükümler saklıdır".

Böyle bir sicil tutulması, partilerin iç düzenleri ve faaliyetleri ile ilgili Siyasi Partiler Kanunu'ndan doğan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini belirlemek ve denetlemek açısından faydalı görülebilir. Siyasi partilerin, bu kanuna göre yapacakları kongre delege seçimlerinde ve ön seçimlerde Cumhuriyet Başsavcılığı'na bildirilmiş üye (m.10/b-d) listelerinin esas alınması yerinde bir hükümdür. Böyle bir düzenleme, parti yönetimlerine egemen olan kötü niyetli hiziplere karşı diğer partili üyeleri koruyan bir güvence niteliğindedir. Bu nedenle, siyasi parti sicilinde yer alan bu bilgilerin, siyasal partilerden istenmesinin, "Anayasanın partilere tanıdığı özgürlük ve güvenceye müdahale anlamı" (PEİNÇEK, 1985: 117) taşımakta olduğu görüşüne katılmıyoruz.

Siyasi partilerden istenecek bilgi ve belgeler kanunda sayılmıştır. Bunlar, esas olarak partinin herkese açık olan tüzük, yönetmelik, üye ve yöneticilerine ilişkin bilgilerdir. Acaba, bunların dışında, örneğin parti organlarının kararları, parti içi yazışma ve genelgelerin istenmesi Anayasanın partilere tanıdığı özgürlük ve güvenceye bir müdahale olarak görülebilir mi? Kuşkusuz, her türlü bilgi siyasal partilerden istenemez. Partilerin de diğer siyasi partilerin bilmelerinde sakınca bulunan sırları, taktikleri, ileriye dönük planları bulunmak zorundadır. Bu alana müdahale, parti faaliyetine müdahale olarak nitelenmelidir (a.g.e., 118).

Tutulması öngörülen Siyasi Partiler Sicili, partilerin kuruluş serbestisine getirilmiş bir sınırlama ve kuruluşu zorlayıcı bir işlem niteliğinde değildir. Konu, 648 sayılı Kanun komisyonunda tartışılırken de dile getirilmiş, o dönemde komisyon sözcüsü olan Coşkun Kırca, görüşmelerde bu şartların "siyasi partilerin serbestçe kuruluşu tarzındaki Anayasa teminatına aykırı düşmediği"ni savunmuştur (MMTD., B:75, 16.03.1965, O:1,s.403).

3 - Bir Kuruluşun Siyasi Parti Olarak Ortaya Çıkışının Sonuçları

Siyasi partiler evvela kurulmakla kişilik kazanır. Bunun da bir takım sonuçları olacaktır. Öncelikle anayasal bir güvence kazanırlar ve ileride göreceğimiz gibi gerekli şartlar oluştuğunda ancak Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılabilirler (mad.69/3) . Yine, siyasi partiler temel hak ve özgürlüklerden yararlanırlar. Örneğin, düşünce özgürlüğü, ile, toplantı ve gösteri yürüyüş hakkı, haberleşme özgürlüğü ve haberleşmenin gizliliği, konut dokunulmazlığı, gazete, dergi, kitap ve broşür çıkarma hakları, düzeltme ve cevap

hakkı, kanuni yargı yolu, mülkiyet ve miras hakkı (Siyasi partilerin miras hakkı, ancak ölüme bağlı bir tasarruf dolayısıyla doğabilir), sözleşme özgürlüğü, dilekçe hakkı gibi, temel hak ve özgürlükler sıralanabilir. Ancak nitelikleri gereği bazı temel haklar (seyahat özgürlüğü, dinlenme hakkı, sendika hakkı vb) siyasi partiler için geçerli olamaz. Siyasi partilerin sınırlı da olsa anayasa yargısını harekete geçirme hakları vardır. Anayasaya göre (mad.148/2), ancak iktidar ve anamuhalefet partileri bu hakkı kullanabilirler (şekil bakımından açılacak iptal davaları dışında).

B-Siyasi Partilerin İç Düzeni

İç düzen kavramı, parti tüzüğünün ve programının düzenlenmesi, parti organlarının kuruluşu, parti içi çalışmaları, parti üyelerinin hak ve ödevlerinin tespiti, seçimlerde partiyi temsil edecek adayların belirlenmesi konularını kapsar (BOSUTER, 1969: 21).

Anayasamızda partilerin iç düzeni ile ilgili düzenlemelere 69. maddenin 1. fıkrası kaynaklık etmektedir. Bu fıkraya göre; "Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir." (mad.69/1) Buraya aynı maddenin son fıkrasını da ekleyebiliriz. Fıkra; "Siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetleme ve kapatılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri yukardaki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir." İfadeyle, Anayasa ve kanunla yapılacak düzenlemenin sınırını çizmiştir. Oysa özgür kuruluşlar olan siyasi partilerin kendi çalışmalarını kendilerinin düzenlemeleri esastır (KOÇAK, 1993: 116).

Çalışmamızda siyasi partilerin, parti içi düzeni 2820 sayılı SPK çerçevesinde, örgütlenme modeli, üyelik statüsü, aday saptama yönetimi, ele alınarak incelenecektir.

1- Parti İçi Demokrasi

Siyasi partilerin dayandıkları temeli oluşturan kitlelerin istek ve çıkarlarını dile getirebilmeleri, halkın siyasi partiler üzerinde etkili olabilmesi, kısaca gerçek bir demokrasinin oluşması için partilerin iç düzenlerinin demokratik olması gerekir.

Bu demokratik düzenin gelişmesi yolunda, partilerin önündeki iki büyük tehlikeden ilki, partilerin bürokratik bir yönetim mekanizmasına sahip olmasından dolayı ortaya çıkan oligarşik eğilimlerdir (BOSUTER, 1969: 11; TANİLLİ, 1996: 36). Diğer büyük tehlike ise diğer baskı gruplarının, siyasi partiler üzerinde yaptıkları dış baskılardır. Siyasi partilerin, baskı gruplarının faaliyet ve görüşlerinden etkilenmeleri demokrasi ve açık toplumun gereğidir. Ancak, bu grupların baskısı, parti iradesini belirleyecek düzeye geldiği zaman partilerin demokratik karar alma mekanizmalarını bozmaktadır.

Parti içi demokrasi, partinin iç işleyişinde, yani parti yöneticilerinin belirlenmesinde ve kararların alınmasında katılımcı anlayışın uygulanmasını, her türlü eleştiri, özeleştiri ve önerinin serbest olmasını ifade eder. Parti içi demokrasinin tam anlamıyla uygulanması halinde, parti içinde mobilizasyon sağlanır ve lider egemenliği önlenmiş olur (SUAVİ, 1996: 52).

Parti içi demokrasinin varlığı, demokratik siyasi bir rejimin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için önemli bir zorunluluktur (a.g.e., s.53).

Parti içi demokrasinin işletilmesi, partilerin kamuoyunda fonksiyonlarının boyutlarını artıracak, tartışma ve görüşmelerin parti zemini dışına taşmasını önleyerek, aynı zamanda "parti kimliği" ve disiplinine de katkı sağlayabilecektir (a.g.e., s. 53). Zira, demokratik yönetimlerde gizliliğe yer yoktur. Alınacak siyasi kararların parti organlarında ve parti gruplarında tartışılması, kamuoyu üzerindeki kuşkuları da ortadan kaldıracaktır. Demokrasilerde açıklığı sağlayacak bu işleyişle, kararlarda isabetlilik oranı da artırılabilecektir (ROBERTSON, 1994: 403).

Alman Anayasa Mahkemesi'nin kararında belirttiği gibi "siyasi partiler iktidarı ele geçirme yoluyla kurulmuşlardır ve iktidarı ele geçirdikleri zaman parti iradesi, devletin iradesi niteliğini kazanacaktır. iktidarda otoriter bir partinin kurulması halinde devlet iradesi yukarıdan aşağıya doğru oluşacak, demokrasinin en önemli ilkesi zedelenecektir." (KANADOĞLU, 1993: 81)

Söz konusu sakıncaları giderebilmek amacıyla siyasi partilerin iç çalışmaları ve baskı gruplarıyla ilişkileri, bir çok ülkede hukuki düzenleme konusu yapılmıştır. Almanya'da

1949 tarihli Bonn Anayasası mad. 21, siyasi partilerin iç düzeylerinin demokrasi ilkelerine uygun olması gereğini öngörmüş. 27.7.1967 tarihli Siyasi Partiler Kanunu ile bu konu ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Söz konusu kanun, siyasi partilerin örgütlenmesi, organlarının faaliyet ve kararları ile ilgili demokratik önlemleri öngörmekte, üyelerin haklarını güvence altına alan, parti maliyesini ve bağışlarını denetleyen hükümler getirmektedir (PANTÜL, 1982. 32). Türkiye'de Bonn Anayasası'nın 21. maddesine paralel olarak 1961 Anayasası'nın 57 ve 1982 Anayasası'nın 69/1 maddesi ile "siyasi partilerin parti içi çalışmalarının ve kararlarının demokrasi esaslarına aykırı olamayacağı" kuralı getirilmiştir. 1982 Anayasası'nın 69. maddesinin son fıkrası, siyasi partilerin faaliyetlerinin kanunla düzenleneceğini belirtmektedir.

Kanuni düzenlemeler de tek tip parti düzeni değil, demokratik bir iç yapı amacına yönelmelidir. Bu amaca ulaşmanın yolu da düzenlemenin belirli bir anlayışa sahip olmasıdır. Bu ilkeler şu şekilde ifade edilebilir (KANADOĞLU, 1993: 82):

a) Üyelerin, örgütteki bütün kademelere istikrarlı olarak ve fiilen katılması, b) Yönetici olanların belli zamanlarda düzenli olarak yenilenmeleri, c) Otoriter bir yönetime meydan vermeksizin üyelerce denetlenen bir parti yönetimi.

SPK'nun dördüncü kısmı, dördüncü bölümde yer alan 93. maddeye göre, parti içi çalışmaları demokrasi esaslarına uygun olması gerekir. Ayrıca, partilerin örgütlenmelerine ilişkin İkinci Kısım hükümlerine aykırılık halinde kapatma davası açabilmek için 104. madde uyarınca ihtar şartının gerçekleşmesi gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesi, 1983/4 karar sayılı Muhafazakar Parti kapatma davasında, parti içi demokrasiye aykırılığı kapatma nedeni olarak SPK 93.madde ile partinin örgütlenmesine ilişkin İkinci Kısım hükümlerine aykırılığı birbirinden ayırarak değerlendirmiştir¹³. Anayasa Mahkemesi Muhafazakar Parti tüzüğünün 57. maddesinin SPK mad.93'e aykırı olmadığını saptarken gerekçe olarak ilgili partinin 93. madde hükmüne aykırılık kastı içinde bulunmamasını göstermiştir. Oysa demokrasiye aykırı herhangi bir tüzük maddesi, SPK 93. madde gereği doğrudan kapatma davası açılmasını

gerektirmemelidir. Siyasi parti örgütünün bütünüyle demokrasi karşıtı bir nitelik kazanması halinde SPK mad. 93 uygulama alanı bulmalıdır.

Türk siyasi hayatının günümüzde en önemli sorunlarından birisi, anayasal olarak partilere getirilen aşırı denebilecek sınırlamaların yanısıra, parti içi demokrasinin gerçekleştirilememesidir. Örneklerini bazı Batı demokrasilerinde gördüğümüz şekilde, başarısız olduğu için parti liderliğinden ayrılmak veya idareyi daha dinamik ve genç kadrolara bırakmak gibi uygulamalara Türk siyasi hayatında neredeyse hiç rastlanmamıştır (ATAR, 1997: 79). Bu sebeptendir ki, partilerde lider egemenliği ortaya çıkmakta ve parti idaresinde değişim son derece zorlaşmaktadır. Partilerde lider egemenliği, yetenekli ve dinamik lider adaylarının ortaya çıkmasını engellediği gibi, partilerin statükocu olmasına ve uzlaşmaz tutumlar sergilemesine de sebep olabilmekte ve sistemin işleyişi daha da zorlaşmakta ve tıkanmalar görülmektedir (a.g.e., s. 79-80). Parti içi demokrasinin gelişmesinde liderlerin rolü büyüktür. Dolayısıyla, liderler her zaman inanılır ve güvenilir olmalı, halkın taleplerini dinlemelidir. Liderlerin ve lider etrafında bulunan kadroların şahsi ihtiras ve kıskançlıklardan arınması, parti örgütünü kendi sultası altında tutumaması gerekir. Aksi takdirde partilerde liderler ve ona sadakatla bağlı belirli bir dar grubun sultası söz konusu olabilmekte ve lidere itaat edenler parti idaresinde hakim olmaktadır. Bu durumda siyasi parti yapısı bozulduğundan katılımı daralma olur ve sınırlı kişiler siyasetle ilgilenir (SUAVİ, 1996: 185).

Sonuç olarak, toplumdaki sorunların çözülebilmesi için toplumsal yapı içinde bulunan bütün örgütlerin bu arada başta siyasi örgütlerin yani partilerin sorunlarının çözümlenmesi gerekir. Yani, öncelikle siyasi partilerin, kendi iç örgütlenmelerinde değişime gitmeleri, parti içi demokrasiyi kurarak, kişi partisi görünümünden kitle partisi görünümüne geçiş yapmaları, değişmez lider ve onun kadrosu geleneğini kırmak gerekmektedir (a.g.e., s. 186).

---

¹³ AMK., E.1983/4, K. 1983/4, KT.3.11.1983, AMKD., Sy.20, s. 422-423.

2-Parti Örgütü

Siyasi parti, bir ülkede yaşayan vatandaşların belirli siyasi hedeflere ulaşmak için birleşmelerinden yani bir araya gelmelerinden meydana gelir. Bu siyasi hedeflere ulaşmanın yolu ise, seçimlere katılmak ve çıkaracağı milletvekilleri sayesinde siyasi kararların alınmasında mümkün olduğu kadar etki sahibi olmaktır. Siyasi partilerin iktidarı ele geçirmek veya onu etkileyecek bir duruma sahip olmak yoluyla programlarını gerçekleştirmek için örgütlü olmaları gerekir. Kitleleri partinin görüşlerine inandırmanın yanı sıra onların talep ve ihtiyaçlarını yansıtan parti örgütü, aynı zamanda kitlelerle parti arasındaki ilişkileri düzenler.

Siyasi partinin bir örgüte sahip olması, devamlı bir kuruluş olma niyetinin bir belirtisidir. Parti örgütünün değişik kademeleri arasındaki ilişkiler ve çeşitli kademelerdeki yöneticilerin seçimi ise, parti tüzüğü ile düzenlenir. Parti niteliği kazanma hususunda parti örgütünün demokratik bir yapıya sahip olup olmaması etkili değildir. Kanunların partilere yüklediği görev ise, demokratik bir iç düzene sahip olmalarıdır.

Yukarda belirttiğimiz gibi siyasi partilerin iktidar yarışında başarılı olabilmeleri için örgütlenmeleri zorunludur. Hatta günümüzde siyasi partileri örgütlerinin yapısına göre tanımlayanlar da vardır. Duverger, günümüz partilerini, programlarından veya üyelerinden, mensup olduğu sınıftan çok, örgütlerin yapısına göre tanımlamanın daha uygun olacağı kanaatinde (DUVERGER, 1993: 37).

Siyasi partilerin Örgütü (teşkilatı); merkez organları, il, ilçe ve belde törgütleri, TBMM grubu, il genel meclisi ve belediye meclisi gruplarından meydana gelir (SPK, mad.7). 2820 sayılı SPK'na göre en küçük parti örgütü birimi belde örgütüdür.

Siyasi partinin bir ilçede örgütlenmesi için ilçe sınırları içindeki beldelerin en az üçte ikisinde örgütlenmesi gerekir. Belde sayısı üçten az ise ilçe ve çevresindeki köy ve mahallelerde partinin son genel seçimde aldığı oy sayısına göre, seçime katılmamış partilerde ise üye sayısına göre parti üyelerinin seçtikleri sayısı 400'ü aşmayan delegelerden oluşur (SPK, mad.20/1-2).

Siyasi partilerin köy ve mahallelerde örgütlenmeleri ise yasaktır. Zira, 27 Mayıs 1960'tan sonra 4.7.1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi tarafından kabul edilen ve 6.7.1960 tarihinde yayınlanan 8 sayılı kanun, siyasi partilerin il ve ilçe merkezleri dışında örgüt kurmalarını yasaklamıştı. 648 sayılı SPK ve yeni 2820 sayılı SPK da yasaklamayı benimsemiştir. Siyasi partilerin köy ve mahallelerde örgütlenmesine getirilen yasağın gerekçesinde, "milli birlik ruhu ve milli dayanışma anlayışı içerisinde köylerdeki siyasi kutuplaşmanın önüne geçilmesi hedeflenmiştir" ifadesi yer almaktadır. Bu yasaklama, aslında siyasetin içinde olan geniş halk yığınlarının siyasete katılmalarına büyük bir darbe vurmuş, çoğulcu ve katılımcı bir demokrasinin önünü kesmiştir. Zira, partilerin köy ve mahalle örgütleri, bir yandan parti iradesinin aşağıdan yukarıya doğru oluşmasına katkıda bulunurken, diğer yandan da birer demokrasi okulu görevi icra etmektedirler (SAVCI, 1965: 146-1197; PERİNÇEK, 1985:147-150). Dolayısıyla, siyasi partiler, köylerden ve mahallelerden başlayarak yerel düzeyde de örgütlenebilmeli ve bu yerel kademeler de kendilerini düzenleyebilmelidirler.

Partinin il kongresi ise, altı yüzden fazla olmak üzere ilçe kongresinde seçilen delegelerden oluşur. Ayrıca o ilin partili milletvekilleri ile yönetim ve disiplin kurulları başkan ve üyeleri kongrenin tabii üyeleridir (SPK, mad.19/2).

Siyasi partilerin en yüksek organı büyük kongredir. Bu kongre, seçilmiş ve tabii üyelere oluşur. Seçilmiş üyeler, TBMM üye tamsayısının iki katından fazla olmamak kaydıyla parti tüzüğünde gösterilen sayıda il kongresince seçilen delegelerdir. Tabii üyeler ise, Parti genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulu, il disiplin kurulu üyeleri ve partinin üyesi olan bakanlar ve milletvekilleridir (SPK, mad.14/1,2,3). Ayrıca, parti üyeliği devam eden eski ilçe başkanları, o ilçe çevresinde Belediye Başkanlığı yapmış olan partililer ile ilçenin bağlı bulunduğu ilin partili eski ve yeni milletvekilleri, o ilçenin partili il genel meclisi üyeleri, İlçe kongresinin onur üyeleridir. Bunlar kongrede söz alabilir, fakat oy kullanma hakları yoktur (SPK, mad.20) .

Görüldüğü gibi, SPK, kongrelerin oluşmasında bütün partiler için tek tip tüzük öngörmüştür. Böylece partilerin iç demokratik yapıları kanun koyucunun düzenlemesine sıkı sıkıya bağlı kılınmıştır. Partilere, kendi hayatlarını kendi görüşlerine

göre düzenleme imkanı tanımayan bu tutum aşırı müdahaleci bir tutumdur (PERİNÇEK, 1985: 153).

Siyasi partilerin her kademedeki yöneticileri, belirli süre için ve seçimle iş başına gelirler, ilçe ve il başkanı ile yönetim kurulu il ve ilçe kongresince (mad. 29/9 ve mad. 19/5) seçilir. Parti genel başkanı ve merkez organları büyük kongrece seçilir. (mad. 16/5 ve 15/1).

Kademeli bir seçimle oluşan büyük kongre, partinin tüzük ve programında değişiklik yapmak, kesin hesabı kabul ya da reddetmek, merkez karar ve yönetim kurulunu ibra etmek, kamu faaliyetleri ve parti politikası hakkında bağlayıcı yada temenni kararları almak, partinin kapatılmasına ya da başka bir parti ile birleşmesine karar vermek ve malların tasviye ve intikal şekline karar vermek yetkilerine sahiptir (mad. 14/5).

Siyasi parti merkez organları, parti tüzük ve programına ve büyük kongre kararlarına uygun olarak karar almak ve uygulamak yetkisine sahiptir (mad. 16/2). Bu yetkinin sınırlı ya da geniş olması tamamen siyasi parti tüzük ve programına bağlıdır.

Hemen şunu belirtelim ki 1995 yılında yapılan Anayasa değişikliğine kadar siyasi partilerin örgütlenme sınırları, Avrupa standartları ve adetleriyle kısmen bağdaşmayan (RUMPF, 1995: 75) sayısız yasakla belirleniyordu. Siyasi partiler yurt dışında şube, gençlik kolu, kadın kolu veya benzeri yan kuruluş kuramıyorlardı. Bu yasakların kaldırılması 1999 yılında SPK'unda 4445 sayılı değişiklikle uygulanabilir hale gelmiştir.

3-Parti Üyeliği

Parti üyeliği, siyasi partilerin iç unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bu kavram, partilere göre değişiklik arzeder (Ayrıntılı bilgi için bkz. TEZİÇ, 1976: 44-45). Parti üyeliği, partiye sempati duymaktan daha öte bir ilişkidir. Üye ile parti arasında resmi bir bağdır (MAOR, 1997: 95). Üyelerin partiyle ilişkileri, yazılı bir taahhüt ve sürekli bir aidat gibi resmi, şekli bağlarla ortaya çıkmaktadır (a.g.e., s. 95). Parti üyeliği partiye katılma ve etkinlik bakımından homojen bir özellik taşımaz (SCARROW, 1996: 16). Üyeler de kendi içinde; militanlar, liderler ve profesyonel politikacılar gibi bir ayrıma tabi tutulmaktadır (TEZİÇ, 1976: 45; PERİNÇEK, 1985: 157-158). Militanlar, parti için

etkin bir şekilde çalışan partinin aktif üyelerini ifade etmektedir ve bunlar olmaksızın parti işlerinin etkin bir şekilde yürütülmesine imkan yoktur. Liderler, genellikle parti örgütünün en yüksek kademelerinde yer alan, partide en aktif ve amaçları yönünden en bilinçli olan kişilerdir. Profesyonel politikacılar ise, partiye bağlılıkları içten olmayan, politikaya katılmak suretiyle çıkar sağlamayı adet edinmişve çıkarlarına göre bir partiden diğer partiye kolayca geçebilen kimselerdir (TEZİÇ, 1976: 45-46).

Anayasamız parti üyeliğini ve üyelikten ayrılma serbestisini bir temel hak olarak güvence altına almıştır (mad.68/1). Anayasa, yukarıda zikredilen hüküm ile, kanun gereği siyasi partilere üye olmayacak kimseler dışındaki vatandaşların siyasi partilere giriş ve çıkışlarını herhangi bir müdahaleye karşı korumak istemiştir (PERİNÇEK, 1985: 157).

Zaten, SPK'nun 12. maddesi "siyasal parti üyesi olmaya kanuna göre engel hali bulunmayanların, üyeliğe kabul şartlarının parti tüzüklerinde gösterileceğini" ve siyasi partilerin üye olma istemlerini sebep göstermeksizin de reddedebileceklerini" hüküm altına almıştır. Kendilerine özgü fikirleri, programları, hedef ve amaçları bulunan siyasi partiler, herkese açık kurumlar değildir. Ancak bu fikir ve hedefleri paylaşan kadro ve bünyeye sahip olurlarsa, hedeflerine ulaşabilirler. Dolayısıyla böyle bir düzenleme yerindedir.

Anayasanın 68. maddesinin 1. fıkrasına göre (1995'te yapılan değişiklikle), partilere girebilmek için 18 yaşını bitirmek şartı aranmaktadır. Bu sınır daha önce 21 yaşını bitirmek idi. Yaş konusunun siyasi partiler arasında her dönemde tartışma konusu yapıldığı ülkemizde siyasi partilere giriş yaşının kanuna bırakılmayıp bir anayasa hükmü haline getirilmesi bizce yerinde değildir. Ancak, şunu hemen belirtelim ki, Anayasada yapılan değişikliğe rağmen SPK'unda, uyum kanunları çerçevesinde gerekli değişiklikler aradan dört yıl gibi uzun bir süre geçtikten sonra yapılabilmektedir. Değişiklikten önce mevcut siyasi partiler kanununda bir siyasi partiye üye olabilme yaşı 21 yaşının doldurulmasıyla sınırlı idi (mad.11/1). SPK, yukardaki şartlara "medeni ve siyasi hakları kullanma ehliyetine sahip bulunmayı" da eklemiştir (mad.11/1). SPK'unda 1999 yılında yapılan değişiklikle, siyasi partilere üyeliği düzenleyen 11. maddenin birinci fıkrası, "Onsekiz yaşını dolduran, medeni ve siyasi hakları kullanma

ehliyetine sahip bulunan her Türk vatandaşı bir siyasi partiye üye olabilir." şeklindeki değişiklikle Anayasaya uygun hale getirilmiştir. Parti üyesi olabilme yaşının yirmibirten onsekize düşürülmesiyle, gençlik de parti siyasi hayatına daha iyi uyum sağlayacaktır (RUMPF, 1995: 76).

Partiye üyelik konusunda gerek Anayasada gerekse SPK'nda bir takım kısıtlamalar söz konusudur. Anayasada kimlerin partilere üye olamayacakları açıkça sayılmıştır:

" Hâkimler ve savcılar, sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, silahlı kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar" (AY.mad.68/5).

23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı kanunla Anayasada yapılan değişiklikle, daha önce siyasi partilere üye olmaları yasaklanmış olan yüksek öğretim elemanları ve öğrencilerine partilere üye olabilme imkanı getirilmiştir. Buna göre:

"Yükseköğretim elemanlarının siyasi partilere üye olmaları ancak kanunla düzenlenebilir. kanun bu elemanların, siyasi partilerin merkez organları dışında kalan parti görevi almalarına cevaz veremez ve parti üyesi yükseköğretim elemanlarının yükseköğretim kurumlarında uyacakları esasları belirler.

Yükseköğretim öğrencilerinin siyasi partilere üye olabilmelerine ilişkin esaslar kanunla düzenlenir" (AY.mad.68/6-7).

Yukarda da belirttiğimiz gibi SPK'unda 1999 yılında Anayasaya uyum değişiklikleri yapılmıştır. Değişiklikten önce SPK'nun 11. maddesinin 2. fıkrası, siyasi partilere üye olamayacakların listesini Anayasada öngörülen üyelik yasaklarına göre ölçüsüz bir şekilde genişletmiştir. Üyelik yasaklarının 1995 Anayasa değişiklikleri ile Anayasada azaltılmasına bağlı olarak Anayasaya aykırı hale gelen SPK'nun ilgili hükümlerinin değiştirilmesi zaten 1995 değişikliğinin bir uzantısı olmuştur. İşte 1999 yılında yapılan değişiklikle üyelik yasakları Anayasada öngörülen üyelik yasakları sınırına indirilmiştir. Bu değişikliğe göre:

"a) Hakimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yüksek öğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar."

"Yükseköğretim elemanları, yasaklamanın dışındadır. Bunlar hakkında Yükseköğretim Kanunu uygulanır."

Böylece yürürlükteki metinde parti üyesi olması yasaklanan, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yüksek öğretim Kurulu üyeleri, özel kanunla veya özel kanunun verdiği dayanılarak kurulmuş bankaların ve teşekküllerin yönrtim ve denetim işlerinde çalışanlar ile aylık ve yevmiyeli memurları ve kamu yararına çalışan derneklerden özel gelir kaynakları ve özel imkanları kanunla sağlanmış olanların merkez kurullarında görev alanlar ile yükseköğretim öğrencileri üyelik yasağı kapsamından çıkarılmaktadır.

11. maddenin (b) bendinde ise 6 bölüm olarak sıralanan suçlardan hüküm giyenlere üyelik yasağı getirilmektedir. Bu suçların kapsamı siyasi partilere girme özgürlüğü ile bağdaşmayacak bir niteliktedir. Dolayısıyla 1999 yılında yapılan olumlu bir değişiklikle, "Türk Ceza Kanununun 536/1-3 ve 537/1-5.maddelerindeki eylemleri (duvarlara yazı yazmak, afiş ve pankart asmak vb.) "siyasi ve ideolojik maksatlarla işlemekten mahküm olanlar" ile ilgili 6 numaralı bendi yürürlükten kaldırılmıştır.

Aynı maddenin 2. fıkrasının ilk bendi, kamu hizmetlerinden yasaklıların parti üyesi olamayacağı ile ilgilidir. İkinci bendi ise, yüz kızartıcı suçlar ile kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma ve devlet sırlarını açığa vurma suçlarının üyelik yasağına esas alınması ile ilgilidir. Üçüncü alt bend ise, herhangi bir suçtan dolayı ağır hapis veya taksirli suçlar hariç üç yıl veya daha fazla hapis cezasına mahküm olanlarla ilgilidir. Dördüncü alt bend ise, Türk Ceza Kanunu'nun İkinci Kitabının Birinci Babı'nda yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahküm olanlara üyelik yasağı getirmektedir. Üçüncü ve dördüncü bentlerin yürürlükten kaldırılması gerektiği görüşünde olanlar da bulunmaktadır (TANÖR, 1997: 22; SAĞLAM, 1999: 351). Son olarak beşinci bend ise, Türk ceza Kanunu'nun 312.

maddesinin ikinci fıkrasında yazılı, halkı sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etme suçlarından mahkûm olanlara siyasi partilere üye olma yasağı getirmektedir. Burada belirtilen hususlar aynı zamanda parti kapatma sebebi olarak da düzenlenmiştir.

Şunu hemen belirtelim ki Anayasa'da daha önce öngörülme-yen yasaklamaların, SPK ile ihdas edilmesinin Anayasa aykırı olacağı, Anayasa ile verilen bir hakkın kanun ile geri alınamayacağı, kanunların, özgürlükleri Anayasa'nın sınırları dışına taşarak sınırlamayacağı görüşleri de ileri sürülmüştür (AKAD, 1993: 143-147; KABOĞLU, 1996: 81; DMTD., C.14, s.660-670). Bu görüşlere katılmakla birlikte, Anayasa'nın geçici 15. maddesinin 3. fıkrası karşısında bu Anayasa'ya aykırılık iddiasının Anayasa Mahkemesi önüne getirilemeyeceğini, ancak, yeni bir yasal düzenleme ile bu aykırılıkların giderilebileceğini de hatırlatmak gerekir.

SPK, üyeler arasında eşitliği sağlayıcı hükümler koymuştur. SPK'nun 12. maddesi, siyasi partilerin tüzüklerinde üyelik için başvuranlar arasında, dil, ırk, cinsiyet, din, mezhep, aile, zümre, sınıf ve meslek farkı gözetilen hükümlerin bulunamayacağını öngörmektedir.

Zaten, bunun aksine bir hüküm Anayasaya aykırı olurdu. Anayasanın, kanun önünde eşitlik, başlığını taşıyan 10. maddesi, "Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz" demektedir.

Üyelerinin eşit haklara ve ödevlere sahip olmadığı, parti tüzüğü ve programı çerçevesinde düşünce ve kanaatlerin özgürce tartışılmadığı bir siyasal partinin demokratik bir iç yapıya sahip olduğundan da bahsedilemez.

Üyelerin parti kararlarına katılmaları, oy kullanmaları ve seçilmeleri üyelerin en doğal haklarındandır. SPK'nun 62. maddesi üyelere giriş ve üyelik aidatı ödemeleri yükümlülüğünü getirmiştir.

Bir üye, partisine karşı giriş veya üyelik aidatlarını ödemişse, acaba üye olması nedeni ile sahip bulunduğu haklardan mahrum alacak mıdır? SPK, partiye borçlu olduğu yıla ait aidatın tamamını veya bir kısmını ödemeyen parti üyesi hakkında, partiden geçici veya kesin olarak çıkarmaya dair disiplin cezaları uygulanamayacağını öngörmektedir (mad.62/4).

Aidatını ödemesi için parti yetkili organı tarafından yapılan yazılı tebligata rağmen belirtilen süre içerisinde ödemedi bulunmayan üye hakkında ne gibi bir işlem yapılacağı SPK tarafından düzenlenmemiştir. Bu konuda yapılacak işlem ve uygulanacak yasaklamaları kanun, siyasi partilerin kendi tüzüklerine bırakmıştır (SPK.mad.62/4).

SPK' nun sekizinci bölümü, siyasi partilerin disiplin işlerine ayrılmıştır (mad.53-59). Siyasi partilerin disiplin kurullarınca verilebilecek cezalar yasada uyarma, kınama, partiden veya gruptan geçici olarak çıkarma olarak gösterilmiştir (mad.53/1).

Disiplin kurullarının vermeye yetkili oldukları disiplin cezaları ile hangi halde ne tür disiplin cezası verileceği partilerin tüzüğünde belli edilme zorunluluğu vardır (mad.53/2). Ancak parti tüzüklerinde bu konuda düzenleme yapılırken her anlama çekilebilecek muğlak ve yuvarlak ifadeler yer verilmemesi gerekir.

Bu konuda da üye için en büyük güvence, hukukun genel ilkeleri ve özellikle "kanunsuz suç ve ceza olmaz" ilkesidir.

Disiplin kurullarınca parti tüzük ve yönetmenliklerine aykırı olarak alınmış bir karar, parti merkez organlarınca uygulanmak zorunda mıdır? Bu konu uygulamada sorun olarak ortaya çıkmıştır. Anayasa Mahkemesi, merkez organlarının, disiplin kurullarının tüzük ve yönetmeliği uygulamak merkez organlarının görevidir ve bu yetkinin demokrasi esaslarına aykırı olduğu söylenemez gerekçesi ile yasal bulmuştur¹⁴.

SPK, disiplin kurullarınca parti üyeleri hakkında verilen kararların gerekçeleriyle birlikte en geç otuz gün içerisinde ilgiliye tebliğ edilmesini (mad.53/4) öngörmektedir. Disiplin kurulu, önüne gelen işi otuz gün içinde karara bağlayıp ilgiliye tebliğ etmezse

¹⁴ AMK., E.1983/3, K.1983/3, KT. 1.11.1983, R.G.25.9.1984-18526

durum ne olacaktır? Bu durumda "istemin kesinleşmiş sayılacağını" öngören tüzük maddesi SPK'nun "Disiplin kurullarının çalışması" başlığını taşıyan 55. maddesi hükümlerine aykırı bulunmuştur. Ancak Anayasa Mahkemesi'ne göre bu aykırılık SPK Dördüncü kısmında yer alan ve parti içi demokrasiyi düzenleyen 93. maddeye bir aykırılık söz konusu olmayıp sadece partiye ihtarda bulunulması istenebilecektir¹⁵.

SPK, disiplin cezası verilen üyelere, disiplin cezalarına karşı itiraz yolları da göstermiştir. Hakkında bir disiplin cezası verilen üye, yargıya başvurmadan önce parti itiraz yollarını kullanacak ve daha sonra, nihai karar niteliğindeki son karara karşı otuz gün içinde nihai kararı veren merciin bulunduğu yer asliye hukuk mahkemesine itiraz edebilecektir. Mahkeme, itirazları diğer işlerden önce ve en geç otuz gün içinde basit mahkeme usulüne göre inceleyerek karara bağlar. Mahkemece verilen karar kesindir (mad.57).

4-Meclis Grupları

Meclis grupları yasama meclislerinde aynı partiden milletvekillerinin meydana getirdiği gruplardır. Bunlar kökeni ve pratik etkileri bakımından parti örgütünün bir bölümü değil bilakis parti üyelerinin meclisteki bölümüdür (TEZİÇ, 1976: 97). Anayasa Mahkemesi de "Anayasa ve iç tüzük hükümlerine göre meclistek siyasi parti grupları, içinde buldukları meclislerin çalışmaları ile ilgili faaliyetlerde bulunmak üzere kurulan teşekküller olup, meclisler dışında bir siyasi parti grubunun varlığı düşünülemez" ifadeleriyle benzer yönde değerlendirmede bulunmuştur¹⁶.

Parlamente sistemlerde parti disiplini, sistemin işleyişi açısından oldukça önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Çünkü parlamente sistem, bilindiği gibi, bir siyasi partiler düzeni ile işlemektedir. Milletvekillerinin, partilerin aldığı grup kararlarına uymaları, hükümet istikrarı açısından zorunludur. Dolayısıyla, "kendi içinde grup disiplini gerçekleştirilmeyen partiler, iktidar sorumluluğunu ve en az bunun kadar önemli olan muhalefet sorumluluğunu da yüklenemezler" (TEZİÇ, 1980: 117).

¹⁵ AMK., E.1983/4, K.1983/4, KT. 3.11.1983, R.G. 21.10.1984-18552

¹⁶ AMK., E.1964/19, K.1965/11, KT. 2.3.1965; AMKD, Sy. 3, s.43.

Anayasamız, bazı konularda ise parti grup disiplinin işlemeyeceğini düzenlemiştir. Şöyle ki :

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz (Any.mad.83/son fıkra)", "...Siyasi parti grupları başkanlık için aday gösteremez (Any.mad.94/2)", "Meclisteki siyasi parti gruplarında Meclis Soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz (Any.mad.100/son fıkra)."

Dolayısıyla yukarda belirtilen konularda, hukuki açıdan bağlayıcı parti grup kararı alınamayacak ve bu konularda parti disiplini de işlemeyecektir.

2820 sayılı SPK'un beşinci bölümü, TBMM Siyasi Parti Grupları, başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, parti içi demokrasi açısından önem arzeden iki hüküm getirilmiştir. Bunlardan birincisi; "Grup genel kurulunda, seçimlere ait oylamalar ile milletvekillerini bağlayıcı nitelikteki konulara ilişkin kararların oylamaları, gizli oyla yapılır (mad.27)." hükmü, diğeri ise, "Bakanlar kuruluna veya bir bakana T.B.M.M. veya grupta güven veya güvensizlik oyu verilmesi konusunda karar alma yetkisi, grup genel kuruluna aittir. Bu yetki, başka bir organa veya mercie bırakılamaz. Bakanlar Kuruluna katılacak üyeler, parti gruplarında ve diğeri parti organlarında tespit edilemez (mad.28)." hükmüdür. Böylece grup genel kurulu yerine grup yönetim kurulunun karar alması önlenmek istenmiştir (KOÇAK, 1993: 125).

5-Siyasi Partiler ve Seçimler

Yöneticilerin yönetilenlerce belirlenmesini sağlayan bir işlemler, hukuki eylemler ve araçlar bütünü olarak tanımlanan seçimler, demokraside merkezi bir öneme sahiptir (COTTERET-EMERİ, 1990: 10).

Seçimler parti yapılarının doğuşu ve gelişmesinde önemli bir faktör olmuştur. Britanya örneği bu açıdan çok açıktır. Zira, 1832 tarihinde çıkarılan kanun seçmen kitlesini büyük ölçüde genişlettiğinden, seçim bölgelerinde kayıt işlemlerini kolaylaştırmak ve seçmenlerin kaydolmasını sağlamak için, adaylarla bağlantılı olarak hızla seçmen kayıt dernekleri kurulmuştur. Muhafazakar Parti ve Liberal Parti kısa

zamanda seçim komitelerine dönüşen bu derneklerin fedratif bir yapı kazanmasıyla kurulmuşlardır. Bu dernekler oy hakkının genişlemesinden oluşmuşlardır. Siyasi partilerin gelişimi ve örgütlenmesi seçim sürecinde ve seçim için olmuştur (a.g.e., s. 73).

Günümüzde seçimin amacı değişikliğe uğrayarak, artık sadece temsilcileri belirlemek işlevinden uzaklaşmıştır. Zira, farklı ve değişik görüşleri savunan siyasi partilerin iktidar yarışı için seçmenlere sundukları programları, seçmenin tercihlerinde başlıca etken olmaktadır (TEZİÇ, 1996: 293). Kamu hukuku alanında seçim, seçmen kitlesine, kamu iktidarına onay vermek veya önceki vermiş olduğu onayı yenilemek, ya da bunu tamamen geri çekmek fırsatını veren hukuki ve siyasi bir yöntemdir (KARAMUSTAFAOĞLU, 1970: 14).

Başlı başına yeterli olmasa da seçim, demokratik bir toplumun varlığı için zorunlu bir unsurdur. Bu unsur siyasi partinin mevzuattaki tanımına da yansımıştır. Buna göre siyasi partiler; "Anayasa ve kanunlara uygun olarak milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla ... çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak ... ülkenin çağdaş medeniyete ulaşması amacını güden ... tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar" olarak tanımlanmıştır¹⁷.

Seçme ve seçilme hakkı evrensel bildirilerin yanısıra Anayasalarımızda da yer almış bir insan hakkıdır. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 21. maddesinin 1. fıkrası, "Her şahıs, doğrudan doğruya veya serbestçe seçilmiş temsilciler vasıtasıyla, memleketinin kamu işleri yönetimine katılma hakkını haizdir" derken, aynı maddenin 3. fıkrası ile de "Halkın iradesi hükümet otoritesinin esasıdır; bu irade, gizli şekilde veya serbestliği sağlayacak muadil bir usul ile cerayan edecek genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak olan devri ve dürüst seçimlerle ifade edilir." hükmünü düzenlemiştir (ÖZDEN-SERİM, 1997: 5). Seçme ve seçilme hakkı Anayasamızda ise, "Siyasi Haklar ve Ödevler" başlığını taşıyan 4. bölümünde 67. maddenin 2. fıkrasında düzenlenmiştir. Bu fıkarda; düzenli aralıklarla yapılacak yarışmacı (serbest) seçimlerin, genel oy, eşit oy, oy verme özgürlüğü, oyun gizliliği, açık sayım ve döküm ile seçimlerin yargı organlarının yönetim ve denetiminde yapılması gibi bir seçimin demokratik sayılabilmesi için gerekli

olan temel ilkeler sayılmıştır. Demokratik bir sistemde, bilinen bu temel unsurların mutlaka kabul edilmiş olması ve güvenceye bağlanmış olması gerekir.

Yine, bir ülkede uygulanan seçim sistemi, mevcut siyasi partileri yakından ilgilendirir. Zira, uygulanacak seçim sistemine göre, halkın parlamentoda ne ölçüde temsil edileceği, hangi siyasi partinin seçim sonucunda aldığı oylarla kaç milletvekili çıkarabileceği de değişiklik arz edecektir (ATAR, 1990: 37-89). Akgüner ise, seçim kanunlarını siyasi tercihlerin somutlaşmış belgeleri olarak yorumlamaktadır (AKGÜNER, 1977: 2). Seçim sistemlerinin amacı, bir toplumda var olan ve örgütlenmiş bütün düşünce akımlarının parlamentoda temsilini sağlamaktır (TEZİÇ, 1967: 90).

Seçim sistemleri genellikle anayasalarda belirlenmekle birlikte siyasi sonuçları bakımından maddi konulara ilişkin anayasal düzenlemelerden daha fazla önem taşırlar. Seçim sisteminin türü ve temel ilkeler anayasada yer aldıktan sonra, diğer bütün ayrıntılar seçim kanunlarına bırakılmalıdır (ATAR, 1990: 42).

Seçim sistemleri genel olarak iki ana tipe ayrılmaktadır. Bunlar, istikrar ilkesine önem veren çoğunluk sistemleri ile eşitlik ve adalet ilkelerine dayanan nisbi temsil sistemleridir (LJPHART, 1990: 131-136; ATAR, 1990: 38).

Ülkemizde Milletvekili seçim kanunu ile öngörülen seçim sistemi 1983-1995 döneminde karma bir sistem niteliğindedir. 1995 tarihinde ise Türk seçim sistemi, Atar'ın da belirttiği gibi önemli değişikliklere uğramıştır. "Buna göre sisteme karma özellik veren unsurlardan 'dar seçim çevreleri' yerine, kural olarak her ilin bir seçim çevresi olması (geniş çevre) esası getirilmiş, oldukça yüksek olan seçim çevresi barajları tamamen kaldırılmış ve kontenjan adaylığı uygulamasına da son verilmiştir. Yürürlükteki seçim sistemi 'nisbi temsilin d'Hondt formülü'dür. Bununla birlikte yüzde 10'luk ulusal baraj kaldırılmamıştır." (ATAR, 1997: 77)

2820 sayılı SPK'na göre, siyasi partilerin seçimlere katılabilmeleri için illerin en az yarısında, oy verme gününden en az altı ay önce örgüt kurmuş ve büyük kongreleri

---

¹⁷ Bkz. 2820 Sayılı SPK, mad.3.

yapmış olması gerekir. (mad.36). Ayrıca, örgütlenme şartını yerine getirmemiş olsalar bile, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunan siyasi partiler de seçimlere katılabilirler (mad.36).

Siyasi Partiler Kanunu, bir ilde teşkilatlanmayı o ilin merkez ilçesi dahil, ilçelerinin en az üçte birinde teşkilat kurması (mad.36/2) olarak öngörmektedir.

Siyasi partiler seçimlere, doğal olarak belirledikleri adayları ile katılırlar. Ancak, adayların nasıl tespit edileceği konusu tüm demokratik ülkelerde, parti merkezleri ile yerel örgütler arasında devamlı bir çatışma konusu olmuştur. Adayların belirlenmesinin merkez organına mı, yoksa yerel örgütlere mi bırakılması gerektiği sürekli tartışılmıştır. Ayrıca, parti içi demokrasinin sağlanmasında adaylık konusunun düzenlenmesi oldukça önemli bir yere sahiptir. Ülkemizde ön seçim kurumu ile ilgili ilk düzenlemeleri, 1965 tarih ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 29. maddesinde görmekteyiz (Ön seçim kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: ARASLI, 1972; ÖZBUDUN,1968).

Bu kurum, aday listelerinin tanzimini, oligarşik heyetlere bırakmak yerine, parti seçmen kütüğüne kayıtlı parti üyelerinin katılımına açmıştır (ÇAĞLAR, 1989: 235).

648 sayılı SPK'nun 29. maddesi hakkında, 1961 Anayasası'nın 55/2. maddesinde yer alan tek dereceli genel oy prensibine aykırılığı iddiası ile iptal davası açılmıştır. Ancak, Anayasa Mahkemesi kararında; "Milli İradeye değer veren memleketlerde partilerin aday tespiti işlemlerini ve aday listelerinin düzenlenmesi meselesinin parti teşkilatının ve parti lider kadrosunun inhisarından kurtarmak asıl olduğuna ve seçmenlere arz edilecek aday listesinin tanzimini oligarşik heyetlere bırakmamak gerektiğine ve parti adaylarının tespit ameliyesine parti üyelerinin katılmasının demokratik manası olacağına göre bahis konusu kanun hükmünün Anayasaya aykırı bir ciheti yoktur"¹⁸ değerlendirmesiyle bu istemi reddetmiştir.

1983 tarih ve 2820 sayılı SPK'nda aday belirleme (tesbiti) ile ilgili hükümleri ön seçim usulü esas alınarak hazırlanmıştır. Ancak Kanun'un 37. maddesinde 28.3.1986 tarihinde

---

¹⁸ AMK., E.1965/36 K.1967/12, KT.18.5.1967, R.G. 25.10.1967-12737.; Ayrıca bkz. ARSEL, 1970: 154-155.

yapılan 3270 sayılı değişiklik ile aday tesbiti usulü partilerin tercihine bırakılmıştır. Bu değişiklikten önce, parti örgütü üzerindeki merkez egemenliği ve oligarşik yapılaşmayı önlemek amacıyla, kayıtlı parti üyelerine açık, mecburi ön seçimi öngörölmüşü (ÇAĞLAR, 1989: 235).

Değiştirilen bu maddeye göre (SPK, mad.37/1); "Siyasi partiler, milletvekili genel veya ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve daylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tesbitini; sebest, eşit, gizli oy açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler." Görüldüğü gibi kanun, demokratik bir usul olan önseçimi zorunlu kılmamaktadır. Partiler adaylarını, eldeki yöntemlerden biri veya birkaçı ile saptayacaktır. Tanör, parti adaylıklarının saptanmasında belli bir oranda aday adayının önseçimle belirlenmesi zorunluluğu getirilmesinin daha yararlı olacağını ileri sürmektedir (TANÖR, 1997: 41). Bizim de katıldığımız görüşe göre, parti adaylarının tüm üyelerin katılacağı bir önseçimle belirlenmesi bir ilke olarak düzenlenmeli, bunun istisnası olarak belli bir oranda milletvekili adayının merkez yoklamasıyla saptanmasına imkan tanınmalıdır. Bu oran yüzde onu geçmeyecek ve merkez yoklaması için gösterilecek adayların seçimden onbeş gün gibi belirli bir süre önce hangi illerden hangi sırada gösterileceklerinin ilan edilmesi gerekecektir (TÜRK, 1997: 71).

Teziç, SPK'unda genel seçimlerden en az yetmişbeş gün önceki bir tarih olarak belirlenen önseçim tarihinin (mad.37/5) dahada geriye çekilmek suretiyle adayların seçim yörelerinde yoğun ve uzun süreli çalışmalarının sağlanabileceğini ve bu sayede merkezle taban arasındaki bağlantının sağlıklı ve sürekli bir biçimde kurulmuş olmasının getireceği yararların çok daha yoğun olacağını vurgulamaktadır (TEZİÇ, 1997: 31).

Bir kimse, aynı zamanda, ön seçimlerde ve merkez adaylığında farklı siyasi partilerden veya aynı siyasi partiden aynı seçim için farklı seçim çevrelerinden önseçime katılamaz (mad.40/2). Keza bir kimse, bir partiden ön seçim veya merkez adaylığı yoklamasına katıldıktan sonra, başka bir partiden merkez adayı gösterilemez ve partisinden istifa etmedikçe bağımsız aday olamaz (mad.40/3).

Aday aday olmak isteyen yerel örgütün yönetim kurulu başkan ve üyeleri için, eğer bu kişiler görev yaptıkları yerden aday olmak isterlerse, ön seçimden doksan gün önce görevlerinden çekilmek zorunluluğu getirmiştir (mad.40/4). Bu hükümlerle kanun, diğer aday adayları ile seçimde bulunan aday adayları arasında bir eşitlik sağlarken, ön seçimde oy kullanacak üyeleri de yönetimin baskısından korumayı amaçlamıştır.

Ancak, burada şu önemli konuyu belirtmekte fayda görmekteyiz: Mali gücün en etkili olduğu alanlardan biri de önseçimlerdir. Bilindiği gibi, bütün modern demokratik ülkelerde ve Türkiye’de artık seçmenler adaylara değil, parti amblemlerine oy vermektedirler. Listenin baş sırasına adını yazdırma şansını yakalayan aday, diğerlerine göre seçilme şansı en yüksek olan aday olacaktır. İşte bu yüzden, aday adayları önseçimlerde mali gücü kullanarak eşitliği bozmaya çalışmaktadırlar (YÜCEKÖK, 1972: 71).

Küçük mahalli çıkarlar açısından ön seçim kurumu üzerindeki baskılar, ne ölçüde azaltılabilirse, önseçimler de o ölçüde demokratik ve adil olarak gerçekleşebilir. Demokratik ve eşit mücadelenin bireysel ifadesi olan önseçim kurumunu, maddi avantajın ve baskının etkisinden kurtarabilmenin yolu da, önseçime katılan adayların etkili bir şekilde masraf denetiminde bulundurulmaları ile gerçekleşebilir (a.g.e., s. 71).

6- Faaliyet Özgürlüğü Alanı

Hukuk düzenimize göre göre siyasi partilerin tüzük, program ve faaliyetleri anayasa ve kanun hükümlerine aykırı olamayacağı gibi, tüzük ve programları dışında faaliyette bulunmaları da yasaktır (Any.mad.69 - SPK.mad.90). Yani, siyasi partilerin faaliyetleri anayasa ve kanun hükümleri ile sınırlanmıştır. Bu şekilde anayasa bütün partiler için adeta "ortak parti programı" haline gelmekte, partilere de anayasayı uygulamaktan başka bir alan pek kalmamaktadır (TANÖR, 1991: 191). Bu sınırlamalar daraltıcı mahiyet arz etmektedir. Zira, bu durumda, bir siyasi partinin daha hiçbir faaliyeti yokken sırf programındaki aykırılıklar ve alternatif önerilerden dolayı kapatılma ihtimali doğmaktadır. Huzur Partisi ve Sosyalist Parti örneklerinde olduğu gibi. Bu partiler

hakkında, faaliyete geçmeleri beklenmeden, kurulmalarından hemen sonra kapatma davaları açılmıştır¹⁹.

Aynı maddenin 2. fıkrası, siyasi partilerin seçimlerde başka bir partiyi destekleme kararı almalarını yasaklamaktadır. Bu hüküm, genel parti özgürlüğünü demokratik toplum düzeni gerekleriyle bağdaşmayacak ölçüde sınırlamakta ve partilerin Anayasaya karşı hile yolu ile bu yasağı gözardı etmelerini de engelleymemektedir. Anayasa ile bağdaşmayan bu yasağın kaldırılması en doğru çözüm olacaktır (SAĞLAM, 1999: 173; DEMİR, 1997: 35).

B- Siyasi Parti Tüzel Kişiliğinin Sona Ermesi

Bir siyasi partinin tüzel kişiliği dört şekilde son bulur. Bunlar; partinin kapanma kararı alması, bir başka partiyle birleşme, kendiliğinden dağılma ve Anayasa Mahkemesi'nce kapatılma. 16.10.1981 tarihinde 2533 sayılı kanunla 12 Eylül 1980'e kadar kurulmuş bulunan siyasi partilerin tümünün feshedilmesi olağanüstü bir uygulama teşkil ettiği için, saydığımız dört biçimle ilgili değildir.

1-Kapanma

Siyasi partilerin kapanması hali, SPK'nun altıncı kısmında düzenlenmiştir. Bir siyasi partinin kapanmasına, ancak büyük kongre karar verebilir. Bu karar gizli oyla alınır. Karar yeter sayısı, parti tüzüğünde belirtilen toplanma yeter sayısının salt çoğunluğudur (mad.109/1). Böylece bir siyasi parti, kendi iradesi ile kapanma kararı aldığı tarihte, tüzel kişiliği de sona ermiş olur (mad.109/3).

Bir siyasi partinin kapatılması için dava açıldıktan sonra, o partinin yetkili organı tarafından verilen kapanma kararı, Anayasa Mahkemesi'nde açılmış bulunan kapatma davasının yürütülmesine ve kapatma kararı verilmesi halinde doğacak hukuki sonuçlara hükmedilmesine engel değildir (SPK.mad.108). Bu hükümlerle, kapatma kararının hukuki sonuçlarından kaçınmak için alınabilecek bir kapanma kararı etkisiz hale getirilmiştir.

¹⁹ Huzur Partisi, programında din derslerinin üniversitelerde okutulması ve alfabenin geliştirilmesi önerilerini getirdiği için kapatılmıştır (AMKD., Sy. 20, s.350-374). Ayrıca, Huzur Partisinin kapatılmasıyla ilgili kararın geniş bir incelemesi için bkz. DİNÇKOL, 1992: 194-198.

Ayrıca, kapatılması için hakkında soruşturma veya dava açılmış olan bir siyasi parti, kapanma ve buna bağlı olarak parti mallarının devrine dair karar aldığı takdirde, soruşturma veya dava sonuçlanıncaya kadar devir işlemi yapılamaz (mad.110/3).

Partinin büyük kongresi, kapanma kararı alırken, partinin mallarının, bir diğer siyasi partiye veya birleşeceği partiye devredilmesini toplanma yeter sayısının salt çoğunluğu ile kararlaştırabilir. Ancak, bu malların devrini ilgili partinin kabul etmesi şarttır. Böyle bir karar alınmazsa, mallar hazineye geçer (mad.110/1)

Kapanma kararları, hükümetin devamlı gözetim ve denetimi altında, büyük kongrenin görevlendireceği bir tasfiye kurulu eliyle uygulanır (mad.110/2).

2-Başka Partiyle Birleşme

Siyasi partilerin en yetkili organı olan Büyük Kongre, partinin bir başka siyasi parti ile birleşmesine karar verilebilir (SPK.mad.14). Bu birleşme, başka bir partiye katılma şeklinde olabileceği gibi, iki ayrı siyasi partinin yeni bir tüzel kişilik çatısı altında birleşmesi biçiminde de olabilir²⁰. Büyük kongre, partinin mallarının devir biçimini de birleşme kararı ile birlikte kararlaştıracaktır.

Birleşme kararı, tıpkı kapanma kararı gibi, siyasi partinin hayatına son veren bir karar olduğundan, gizli oyla ve toplanma yeter sayısının salt çoğunluğu ile alınması gerekmektedir.

3-Kendiliğinden Dağılmış Sayılma

SPK'nun 121. maddesi, Medeni Kanun ve Dernekler Kanunu'nun SPK' na aykırı olmayan hükümlerinin, partilere de uygulanacağını da öngörmektedir. Gerek Medeni Kanunu'nun 70. maddesi ve gerekse 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nun 51. maddesi, derneklerin kendiliklerinden dağılmış sayılacağı halleri belirtmektedir.

---

²⁰ 2820 sayılı SPK'nun yürürlükte olduğu tarihten sonrası itibarıyla, SHP ile CHP'nin, CHP, Halkçı Parti ile Sosyal Demokrasi Partisinin, Sosyal Demokrat Parti çatısı altında birleşmeleri örnek gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. TURGUT, 1986: 274-323.; Ayrıca Bkz., SCHÜLER, 1999: 23-24.

Buna göre, tıpkı derneklerdeki gibi, siyasi partilerde, acze düştükleri, yönetim kurulunun tüzük gereği kurulmasının imkan kalmadığı durumlarda, kendiliğinden dağılmış sayılacaktır.

Anayasa Mahkemesi de, bir siyasi partinin kendiliğinden dağılması konusunda aynı görüşü paylaşmaktadır. Nitekim, kurucu üyesi kalmayan Yüce Görev Partisi'nin merkez organlarını oluşturabilme imkanı kalmadığı için, dağılma durumunun saptanması ve kapatılması talep edilmiştir. Anayasa Mahkemesi ise yerinde olarak, kapatma istemini reddederek, partinin hukuki varlığının sona erdiğini saptamıştır²¹.

Derneklerin kendiliğinden dağılmış sayılmasına, en büyük mülki amirin kararı ile karar verilirken, doğal olarak bir siyasi parti için bu merci, Anayasa Mahkemesi olacaktır. Çünkü, siyasi partiler, alelade dernekler değildir. Buna aynı zamanda siyasi partilerin anayasal güvence altında bulunmalarının da doğal bir sonucudur.

Anayasa Mahkemesi çoğunlukla aldığı kararında, kendiliğinden dağılmış partinin mallarının, tıpkı kapanmış partinin büyük kongrece mallarının akıbetinin belirlenmemiş olduğu haldeki gibi, hazineye geçeceğine karar vermiştir. Azınlık görüşü ise, bu durumda Dernekler kanunu'nun tasfiyeye ilişkin hükümlerinin uygulanması (mad.55) yönündedir²².

4-Kapatma ve Kapatılmış Parti Kavramı

Bir siyasi partinin tüzel kişiliğini sona erdiren şekillerden dördüncüsü, partinin Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmasıdır. Bir partinin nasıl kapatılmış sayılacağını, Anayasa tanımlamaktadır. Buna göre: "Siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın açacağı dava üzerine, Anayasa Mahkemesi'nce kesin olarak karar bağlanır." (Any.mad.69/4) Bu maddeye istinaden diyebiliriz ki, hukuki varlığı Anayasa Mahkemesi'nin kapatma kararı dışında sebeplerle sona eren partiler, kapatılmış parti değildir. Kapatılmış partinin özelliği, Anayasa'nın öngördüğü parti yasaklamalarına aykırı davranmasıdır (a.g.e., s.126).

²¹ AMK.,E.1983/1, K.1983/1, KT. 25.8.1983, R.G.23.6.1984-18440, s.19-25.

²² AMK.,E.1983/1, K.1983/1, KT. 25.8.1983, R.G. 23.6.1984-18440, s.23-24. Perinçek bu konuda azınlık görüşünü paylaşmamaktadır. Bkz. PERİNÇEK, 1985: 125.

Anayasa'nın bu hükmü karşısında, tüzel kişiliği, Anayasa Mahkemesi'nin "kapatma kararı" ile sona ermeyen, örneğin Milli Güvenlik Konseyi'nin kararı ile "feshedilen partiler" için "kapatılmış" tabirinin kullanılması yanlıştır (a.g.e., s.126). Zira, burada farklı iki durum söz konusudur. Birisinde olağanüstü bir yönetimin yasama tasarrufu, diğerinde ise Anayasa Mahkemesi'nin parti yasaklarına aykırılık ile ilgili hukuki gerekçeye dayanan yargı kararı söz konusudur. Bu nedenle MGK tarafından 31.5.1983 tarih ve 79 sayılı kararı ile siyaset alanının dışına itilen Büyük Türkiye Partisi (BTP) de "kapatılmış" parti değildir²³. Çünkü BTP'nin hayatına son veren bu karar o tarihte de yürürlükte bulunan Anayasamız ve SPK'na göre Anayasa Mahkemesi'nce verilen bir kapatma kararı ile olmamıştır (TURGUT, 1986: 259-260).

Bir siyasi partinin varlığının herhangi bir biçimde sona ermesi ile kapatılmış olmasının hukuki sonuçları da birbirinden oldukça farklıdır. SPK'nun 95.maddesi, temelli kapatılan siyasi parti mensupları için çok ağır müeyyideler getirmektedir. Öte yandan, kapatma kararı, TCK'unda suç olarak belirtilen bir nedene dayanıyorsa, ceza kavuşturması da söz konusu olacaktır.

Ancak, daha sonra 3821 sayılı Kanun ile 16.10.1981 tarih ve 2583 sayılı Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun yürürlükten kaldırıldığı için, bu hukuki karışıklıklara ve yanlışlıklara son verilmiş bulunmaktadır (PERİNÇEK, 1985: 128).

---

²³ Anayasa Mahkemesi aksi görüşten hareketle (BTP)'ni "kapatılmış parti" olarak değerlendirmiştir. Bkz.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİ YASAKLAMALARI, KAPATMA SEBEPLERİ, KAPATMA USULÜ, KAPATMA KARARININ ÖZELLİKLERİ VE SONUÇLARI

I- GENEL OLARAK- DEMOKRATİK ÇOĞULCU YAPI- ÇOK PARTİLİ DÜZEN

Klasik demokrasi anlayışı diye adlandırdığımız liberal demokrasi anlayışı sınırsız düşünce özgürlüğünü demokrasinin temel ilkelerinden biri olarak kabul etmiştir. Bu anlayış, düşüncelerin açıklanması ve partiler şeklinde örgütlenerek şiddet yoluna başvurmadan iktidara geçme yarışına katılmalarını hoşgörü ile karşılar. Bu anlayış, partilerin serbestçe çalışmalarını hukuken bir sınırlandırmaya gitmez ve kendi sisteminin tutarlılığı gereği olarak klasik demokrasi anlayışına karşı çıkan partileri de hoşgörü ile karşılar. Bu haliyle liberal demokrasi anlayışı bütün eğilimlere açıktır ve resmi bir ideolojisi yoktur (TEZİÇ, 1976: 131-132). Öte yandan II. Dünya Savaşı öncesinde, İtalya ve Almanya'da ortaya çıkan diktatörlüklerin meydana getirdiği sonuçlar, liberal demokrasilerde totaliter akımlara ve bu amaçla örgütlenmelere karşı bazı önlemlerin alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Böylece liberal demokrasi anlayışı eski hoşgörüsünü bir yana bırakarak artık mücadelecı bir demokrasi olmuştur (KAPANİ, 1981: 192-193). Mücadelecı demokrasi anlayışına göre, devletin ve demokrasinin temellerini saldırgan bir tutumla devamlı olarak yok etmeye çalışan bir partinin yasaklanmasına imkan vermek demokrasi ilkelerine aykırı değildir. Nitekim bu mücadelecı demokrasi anlayışı, II. Dünya Savaşından sonra yapılan Alman ve İtalyan Anayasalarına hakim olmuştur.

Yukardaki düşüncelerin aksine, siyasi partilerin yasaklanmasının pratikte bazı sakıncalar doğuracağı ve demokrasiye zarar verebileceği de ileri sürülmüştür. Bu düşüncelere göre: Parti yasaklamaları, bu konuda aşırı davranılması halinde sonuç olarak tek partili bir rejimi doğurabilir, iktidarda bulunan siyasi partiler, varlıklarından hoşlanmadıkları bazı muhalif partileri bertaraf etmeye çalışabilirler, siyasi partilerin rakipleri hakkında şüphe uyandıran açıklama ve faaliyette bulunmalarına neden olabilir,

---

AMK., E.1984/1, K.1984/1, KT. 28.9.1984, R.G. 14.2.1985-18666 , s.27-41.

kapatılan siyasi parti faaliyetlerine gizli olarak devam edecektir, bu da onun takibini zorlaştıracaktır, yasaklamalar umulan etkiyi gösteremeyecektir, bir partinin kapatılması bu parti içindeki grupların siyasi hayatlarına başka partilerde devam etmelerine sebep olmakta, bir siyasi partinin yasaklanması diğer partileri kapatılan partinin seçmen ve taraftarlarını kazanmak amacıyla bazı tavizler vermeye zorlayabilir, siyasi partileri kapatılması bir bakıma kuvvet ve iktidar problemidir, geniş kitleleri görüşlerine inandıran ve seçimlerde önemli sayılabilecek oranda oy alan partiler kolay kolay kapatılamaz, bu yasak daha çok küçük partiler için sözkonusu olacaktır ve bu da dolayısıyla toplumun yenileşme yollarını tıkayan bir fonksiyon görecektir (PERİNÇEK, 1985: 207-208).

II- BATIDA SİYASİ PARTİ YASAKLAMALARI

II.Dünya Savaşından sonra, demokrasiye zarar vermelerini önlemek amacıyla siyasi partilerin denetimi ve uyacakları esaslarla ilgili olarak Anayasalarda çeşitli hükümler düzenlenmiştir. Siyasi partilerin Anayasalarda düzenlenmesindeki fayda, hem bir partinin iktidara geldikten sonra rejimi tehlikeye atmasını önlemek, hem de diğer siyasi partiler için bir güvence sağlamaktır. Siyasi partiler çeşitli ülkelerde değişik denetimlere tabi tutulmuşlardır.

1949 tarihli Bonn Anayasası'nda siyasi partileri denetleme görevi Federal Anayasa Mahkemesi'ne verilmiştir. Bu Anayasanın 21. maddesinin 2. fıkrası, hür demokratik düzeni zedelemek veya ortadan kaldırmak veya Federal Almanya Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye atma eğiliminde olan partilerin Anayasa Mahkemesi'nce kapatılabileceğini belirtmektedir. (ULE, 1962: 16; PANTÜL, 1982: 89). Federal Anayasa Mahkemesi partilerin yasaklanması konusunda iki defa karar vermiş ve 1952 tarihinde Sosyalist Rayh Partisi'nin (EDWARDS, 1998: 45), 1956 tarihinde ise Almanya Komünist Partisi'nin kapatılmasına karar vermiştir (a.g.e., s.45). Mahkeme Sosyalist Rayh Partisi'nin kapatılma gerekçesini şöyle açıklamıştır (TİKVEŞ, 1970: 231-235, PERİNÇEK, 1970: 273-285): "Sosyalist Rayh Partisi, insan haklarına, kanun önünde eşitlik ilkesine saygı göstermemiş ve Yahudi düşmanlığını yeniden körüklemiştir. Partinin mücadelesi bir program mücadelesi olmayıp, hür demokratik yapının çok partili sistemiyle mücadeledir. Parti, otoriter bir yapıda olup, Führer

ilkesine göre örgütlenmiş ve alt kademeler, merkeze boyun eğmek zorunda bırakılmamışlardır. Parti, görüşü ve programı ile eski Nazi Partisine benzemekte, dışa karşı saldırgan bir amaç gütmekte, rejimi zayıflatmak ve yıkmak amacını gütmektedir". Almanya Komünist Partisinin kapatılması gerekçesini ise şu sebeplere dayandırmıştır (TİKVEŞ, 1970:235-241): "Komünist Partinin amacı proletarya ihtilali ve diktatörlüğü yoluyla sosyalist-komünist toplum düzeni kurmaktır. Bu amaç hür demokratik düzenle bağdaşmaz. Komünist Partisi, mücadelesinde hür demokratik düzene ve onun temel ilkelerine karşı çıkmıştır. Komünist Partisi, Almanya'nın tekrar birleşmesi amacını hür demokratik düzeni yıkmak için bir sömürü aracı olarak kullanmıştır. Böylece Federal Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmeye çalışmıştır. Komünist partinin genel olarak mücadele metodu, hür düzeni gözden düşürmek ve aşağılamaktır."

Federal Almanya Anayasa Mahkemesi yukardaki kararlarında her iki partinin kapatılması gerektiği sonucuna ulaşırken, bu partilerin amaç ve programlarının yanısıra faaliyetlerini de dikkate almıştır. Daha sonra Komünist Partinin kapatılması kararına karşı Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na yapılan başvuru da, proletarya ihtilali ve proletarya diktatörlüğü yoluyla komünist bir toplumun kurulmak istenmesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmasını yasaklayan 17. maddesiyle²⁴ uzlaşmaması gerekçe gösterilerek reddedilmiştir (ROBERTSON, 1977: 118; TANÖR, 1991: 207). Burada kabul edilen ayırım, sisteme karşı muhalefet boyutunun, eleştiri ve tartışma ortamında dolayısıyla barışa dayalı bir eylem alanından çıkıp şiddete yönelik bir nitelik kazanmasıdır (TURGUT, 1984: 199).

Yukardaki gerekçelerle kapatılmasına karar verilen her iki parti daha sonra 1968 yılında başka isimler altında yenide kurulmuşlar ve varlıklarını hala sürdürmektedirler (EDWARDS, 1998: 45; TEZİÇ, 1976: 134). Pratikte uygulanmadığından Alman Anayasa Mahkemesi'nin parti kapatma yetkisinin son yıllarda hiçbir önemi kalmamıştır (ZEİDLER, 1987: 37).

---

²⁴ AİHS Mad.17. "Bu sözleşme hükümlerinden hiçbirini bir devlete, topluluğa veya ferde iş bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesini veya yahut bu sözleşmede öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlamalara tabi tutulmasını amaçlayan herhangi bir faaliyete girişmeye veya harekette bulunmaya yönelik bir hak sağladığı şeklinde yorumlanamaz."

İtalyan Anayasası'nda ise 49. madde ile parti faaliyetlerinin demokrasi ilkelerine uygun olması gerektiği belirtilmiş ve geçici 12. madde ile de, kapatılmış bulunan faşist partinin yeniden açılması yasaklanmıştır (GÜRBÜZ, 1981: 139). Bu yasakla ilgili olarak ayrıca bir de 20.06.1952 tarih ve 645 sayılı bir uygulama kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunda; "Siyasal mücadelenin bir aracı olarak güç kullanmayı yüceltmek, güç kullanmak tehdidinde bulunmak veya güç kullanmak, Anayasa'da güvence altına alınan özgürlükleri basırmak, demokrasiyi ve kurumlarını, mukavemet hareketinin değerlerini karalamak, ırkçı politikalar geliştirmek veya adı geçen partiye özgü olan ilke, olay ve yöntemleri yüceltmeye yönelik bir etkinlik yürütmek veya faşist görünüşte gösteriler yapmak suretiyle faşist partiye özgü antidemokratik amaçların izlenmesi" yasaklanmaktadır. AİHM, İtalya'da Faşist Parti'nin yasaklanmasını öngören düzenleme ile ilgili kararında, böyle bir yasağın, 11. maddede yer alan meşru nedenlerden "kamu güvenliğini ve başkalarının haklarını koruma amacı" bakımından gerekli olduğu kanaatine varmıştır (SAĞLAM, 1999: 156).

Fransa'da ise Anayasa'nın 4. maddesinde öngörülen "Partiler, milli egemenlik ve demokrasi ilkelerine uymakla yükümlüdür." hükmü ile parti yasağına ilişkin dolaylı bir yasaklama imkanı tanınmaktadır (GÜRBÜZ, 1981: 107).

Yine Fransa'da 1901 tarihli Dernekler Kanunu'nun 3. maddesinin; "devletin ülke bütünlüğüne ve cumhuri devlet biçimine zarar vermeyi amaçlayan dernekler batıldır" hükmüyle getirilen yasaklar partiler için de geçerli kılınmıştır (SAĞLAM, 1999: 57).

İspanyol Anayasası'nda ise parti yasağına ilişkin düzenleme bulunmamaktadır. Bu hususa ilişkin düzenlemeler Partiler Kanunu'nun 5. maddesinde yer almaktadır. Bu maddeye göre bir partinin yasaklanması ve ya faaliyetlerinin durdurulması; İspanya Ceza Kanunu tarafından illegal örgüt olarak tanımlanmış bir durumun ortaya çıkması ve partinin örgütü ya da etkinliği ile antidemokratik bir tutum ve davranış içinde olması hallerinde Mahkeme kararı ile mümkün olabilmektedir (a.g.e., s. 58). Ayrıca İspanya'da partiler, Anayasa'nın derneklere ilişkin 22. maddesinin 5. fıkrasına göre gizlilik içinde olamazlar ve askeri bir karakter taşıyamazlar (a.g.e., s. 59). İspanya'da parti yasağı sorunu daha çok ayrılıkçı partilerin varlığı dolayısıyla güncellik kazanan bir sorundur. Bu konuda İspanya Anayasa Mahkemesi 01.12. 1998 tarihinde aldığı kararla, Herri

Batasuna (HP-Bask dilinde "Halk Birliği") partisini, seçim kampanyasında televizyonda partinin propagandası için ayrılan sürede, ayrılıkçı terör örgütü ETA'nın bir video bandını yaynlamak suretiyle "silahlı çeteyle işbirliği" yaptıkları gerekçesiyle cezalandırmıştır. Mahkeme, HP'yi kapatmamakla birlikte, HB yöneticilerinden 23 kişiyi terör örgütüyle doğrudan bağ kurdukları gerekçesiyle 7 yıl hapis cezasına çarptırmıştır (CERRAHOğLU, 1998; ALPAY, 1998).

Siyasi partilere yönelik denetlemelerin ve çeşitli yasaklamaların kabul edildiği ülkelerden bir diğeri de Portekiz'dir (PANTÜL, 1982: 95-101). Portekiz'de Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partilere, bunların koalisyonlarına, cephelerine ve bazı siyasi kuruluşlara yönelik sınırlama yetkileri vardır (GUESDES, 1987: 88). Portekiz Siyasi Partiler Kanunu'na göre siyasi partiler ancak etkinliklerine göre kapatılabilmektedir. Kanunda parti kapatma nedeni olabilecek nedenler; parti amaçlarının samimi olmaması veya kamu ahlakı veya düzenine ters düşmesi, parti amaçlarına yönelik faaliyetlerinin, sistemli bir şekilde kamu ahlak ve düzenine ters düşecek veya silahlı kuvvetlerin disiplinini sarsacak şekilde haksız araçlarla izlenmesi ve ideoloji olarak faşizmin belirlenmesi sayılabilir (SAğLAM, 1999: 61; pantül, 1982: 100-101). Bir siyasi partiyi yasaklama başvurusunun savcılık veya dava ehliyetine sahip bir vatandaş tarafından yapılabildiği Portekiz'de, bölgesel partilerin kurulması da Anayasa tarafından yasaklanmıştır. Faşist partilerin kapatılması için başvuruda bulunma yetkisi, sadece Devlet Başkanı, parlamento, hükümet, ombudsman, başsavcı ve bölge hükümeti organına tanınmıştır (SAğLAM, 1999: 61).

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ise, yakın tarihte Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partiler üzerinde denetim yetkisini kabul eden bir diğer ülkedir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası'na göre, Anayasa'nın 71. maddesindeki kurallara aykırı hareket eden siyasi partiler, Cumhuriyet Başsavcısı'nın açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesi olarak görev yapan Yüksek Mahkeme tarafından kapatılacaktır (İLKAY, 1987: 81).

Batılı ülkelerin yanısıra Doğu Avrupa ülkelerinde ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra demokrasiye geçişle birlikte Anayasa Mahkemeleri kurulmuş ve

AİHS'inde sadece kişi hakları ile siyasi haklara yer verilmiş, sosyal ve ekonomik haklar ele alınmamıştır. Bu Sözleşme hukuki bir bağlayıcılık getirmekle birlikte yargısal bir denetim mekanizmasını da kabul etmiştir. Bu denetim mekanizmasının başında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) gelmektedir. Türkiye, geç te olsa AİHS ile getirilen kişisel başvuru hakkını 22.01.1987 tarihinde; AİHM'nin mecburi yargı yetkisini ise 25.09.1989 tarihinde tanımıştır (YILDIRIM, 1997: 7).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), siyasi partileri demokrasinin işleyişi açısından vazgeçilmez kurumlar olarak görmektedir. Mahkemeye göre partiler, ülke sorunlarının çözümü konusunda farklı görüşler üreten, değişik toplum kesimlerinin taleplerini devlete yansıtan kuruluşlardır. Dolayısıyla bu kuruluşlar faaliyetleri bakımından geniş güvencelerden yararlanmalı, ciddi bir zorunluluk olmadıkça özgürlükleri kısıtlanmamalıdır (UYGUN, 2000: 2). Çalışmamızın son bölümünde de belirttiğimiz gibi, AİHM'nin Türkiye ile ilgili vermiş olduğu (siyasi parti kapatma ile ilgili) kararlar ülkemiz açısından çok büyük önem arz etmektedir.

Yukarda belirtilen AİHS ve AİHM ilgili hükümlerinin yanısıra siyasi partilere ilişkin fikir verebilecek milletlerarası metinlerden bir diğeri de Venedik Komisyonu Raporudur. Avrupa Konseyi tarafından "Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu" olarak görevlendirilmiş olan Venedik Komisyonu, 10-11 Aralık 1999 tarihli 41. Kurul toplantısında, Konseye üye ülkelerin anayasalarını incelemiş ve üye ülkelerde ve üye olacak ülkelerde parti kapatmanın kriterlerin belirlemiştir. Bu kriterler özetle şunlardır SAĞLAM, 2000: 7-8):

"1) Siyasi partilerin yasaklanması ve kapatılması, şiddet kullanmayı savunan veya anayasal düzeni yıkmak için şiddet kullanan ve bu şekilde anayasada güvence altına alınmış bulunan hak ve özgürlükleri tehlikeye sokan siyasal partiler için söz konusu olmalıdır. Böyle bir durum, bir partinin programında değişik şekillerde şiddeti teşvik etmesi şeklinde olabileceği gibi, silahlı çatışma, terörizm ya da yıkıcı davranışa yönelik örgütlenme ile mevcut anayasal düzeni ortadan kaldırmayı amaçlama şeklinde de olabilir. "ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve hoşgörüsüzlük" de aynı bağlamda değerlendirilir.

2) Bir siyasal parti, üyelerinin bireysel davranışlarından sorumlu tutulmamalıdır. Ancak, üyenin davranışı, partinin desteğine sahipse, ya da parti programının ya da partinin politik amacının sonucu ise dikkate alınır.

3) Bir siyasal partinin yasaklanması veya kapatılması önlemine en son çare olarak başvurulmalıdır. Bu konu da ilgili ülke koşulları da dikkate alınarak, partinin gerçekten özgür ve demokratik düzene veya bireylerin özgürlüklerini bir tehlike oluşturup oluşturmadığı değerlendirilmelidir. Ayrıca kapatma dışında başka önlemlerle tehlikenin önlenip önlenemeyeceği gözden geçirilmeli, ölçülülük (oranlılık) ilkesine uyulmalıdır. Bu ilkelerin değerlendirilmesinde ülkedeki genel durum önemli bir faktördür. Aynı zamanda gelişmekte olan Avrupa demokrasisinin standartları da gözönünde tutulmalıdır.

4) Yasaklama ya da kapatma kararı Anayasa Mahkemesi veya başka bir yargı organı tarafından adil yargılanma sonucu verilmelidir."

IV- TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERE İLİŞKİN YASAKLAR SİSTEMİ

Ülkemizde siyasi partiler, 1961 Anayasası'ndan sonra bir takım Anayasal güvencelere kavuşmakla beraber demokrasiye karşı faaliyette bulunmamaları için de bazı kısıtlamalara tabi tutulmuştur. Siyasi partilerin hukuki durumu 1961 Anayasası'nın hazırlanması esnasında tartışma konusu olmuştur²⁷. 1982 Anayasası'nın hazırlanması sırasında ise siyasi partilerin hukuki durumu ve Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılabilecekleri fazla tartışma konusu olmamıştır. 1961 Anayasası'nda olduğu gibi siyasi partilerin belli bir hukuki statüye kavuşturulması ve denetlenmesi esası kabul edilmiştir. Yine, siyasi partilerin demokrasiye zedeleyip yok eden birer kuruluş haline gelmemeleri için çeşitli önlemler alınmıştır. Bunların başında partilerin Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesi ve kapatılması gelmektedir.

²⁷ 1961 Anayasası'nın hazırlanması belli başlı iki dönemden geçmiştir. Bunlardan birinci aşama İstanbul Komisyonunun çalışmasını, ikinci aşama ise Kurucu Meclis çalışmalarını kapsamaktadır. Anayasayı hazırlamakla görevli komisyonda, siyasi partilere karşı duyulan endişeler bu toplantıların tartışmalı geçmesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. ABADAN, 1966: 26.; TANÖR, 1995: 309; ALDIKAÇTI, 1982: 161.

Bir siyasi partinin Anayasa'ya aykırı olup olmadığı aynı zamanda siyasi bir sorundur. Ancak, unutmamak gerekir ki, bu sorun başka bir açıdan da hukuki bir sorundur. Anayasa Mahkemesi bir partinin Anayasa'ya aykırılığını inceleyerek hukuki ilkelerden hareket edecek ve sonucu hukuki kavramlarla tespit edecektir (ULE, 1962: 17-29).

1961 Anayasası'nda siyasi partilerle ilgili hükümler 56. ve 57. maddelerde düzenlenmiştir. 56. madde, parti kurma hakkı ve partilerin siyasi hayattaki yerine, 57. madde ise partilerin uyacakları esaslara ilişkindir. Daha sonra bu konuda daha ayrıntılı düzenlemeler içeren 1965 tarih ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu çıkarılmıştır.

1961 Anayasası'nın 56. maddesiyle siyasi partiler sıradan derneklerden farklı bir statüye tabi tutulmuş, serbestçe parti faaliyetlerine katılma hakkı bir Anayasal hak olarak kabul edilmiş, siyasi partilerin kuruluş ve faaliyetlerinde serbestlik esası getirilmiş ve siyasi partilerin demokrasinin olmazsa olmaz unsuru olduğu düzenlenmiştir. Öte yandan 57. maddeyle de, siyasi partilere getirilen güvenceler daha da somut hale getirilmiştir. Ayrıca, demokrasinin işleyebilmesi için siyasi partilerin faaliyetlerinden dolayı yasaklanabilecekleri ve Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılabilecekleri hükme bağlanmıştır. Benzer düzenlemeler 1982 Anayasası'nda da yer almaktadır. 68. maddenin 2. fıkrasında siyasi partilerin, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları oldukları belirtilirken; 69. maddenin 5. fıkrasında, siyasi partilerin uyacakları esaslar sayılmış ve bu esaslara uymayan siyasi partilerin temelli kapatılacakları hükme bağlanmıştır. Ayrıca 69. maddenin son fıkrasında, siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetleme ve kapatılmalarının kanunla düzenleneceği hükmü yer almaktadır. İşte bu bağlamda 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu hazırlanmıştır. Bu kanun da 68 ve 69. maddelerde sayılan yasaklama nedenlerini aynı şekilde saymış, hatta Anayasada sayılan yasakları daha da genişletmiştir.

Ancak, siyasi partilerin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılıp kapatılmayacağı ilk zamanlar doktrinde tartışma konusu olmuştur. Bazıları, siyasi partilerin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasının demokrasiye zarar vereceği iddiasıyla, siyasi partilerin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmaması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu konudaki görüşler birkaç noktada toplanmıştır (TİKVEŞ, 1982: 30-31):

-Liberal görüşe göre, demokratik düzende siyasi görüşlerin bir parti halinde örgütlenmesi ve özgür bir ortamda mücadele etmeleri güvence altına alınmıştır. Bu nedenle her siyasi akım demokrasiye düşman olsa bile herhangi bir sınırlamaya tabi tutulamaz.

-Partiler, kamu düzeni ve milli güvenlik gerekçeleri ile kapatılmaktadırlar. Bu hususları sağlamak ise idarenin görevidir. İdarenin görev alanına giren bir konunun Anayasa Mahkemesi'ne bırakılması kuvvetler aykırılığı ilkesine aykırıdır. Bu nedenle partilerin kapatılması işlemi yürütme organına bırakılarak yargı denetimi dışına çıkarılmalıdır.

-Anayasa Mahkemesi'nde yargılama işlemleri çok uzun sürmekte ve amacından uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla yargılama devam ederken partiye ait mallar başkası üzerine devredilmekte ve parti faaliyetlerine yasadışı olarak devam edilmektedir.

- Ölüm cezalarına karşı olduğu gibi siyasi partilerin kapatılmalarına da karşı olmak gerekir. Alman Federal Anayasası'nın 1950'li yıllarda vermiş olduğu iki parti kapatma kararını örnek göstermek pek inandırıcı değildir. Günümüzde demokratik ülkelerin pek çoğunda parti kapatma yoktur (EROĞUL, 1994: 36).

Bazıları ise Anayasa Mahkemesi'nin denetiminin gerekli olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu görüşler birkaç noktada toplanmaktadır (TİKVEŞ, 1982: 32-34):

- Öncelikle, demokrasinin getirmiş olduğu özgürlükleri kullanarak totaliter bir rejim kurmak isteyenlere karşı önlem alınması gerekir. Zaten İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 30. maddesinde de bu husus "Bu bildirgenin hiçbir hükmü, içinde ilan olunan hak ve hürriyetlerin bir devlet, zümre veya fert tarafından yok edilmesini güden bir faaliyete girişmeye veya bilfiil bunu işlemeye herhangi bir hak gerektirir mahiyette yorumlanamaz." şeklinde düzenlenmiştir. Siyasi partilere meşruluk veren nitelik, onların demokratik düzen ve anayasa çerçevesindeki faaliyetleridir. Dolayısıyla, demokratik düzeni ve Anayasayı yok etmek isteyen partilerin kapatılması demokrasinin yaşayabilmesi için gereklidir.

-Siyasi partilerin kapatılması konusunda yargı organlarının yetkili olması kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı değildir. Bu ilke yasama, yürütme ve yargı organları arasında bir denge kurmaktadır. Siyasi parti kapatma kararı hukuki bir karar olmakla beraber aynı zamanda siyasi bir karardır. Ancak böyle bir siyasi kararın yürütme organına bırakılması muhalefet partileri aleyhine bir durum doğuracaktır. Bu yetkinin Anayasa Mahkemesi'ne verilmesi partilere karşı idari baskıları ortadan kaldıracak, onları belli bir güvenceye kavuşturacaktır.

-Anayasa Mahkemesi'nde yargılama işlemlerinin uzaması nedeniyle ortaya çıkabilecek bir takım sakıncalar ihtiyari tedbirlerle bir dereceye kadar giderilebilir.

-Çok partili sistemde yürütme organı iktidar partisi veya partilerinden oluşmaktadır. Parti kapatma yetkisinin böyle bir yürütme organına bırakılması tehlike arzedecektir²⁸. Yasama organı ise siyasi partilerden oluştuğu için ona böyle bir yetkinin verilmesi sözkonusu olamaz. Dolayısıyla, parti kapatma yetkisinin bütün bu organlar içinde Anayasa Mahkemesi'ne verilmesi en az sakıncalı yol olacaktır. Siyasi partilerin kapatılması davasına Anayasa Mahkemesi'nce bakılması onlar için verilen bir güvencedir (EROĞUL; 1994: 36; TİKVEŞ, 1982. 35).

-Siyasi partilerin kapatılabilmesi; partinin, demokratik düzeni yıkmak için eylemli olarak bir şiddet örgütü haline gelmesi, vatandaşları yaygın ve etkili bir şekilde şiddete sürüklemesi ve yabancı bir devletin ya da örgütün ajanı olması halinde mümkün olacaktır. Bu durumda parti kapatma yetkisinin Anayasa Mahkemesi'ne verilmesi yerindedir (EROĞUL, 1994: 36).

Siyasi partilerin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılabileceği ülkemizde doktrinde çoğunlukla kabul edilmektedir (TUNAYA, 1982: 510; TİKVEŞ, 1982: 36; TANILLI, 1996: 228). Zaten, 1961 ve 1982 Anayasaları'nda da siyasi partiler için üst düzeyde bir güvence sağlamaya yönelik olarak siyasi partilerin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması esası getirilmiştir. Bizce de bu yerinde bir düzenlemedir.

²⁸ ULE, siyasi partilerin temsilcilerinden oluşan bir yürütme organına, siyasi partileri kapatma yetkisi vermenin bir nevi kurda kuzu teslim etmekten farkı olmayacağı kanaatindedir. Bkz., ULE, 1962: 17.

1982 Anayasası'nın siyasi parti yasaklama rejiminin esaslarını düzenleyen hükümleri, belirli bir sistematiğten uzak, birbirlerinin içine geçmiş formüllerle düzenlenmiştir. Anayasasının kapatma yaptırımına bağladığı yasaklar ise, birbirlerini tekrar eder şekilde, 68 ve 69. maddelerin çeşitli fıkralarında dağınık olarak düzenlenmiştir. Oysa tekrarlar ve karışıklıklar içeren bu düzenleme, 1961 Anayasası'nın 57. veya Bonn Anayasası'nın 21. maddesinde olduğu, gibi daha toplu ve özlü biçimde ifade edilebilirdi.

1982 Anayasası'nda yer alan bir partinin açıkça kapatılmasına neden olabilecek yasaklamalar ise şöyle sıralanabilir:

"Bir siyasi partinin tüzüğü ve programının 68.maddenin dördüncü maddesi hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verilir " (madde 69/5).

Gönderme yapılan 68. maddeye göre ise "Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; Sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez". (madde 68/4)

Anayasa'da 23.7.1995 tarihinde yapılan değişiklikten önce, Anayasa'nın 14. maddesindeki sınırlamalar dışına çıkan siyasi partilerin temelli kapatılacakları hükmü yer almakta idi. (mad.69/1)

"Yabancı devletlerden, milletlerarası kuruluşlardan ve Türk uyruğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasi partiler temelli olarak kapatılır." (mad.69/9).

Belirtmek gerekiyor ki, her ne kadar kural olarak siyasi partilerin serbestçe faaliyette bulunabilseler de, Anayasamız, bu kuralı istisnasız olarak kabul etmemiş ve parti faaliyetlerine bazı sınırlar, yasaklamalar getirmiştir. Bunların bir kısmı, partilerin izleyebilecekleri siyasi (ideolojik) amaçlara, bir kısmı da onların örgütlenme ve çalışmalarına ilişkindir.

A- Siyasi Partilerin Amaç ve Faaliyetleri İle İlgili Yasaklar

1982 Anayasası'nın 23.07.1995 tarihinde değiştirilmiş olan 68. maddesinin dördüncü fıkrasına göre "Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez". Bu düzenleme ile yasaklar ilke olarak tek bir fıkrada 68. maddenin 4. fıkrasında toplanmış ve temelli kapatma yaptırımını açısından 69. maddenin 5. ve 6. fıkralarıyla 68/4'e gönderme yapmak suretiyle sistematik bir bütünlük sağlanmıştır (SAĞLAM, 1999: 243). 69. maddenin 5. ve 6. fıkraları şöyledir. "Bir siyasi partinin tüzüğü ve programının 68. maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatılmasına karar verilir.", "Bir siyasi partinin 68. maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesi'nce tespit edilmesi halinde karar verilir."

Benzer yasaklamalar, 2820 sayılı SPK'un, Siyasi Partilerle İlgili Yasaklar başlığını taşıyan dördüncü kısmında da sayılmıştır. Bu yasaklar biraz daha yakından incelenirse, bunların siyasi parti faaliyetleri bakımından şu sınırlamaları getirdiği görülecektir.

1- Demokratik Devlet- Demokratik Düzenin Korunması-

1982 Anayasası'nın 2.maddesine göre, Türkiye Cumhuriyetinin temel niteliklerinden birisi de Demokratik bir devlet olmaktır. Bu maddenin gerekçesinde, "Demokrasi, egemenliğin millete ait olduğu bir siyasi rejimdir denilirken, ayrıca demokratik rejimin de laik ve sosyal hukuk devleti ilkelerine dayandığı ifade edilmektedir (AKAD-DİNÇKOL, 1998: 5). En basit ifadesiyle halkın kendi kendini yönetmesi, halkın iktidarı anlamlarını taşıyan demokrasi, Yunanca'daki "demos" ve "kratos" sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelmiştir (AKAD, 1993; 174; YÜZBAŞIOĞLU, 1991: 145). Siyasi bir kavram olarak, çok partili siyasi hayat ve yarışmacı seçimleri içeren demokrasi kavramı günümüzde artık, insan hakları ve hukuk devleti kurumları ile birlikte ele alınmaktadır (ÇEÇEN, 1983: 110; HATEMİ, 1989: 12-23). Demokrasinin

ortak bir tanımına ulaşmak çok zor olmakla beraber, Sartori'nin ifade ettiği gibi demokrasinin "totalitarizm, otoriterizm, mutlakiyet, diktatörlük ve otokrasi" olmadığından (SARTORI, 1993: 198-226) hiç kimsenin şüphesi yoktur.

Anayasa'nın 68. maddesinde yer alan insan hakları, millet egemenliği ve demokratik devlet ilkeleri, insan haklarına dayanan hürriyetçi çok partili demokrasiyi reddeden her türlü totaliter ve diktacı partileri yasaklamaktadır. Ayrıca, Siyasi Partiler Kanunu'nun 78.maddesi de benzer yasaklama nedenleri saymaktadır.

1982 Anayasası'na göre siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Tüzük ve programları, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz.

Sınıf veya zümre egemenliğini veya herhangi bir diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasi partiler kurulamaz (1982 Anayasası mad. 68/2,4,5).

Görüldüğü gibi 1982 Anayasası, demokrasi karşıtı siyasal örgütlenmeler için politik alanı kapatmıştır. Mücadeleci demokrasi çerçevesinde siyasi partilere açık politik alanın sınırlarını belirleyebilmek için de demokratik sistemin kökeni, evrimi, ilke ve unsurlarından söz etmemiz gerekir

İlk planda cevaplanması gereken "hangi demokrasi, demokrasi denince anlaşılması gereken nedir" sorularıdır. Akad'ın da belirttiği gibi, "Demokrasi kavramına farklı yaklaşımlar, kavramın farklı içerikler kazanması sonucunu doğurmuştur. Bu kavram, zemin ve kültür açısından oldukça geniş bir içeriğe sahiptir. Bu özelliği dikkate alındığında, hiçbir demokrasinin bir diğerinin tıpatıp aynısı olmadığı görülecektir". (AKAD, 1993: 174) Nitekim çağımızda klasik, liberal (veya batı demokrasisi) demokrasinin dışında farklı demokrasi anlayışları da doğmuştur. (ÇEÇEN, 1984: 69; HEYWOOD, 1997: 116-121). Bu nedenle demokrasi terimi tek başına fazla bir anlam taşımaz, farklı arayışları birbirinden ayırmada yeterli açıklık sağlamaz. Bu farklı demokrasi tiplerini arasında Anayasamızın benimsediği demokrasi anlayışı; insan haklarına saygılı (bağlı) yani Batı demokrasisi veya bir diğer deyişle çoğulcu-

özgürlükçü (liberal) demokrasi diye adlandırılan demokrasidir (AKAD, 1993: 174; ÖZBUDUN, 1995: 60; ERDİNÇ, 1998: 572).

Liberal demokrasi, 1789 Fransız İhtilalini yapan, ticaret sermayesini sanayi sermayesine dönüştürmek isteyen burjuvazinin yarattığı demokrasidir (SAYBAŞILI, 1985: 11; GÖZÜBÜYÜK, 1995: 19; ERDİNÇ, 1998a: 89). Burjuva ve işçi sınıfları arasındaki çelişki klasik liberal demokrasinin evrimine ve gelişmesine yol açmıştır (AKAD, 1993: 174). Burjuvazinin isteği; Devlet müdahalesini sınırlandırmaktır. Liberal devlet, yalnızca kanunlar önünde eşitliği ve bireylerin özgürlüğünü korumakla yükümlü, yalnızca içte ve dışta güvenliği sürdürmekle görevli bir kurumlar bütünüdür (KIŞLALI, 1997: 186; SAYBAŞILI, 1985: 11).

Burjuva devriminin demokratik taleplerini de ünlü 1789 "İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisinde" yer alan eşitlik, özgürlük, hukuki güven ve mülkiyet güvenceleri oluşturmuştur (KAPANİ, 1981: 11; ERDİNÇ, 1998a: 89-90). Sınırlı oydan genel oy sistemine geçişin başladığı 1848 devrimi, demokrasinin sadece siyasi muhtevaya sahip olmadığı, aynı zamanda, sosyal ve ekonomik bir muhtevası bulunduğu fikrini de gittikçe daha yaygın bir hale getiriyordu (AKIN, 1987: 347; KAPANİ, 1981: 53). 20. yüzyılla beraber devlet; sosyal güvenlik, sosyal yardım, emeğin korunması, genel sağlık, eğitim, konut, planlama gibi alanlarda ekonomik ve sosyal ödevler yüklenmiştir. Böylece kanun önündeki eşitliği, sosyal-ekonomik eşitliğe dönüştüren sosyal demokrasi oluşmuştur (GÖZE, 1995: 416-418).

Demokrasi, Batılı toplumlarda sınıf temeline dayalı çelişkiler sonrasında ortaya çıkan bir siyasi sistem olarak, bugün belirli ilke ve ideolojilere sahip bir bütündür (ERDİNÇ, 1998a: 78; YÜZBAŞIOĞLU, 1991: 145). Demokrasinin ilkelerini ise şöyle sıralayabiliriz; herkesin kanunlar önünde eşitliği, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, siyasal karar organlarının, siyasi partilerin serbestçe yarıştığı dönemsel, eşit, genel oya dayanan, serbest, dürüst seçimler sonucunda oluşması ve bu seçimler sonucu mecliste oluşan, çoğunluğun azınlık haklarına saygı gösterdiği, değişik fikir ve inançlara ve siyasi görüş ve partilere karşı hoşgörülü hukuka bağlı yönetim (SOYSAL, 1987: 266-272; TEZİÇ, 1976: 240-241; ERDİNÇ, 1998b: 3832). Bu ilkeler, toplumun fertlerinde ve değişik kesimlerde özellikle yöneticilerde, siyasetçilerde siyasi parti

yöneticilerinde öncelikle bulunması zorunlu olan ve demokrasi terbiyesini ifade eden ilkelerdir. Bunlar aynı zamanda toplumsal barışın da şartları olarak herkes tarafından kabul edilmek gerekir (ERDİNÇ, 1998b: 3832). Ayrıca katılımcı, şeffaf, halkın, sivil toplum kuruluşlarının, kamuoyunun ve baskı gruplarının denetimi ile eleştirilerine açık bir yönetim, demokrasinin vaz geçemeyeceği temel niteliklerdir. Hepsinden önce milletin egemenlik ve iktidarını serbest seçimlerle kullanması, yöneticilerin belirlenmesi; milli iradenin ve temsilcilerinin üzerinde, kaynağını bu milli iradeden ve "Anayasadan alma"mış, dayatmacı iradelerin zuhur etmemesi zorunludur. Yalnızca halkın "kabul" ve "tasvibi"ne dayalı etik meşruiyet bu şartlarla gerçekleşebilir. Demokrasinin bütün kurumları ve mekanizmaları halkın iradesine-Anayasa ve hukuk kurallarına- kesinlikle uygun olmalıdır (ERDİNÇ, 1998b: 3832; ERDİNÇ, 1998: 578).

Belli başlı ilkelerini, serbest seçimler, çoğunluğun yönetme hakkı ve azınlığın korunması, hoşgörü ve çok partili siyasi hayat oluşturan klasik demokrasinin temel ilkelerini, özgürlükçülük ve çoğulculuk belirlemektedir. Çoğulcu demokrasilerde, her vatandaş tek tek ya da gruplar halinde, kendi görüşleri doğrultusunda siyasi iktidarı etkileyebilir. Böylece, klasik demokrasinin önde gelen özelliği olan, toplumda değişik düşüncelerin varlığının korunması sağlanmış olacaktır (AKAD, 1993: 175).

Söz konusu iki ilkedен konumuz itibariyle bizi yakından ilgilendiren ilke, çoğulculuk ilkesi, bir yandan ideolojik çoğulculuğu içerirken bir yandan da kurumsal (parti ile ilgili) çoğulculuğu içerir (YÜZBAŞIOĞLU, 1991: 146; ÇAĞLAR, 1987: 8). İdeolojik çoğulculuk kavramını somutlaştıran çok partili demokratik hayatta devletin resmi ideolojisi olmamasıdır (TURHAN, 1991: 414-420; DURAN, 1986: 5-6). Kurumsal çoğulculuk söz konusu olduğunda da, sorun siyasi partiler çoğulculuğuna getirilen kısıtlamalar çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Daha önce değindiğimiz gibi liberal demokrasi dışındaki ideolojilere siyasi alanı açık tutan sistemin yanında, Almanya, İtalya örneklerinde gördüğümüz gibi kapalı tutan mücadelecı demokrasi anlayışı da gelişmiştir (ÇAĞLAR, 1987: 8-12). Türkiye'de 1961 Anayasası'nda olduğu gibi, 1982 Anayasası'nda da, kendi değerlerini korumak için siyasi ifade ve siyasi örgütlenme hürriyetine sınırlamalar getiren mücadelecı (militan) demokrasi pozitif düzenleme alanı bulmuştur (ÇAĞLAR, 1995: 73). Öyle ki 1982 Anayasası yanında 2820 sayılı SPK ile partilerin faaliyetlerini kısıtlayan geniş ve ayrıntılı, yasaklamalar getirilmiştir. Bu

yasaklamalar özellikle laiklik karşıtı, milli bütünlüğe aykırı ve sınıf veya zümre diktatörlüğünü savunmayı, kurmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan komünist totaliter veya şeriatçi partilerin faaliyetleri üzerinde odaklanmıştır (YÜZBAŞIOĞLU, 1991: 151). Tanör, komünist ve anarşist isimleri taşıyan partilere getirilen yasakların demokratik toplumlarda olmadığını, komünist sözcüğünün mutlaka ihtilalcilik anlamını çağrıştırmaması şart olmadığı gibi, ciddi fikir akımlarından olan anarşizmin de yıkıcılıkla eş anlamlı olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca Tanör, faşist, nasyonal sosyalist ya da teokratik sıfatlar için aynı şeylerin söylenemeyeceğini, zira, bunların özleri ve yapıları itibarıyla demokrasi ve laiklikle çeliştiğini ve dolayısıyla bu sıfatların parti adı olarak yasaklanmasına yukarıda belirtilen itirazların yapılamayacağını belirtmektedir (TANÖR, 1997: 50).

1982 Anayasası ilgili maddelerinde, sınıf ve zümre diktatörlüğü amacı güden ve bu yönde faaliyet gösteren siyasi partileri siyasi alan dışında bırakmıştır. (mad.68/4-69/5) Siyasi Partiler Kanunu da, Anayasanın tekrarı niteliğinde 5 ve 78/a,c maddelerinde aynı konuya somut olarak değinmektedir. Bu maddelere göre, siyasi partiler; egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğunu ve bunun ancak, Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanılabilmesi esasını, Türk Milletine ait olan egemenliğin kullanılmasının belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılmayacağını veya hiçbir kimse ya da organın, kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisini kullanmayacağı hükmünü değiştirmek amacını güdemezler veya bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar, başkalarını bu yolda tahrik ve teşvik edemezler, sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini veya herhangi bir diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamazlar ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar. Söz konusu düzenlemelere göre bir sınıfın, örneğin emekçi sınıfın komünist ideoloji doğrultusunda örgütlenmesi ile oluşan partinin çok partili siyasal hayat içerisinde kendi sınıfının egemenliği yada diktatörlüğünü. öngörmeksizin seçimler yoluyla siyasi iktidara sahip olabilmeyi amaçlaması hukuken mümkün müdür? Egemenliğin bölünmezliği ilkesine aykırılık oluşturur mu? Bu sorunun cevabı, egemenlik ve siyasi iktidar kavramlarının ne anlama geldiğinin ve aralarındaki farkın saptanmasına bağlıdır (Siyasi iltidar ve egemenlik kavramlari için bkz. KAPANİ; 1988:54-65; ÖZÇELİK, 1994: 51-88; ERDİNÇ, 1998: 579).

Egemenlik, devlet iktidarının sınırsız, bölünmez ve devredilmez olmasını ifade eder. Ancak egemenliğin bölünmezliğine karşın, iktidarda bir bölünürlük vardır (PERİNÇEK, 1985; 229). Egemenliğin bölünmezliği devletin bir sınıf devleti olmadığını, yani egemenlik hakkının bir bölüm halka ait olmasının, öteki bir bölümünün bunun dışında bırakılmasının söz konusu olamayacağını ifade eder. Öte yandan Anayasaya göre (mad. 6/1) 'Türk Milleti egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır.' Bu kural temsili rejime, temsili rejimde zorunlu olarak seçime yol açar. Seçim sonucu mecliste ortaya çıkan çoğunluk siyasi iktidarı kullanacaktır. Bu bakımdan soyut "millet egemenliği" ile somut "siyasi iktidar" kavramları birbirinden farklıdır (TEZİÇ, 1990: 44; ERDİNÇ, 1998: 580). Zaten sosyal sınıfların yanyana bir arada yaşadığı bir toplumda, belirli bir sosyal sınıfın kendi ekonomik çıkarları ve dünya görüşünü temsil eden bir siyasi partinin iktidara gelme amacının hukuken yasaklanması, diğer sosyal sınıfların, bölünmez iktidarına yol açar ki asıl bu halde sınıf egemenliği oluşur (TEZİÇ, 1990: 44).

Sonuç olarak, Anayasa Mahkemesi kararında da belirtildiği gibi, diğer sınıflar üzerinde tahakküm kurmak hedefine yönelinmediği, hukuk devleti, çok parti, çoğulcu toplum ve iktidarın seçimlerle değişebilirliği ilkelerine aykırı bir tutum alınmadığı süreçte, sınıf iktidarını amaçlamak yasalara uygundur ve kapatma nedeni olamaz²⁹.

Anayasa Mahkemesi, parti kapatma davalarında, Anayasa metninde sabit yasaklamaların yanında, Anayasanın Başlangıcından çıkardığı ilkeleri de dikkate alarak partilerin uyacakları esasları düzenleyen pozitif kurallardan çok daha geniş bir yasaklama sistemi getirmiştir (YÜZBAŞIOĞLU, 1991: 154). Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasası çerçevesinde, siyasi partilerin yasaklanmaları sistemine yönelik ilk yaklaşımını 1965/40 sayılı kararında ortaya koymuş ve bu kararında TCK'nun 141. maddesini Anayasaya aykırı bulmamıştır. Anayasa Mahkemesi bu kararında; Marksist partileri sınıf egemenliği yada diktatörlük amacı güdenlerle çoğulcu demokrasi kurallarına bağlı kalarak seçimle iktidara gelme amacı güdenler arasında bir ayırım yapmaksızın; hepsini sınıf egemenliği ya da diktatörlük amacı güden partiler arasında eriterek bu anlayış ve yaklaşımı ile Anayasa' daki parti yasaklaması içine sokmuş ve

²⁹ AMK. E. 1988/2 K. 1988/1 KT. 8.12.1988, (RG. 16.5.1989. Sy.20167), s. 45-60.; AMK. E. 1990/1, K. 1991/1, KT. 16.7.1991, (RG. 28.1.1992. Sy, 21125, s.69); PERİNÇEK, 1985: 232.

TCK'nun 141. maddesini de aynı yaklaşımla Anayasaya aykırı bulmamıştır³⁰. Ancak daha sonraki Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kapatılmasına ilişkin 1971/3 ve Türkiye Emekçi Partisi'nin kapatılmasına ilişkin 1980/1 karar sayılı kararlarında³¹ Anayasa Mahkemesi partilerin kongre kararları ve programlarında yer alan "işçi sınıfının örgütsel, politik, ideolojik ve eylemsel öncülüğünün gerçekleştirilmesi", "sosyalist devrim", "işçi sınıfı ve yoksul köylünün siyasi iktidarı", "sınıf mücadelesi" gibi sınıf egemenliğine yönelmeyen fakat, sınıf iktidarını ele geçirme amacına yönelik ifadeleri parti kapatma nedeni olarak görmemiştir (YÜZBAŞIOĞLU, 1991: 153).

Anayasa Mahkemesi, 1982 Anayasası'nın öngördüğü parti yasaklamaları çerçevesinde, sınıf egemenliği amacı güdenlerle, çoğulcu demokrasiye bağlı olarak seçimle iktidara gelen ve sınıf egemenliği amacı gütmeyen komünist partiler arasındaki ayrımı en açık şekilde Sosyalist Parti' nin kapatılması istemi ile açılan dava üzerine vermiş olduğu 1988/1 karar sayılı kararında ortaya koymuştur³².

Bir başka kararında Anayasa Mahkemesi, "...hukuk devleti ilkesine, çok partili çoğulcu sisteme ve iktidarların seçimlerle değişebilirliği kuralına aykırı bir tutum alınmadığı sürece, sınıf iktidarını istemek ya da bu yolda çalışmak yasalara aykırı düşmez"³³ ifadelerini kullanmaktadır.

Anayasa Mahkemesi bu kararları ile, parti yasaklaması rejimi ile korunanın özgürlükçü, çoğulcu demokrasi olduğunu ve sınıf egemenliği değil de sınıf iktidarını amaçlayan sol kanat partilerinin Anayasanın çizdiği politik alan sınırları içinde kaldığını belirlemektedir (YÜZBAŞIOĞLU, 1991: 157).

Yine Anayasa Mahkemesi, aynı kararında; ".....bir siyasi partinin Anayasadaki ilke ve koşullara aykırı düşmeyecek şekilde ekonomik tercihlerini belirtmesi mümkündür. Anayasa da ekonomik karakterin değiştirilemeyeceği yönünde bir kural bulunmamaktadır."³⁴ diyerek, İtalyan, Fransız ve İspanyol Anayasa Mahkemelerinden

³⁰ AMK.,E.1963/173, K.1965/40, KT.26.9.1965, AMKD., Sy.4.,s.297-330.

³¹ AMK., E. 1971/3, K 1971/3 KT. 20.7.1971, AMKD. Sy.9. s.109 vd., AMK , E. 1979/1, K. 1980/1, KT. 8.5.1980, AMKD, Sy. 18, s.25 vd.

³² AMK. E. 1988/2 K. 1988/1 KT. 8.12.1988, (RG. 16.5.1989. Sy, 20167, s. 45-60.)

³³ AMK. E. 1990/1, K. 1991/1, KT. 16.7.1991, (RG. 28.1.1992), Sy.21125, s.69.

³⁴ AMK. E. 1988/2 K. 1988/1 KT. 8.12.1988, (RG. 16.5.1989. Sy.20167), s. 45-60

sonra, ilk derecede, Anayasada siyasi ideolojik model ya da temel yapı ile ilgili hak ve hürriyetler ve ekonomik modellerle ilgili ikinci derecede ya da zayıflatılmış hak ve hürriyetler ikili ayırımını kabul etmiştir ÇAĞLAR, 1990: 74).

Daha sonra, Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin (TBKP) kapatılması talebiyle açılan davada, Anayasa Mahkemesi, Sosyalist Parti davasında kullandığı gerekçelere davalı siyasi parti program ve tüzüğünde sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliği ve herhangi bir diktatörlüğün savunulmadığı ve amaçlanmadığını belirterek, Anayasa'nın 6, 10, 14, ve 68. maddelerine, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 5. ve 78/c. maddesine aykırılık olmadığını saptamıştır³⁵.

2820 sayılı SPK, Anayasa'daki, parti kapatma nedenlerini yorumlamış ve genişletmiş, SPK'unda yapılan bu geniş yorumlamalar Anayasa Mahkemesi kararlarına da yansımış ve Mahkeme kararlarında çelişkilere yol açmıştır. Bu çelişkilerle ilgili en somut örneklerden birini TBKP kararında görmek mümkündür. Anayasa Mahkemesi, TBKP'nin program ve tüzüğünde sınıf egemenliği amacı saptamadığı halde bu partinin Komünist adıyla siyasi parti kurulamayacağına ilişkin SPK'nun 96. maddesinin son fıkrasındaki yasak uyarınca kapatılmasına karar vermiştir³⁶. Bu hüküm Anayasa'nın geçici 15. maddesinin güvencesi altında anayasaya aykırılığı iddia edilemediğinden dolayı hala varlığını sürdürmektedir. 4121 sayılı kanunla Anayasa'da 1995 tarihinde yapılan değişikliklere rağmen hak arama yolunu tıkayarak özgürlükleri sınırlayan yasal hükümlerin Anayasaya aykırılığını öne sürmeyi engelleyen Geçici 15. maddenin üçüncü (son) fıkrası kaldırılamamıştır (KABOĞLU, 1997: 400-404). Anayasa Mahkemesi, önceki kararlarında olduğu gibi Geçici 15. maddenin, değiştirilen Anayasa hükümleri kanunlar için de engel oluşturduğu görüşündedir. Oysa, Anayasayı değiştiren yasama kuvveti, ilgili kanunu yürürlükten kaldırma iradesini yürürlükten kaldırma iradesini nitelikli çoğunlukla ortaya koymuştur. Anayasa Mahkemesi, daha önce oy çokluğu ile verdiği kararlarıyla, paylaşılması güç katı pozitivist yaklaşımla geçici 15. maddenin etkisini tüm zamanlar için sürekli kılmıştır (ALİFENDİOĞLU, 1997: 214-224; KABOĞLU, 1997: 409). Kaboğlu, bu hususta, "Anayasanın yeni hükmüne açıkça

³⁵ AMK., E.1990/1 K.1991/1, KT.16.7.19991, (RG.28 Ocak 1992, .Sy.21125),s.55-70.

aykırılık oluşturan yasa hükümleri karşısında yine Geçici 15. maddeyi kalkan olarak kullanan Yüksek Mahkeme, Anayasa bekçiliği yerine yasa bekçiliğini yeğler görünüyor" yorumunu yapmaktadır (KABOĞLU, 1997: 409).

Anayasa Mahkemesi'nin TBKP'nin kapatılması kararını Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürme talebi Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından kabuledilebilir bulunmuştur. Daha sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 30.01.1998 tarihli Türkiye Birleşik Komünist Partisi kararıyla Türkiye'nin, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin "örgütlenme hürriyeti" ni ifade eden 11.maddesini ihlal ettiğine karar vermiştir (ÇAVUŞOĞLU, 1999: 9-10). Bu karar, Anayasa Mahkemesi'nin parti kapatma kararlarının İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne aykırı bulunması ve dolayısıyla İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kararlarının dava konusu parti açısından iç hukukta nasıl uygulanacağı noktasında önem arz etmektedir (a.g.e., s. 10).

1982 Anayasası'nın 68.maddesinin 4.fikrasına göre, "siyasal partilerin tüzük ve programları ile eylemleri,..... insan haklarına.... aykırı olamaz." İnsan Hakları deyimi, bütün insanların, hiç bir ayırım gözetmeksizin, yalnızca insan oluşundan dolayı, insanlık onurunun gereği olarak sahip oldukları hakların bütününe kapsar ve bu niteliği ile gerçekleştirilmiş bir kurumdan çok, varılmak istenen amacı, ideali belirler (DONNELLY, 1989: 21; SOYSAL, 1987: 123). İnsan hakları, en geniş anlamda, siyasi meşruluğun bir kıstasıdır; hükümetler ve onların uygulamaları, insan haklarını korudukları ölçüde meşrudurlar (DONNELLY, 1989: 25).

Temel haklar deyimi ise insan hakları içinde, belirli bir Anayasa tarafından benimsenen, ayrıntıları ile düzenlenen ve koruma rejimi ile belirlenen haklar ve özgürlükleri ifade eder (GÖREN, 1997: 70; DONNELLY, 1989: 48-49). Bu durumda 68. maddedeki insan hakları deyimi, 1982 Anayasası'nın şekillendirdiği temel haklar ve özgürlükler rejimine göre değil de, milletlerarası metinlere özellikle Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 günü kabul ettiği ve bütün milletler için bir başarı kıstası olan "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" ne göre yorumlanmalıdır (SOYSAL, 1987: 123,

---

³⁶ 2820 sayılı SPK'nun 96.maddesi uyarınca, "Komünist, anarşist, faşist, teokratik, nasyonal sosyalist, din, dil, ırk, mezhep ve bölge adları ile veya aynı anlama gelen adlarla siyasi parti kurulamaz veya parti adında bu kelimeler kullanılamaz".

DONNELLY, 1989: 25). 1982 Anayasası' nın insan haklarına yaklaşımı da bu görüşü destekler niteliktedir (ÖZBUDUN, 1995: 85).

Gerçi yukarıda anılan aynı maddede, insan hakları deyimi yanında demokrasi deyimi de yer almaktadır. Bu durumda. aynı maddede gereksiz bir tekrarın olduğunu söyleyebiliriz. Zira, günümüzde çoğulcu özgürlükçü demokrasinin ideolojisini insan hakları oluşturmaktadır. Oysa 1982 Anayasası'nın insan haklarına yaklaşımı değerlendirildiğinde Anayasa' da "insan haklarına saygılı devlet" denilmekte, özde insan haklarını temel almayan, ama bunlara karşı kayıtsız kalmayıp, "saygılı" (bağlı) olan devlet yaklaşımının esas alındığı görülmektedir (SOYSAL, 1987: 124; ERDİNÇ, 1998b: 3830). 1961 Anayasası 2. maddesi Cumhuriyetin niteliklerini sayarken "insan haklarına dayanan devlet" ten söz ederken 1982 Anayasası'nın 2. maddesinde "insan haklarına saygılı devlet" ifadesini kullanması ilk bakışta sözcük kullanımındaki tercihten ibaret anlatım farkı gibi gözükse de, aslında her iki Anayasanın temel haklara bakışını yansıtmaktadır. Özbudun, iki deyim "saygılı-dayalı" arasında anlam ve yaklaşım farkının olmadığını sadece anlatım farkı olduğunu savunmaktadır (ÖZBUDUN, 1995: 80). Rumpf ise, 1982 Anayasası 2. maddesindeki "insan haklarına saygılı devlet" ifadesiyle artık, insan ve onun haklarının devletin belirleyicisi olmadığını, aksine araya bir uzaklık konduğunu ve ifade biçiminin bu şekilde değişiminin, hukuk devleti ilkesini elden geçiren ve insanı odak noktasına koymayıp, kendi fonksiyonu haline getiren yeni bir devlet yapısının işareti olarak kabul edilebileceği yorumunu yapmaktadır (RUMPF, 1995: 61). 1982 Anayasası, fert toplum arasında kesinlikle toplumu, insanla devlet arasında kesinlikle devleti tercih eden bir anayasadır (GÖREN, 1987: 75). İnsan haklarına saygı, toplumun huzuru, milli dayanışma, adalet kavramlarıyla çerçevelenerek sınırlanmıştır (ÖZBUDUN, 1995: 74). 1961 Anayasası insan haklarını, devletin dayandığı taban ve varoluş nedeni görürken; 1982 Anayasası İnsan hakların devletin saygı göstereceği bir değer olarak görür. Hatat bu saygılı oluş, "toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet" anlayışı içinde kalmak ve bu sınırları aşmamak zorundadır (TANÖR, 1994: 129-131; SOYSAL, 1987: 188-190). Anayasa metnine dahil olan (1982 Anayasası mad. 176) ve Anayasa'daki hükümlerin ne yönde yorumlanacağı konusunda emredici bir nitelik taşıyan (başlangıç paragraf 10) 5., 7. ve 8. paragraflarında "hürriyetçi demokrasi ile temel hak ve hürriyetlerin" "bu

Anayasa'daki" lerle sınırlı olduğunun vurgulanması karşısında sistematik yorumdan hareket edilirse yukarıdaki sonuca kolaylıkla varılabilir (YÜZBAŞIOĞLU, 1991: 135). Anayasa Mahkemesi kararlarında da 1982 Anayasası'nın " temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması" nı düzenleyen 13. maddesinde temel hak ve özgürlükler ile ilgili genel ve özel sınırlamaların sınırını belirten ölçü olan "demokratik toplum düzeni gerekleri" kavramının nasıl bu demokrasi anlayışını ifade ettiği tartışılmıştır. Anayasa Mahkemesi, kararlarında demokratik toplum düzeni konusunda, "standart demokratik toplum düzeni" tezini geliştirmiş ve "demokratik toplum düzenini" klasik batılı demokrasiler olarak ele almıştır. Bu kararda ³⁷:

"....Klasik demokrasiler temel hak ve özgürlüklerin en geniş ölçüde sağlanıp güvence altına alındığı rejimlerdir. Kişinin sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, devredilmez, temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulup, tümüyle kullanılmaz hale getiren kısıtlamalar, demokratik toplum düzeni gerekleriyle uyum içinde sayılmaz. Özgürlükçü olmak yanında, hukuk devleti olmak ve kişiyi ön planda tutmak da aynı rejimin öğelerindendir.... Bu anlayış içinde özgürlüklerin yalnızca ne ölçüde kısıtlandığı değil, kısıtlamanın şartları, nedeni, yöntemi, kısıtlamaya karşı öngörülen kanun yolları, hep demokratik toplum düzeni kavramı içerisinde değerlendirilmektedir. Özgürlükler, ancak; istisnai olarak ve demokratik toplum düzeninin zorunlu olduğu ölçüde sınırlandırılabilir. Demokratik hukuk devleti içinde, güdülen amaç ne olursa olsun; özgürlük kısıtlamalarının bu rejimlere özgü olmayan yöntemlerle yapılmaması ve belirli bir özgürlüğün kullanılmasını ortadan kaldıracak düzeye vardırılmamasıdır".

Anayasa Mahkemesi, 3420 sayılı Kanun'un iptaline ilişkin kararında;³⁸ "Anayasa ilkelerini zedelemeyen, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmayan, hakkın özüne dokunmayan düzenlemeler gerçek anlamda bir seçme ve seçilme hakkını olumsuz bir biçimde etkilemez, ortadan kaldırmaz...Düzenleme...hakların özüne dokunmadığı gibi demokratik toplum düzeninin gereklerine de aykırı değildir." ifadelerini kullanarak, bir temel hak ve hürriyetin özünü ortadan kaldırıncı bir düzenlemenin, aynı zamanda demokratik toplum düzeninin gereklerine de aykırı olacağı sonucuna varmış ve bu iki kavramı birbiriyle bağlantılı bir şekilde kullanmıştır (ÖZBUDUN, 1995: 84).

³⁷ AMK., E.1985/8, K.1986/27, KT. 26.11.1986, AMKD., Sy.22, s.364-366.

³⁸ AMK., E.1988/14, K.1988/18, KT. 14.06.1988, AMKD., Sy.24, s.253-254.

Anayasa Mahkemesi, daha sonraki 1987/11, 1988/18, 1988/1, karar sayılı kararlarında da "standart demokratik toplum" tezini kullandığı içtihadını sürdürmüştür. Ancak Anayasa Mahkemesi, kararlarında "özgürlükçü olmak, "hukuk devleti olmak" ve "kişiyi ön planda tutmak" gibi demokratik toplum düzenine ilişkin bazı unsurlar belirlemeye çalışmışsa da bu unsurların somut tanımlamasını ve ayrıntılı değerlendirmesini yapmamış, üstelik, Anayasa'nın 2. maddesindeki Cumhuriyetin niteliklerine ilişkin, Başlangıç hükümlerinin de dahil olduğu son derece genel, her biri ayrı ayrı açıklığa kavuşturulması gereken kavramları da demokratik toplum düzeni içine sokarak, sorunu somutlaştırmak bir yana iyice soyutlaştırmıştır (YÜZBAŞIOĞLU, 1991: 269-270). Buna karşılık, Avrupa İnsan Hakları Divanı, standart demokratik toplum düzeni unsurlarının neler olduğunu somut olarak değişik kararlarında açıklamıştır. Bu konudaki tipik karar, Handyside kararıdır. Handyside kararında³⁹, Divan; "(düşünceleri açıklama özgürlüğü) yalnız hoşgörü ile karşılanan yahut saldırgan olmayan veya önemsiz haberler veya fikirler konusunda değil, aynı zamanda devleti veya halkın bir bölümünü inciten, şoke eden veyahut endişelendirenler konusunda da geçerlidir. Çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gereği budur ve bunlar olmadan demokratik toplum da olmaz" diyerek, hoşgörü, çoğulculuk ve açık düşüncüyü demokrasinin olmazsa olmaz unsurları olarak saymış ve düşünce özgürlüğünün demokratik toplumun temel dayanağı olduğunu belirtmiştir. Bu unsurlar gereği, üstün korumadan yararlandırılan düşünceleri açıklama hürriyeti, sadece hoşgörü ile karşılanan veya saldırgan olmayan ya da önemsiz görünen haber veya düşünceler için değil ama devleti ya da toplumun belli bir kesitini sarsan veya rahatsız eden düşünceler için de geçerlidir (Karş. İLAL, 1987: 61).

2- Laik Devlet- Laik Devlet Niteliğinin ve Atatürk İlkelerinin Korunması-

Siyasi partilerin yasaklanması rejiminde laiklik ilkesine verilen ağırlık ve önemi anlayabilmek için laiklik kavramını ve ülkemizdeki gelişim sürecine değinmek gerekli ve zorunludur.

Dilimize Fransızca'dan geçen "laik" terimi aslında Latince (Laicus)'dan, o da Yunanca (Laikos) dan gelmektedir (BAŞGİL, 1985: 151; DAVER, 1955: 3). "Locs" kelimesi eski

³⁹ Handyside Kararı, 7 Aralık 1976, Seri Anayasa, No.24 . Karar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.

Grekler'de halk anlamına gelirdi. Türkçedeki laiklik terimi ise Almanca eser ve tercümelerde ise çoğunlukla ve doğru olarak "Laizismus" terimi olarak kullanılmıştır (RUMPF, 1995: 51). İngilizce'de ise laik teriminden çok, "dünyevi, cismani" anlamlarına gelen "secular" kullanılmakta; laiklik ise "cismanilik, dünyevilik" anlamlarına gelen "secularism" terimiyle anlatılmaktadır (SELÇUK, 1994: 11). Laikliğin lügat anlamı, ruhani olmayan kimse, dini olmayan şey, fikir, müessese, sistem, prensip demektir. Daha sonra ortaçağda bu kelime rahip olmayan halk için kullanılmıştır. Daha çok, dini düzenli kurulmuş toplumlarda, din adamı dışında kalan kimseleri anlatmak için kullanılmıştır. Nitekim Hıristiyanlıkta kilise adamlarına "clerici" bunun dışındaki adamlara "laici" denilmiştir (HOCAOĞLU, 1995: 88; BAŞGİL, 1985: 151-52; ÖZEK, 1982: 1). Şu halde, hukuk literatürüne 1789 Fransız İhtilaliyle giren laik hukuktan, dini olmayan, esaslarını dinden almayan hukuk; laik devlet deyince dini düşünce ve esaslara dayanmayan devlet anlamak gerekir (BAŞGİL, 1985: 152). Bu kelime dilimize ise Meşrutiyet yıllarında girmiş ve o zaman "la dini" olarak tercüme edilmiştir (BAŞGİL, 1985: 152; HOCAOĞLU, 1995: 148).

Laiklik kavramının kapsamı ve toplumsal uygulaması üzerinde, herkesin benimsediği ortak bir anlayışa varılamamıştır. Felsefi, siyasi ve hukuki boyutları olan laiklik, çeşitli açılardan ve değişik biçimlerde tanımlanmaktadır (ÖZEK, 1962:1-3). Biz çalışmamızda hukuki boyutunu ele lacağız. Hem bir ideoloji, hem de bir tür aksiyon olan (a.g.e., s. 6), laikliğin anlam ve kapsamını belirleme açısından, onun ait olduğu dildeki fonksiyonuna, açıklamasına bakmak ve değerlendirmeyi buna göre yapmak gerekecektir (DİNÇKOL, 1992: 6). Genel anlamda laiklik, dini inanışların insanlara eşit davranılmasını engellmemesi, giderek devletin resmi bir dini olmaması ve hukuk kurallarının dini kurallardan arındırılması; kısaca, din, vicdan ve ibadet özgürlüğü ile din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak ifade edilebilir (ALDIKAÇTI, 1982: 220-225; ERDOĞAN, 1996: 201).

Onar'a göre laiklikliğin hukuk bakımından ifade ettiği anlam (ONAR, 1966: 719) "devletin din işlerine müsbet veya menfi bir şekilde yani lehte veya aleyhte müdahala

---

DOĞRU, 1994: 51-74.

etmemesi demektir. Binaenaleyh devlet teşri sahada teokratik esaslarla bağılı olmadığı gibi, kanun koyarken bunları dini esaslara uydurmak mecburiyetinde değildir".

Daver'e göre ise; (DAVER, 1955: 8) "laiklik, dini ve dünyevi otoritelerin yek diğerinden ayrılmasını, din işlerinin ferdi, hususi bir mesele sayarak tanziminin cemaatlere terkedilmesini, devletin dinler karşısında tarafsız kalmasını ve muhtelif dinlere bağılı olanlar arasında hiçbir tefrik yapmamasını böylece din hürriyetini sağlamanı buna mukabil dini otorite ve esasların ve inançların da hiçbir şekilde devlet ve dünya işlerine karışmamasını gerektiren bir prensiptir".

Berkes'e göre ise, (BERKES, 1984: 91) "Laiklik aslında dini değil de hukuki bir kavramdır. Hukuki açıdan laiklik, kısaca ve genel olarak din işleri ile dünya işlerini ayıran bir rejimdir. Bu ifade ile anlatılmak istenen, sadece devlet içinde din ve dünya işleri ile ilgili otoritelerin birbirinden ayrılması değil, aynı zamanda sosyal hayatın eğitim, aile, ekonomi, hukuk, görgü kuralları, kıyafet vb. gibi cephelerinin din kurallarından ayrılarak zamanın ve hayatın gerçek ve zorunluluklarına göre tanzim edilmesidir".

Dinin siyasi ve hukuki açıdan bir güç olmasını engelleyen laiklik, ne dinsizlik, ne de din düşmanlığıdır; dine karşı ne olumlu ne de olumsuz tavır takınır, ne dine karşıdır, ne de onu destekler, dolayısıyla tarafsız bir kavramdır (SELÇUK, 1994: 14).

Hemen şunu belirtelim ki, laiklik, siyasi yönetimin ve hukukun dinden hiçbir biçimde etkilenmemesi anlamına da gelmemektedir. Erdoğan, bu hususu şöyle ifade etmektedir; (ERDOĞAN, 1996: 202) "Esasen bir demokraside toplumsal hayata nüfuz etmiş din kökenli bir takım toplumsal pratiklerin siyaseti etkilememesi düşünülemez. Bu tür pratiklerden kaynaklanan bir kısım siyasi taleplerin demokratik sürece aktarılması gerekebileceği gibi; hukukun yasama yoluyla oluşturulmasında da din kökenli bazı toplumsal ritüellerin, hatta ahlaki değerlerin zaman zaman göz önünde tutulması da "maslahat"a uygun olabilir. Örneğin, birçok laik devlette bazı dini bayram ve ritüeller resmileştirilmiştir. Laiklik bakımından önemli olan nokta, bu tür düzenlemelerin "dinin gereği olarak" yapılmaması ve bunun bir toplumsal ihtiyacın karşılanmasıyla ilgili olmasıdır. Laikliğe aykırı olan, hukukun zaman zaman dolaylı olarak dinden

etkilenmesi değil, bu etkinin dinle temellendirilmesidir. Hatta denilebilir ki, bu konuda laiklikten daha önemli olan husus, bu tür yasal düzenlemelerin genel olarak özgürlükler düzeniyle ters düşmemesidir."

Ülkemizde Cumhuriyet öncesi dönemde laiklik yönünde değişim sürecine baktığımızda; bizde laikliğin anayasal bir kurum olarak yerini almasının Batıya göre oldukça yeni olduğunu görürüz. Batıda 16.yüzyıl-18.yüzyıl arasında feodal sistemin giderek yok olması, toprak mülkiyetinin önemini yitirmesi, ticarete yapılan yatırımların artması ve mutlak monarşilerin kurulduğu bir ara rejimden sonra, 1789 Fransız İhtilaliyle laiklik alanında ilk adım atılmıştır. Bu hareketin fikri temellerini ise 18.yüzyıl düşünürlerinin ortaya koyduğu akıl ve iradenin egemenliğinden hareket eden akılcılık akımı oluşturmuştur (AKAD, 1993: 178). Din ve devlet ilişkilerinin başından beri iç içe olduğu Osmanlı İmparatorluğu ise, 17. yüzyıldan başlayarak laiklik yönünde değişim sürecine girmiştir. 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimatın getirdiği laikleşme çabaları İslami kurumlarla, laik kurumları birarada yürütmeye yöneliktir. Fakat; toplumda kökleri bulunmayan batılı kurumların getirilmesi, böyle kurumların toplumdaki sosyo-kültürel yapı ile açık bir tezada düşmeleri Osmanlı toplumunda bir kültür ikileşmesi meydana getirdi (YÜCEKÖK, 1971: 82; DURSUN, 1989: 317). Zira, Osmanlı toplumunda bu laik kurumları yaşatacak sosyo-ekonomik bir taban henüz yoktu. Çünkü, Osmanlı Devleti'nde üretim ilişkileri sermaye birikimini engellemiş, bunun sonucu olarak da sanayi devrimi gerçekleştirilememiş ve burjuva sınıfı doğamamıştır. Bu sosyo ekonomik yapıdan doğan laikleşme-batılılaşma karşıtı tepki, tek yaygın değer ve bilinç sistemi olan dine dayandırılmış, kurulmak istenen düzen gerçekleşmemiştir (YÜCEKÖK, 1971: 84).

Laiklik ilkesi 1924 Anayasası'na gelinceye kadar diğer Anayasalarımızda yer almamıştır. Hatta 1928 yılına kadar Anayasa'nın 2.maddesinde, "Türkiye Devletinin dini; din-i İslamdır." hükmü yer almıştır. Kurtuluş Savaşından sonra laikliğin yerleşmesi sürecinde, toplumun başta hukuk düzeni olmak üzere, sosyal, siyasi ve ekonomik yönlerini kapsayan alanlarında bir seri inkılaplar yapılmıştır. Bu sürece önce 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanat ve Hilafetin ayrılmasıyla başlanmış, 1924'de Hilafet makamı kaldırılmış, 1 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmiş, 12 Eylül 1925'te tekke, zaviye ve türbeler kapatılmış, 17 Şubat 1926'da Medeni Kanun kabul

edilmiş, 14 Nisan 1928'de "Devletin dini; din-i İslamdır" hükmü Anayasa'dan çıkarılmış ve daha sonra 5 Şubat 1937'de laiklik ilkesi kabul edilerek devletin temel niteliklerinden birisi olarak Anayasa'ya girmiştir (KARPAT, 1996: 224; DURSUN, 1992: 177-178; HOCAOĞLU, 1995: 222-223). Böylece, bu ilkenin de Anayasa'ya yerleştirilmesiyle Türkiye'ye tam olarak laik bir kimlik kazandırılmıştır (HOCAOĞLU, 1995: 223). Bu ilke, gerek 1961 Anayasası gerekse 1982 Anayasası'nda da Cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer almaktadır.

1982 Anayasası'nın 2. maddesinde Cumhuriyetin nitelikleri şöyle sayılmıştır: "Türkiye Cumhuriyeti... demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir". Maddenin gerekçesinde AKAD-DİNÇKOL, 1998: 5), "laikliğin dinsizlik anlamına gelmediği, her ferdin istediği inanca, mezhebe sahip olabilmesi, ibadetini yapabilmesi ve dini inançlarından dolayı diğer vatandaşlardan farklı bir muameleye tabi kılınmaması anlamına geldiği" ifade edilmiştir. Sezer, laikliği Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinden gelen bir ilke olarak yorumlamakta ve bu ilkenin herşeyden önce demokratik hukuk devletinin varlığını koruması yönünden zorunlu olduğunu belirtmektedir (SEZER, 2000: 2).

Laikliğin, din hürriyeti ve din ve devlet kurumlarının ayrılığı şeklinde iki unsuru bulunmaktadır. Din hürriyeti, inanç ve ibadet hürriyetinden oluşur. İnanç hürriyetinin içeriğinde ise, herkesin dilediği inanca ve kanaate sahip olabilmesi ve dilerse hiçbir inanca sahip olmama şeklinde birbirinden farklı iki yön bulunmaktadır. İbadet hürriyeti, kişinin inandığı dinin gerektirdiği bütün ibadetleri, ayin ve törenleri serbestçe yapabilmesi ve başkaları üzerinde cebir ve şiddet kullanmamak kaydıyla inancına göre yaşayabilmesini ifade eder. Ancak Anayasa, kural olarak ibadet hürriyetini kabul etmekle birlikte, buna bazı sınırlamalar getirmiştir. Bu hususu düzenleyen 24. maddeye göre, "14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla, ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir" (f.1).

Laikliğin ikinci unsuru olan din ve devlet kurumlarının ayrılığı, din kurumlarının devlet fonksiyonlarını, devlet kurumlarının da din fonksiyonları ifa edemeyeceği anlamına gelir. Başka bir ifadeyle laik devlette, "dine bağlı devlet" ve devlete bağlı din" uygulaması kabul edilemez (ÖZBUDUN, 1995: 56). Din ve devlet kurumlarının ayrılığını öngören bir sistemde, dini fonksiyonların yönetimi ve yürütülmesi her dinin

kendi mensuplarına, yani cemaatlara bırakılır. Buna karşılık bu cemaatler de devlet yönetimine katılmazlar⁴⁰.

Yine Anayasa'nın 2. maddesinin yanısıra Başlangıç bölümünde "... laiklik ilkesinin gereği kutsal din duygularının, devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı", 14. maddesinde "Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerin hiç birinin... dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmak... amacıyla kullanılmayacağı", 24. maddesinde "kimsenin dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı ve suçlanamayacağı (f.3), kimsenin devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmende olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne surette olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamayacağı (f.5).", 68. maddesinde de "siyasi partilerin tüzük ve programlarının,... demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamayacağı " hüküm altına alınmıştır (YÜZBAŞIOĞLU, 1991: 171). Şayet bir siyasi parti yukarıda sayılan yasaklar dışına çıkacak olursa Anayasa Mahkemesi'nce temelli kapatılır (Any. mad.69/5) . Dolayısıyla laiklik ilkesi nedeniyle gerek 1961 Anayasası gerekse 1982 Anayasası ile siyasi partilere kapatılmaya varabilecek bir takım sınırlamalar getirilmiştir.

Anayasaya ve 2820 sayılı SPK'nun hükümlerine baktığımızda, siyasi yasaklarla ilgili en yoğun düzenlemelerin laiklik karşıtı partiler için konulduğunu görmekteyiz. Böylece 1982 Anayasası, laiklik konusunda, bu tür partilere politik alanı kapatan bir mücadelecilik demokrasi anlayışını kabul etmiştir. Bu kapsamda Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası döneminde Milli Nizam Partisi⁴¹, 1982 Anayasası döneminde de Huzur Partisi⁴² ve Refah Partisi'ni⁴³ program ve faaliyetleri laiklik ilkesine aykırı oldukları gerekçesi ile kapatmıştır. 1925 yılında dönemin Bakanlar Kurulu (Vekiller Hey'eti) kararı ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, dini siyasete alet ettiği ve programındaki "dine saygılı olunacağı" ilkesi ile gericiliği körüklediği gerekçesi ile kapatılmıştır (ZÜRCHER, 1991: 8; TÖKİN, 1965: 71; YEŞİL, 1988: 11-12; KARATEPE, 1993: 33).

⁴⁰ Ancak, dini bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı bir devlet kurumu olarak Anayasada düzenlenmiştir. Bu konudaki tartışmalar için bkz. BAŞGİL, 1985: 201-206; ÖZBUDUN, 1995: 56-57; SOYSAL, 1987: 256-258.

⁴¹ AMK., E.1971/1, K.1971/1, KT.20.5.1971, AMKD., Sy.9, s.67 vd.

⁴² AMK., E.1983/2, K.1983/2, KT.25.10.1983, AMKD., Sy.20, s.345-374.

1954 yılında ise, Millet Partisi, Ankara 4. Sulh Ceza Hakimliği'nce, din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan bir dernek olarak nitelendirilmiş ve bu sebepten dolayı kapatılmıştır (TİKVEŞ, 1973: 262; ZÜRCHER, 1998: 325).

Modern devlette laiklik ilkesinin kabulü bir yandan, din, vicdan ve ibadet özgürlüğünün gerçekleşmesi, diğer yandan da çeşitli dinlere bağlı insanlar arasında eşitliğin sağlanabilmesi bakımından önem arzeder (ERDİNÇ, 1998: 586-587; ERDİNÇ, 1998b: 3836). Anayasamız laiklik ilkesi ile birlikte din, vicdan ve ibadet hürriyetini tanımış ve güvenceye bağlamıştır. Bunun için "Herkes vicdan, inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir" diye başlayan 24. madde hükmünü getirmiştir. Din ve vicdan hürriyeti konusunda Anayasa Mahkemesi'nin 1961 ve 1982 Anayasaları dönemine ait kararları⁴⁴, bu hürriyetin ilkelerine ve içeriğine tümüyle uygun düşmemektedir (ERDİNÇ, 1998b: 3837). Özbudun, bu konuda Anayasa Mahkemesi'nin kararlarından çıkardığı esasları şöyle özetlemektedir (ÖZBUDUN, 1995: 54):

- "a) Dinin devlet işlerinde egemen ve etkili olmaması esasını benimseme,
- b) Dinin, bireyin manevi hayatına ilişkin dini inanç bölümünde .. ayırım gözetmeksizin sınırsız bir din hürriyeti tanınması ... anayasal güvence altına alması,
- c) dinin bireyin manevi hayatını aşarak toplumsal hayatı etkileyen eylem ve davranışlara ilişkin bölümünde, kamu düzenini korumak amacıyla sınırlar kabul etme ... dinin kötüye kullanılmasını ... yasaklama,
- d) Devlete kamu düzeninin ve koruyucusu sıfatıyla dini hak ve hürriyetler üzerinde denetim yetkisi tanıma."

Bu esaslar laikliğe, Anayasa ve özellikle Anayasa'nın 24. maddesine uygun sayılabilir. Ancak sınırlama ve denetleme "Demokratik toplum düzeninin gereklerine" uygun olmak zorundadır. (Any.mad13/2 ve AİHS mad. 9.10.11.12) Ancak, Anayasa Mahkemesi, yukarıda özetlenen içtihatlarına rağmen, laiklik karşısında özgürlüklere önem verilmeyeceği; özgürlüklerin laikliğe feda edilebileceği gibi bir tutum içerisine girmiştir. Anayasa Mahkemesi'ne göre "Gerçekte laiklik din-devlet işlerinin ayrılığı

---

⁴³ AMK., E.1997/1, K.1998/1, KT.16.1.1998.

biçiminde daraltılamaz... bir uygarlık, özgürlük, çağdaşlık ortamıdır. Demokrasiye geçişin de aracı olan ... laiklik ilkesine özel bir önem ve üstünlük tanıyan Anayasa; özgürlüklere karşı laiklik ilkesini özenle korumayı amaçlamış, bu ilkenin özgürlüklere kaydırılmasına olanak tanımamıştır."⁴⁵ Görüldüğü gibi kararın bu kısmı din ve vicdan hürriyetiyle ilgili olan öteki içtihatlarıyla çelişkili olduğu gibi, kendi içinde de çelişiktir. Zira bir yandan, "laiklik ... özgürlük, çağdaşlık ortamıdır" ifadesini ve ardından da aynı kararın devamında "... Anayasa, özgürlüklere karşı laiklik ilkesini korumayı amaçlamıştır" ifadesini kullanmaktadır. İşte bu ve benzeri Anayasa Mahkemesi Kararları, insan haklarına bağlı demokratik hukuk devletini bütün kurum ve kuralları ile kurmak ve insan haklarını güvence altına almak amacıyla olan 1982 Anayasası'na uygun düşmemektedir. Ayrıca Milletlerüstü hukukumuz ve iç hukukumuzun bir parçası haline gelmiş olan AİHS'ne aykırı düşen bir yorum ve uygulamadır (ERDİNÇ, 1998b: 3837). Laiklikle din, vicdan ve ibadet hürriyeti ve bütün hürriyetler sistemi, Anayasa'da bilinçli olarak yapılmış olduğu gibi; hukuk devleti içerisinde uzlaşmış ve asla hürriyetleri feda etmeyen bir sentez oluşturmaktadırlar. Bu sentez asgari ölçüde etik değerlere dayanmış kabul edilebilir (ERDİNÇ, 1998: 588).

a- Laiklik İlkesinin Korunması Ve Halifeliğin İstenmemesi

2820 sayılı SPK'nun 86. maddesi, devletin laik niteliğinin değiştirilmesi ve halifeliğin yeniden kurulması amacının güdülmesi ya da bu amaca yönelik faaliyette bulunulmasını yasaklamaktadır. 87. madde ise Anayasa'nın 24/son maddesine paralel bir ifade taşımaktadır; "Siyasi Partiler Devletin sosyal veya ekonomik veya siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi amaçla veya siyasi menfaat temin ve tesis eylemek maksadıyla dini ve dini hissiyatı veya dince mukaddes sayılan şeyleri alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapamaz, istismar edemez veya kötüye kullanamazlar". 24. maddeden farklı olan nokta ise, propaganda yasağının açıkça belirtilmiş olmasıdır.

⁴⁴AMK, E.1986/11, K.1986/26, KT.4.11.1986, AMKD., Sy.22, s.312 vd.); AMK, E.1989/1, K.1989/12, KT.7.3.1989, AMKD., Sy.25, s.146.

⁴⁵ Bkz. AMK, E.1989/1, K.1989/12, KT.7.3.1989, AMKD., Sy.25, s.143 vd. (Yüksek Öğretim Kurumlarında kılık kıyafet serbestisi, özellikle dini inanç sebebiyle boyun ve saçların örtü ve türbanla kapatılmasını serbest bırakan Kanunun iptaliyle ilgilidir. Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz. ERDOĞAN, 1998: 12-26.); AMK, E.1983/2, K.1983/12, KT.25.10.1983, AMKD., Sy.20, s.362.

Mili Nizam Partisi'nin, laikliğe aykırı eylem ve amaçlarından dolayı kapatılması hakkındaki Anayasa Mahkemesi kararında partinin kapatılma gerekçelerinden birisi; partinin, "hilafetin geri gelmesinde büyük faydalar görmesi" gösterilmiştir⁴⁶.

b- Laik Devlet Düzeninin Korunması

1982 Anayasası, Başlangıç, Anayasa'nın 2.maddesi ve onun içeriğini dolduran 6. ve 10. maddeleriyle laiklik ilkesini Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli yapmakla kalmamış, 14., 24., 68., ve 69. maddeleriyle de laikliği koruyan ayrıntılı düzenlemeler getirmiştir. Bu maddeler, devletin temel kuruluşu ve hukuki düzeninin din kurallarının dayandırılmasını önlemek için konulan yasaklamaları içermektedir.

Anayasa'nın 24. maddesinin son fıkrası gereğince "Kimse, devletin sosyal, ekonomik, siyasi ve hukuki temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını, yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz" demekle istismar ve kötüye kullanma niteliğindeki düşünce açıklamasını yasaklamaktadır. Siyasi partilerin örgütlenme özgürlüğü de Anayasa'nın 68. ve 69. maddeleriyle aynı konuda, doğrudan doğruya kısıtlamaya uğratılmıştır. Anayasa 68. maddesi ile siyasi partilerin tüzük ve programlarının "laik Cumhuriyet" ilkesine aykırı olamayacağını belirtmiştir. Bir siyasi partinin tüzük ve programı Anayasanın 68.maddesinin dördüncü fıkrasındaki hükümlere (...laik cumhuriyet ilkesine aykırı olamaz...) aykırı bulunması halinde temelli kapatılır (mad.69/5)

Siyasi Partilerle ilgili yasakları düzenleyen SPK'nun Dördüncü Kısmında yer alan 78. madde, siyasi partilerin Anayasa'nın Başlangıç ve 2. maddesindeki esaslarına aykırı ve din mezhep ayrımına dayalı devlet kurmaya yönelik faaliyette bulunmalarını yasakladığı gibi; din, mezhep veya tarikat esaslarına da dayanamayacaklarını belirtmiştir. Sadece Atatürk devrimleri ve laik devlet niteliğinin korunmasına yönelik hükümleri içeren SPK'nun 3. bölümünde yer alan 84. madde ile Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesine çıkarmak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Laik niteliğini korumak amacını güden Anayasanın 174. maddesinde sayılan devrim kanunlarına aykırı amaç ve

⁴⁶ AMK., E.1971/1, K.1971/1, KT.20.5.1971.

faaliyette bulunmak yasaklanmıştır. Söz konusu devrim kanunlarında, klasik özgürlüklere aykırı görülebilecek yanlar olsa dahi, bu kanunlar Türk devriminin savunulması ve derinleştirilmesi yönünde yorumlanmalıdır. Yine SPK'nun, kullanılmayacak parti adları ve işaretlerinin düzenlendiği 96. maddesine göre; teokratik, din, mezhep adlarıyla veya aynı anlama gelen adlarla siyasi parti kurulamayacağı veya parti adında bu kelimelerin kullanılmayacağı belirtilmiştir.

c- Dini Gösteri Yasağı

171 ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (TGYK) dini toplantı ve yürüyüşleri genel toplanmalardan istisna kılınan toplantılar arasında saymamıştır. Dini toplantı ve gösteriler bir dinin ayrılmaz parçası niteliğinde olan toplu ifade açıklamalarıdır (ANAYURT, 1998: 47). İsa peygamberin göğe kaldırılışının yıldönümlerindeki temsili gösteriler bu anlamda bir dini gösteri örneği teşkil etmektedir. Yine, İslam dini pratiklerinde bu anlamda toplantı ve gösteriler olmasa da, Kerbela olayına atfen her yıl mensuplarının kendilerini zincirle dövme şeklinde gerçekleştirdikleri eylemler de bir toplantı ve gösteri hareketi olarak nitelenebilir (a.g.e., s. 47). Bir toplantıya dini niteliği veren, o toplantıyı belli bir dini grup ya da cemaat tarafından düzenlenmesi veya toplantı esnasında yapılan konuşmaların, atılan slogan ve taşınan döviz, resim ve pankartların dini içerikli veya konusunun dini nitelikli olması değil, toplantının veya gösterinin bizzat dinden veya gelenekten kaynaklanan ve belirli aralıklarla tekrarlanan toplantı niteliğini taşımasıdır (a.g.e., s. 46-47).

Anayasamızın 34. maddesi ile, Cumhuriyetin temel ilkelerini (bunlardan birisi laiklik), yok etme amacını güden fiillerin işlenmesinin muhtemel bulunması halinde toplantı ve gösteri yürüyüşünün yasaklanabileceği düzenlenmiştir. Aynı amaçla, laikliği koruyucu sınırlamalar getiren SPK'nun 88. maddesi, dinsel gösteri yasağını getirmektedir. Bu madde ile, siyasi partiler dini gösteri düzenleyemeyecekleri gibi, parti sıfatı ile bu gibi törenlere katılamazlar da. Maddenin 2. fıkrasında, dini bayramlar, ayinler ve cenaze törenlerinin parti gösteri ve propagandalarına vesile yapılamayacağı düzenlenmiştir. Böylece dini duyguların istismarı suretiyle siyasi çıkar sağlamanın önüne geçilmek istenmiştir. Bu yasağın istisnaları ise 88. maddenin 3. fıkrasında, "Devlet protokolünce düzenlenen cenaze törenleri ile partisinden bir üyenin ölümü halinde veya parti

nezaketinin gereği olarak bir diğer parti üyesinin veya bağımsız kişinin cenaze töreninde partinin temsili ve parti adına çelenk gönderilmesi ile anma törenleri ve bayramlaşmalar, siyasi propagandaya dönüştürülmemek şartıyla birinci fıkradaki yasağın dışındadır" ifadesiyle belirtilmiştir. Cenaze törenleri bazen tamamen ideolojik nitelikli gösterilere dönüşerek istismar konusu olabilmektedir (a.g.e., s. 42). Burada önemli olan, dini tören ve ayine katılan bir parti yetkilisinin, bu ortamda kendi adına mı yoksa parti adına mı bulunduğu saptanabilmesidir. Bu hususta partinin böyle bir harekete vereceği önem, bir ölçü olabilir. Yine basın ve diğer kurumların, böyle bir katılmaya vereceği değer sonunda, propaganda yapılması yoluna gidilirse bu bağlamda SPK'nun 88. maddesi ihlal edilmiş olacaktır (DİNÇKOL, 1992: 159)

d- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yerinin Korunması

SPK'nun 89. maddesi, siyasi partilerin, Anayasa'nın 136. maddesinde geçen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer alması ilkesine aykırı amaç güdemeyeceklerini belirtmiştir. Anayasanın 136. maddesine göre ise, Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında kalarak milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir. Böylece Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer alması hem anayasa hemde özel bir kanun maddesiyle teyit edilmiştir.

SPK madde 89' da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (TARHANLI, 1993), devlet yönetimi içinde yer almasını amaçlamanın tek başına parti kapatma nedeni olarak sayılması bugünkü toplumsal hayat içinde bir zorlama sayılmalıdır. Türk devriminin laik anlayışı, dini devlet ve toplum ilişkileri düzeyinden geriletmeyi bireysellik alanına yani vicdanlara ve ibadete indirgemeyi öngörüyordu (SOYSAL, 1987: 166-167). Devlet denetimi altında bu sürece hizmet etmesi için kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı, çok partili hayatta ise kaçınılmaz olarak bu fonksiyonun dışına çıkmıştır. Dinçkol'un belirttiği gibi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın etkin ekonomik gücüyle din güçlendirme aracı haline gelmesi, asıl önemlisi devletin laik ideolojik vesayetinden kurtularak, sünni doktrininin köklerini doğrudan yayma işlemini yüklenmesi, "..... bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında kalarak, milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek....." görev yapmasını öngören 1982 Anayasası'nın 136. maddesi hükmüne aykırıdır

(DİNÇKOL, 1992: 167). Bu açıdan herhangi bir partinin bu kuruluşu genel idare dışına çıkarmayı ileri sürmesi Anayasaya aykırılık oluşturmaktadır.

Dursun ise, laiklik uygulamasının zamanla önemli değişiklikler geçirdiğini, ve bu gün yeni taleplerle karşı karşıya kalındığını, dolayısıyla bu taleplerin dile getirilmesinin asla cumhuriyete ve devlete karşı olmak anlamını taşımayacağını hatta, devletin din politikasının da zamanla değişebileceğini belirtmektedir (DURSUN, 1996: 84).

SPK'nun 89. maddesiyle; siyasi partilerin, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirmek durumunda olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasa'nın 136. maddesi hükmüne aykırı amaç güdemeyecekleri kabul edilmiştir. Madde gerekçesindeki açıklamaya göre, bu hükümlerle sağlanmak istenen, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içindeki yerine dokunulmasının önlenmesidir. Bu hükmün dayanağı, metninde de belirtildiği gibi, Anayasa'nın 136. maddesidir. 136. maddeye göre, genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasal görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirecektir. Böylece, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içindeki yeri güvence altına alınmış olmaktadır. 136. madde Diyanet İşleri Başkanlığı'na, özel kanunla belirlenen görevleri yerine getirirken gözetmesi gereken üç genel ilke göstermiştir ki bunlar "laiklik ilkesi doğrultusunda hareket etmek", "bütün siyasal görüş ve düşüncülerin dışında kalmak" ve "milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinmek"tir. Bu suretle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın özel görevlerini bu üç ilke doğrultusunda yerine getirmesi sağlanmak istenmiştir. Bu maddede hiçbir kanun kanun metninde tanımı yapılmamış "laiklik ilkesi"nin buraya alınarak keyfi bir sınırlandırıcı faktör olarak gösterilmiş olması, "bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında" kalacağına, 633 Sayılı Kanunun 25. maddesinde belirtilmiş olduğu halde buraya alınması, esas itibarıyla siyasi bir amaç olan "milletçe dayanışma ve bütünleşme"nin amaç olarak gösterilmiş olması gereksiz bir düzenlemedir. Zira, bu hususlar zaten ilgili özel kanunlarla belirtilmiştir. Dursun, bu hususu "Türk siyasal sisteminin Din Bürokrasisi'ne aşırı ihtiyatla yaklaştığı, devamlı potansiyel bir tehlike odağı şeklinde görüldüğü ve bundan dolayı da üzerindeki denetimi hiçbir zaman elden

bırakmak istemediği anlayışını çıkarmamız mümkündür." ifadesiyle değerlendirmektedir (DURSUN, 1992: 207).

Anayasa'nın 136. maddesi, 1961 Anayasası'nın 154. maddesinin bazı eklemelerle tekrarı niteliğindedir. Gerek eski 154., gerekse 1982 Anayasası'nın 136. maddesi, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren genel idare içinde yer alan bu kuruluşun durumunu, toplumsal ve kurum olarak dinin ifade ettiği önemi göz önünde tutarak aynen devam ettirme amacına yöneliktir. Anayasa'nın 136. ve SPK'nun 89. maddelerinde sözü edilen özel kanun 22.6.1965 tarihinde kabul edilen 633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun"dur (TARHANLI 1993: 111; DURSUN, 1992: 204). Kanunun genel gerekçesinde, hedef aldığı temel ilkeler arasında, Anayasa'nın laiklik, din ve vicdan özgürlüğü anlayışına uygun olarak genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev yetkilerini belirlemenin bulunduğundan söz edilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı Cumhuriyetin kuruluşunu takiben Evkaf ve Şer'îye Vekaletinin kaldırılmasının sonucu 1924 yılında 429 sayılı kanunla kurulmuş, 1935 yılında 2800 sayılı Kanunla bu kuruluşun görev ve yetkileri belirlenmiştir (BAŞGİL, 1985: 188; DURSUN, 1992: 179). Ancak zaman içinde ortaya çıkan ihtiyaçları karşılama amacıyla çeşitli hükümlerin eklenmesine rağmen, yine de kanunun yetersiz kalması yanında, güvenilir bilgilere sahip ve İslam dininin yüksek nitelikleriyle orantılı din görevlilerinin yetiştirilmesi, diğer yandan din hizmetlerinin bir düzen altına alınması gereği kanun koyucuyu bu konuda yeni bir düzenlemeye gitmeye zorlamıştır (TARHANLI, 1993: 42).

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer alması tartışma konusu olmuştur. Bir görüşe göre, dinin bir kamu hizmeti sayılarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer alması laiklik ilkesi ile bağdaşmamaktadır⁴⁷.

⁴⁷ Bkz, BAŞGİL, 1985: 203-204 "...Bugün madem ki devlet laiktir, o halde din ve devlet işleri birbirinden ayrılmak, biri diyanet, diğeri de siyaset sahasında kalmak lazımdır. Laiklik esası üzerindeki bir devlette artık dini teşkilatı hükümet emri altında tutmakta bir mana ve mantık yoktur... Bizce bugün Türkiye'de islami sahada yapılacak işlerin ve ele alınacak meselelerin başında, Diyanet İşlerini yeniden tanzim edip teşkilatlandırmak ve vücuda getirilecek yeni teşkilatı devletten ayırıp, hiç olmazsa üniversiteler gibi, muhtar bir müessese haline koymak gelir." ; ONAR, 1966: 723-724., "...Çoğunluk da olsa muayyen bir mezhep teşkilatının genel idare içinde yer almasının sebebi anlaşılammaktadır."; TANÖR, 1997: 45-46., "...Böyle bir hüküm çok bakımdan sakıncalı ve antidemokratiktir. Bir kere laikliğin tek kurumsal modeli Diyanet İşleri Başkanlığı şeklinde bir örgütlenme değildir. ..laik bir ülkede devlet din işlerinin yürütülmesini üstlenemez... Demokrasilerde partiler ve partisel çoğulculuk, farklı çözümleri üretmek ve

Bir başka görüşe göre ise, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kurumun genel idare içinde yer alması, bilakis laikliği koruyucu bir düzenlemedir⁴⁸. Yine Anayasa Mahkemesi de bir kararında aynı görüş doğrultusunda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Anayasa'da genel idare içinde yer almasını birçok tarihi nedenlere, gerçeklere ve ülke şartlarının doğurduğu ihtiyaçlara dayandırmaktadır. Bu karara göre;⁴⁹ "...Dinin devletçe denetiminin yürütülmesi, din işlerinde çalışacak kimselerin yetiştirilmesi yoluyla dini taasubun önlenmesi ve dinin toplum için manevi bir disiplin olmasının sağlanması ve böylece Türk Milletinin çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi, yüceltilmesi ana ereğinin gerçekleştirilmesi gibi nedenlere dayandığı gibi, aynı zamanda toplumun çoğunluğunun Müslüman bulunduğu ülkemizde dini ihtiyaçların karşılanabilmesi için dini işleri görececek kişiler, mabet ve başka maddi ihtiyaçların sağlanması ve bunların bakımı gibi konulara yardım etmek nedenlerine de dayanmaktadır... Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Anayasada yer almasının... birçok tarihi nedenlerin, gerçeklerin ve ve ülke koşullarıyla gereksinmelerinin doğurduğu bir zorunluluk sonucu olduğundan kuşku yoktur."

Şu halde, Anayasa koyucunun Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Anayasa'da ve idare örgütü içinde yer almasını öngörürken takip ettiği öncelikli amacın, bize özgü laiklik anlayışı doğrultusunda din adamlarının yetenekli olarak yetiştirilmesi yoluyla, toplumsal bir kurum olan dinin toplum yaşantısında bağınazlık oluşturarak toplumun huzurunu tehdit etmesi halinde kamu düzeninin bozulmasının önüne geçmek, ayrıca dinin toplum hayatı içinde bir siyasi güç, odak oluşturarak siyasi iktidarı denetlemesini engellemek olduğu anlaşılmaktadır. Bu şekilde, fertler veya fertlerin oluşturduğu "cemaat" adı verilen örgütlü topluluklar, dini işlerin yürütülmesi, din adamlarının yetiştirilmesi, mabet vesair ihtiyaçların karşılanması alanlarından olduğu kadar, siyasi etkinlik ve egemenlik kurma imkanlarından da uzak tutulmuş olmakta. Böylece fertlerin dini nitelikteki ihtiyaçlarının

---

hayata geçirmek için vardır. Partiler bunu için yarışır. Bu hüküm, diğer bir çokları gibi, bu nokta da partileri tek kalıba dökmektedir. Oysa Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde kalıp kalmamasını tartışmak ve farklı çözümler önermek, demokratik bir siyasal hayatın en doğal işlevlerindedir."; DURSUN, 1992: 214., "Din Bürokrasisi özerk bir şekilde örgütlendirilerek her düzeyde din görevisinin seçimle iş başına getirilmesi tek çözüm yoludur."

⁴⁸ Bkz, ÖZBUDUN, 1995: 56-57, "... Bu sistem, laikliğin bazı Batı ülkelerindeki klasik anlaşılış şekline uymamakla beraber, Türkiye'nin özellikleri sebebiyle ortaya çıkmış olan ve aslında laikliği zayıflatıcı değil, aksine onu koruyucu nitelik taşıyan bir çözüm tarzıdır....Din hizmetlerinin devlet kontrolünden tamamen uzak biçimde cemaat örgütlerine bırakılması çok sakıncalı olur."; SOYSAL, 1987: 257-258; KUBALI, 1971: 253-254., "... Bizde devletin din işleri ile alakalanması bir zaruret mahiyetini arz ediyor." ; ÖZAY, 1986: 28; ÖZANKAYA, 1990: 215-216.

⁴⁹ AMK., E.1970/53, K. 1971/76, KT. 21.10.1971. , AMKD., Sy.10, s.60-70.

sağlanması işlerinin dağınıklıktan ve düzensizlikten kurtarılarak, organize ve disiplinli bir biçimde tek elden yürütülmesi gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Dursun'un da ifade ettiği gibi, Türk laiklik sisteminin temel özelliği olan din hizmetlerinin yukarıda ifade edildiği şekliyle devlet eliyle ve devlet kontrolünde yürütülmesi, tarihi ve kültürel bir gelenek olarak bugün de korunmaktadır (DURSUN, 1996: 83). Devlet, genel idare içerisinde örgütlenmiş olan Diyanet İşleri Başkanlığı yoluyla din hizmetlerini, din ve devlet ayırımı şeklinde tanımlanan laikliğe rağmen sürdürmektedir (a.g.e., s. 84).

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer almasına aykırılığın parti kapatma nedeni olarak sayılması, aslında laiklik ilkesinin katı bir yorumudur. Bu kurumun statüsünü değiştirme amacı tek başına parti kapatma nedeni olarak düşünülemez⁵⁰. Zira, demokrasilerde partiler farklı çözümleri üretmek ve hayata geçirmek için yarışır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde kalıp kalmamasını tartışmak ve dolayısıyla farklı çözümler önermek, demokratik siyasi hayatın en tabii fonksiyonlarından biridir (TANÖR, 1997: 45-46). Ancak bu madde hükmü uyarınca siyasi partiler Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsünü tartışamayacak, farklı görüşleri süremeyecektir. Bu yasak aynı zamanda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsü ilgili düzenlemeler içeren Anayasanın 136. maddesini, değiştirilemez madde haline dönüştürmektedir⁵¹. SPK'nun 89. maddesi, partinin laikliğe aykırı bir amaçla mı yoksa laikliği geliştirmek amacıyla mı bir tavır sergilediğini dikkate almadan kapatma gerekçesi getirmektedir. Bu sebeple laikliğin savunucusu partilerin de kapatılması mümkün olabilmektedir. Nitekim, laikliğe aykırı hiç bir eğilimi olmayan Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP)'in ve Demokratik Kitle Partisi (DKP)'nin kapatılma gerekçeleri arasında bu maddeye aykırılık ta yer almıştır (TANÖR; 1997: 45-46).

Ancak, Anayasa Mahkemesi, Başkanlığını Ali Haydar Veziroğlu'nun yaptığı Demokratik Barış Hareketi Partisi'nin (DBHP), "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlet kurumu olmaktan çıkarılmasını" savunduğu gerekçesiyle Yargıtay C.Başsavcılığı tarafından açılan kapatılma istemli davayı daha önce ilgili hususta vermiş olduğu

⁵⁰ Tanilli, Bu amacın, ancak laiklik ilkesine aykırı bir tutumun belirtisi olduğu zaman, parti yasakları açısından bir anlam ifade edeceği görüşündedir. Bkz., TANİLLİ, 1996: 233.

⁵¹ Tanör, İnkılap Kanunları ve Diyanet İşleri Başkanlığının genel idare içinde yer almasının laiklik ilkesinin zorunlu varyantı sayılmayacağını, bu hükümlere karşı çıkma yaşağının bunları değiştirmez hükmü,

kararlara göre sürpriz sayılabilecek bir şekilde 5'e karşı 6 oyla reddetmiştir⁵². Mahkeme'nin, yaklaşık olarak üç yıl gibi bir gecikmeyle açıklamış olduğu ret kararının gerekçesinde; 89. maddeye eleştiri getirilmekte ve "Partinin 'Diyanet'in devlet kurumu olmaktan çıkarılmasını" savunduğu için kapatılmasına gerekçe yapılmak istenen SPK'nun 89. maddesinin, örgütlenme ve düşünceyi açıklama özgürlüğünü kullanılamaz duruma getiren bir sınırlama içerdiği belirtilmekte ve bu madde ihmal edilmektedir. Yine Anayasanın siyasi partilerin kapatılma nedenlerini tek tek saydığını, kanun koyucuya, bunların dışında düzenleme yapmaya elverişli bir yasama alanı bırakmadığını, dolayısıyla bu durumda siyasi partilerin Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasında sayılanlar dışında bir sebeple, tüzük ve programlarının bu fıkraya aykırı olduğu gerekçesiyle kapatılmalarına imkan olmadığı, Anayasadaki bu açıklık karşısında, Siyasi Partiler Kanunu'nun farklı bir düzenleme getiren 89. maddesine geçerlilik tanınmanın anayasa kuralını uygulama dışı bırakılma anlamına geleceği, yapılması gerekenin, zaman geçirmeden SPK'undaki uyumsuzlukların giderilmesi olduğu ve parti programının "inanç sorunları" başlıklı bölümü bütünlük içinde değerlendirildiğinde, laiklik ilkesine aykırılık içermediği, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu ilkeyi gerçekleştirmek amacıyla devlet kurumu olmaktan çıkartılmasının öngörüldüğü, dolayısıyla ilgili partinin açıklanan sebeplerele kapatılmasına gerek olmadığı ifade edilmiştir⁵³.

Gerekçenin bir başka bölümünde Başsavcılığın, partinin Diyanet'in devlet kurumu olmaktan çıkarılmasını savunmasının SPK'nun 89. maddesine aykırılık oluşturması nedeniyle kapatılması gerektiği görüşüne cevap verilirken Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) gönderme yapılarak şöyle denilmiştir:⁵⁴ "1995 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle, oldukça daraltılan siyasi parti kapatılma nedenleri, 2820 Sayılı SPK'unda geniş biçimde yer almaya devam etmektedir. Başka bir deyişle Anayasa'ya uygun değişiklik yapılmamıştır. Demokratik Barış Hareketi Partisi'nin 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 89. maddesine göre kapatılması istenmektedir. Bu maddede belirtilen kapatılma nedeni Anayasa'da öngörülmemiştir. Ancak, bu madde Anayasa'nın

---

siyasi partileri de bunların basit birer uygulayıcısı durumuna düşüreceğini ifade etmektedir. Bu konuda bkz. TANÖR, 1991: 203.

⁵² AMK., E.1996/3, K.1997/3, KT.22.05.1997.; RG., 02.06.2000, Sy:24067.

⁵³ Bkz. Yektâ G.Özden, Mustafa Bümin, Güven Dinçer ve Fulyâ Kantarcıoğlu'nun gerekçeleri, RG., 02.06.2000, Sy:24067, s.45-47.

geçici 15. maddesi kapsamında olduğundan, Anayasa'ya aykırılık savında bulunma olanağı yoktur. Anayasa'ya aykırılık savında bulunulamayan böyle bir durumda, 89. madde yerine Anayasa'nın 90. maddesi gereğince AIHS'nin uygulanması gerekir."

Yine gerekçede, AIHS'nin 10 ve 11. maddelerinin siyasi partileri de kapsayan örgütlenme ve düşünceyi açıklama özgürlüğünün sınırlarını belirlediği, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divanı'nın da kararlarında bu konuda somut görüşlere yer verildiği belirtilerek, "Buna göre barışçı yolları amaç edinenlerin şiddete başvurmadan her ortamda düşüncelerini örgütlü ya da örgütsüz ifade edebilmeleri demokratik toplum düzeninin vazgeçilmez koşuludur. Bu düşünceler hoş gitmeyen ya da toplumu rahatsız eder nitelikte olabilir, ama yine de bunları engelleyen sınırlamalar getirilemez" değerlendirmesi yapılmıştır⁵⁵.

Ayrıca, yukarda da belirttiğimiz gibi, SPK'nun 89. maddesinin, örgütlenme ve düşünceyi açıklama özgürlüğünü kullanılamaz duruma getiren bir sınırlama içerdiği, bu sınırlamanın Anayasa'nın 13. maddesinde öngörülen, "Temel hak ve hürriyetlerin demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olarak sınırlandırılmayacağı" ilkesinin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne yapılan açık bir yollama arzettiği, bunun da sözleşmeye 13. madde kapsamında anayasal bir düzey kazandırdığı, Sözleşmenin, demokratik devletlerin hak ve özgürlük konusunda ortaklaşa saptadıkları referans normları içerdiği, bu nedenle, 13. maddeyle demokratik toplum düzeninin gereklerine yapılan yollamanın, Sözleşmenin uygulanmasını zorunlu kıldığını, ayrıca birbiriyle çelişen iki kanun arasında özel - genel ya da önceki - sonraki kanun ayrımları yapılarak Anayasa'ya açıkça aykırı bir kanuna öncelik tanınmanın Anayasa'nın üstünlüğü ilkesiyle de bağdaşmadığı, dolayısıyla Anayasa'nın 13. maddesiyle uyum içinde olan sözleşmenin 10 ve 11. maddeleri gereğince şiddete başvurmadan bir düşünceyi açıklamaktan başka eylemi bulunmayan DBHP'nin kapatılması için yapılan başvurunun reddinin gerektiği belirtilmektedir⁵⁶.

---

⁵⁴ Bkz. Sâcîd Adâli ve Hâşîm Kılıç'ın gerekçeleri, RG., 02.06.2000, Sy:24067, ş.-48.

⁵⁵ RG., 02.06.2000, Sy:24067, ş.-48.

⁵⁶ RG., 02.06.2000, Sy:24067, ş.-48.

e- Atatürk'e Saygı Ve Atatürk İlke Ve İnkılapları'nın Korunması

SPK'nun 3. bölümünde yer alan 84. madde ile, siyasi partilerin, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarmak ve Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğini korumak amacı güden, Anayasa'nın 174. maddesinde de sayılan inkılap kanunlarına⁵⁷ aykırı amaç ve faaliyette bulunmaları yasaklanmıştır. Anayasa Mahkemesi Huzur Partisinin Kapatılmasına ilişkin açılmış olan kapatma davasında, Huzur Partisi programının 16. maddesinin 2. ve 3. fıkralarını ele almış, partinin "alfabenin geliştirilmesinde zaruret görmesi", "Türk alfabesine dokuzuncu sesli harf koyma" düşüncesi ve "Eski Türk alfabelerinin neden otuzbeş harfli olduğunu yeni baştan ve Atatürkçü bir ruh ve anlayışla araştırmayı" önermesi, Anayasa'nın 174 ve SPK'nun 84.maddelerinde İnkılap Kanunları arasında sayılan "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun"la çeliştiği gerekçesiyle kapatma nedeni olarak değerlendirilmiştir⁵⁸. Yine, 1983/2 sayılı aynı kararında Anayasa Mahkemesi, Atatürk İnkılaplarının temelinde laiklik ilkesinin yattığını, devrimlerin temel taşını bu ilkenin oluşturduğunu bu ilkedен verilecek en küçük bir tavizin "Atatürk Devrimlerini yörüngesinden çarpıtarak yok olması sonucunu doğurabileceğini", Atatürk ilke ve inkılaplarının Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen milli bağımsızlığın ve çağdaşlaşma hareketinin adı olduğunu, bu düşünce sisteminin Anayasanın temel dayanağı ve felsefesini oluşturduğunu ifade etmektedir⁵⁹. SPK'nun 85.maddesi ise, siyasi partilerin Atatürk'ün şahsiyet, faaliyet ve hatırasını kötülemek veya küçük düşürmek amacı güdemeyeceğine ve parti adları ile amblemlerinde Atatürk'ün adının ve resminin kullanılmayacağına ilişkindir.

⁵⁷ Gerek Anayasanın 174. maddesinde gerekse SPK'nun 84. maddesinde sayılan bu kanunlar şunlardır: "3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu, 25 Teşrinisani 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanun, 30 Teşrinisani 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Ünvanların Men ve İlgasına Dair Kanun, 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medeni nikah esasları ile aynı kanunun 110. Maddesi hükmü, 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun, 1 Teşrinisani 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun, 26 Teşrinisani 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Ünvanların Kaldırıldığına Dair Kanun ve 3 Kanunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun."

⁵⁸ Kapatma kararı için bkz. AMK., E.1983/2, K.1983/2, KT.25.10.1983., AMKD., Sy.20, s.345-374.

⁵⁹ AMK., E.1983/2, K.1983/2, KT.25.10.1983., AMKD., Sy.20, s.364.

3- Milli Devlet- Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğünün ve Bağımsızlığının Korunması

Siyasi partilerin tüzük ve programlarının Devletin ülkesi ve milletiyile bölünmez bütünlüğüne aykırı olamayacağı ilkesi siyasi partilerin amaçlarına ilişkin yasakların başında gelmektedir.

Ülkemiz hukuk düzeninde istisnalarla birlikte bu ilkeye ilk defa yer veren 1876 tarihli Kanun-i Esasidir⁶⁰. 1921 ve 1924 Anayasaları'nda ise bu ilke yer almamaktadır. Daha sonra 1961 ve 1982 Anayasaları'nda yer almıştır. Kökeninde Fransa'da ortaya çıkan, Fransız Devrimi ve Napolyon merkezileşmesinin ürünü olan devlet örgütlenmesi bulunan bu ilkeye bazı Batı Avrupa anayasalarında da yer verilmiştir⁶¹.

1961 Anayasası'nın 3. maddesi, "Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyile bölünmez bir bütündür" hükmünü getirmiştir. Daha sonra 1971 ve 1973 Anayasa tadillerinde bu ilke Anayasa'nın değişik yerlerine ve başka hükümlerine de eklenmiştir. 1982 Anayasası da 1961 Anayasası gibi 3. maddesinde bu ilkeyi düzenlemiştir. Anayasada bu ilkenin yer alması devlet biçimi tercihinde federal tipte bir devlet yapısının reddini de ifade etmektedir. Yine bu ilke, bir devlet biçimini tercihin yanı sıra siyasi parti kurma ve düşünce özgürlüğünün de sınırını oluşturmaktadır (NALBANT, 1997: 175).

Bu ilke demokratik Cumhuriyet rejimini korumak ve bölücülük hareketlerine bir tepki olmak amacıyla Anayasamıza konulmuştur. Ancak, genel olarak devlet ve demokratik rejimi korumak için konulan bu çeşit hükümlerin, uygulamada alabilecekleri şekiller, yorumlar ve anlamların, devleti tehlikeden korurken temel hak ve hürriyetler aleyhine işleyerek doğrudan demokratik rejimi tehlikeye sokan ciddi sonuçlar doğurabilir (DÖNMEZER, 1973: 10).

⁶⁰ Kanun-i Esasinin 1. maddesi, Osmanlı Devleti'nin ülkesiyile bölünmezliği ve tekliği ilkesini; "Devleti Osmaniye memalik ve katatı hazırayı ve eyaleti mümtazeyi muhtevi ve yek vücud olmağla hiçbir zamanda hiçbir sebeple tefrik kabul etmez." ifadesiyile belirtmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. NALBANT, 1997: 133; YAYLA, 1984: 78-100; SERVER, 1962: 14-15.

⁶¹ Günümüzde bu ilkeye anayasalarında yer veren Batı Avrupa ülkeleri şunlardır: Fransa (Ay., mad.2), Norveç (Ay., mad.1- Krallığın bölünmezliği), Finlandiya (Ay., mad.3), İtalya (Ay., mad.5), İspanya (Ay., mad.2), Portekiz (Ay., mad.3). Ayrıntılı bilgi için bkz. NALBANT, 1997: 64.

Devletin ülkesi ve milleti ile bütünlüğü ve bölünmezliği ilkesi, kendisine yüklenecek içeriğe göre, devlet ve millet bütünlüğünü korumakla beraber demokratik hak ve özgürlüklerin de varlık ve devamını tehlikeye düşürmeyecek yönde fonksiyon görebileceği gibi devlet ve millet bütünlüğünü korurken çeşitli demokratik özgürlüklerin ağır bir şekilde zedelenmesine de yolaçabilir. Bu sebeple, devlet ve millet bütünlüğünü ihlal edebilecek hak ve özgürlük suistimallerini önlerken bunu, diğer temel hak ve özgürlükleri zedelemeyecek bir denge içinde yapmak gerekir (a.g.e., s. 11). Anayasa Mahkemesi de bu maddeyi siyasi parti kapatma davalarında değerlendirmiştir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi bazı siyasi partileri 1961 ve 1982 Anayasası dönemlerinde geliştirdiği içtihatlar doğrultusunda devlet biçimi tercihine aykırı davrandıkları gerekçesiyle kapatmıştır. 1961 Anayasası döneminde, Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Türkiye Emek Partisi (TEP), 1982 Anayasası döneminde ise Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP), Sosyalist Parti (SP), Halkın Emek Partisi (HEP), Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP), Demokrasi Partisi (DEP), Demokrasi ve Değişim Partisi (DDP), Sosyalist Türkiye Partisi (STP), Emek Partisi (EP) ve Demokratik Kitle Partisi (DKP) aynı gerekçelerle kapatılmıştır.

Anayasada bölücülük hareketlerine karşı tepki olarak sıkça tekrarlanan "bölünmez bütünlük ilkesi" aslında anayasa hukuku açısından egemenlik kavramı ile ele alınması gereken bir kavramdır. Egemenlik kavramı ise, en yüksek iradeye, karar ve eylem gücüne sahip olmak, en yüksek emir ve komuta kuvvetini elinde bulundurmamak, başkasının otoritesi altında bulunmamak, otoriteyi başkası ile paylaşmamak demektir (SOYSAL, 1987: 117; KUBALI, 1971: 44-46). Egemen devlet, kendi ülkesi üzerinde kendi sınırları içinde en üstün güçtür. Milli devletin toprak unsuru "ülke", insan unsuru ise "millet"tir. Ülke ve millet bütünlüğü ise milli devleti meydana getirir. Günümüzde devlet, milleti oluşturan insanlardan kopuk, milletin üstünde ayrı bir varlık değildir. Hatta devlet milletle bütünleşmiştir (SOYSAL, 1987: 117-118).

"Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü"nü korumaya yönelik Anayasa ve SPK'da yer alan düzenlemeleri dört bölümde toplayabiliriz. Bunlar sırasıyla; devletin bağımsızlığının, ülke bütünlüğünün, devletin tekliği ilkesinin ve millet bütünlüğünün korunmasıdır.

a- Devletin Bağımsızlığının Korunması

Anayasaya göre siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, "Devletin bağımsızlığına" aykırı olamaz, aksi takdirde bu partiler temelli kapatılacaklardır. (mad.68/4, 69/5) Bu hüküm, "Bağımsızlığın korunması" başlığı altında SPK'nun 79. maddesinde de benzer ifadelerle düzenlenmiştir. Bu maddeye göre ;

"Siyasi partiler:

a)Türkiye Cumhuriyetinin, milletlerarası hukuk alanında bağımsızlık ve eşitlik ilkesine dayanan hukuki ve siyasi varlığını ortadan kaldırmak yahut milletlerarası hukuk gereğince münhasıran Türkiye Cumhuriyetinin yetkili olduğu hususlara diğer devletlerin, milletlerarası kuruluşların ve yabancı gerçek tüzel kişilerin karışmasını sağlamak amacını güdemezler ve bu amaçlara yönelik faaliyetlerde bulunamazlar."

Maddenin, "siyasi partiler yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamazlar." hükmünü taşıyan (b) bendi, 1995 tarihinde Anayasada yapılan değişikliğine istinaden 1999 tarihinde 4445 Sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır. (c) bendi ise aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"c) Yabancı devletlerden, uluslar arası kuruluşlardan, Türk uyuğunda olmayan gerçek tüzel kişilerden herhangi bir suretle, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, yardım kabul edemezler; bunlardan emir alamazlar ve bunların Türkiye'nin bağımsızlığı ve ülke bütünlüğü aleyhindeki karar ve faaliyetlerine katılamazlar."

Yine SPK'nun 78. maddesinin (a) bendinde yer alan"..bayrak, milli marş ve başkentin değişmesini amaçlamak", bağımsızlığın simgeleri olarak düşünülerek yasak kapsamına alınmıştır.

b- Ülke Bütünlüğünün Korunması

"Muayyen bir ülke üzerinde ve hükümetle temsil olunan, üstün ve merkezi bir otoritenin hükmü ve gözcülüğü altında, insanlardan mürekkep siyasi birlik" (BAŞGİL, 1950: 990) olarak tanımlanan devletin temel unsurlarından biri hiç kuşkusuz, üzerinde bir insan topluluğunun yerleşik olduğu "ülke" unsurudur. Bu unsur; "devletin etkinlik ve yetki

sahası" (GÖZE,1959: 89), "yeryüzünün bir devletin egemenliğine tabi kılınmış olan, belirlenmiş bir kesimi" (TOLUNER, 1994: 30) olarak tanımlanmaktadır.

Ülke, devletin diğer temel unsurlarından milletle, egemenlikle ve dolayısıyla devletle bütünleştiği için, rastgele bir toprak parçası olmaktan çıkmış, vatan toprağı niteliğı kazanmıştır. Vatan toprağı bölünemez ve devredilemez. Ülkenin bir bölümünü bir başkasına devretmek demek, milletten, egemenlikten ve devletten bir parçayı da devretmek demektir (SOYSAL, 1987: 118). Bu ilke ile, ülke içinde var olan idari varlıkların sınırlarının ülkenin bütünlüğü kapsamında olduğu ve hiçbir varlığın ülkeden ayrılma hakkına sahip olmadığı ortaya konmuş olur (NALBANT, 1997: 181).

Devlet hakimiyetinin ülkenin belirli kısımlarında sınırlanmasını, daraltılmasını ifade eden her türlü gayretler devletin ülkesi ile bütünlüğü ve bölünmezliğı ilkesini ihlal eder (DÖNMEZER, 1973: 13). Anayasa ve SPK, siyasi partilerin ülkenin bölünmez bütünlüğüne aykırı bir amaç güdemeyeceklerini ve bu yönde faaliyette bulunamayacaklarını öngörmektedir. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti topraklarının bir bölümü üzerinde başka bir devlet kurulmasını ya da ülke toprağının bir bölümünün başka bir devlete devredilmesini amaçlayan partiler kapatılacaktır.

SPK'nun 78/b ve 82.maddeleri, siyasi partilerin bölge esasına dayanmasını, bölge adı kullanmasını ya da bölgecilik amacı gütmelerini de yasaklamıştır.

c- Devletin Tekliğı İlkesinin Korunması

Anayasa ve SPK, devletin tekil/tekçi (üniter) yapısını değiştirmeyi hedefleyen siyasi partiler için politik alanı kapatmıştır. Üniter devlet, tek ülke, tek millet ve bunlara bağılı olarak tek bir siyasi ve hukuki bir örgütlenmenin bulunduğu devlet biçimidir (NALBANT, 1997: 63). SPK'nun 80. maddesi, siyasi partilerin Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı devletin tekliğı ilkesini değiştirmek amacı gütmelerin ve bu yönde faaliyette bulunmalarını yasaklamıştır. Bu hükümle, Türkiye'nin "tek devlet (üniter devlet)" yapısında olduğu ve bunu değiştirmek hususunda partilerin buna aykırı amaç güdemeyecekleri ifade edilmektedir (TİKVEŞ, 1982. 218; KIRCA, 1999). Yani, Türkiye Cumhuriyeti'nin, federal bir devlete ya da konfederasyona dönüştürülmesi amacı yasaklanmaktadır. Federatif devlet yapısında yaşayan vatandaş, biri kendi

eyaletindeki egemenlik, diğeri de federe devletlerin yukarıya doğru devrettikleri otoriteden oluşan ve yine onların devrettikleri yetkileri kullanan ortak federal devletin egemenliği olmak üzere iki egemenlik altında yaşar (SOYSAL, 1987: 118; UYGUN, 1996). Bölünmezlik ilkesi devletin kendi iç yapısında birden çok egemenliğin birarada bulunmasına imkan tanımaz. Dolayısıyla çift egemenliğe yer veren federatif devlet yapısı, ve özerk bölgeler mevcut Anayasamız çerçevesinde "ülke ve millet bütünlüğüne" aykırılık teşkil etmektedir. Mahalli idareler ise sadece yasama organının çıkardığı kanunlara göre yetkilendirilerek devletin denetim ve gözetimi altında çalışırlar. Hatta egemenliğin devredilmediği ya da sınırlanmadığı sürece, askeri üstlerin tesisi ve ekonomik açıdan ülke üzerinde serbest bölgeler kurulması da "ülke ve millet bütünlüğüne" aykırılık teşkil etmeyecektir (SOYSAL, 1987: 119).

Ayrıca, SPK'nun 78. maddesinin (d) bendinde belirtilen; siyasi partilerin "Askerlik, güvenlik veya sivil savunma hizmetlerine hazırlayıcı nitelikte eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulunmaları" yasağı da devletin teklifinin korunması kapsamında ele alınabilir. Zira, savunma ve güvenlik hizmetleri, devletin kendi dışındaki kuruluşlarla paylaşamayacağı işlerdendir (PERİNÇEK, 1985: 270).

d- Millet Bütünlüğünün Korunması

"Milletin bütünlüğü, bölünmezliği"; Bu ilkenin içeriğini belirleyebilmemiz için evvela bu ilke ile ilgili "Tüm Toplum" ve "Millet" kavramlarına sosyolojik olarak açıklık getirmemiz gerekir. Sosyolojik anlamda "Tüm Toplum" ve "Millet" kavramları aralarında bazı farklar olmakla beraber birbirine çok yakın kavramlardır. "Tüm Toplum", üyeleri ortak bir yaşam şeklini paylaşan, dünyanın belirli bir bölgesinde yaşayan en büyük insan grubudur. Yani ihtiyaçlarını karşılamak üzere aralarında sürekli ilişkiler kurmuş, birbirini etkileyen aynı miras kültürünü bölüşen, kendisini meydana getiren diğer gruplara göre en geniş sayıda kişilerden oluşan bir insan toplumunu ifade eder. "Millet" ise hukuki bir kavram olarak devletin nüfus unsurunu oluşturur. Ancak, "tüm toplum" bazen "millet"ten daha geniş olabilir. Hukuki anlamda millet olarak ifade edilen tüm toplum çeşitli yapısal unsurlardan oluşmuş bir sosyal sistemdir. Bu sisteminde düzenli bir şekilde işlemesi, üyelerin, sistemi oluşturan kısımlarının birarada birbirine bağlı olarak kalmalarına, yani toplumun istikrarına, bir bütün teşkil edecek

şekilde bütünleşme derecesine bağlıdır. Bu sosyal sistem, yapısal unsurunu zedeleyebilecek, toplumun ve devletin bütünlük ve bölünmezliğini sarsabilecek tehlikelere karşı çeşitli mekanizmalar kuracaktır. İşte bunlarda biri de hukuk yoludur. Hukuk yolu ile bütünlüğü korumak amacıyla Anayasaya, "milletin bütünlüğü, bölünmezliğini korumak ve sağlayabilmek için temel hak ve özgürlükleri kanunlarla sınırlayabilme ilkesi konulmuştur ve bu amaçla gerek Anayasada gerekse siyasi partiler kanununda bu kapsamda bir takım yasaklar düzenlenmiştir (DÖNMEZER; 1973: 115).

Özgürlükler hukuku bağlamında 1961 Anayasası'nın 11. maddesi ve 1982 Anayasası'nın 13. maddesi "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü"nin korunması amacıyla hak ve özgürlüklerin kanunla sınırlanabileceğini belirlemiştir. Ayrıca Anayasa'nın 14. maddesine göre "Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak ..... amacıyla kullanılamaz". Yine bu sınırlamaları aşan bir çerçevede düşünce özgürlüğü 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanununun 8. maddesinde, Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan yazılı ve sözlü propaganda yapmak, toplantı, gösteri ve yürüyüş yapmak yasaklanmıştır (NALBANT, 1997: 176-177).

1982 Anayasası'nın 68/4 ve 69/5 maddeleri hükümleri de, milletin birliğini koruyucu ve siyasi partiler tarafından milletin birliğine aykırı amaç ve faaliyetleri yasaklayıcı hükümler içermektedir. Anayasa ve SPK hükümleri ile millet birliğini ayrılıkçı, ümmetçi, şoven ve sınıf veya zümre diktatörlüğünü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan partilere karşı koruyan hukuki önlemler alınmıştır.

Anayasa ve kanundaki düzenlemeler, milli bütünlüğe aykırı partileri siyasi alan dışında bırakmıştır. Siyasi partiler devletin insan unsurunu oluşturan milletin, ayrılıkçı hareketler ile bölünmesi amacını güdemeyecek ve bu yolda faaliyette bulunamayacaklardır.

Siyasi partiler, din ve mezhep ayrımı meydana getirmek yolu ile bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kuramazlar ya da din ve mezhep ayrımı gözeterek herkesin kanun önünde eşit olduğu ilkesine aykırı amaç güdemez ve faaliyette bulunamazlar (SPK. madde 78/a ve 83). Cemaat din, mezhep veya tarikat esaslarına dayanamaz veya

bunların adlarını kullanamazlar (madde 78/b). Bu maddeler ile, devletin millet temeline dayandığı, başka bir topluluğun esas alınmadığı ve siyasi partilerin ümmet esasına dayalı bir devlet kurmayı öngöremesinin yasaklandığı ifade edilmektedir.

Siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyetinin insan unsurunun birarada yaşamasına karşı bir amaç güdemeyecek ve bu yönde faaliyet gösteremeyeceklerdir. Hukuki bir kavram olarak devletin nüfus unsurunu oluşturan millet, devletle olan siyasi bağı da ifade eder BAŞGİL, 1960: 150). Bu siyasi bağ Anayasanın 66. maddesinin 1. fıkrasında, "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" ifadesiyle belirtilmektedir. Bu tanımdan anlaşıldığı gibi, Anayasamızın kabul ettiği milliyetçilik anlayışı ırk, dil ve din gibi objektif benzerliklere değil; kader, kıvanç ve tasa ortaklığına ve birlikte yaşama arzusuna dayanan subjektif milliyetçilik anlayışıdır (ÖZBUDUN, 1995: 53). Anayasa Mahkemesi de, "Türk Milleti'nden sayılabilmenin tek şartının vatandaşlık olduğunu, din, dil ve ırk farklılıklarına bakılmayacağını" benzer bir ifadeyle kabul etmektedir⁶². Atatürk de Türk Milleti'ni tanımlarken, siyasi bağı esas almış ve bunu; "Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir." ifadesiyle belirtmiştir (AFETİNAN, 1969: 351). Yine Atatürk, milletin tanımında, subjektif millet anlayışını benimsemiş ve "bir harstan (kültürden) olan insanlardan mürekkep cemiyete millet denir, dersek milletin en kısa tarifini yapmış oluruz" demiştir. Bu tanımlarla, Türkiye Cumhuriyetinin insan unsurunun, tek bir milletten yani Türk Milleti'nden oluştuğu anlatılmak istenmiştir.

Milli devletin önemli bir sonucu olan ve Anayasamızın da çeşitli yerlerinde yer alan "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği" ilkesi, devletin ülke ve millet unsurlarında bölünme tehlikesi oluşturabilecek her türlü ayrılıkçı akımın yasaklanmış olduğunu anlatmaktadır (NALBANT, 1990: 137).

Millet bütünlüğüne aykırılığın özü ve şartı; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bir bölümünün, devletle olan vatandaşlık bağını koparmaya, onları ayırarak yeni ve başka bir devletin insan unsuru haline getirmeye yönelik amaç ve faaliyetlerdir. Bu faaliyetler de gerek Anayasa gerekse SPK ile yasaklanmıştır. Ancak, SPK'nun düzenlemesi Anayasanın koyduğu ilkenin dışına çıkmış ve millet bütünlüğüne aykırılığın ifadesi

olmayan yasaklamalar getirmiştir. Böylece Anayasanın sınırlı olarak getirdiği parti kapatma sebeplerine yenilerini eklemiştir (PERİNÇEK, 1985: 276).

SPK, dil, ırk, renk ayrımı yaratmak amacını güdülmesini veya bu yolda faaliyetleri, ırk esasına dayanmayı ve ırk adının kullanılmasını yasaklamıştır (mad.78/a-b). Yine bu bağlamda siyasi partiler, Devletin milli niteliğinin tabii bir sonucu olan, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin dilinin Türkçe olduğunu belirten Anayasanın 3. maddesi hükmünü değiştirmek amacını güdemeyeceklerdir.

Millet, çeşitli toplumsal sınıflardan oluşmakla birlikte, sınıflar üstü ve sınıflar ötesi bir kavramdır. Tek olan egemenlik millet tarafından kullanılır. Egemenliğin kullanılmasını sadece bir sınıfa veya zümreye vermeyi amaçlayan, ya da bir toplumsal sınıfı egemenliğin kullanılmasına katmak istemeyen düzenlemeler de bölünmezlik ilkesine aykırılık teşkil edecektir. Türkiye'de sınıf egemenliğinin savunulmasını ve yerleştirilmesini yasaklayan "devletin milletiyle bölünmezliği ilkesi"; aynı zamanda, azınlık yaratılmasının önlenmesi, bölgeselcilik ve ırkçılık yasağı ve eşitlik ilkesinin korunması konularını da içine almaktadır. SPK'un 81.ve 83. maddelerinde bu husus, "azınlık yaratılmasının önlenmesi" ve "eşitlik ilkesinin korunması" başlıkları altında düzenlenmiştir. Buna göre:

"Siyasi partiler:

a) Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler.

b) Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yolu ile Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlık yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler ve bu yolda faaliyette bulunamazlar.

c) Tüzük ve programların yazımı ve yayımlanmasında, kongrelerinde açık veya kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında Türkçe'den başka dillerde yazılmış pankartlar, levhalar, plaklar, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyannameler kullanamaz ve dağıtamazlar; bu eylem ve işlemin başkaları tarafından da yapılmasına

---

⁶² AMKD., Sy.18, s.30.

kayıtsız kalamazlar. Ancak tüzük ve programlarının kanunla yasaklanmış diller dışındaki yabancı bir dile çevrilmesi mümkündür." (mad.81)

"Siyasi partiler, herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu prensibine aykırı amaç güdemez ve faaliyette bulunamazlar." (mad.83)

Perinçek, 81. maddenin (a) bendinde belirtilen siyasi partilerin; "milli veya dini kültür ve mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremeyecekleri" hükmü ile SPK'nun, Anayasanın kapatma nedenlerinin dışına çıkarak, Anayasanın 10. Maddesinde yer alan "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşittir" hükmünü ihlal ettiğini savunmaktadır (a.g.e., s. 276).

81. madde, partilerin ırk farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmelerini yasaklamaktadır. Ancak, şunu hemen belirtelim ki Lozan Andlaşması'nda kabul edilen azınlıkların varlığının ileri sürülmesi, siyasi partiler için getirilen "azınlık yaratma" yasağı kapsamında değildir⁶³. Yani bizim hukuk sistemimiz, Lozan Andlaşmasıyla hakları güvence altına alınmış "gayrimüslim" vatandaşlar dışında müslüman vatandaşlar bakımından ırk ya da mezhep ayrılığına dayalı bir azınlık statüsü kabul etmemektedir⁶⁴. Dolayısıyla bu bağlamda dil ayrılığına dayalı azınlık statüsü de söz konusu olamayacaktır. Daha önce belirttiğimiz gibi, "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür" (Any.mad.66), yani bu vatandaşların bütünlüğü Türk Milleti"ni meydana getirir. Türkiye Cumhuriyet devletinin resmi dili Türkçedir. Buna göre bütün resmi işlemlerin, eğitim kurumları dahil, her yerde Türkçe yapılması gerekir. Dilin bir bölücülük unsuru olmak yerine, millet bütünlüğü içinde bir renklilik, zenginlik unsuru olması için devlete büyük işler düşmektedir. Devlet, anadili Türkçe olmayan vatandaşlarına yardımcı olmak ve bütün vatandaşlara "devlet dilini (resmi dili)"

⁶³ Anayasa Mahkemesi de aynı kanaattedir. Bkz. AMKD, Sy.,18, s.32.

⁶⁴ Baskın Oran, Lozan metninde "Kürdistan" sözünün hiç geçmediğini, Kürt milliyetçilerinin Türkiye Cumhuriyetini kuranları, neden bir de Kürdistan kurmadılar diye eleştirmelerinin anlamlı olmadığını, zira, dönemin ulus devlet kurma dönemi olduğunu hatta Antlaşmanın, azınlıkların korunması bölümüne niye yalnızca gayri müslimler alındı, Kürtler alınmadı diye eleştiri getirmenin gerçekçi olmadığını, zira hem dönemin "turnusol kağıdı"nın "millet" değil "din" olduğunu, hem de "azınlıkların milletlerarası

öğretmek, bu dilde okuyup yazmalarını sağlamak göreviyle karşı karşıyadır (SOYSAL, 1987: 122). Anayasa Mahkemesi içtihatlarına göre, Türkçe milli ve resmi dil olarak ülke üzerinde en yaygın dildir; ancak sosyolojik olarak başka anadiller olabilir ve "kapalı ve açık özel ortamlarda, ev ve işyerlerinde, basın ve sanat alanlarında anadilin kullanılması yasak da değildir...Ancak ulus bütünlüğü içinde yer alan kimi etnik grupların kendi aralarında kullandıkları yerel dillerin resmi dil yerine ortak iletişim ve çağdaş eğitim aracı olarak tanınması olanaklı değildir"⁶⁵.

Yine Anayasa Mahkemesi, çok kültürlülüğün, çok kökenliliğin, çok ırklılığın yada çok dinliliğin sosyolojik boyutu ile hukuki tanımanın farklılığına dikkat çekmektedir: "...belli büyüklükteki ülkelerin hemen tümünde din, ırk, dil ve mezhepleri farklı toplulukların bulunması doğaldır. Bu farklılık kimi ülkelere büyük boyutlara ulaşabilir. Bunların herbirine azınlık statüsü tanımak ülke ve millet bütünlüğü kavramıyla bağdaşmaz. Öte yandan başlangıçta kabul edilebilir istekler gibi görünen ayrımcılığa yönelik kültürel kimliğin tanınması istemleri zamanla bütünden kopma eğilimine girer"⁶⁶. O halde gerek "azınlık statüsü", gerekse "kültürel kimlik statüsü" gibi hukuki tanıma biçimlerine anayasa kapalıdır. Bu ilke gereğince korunacak tek milli kültür milli Türk kültürüdür (NALBANT, 1997: 180).

Anayasa Mahkemesi toplumsal hayatı; genel (kamuya ait) ve özel hayat olmak üzere ikiye ayırmaktadır. "Genel hayatta milli kültür geçerlidir ve hukuken de bu kültür koruma görecektir. Buna karşılık özel hayatta herkes ait olduğunu hissettiği kültürü yaşayabilir. Bu bağlamda Kürt kökenli vatandaşların dillerini, gelenek ve göreneklerini özel hayatta sürdürmelerine hiçbir engel yoktur...Ayrıca kapalı ve açık özel ortamlarda, ev ve işyerlerinde basın ve sanat alanında ana dilin kullanılması da yasak değildir."⁶⁷. Yani, yasaklanmış olan yerel dil veya kültürler değil, bu farklılık öğelerinin azınlık yaratarak milleti bölme isteğine yönelmeleri ve kamusal hayatta belirleyici olmalarıdır⁶⁸.

---

korunması"nın büyük devletlerin müdahalesini meşrulaştırmış ve tarih boyu "ağz yakmış bir yoğurt" olduğunu belirtmektedir. Bkz. ORAN, 1994: 297.

⁶⁵ AMK, HEP Kararı, s.232.

⁶⁶ AMK, HEP Kararı, s.2234.; AMK, DEP Kararı, s.249.

⁶⁷ AMK, TBKP Kararı, s.216.; AMK, HEP Kararı, s.232; AMK, DEP Kararı, s.247.

⁶⁸ AMK, HEP Kararı, s.237; AMK, DEP Kararı, s.253.

Anayasa Mahkemesi kararlarına ve mevcut mevzuata göre ülkemiz için siyasi alanın sınırlarını da belirleyen kültürel tekçilik ilkesi geçerlidir. Kùltürler arasında bir kademelenme sözkonusudur ve milli kùltür en kapsayıcı kùltürdür. Bölgesel ve yerel kùltürler milli kùltürün bir parçasıdır ve böyle olduğu sürece bir sorun yoktur, hatta geliştirilebilir de. Eğer toplumda yerel kùltüre milli bir sıfat verilirse, bu milli birliği bozmak anlamına gelir, ki yasak olan da budur. Yani bölgesel ve yerel kùltürler, milli kùltür olmadıkları müddetçe hukuken korumaya tabi olacaklardır (NALBANT, 1997: 180).

SPK, ırkçı partiler içinde yasaklamalar getirmiştir. Bu nedenle siyasi partiler, ırkçılıktan hareketle ayırım yaratmaya, bu kavram ve görüşe dayanan bir devlet düzeni kurmaya yönelemeyecekler (mad.78/a), ırk esasına dayanamayacaklar ve ırk adı kullanamayacaklardır (mad. 78/b).

Anayasa Mahkemesi, kuruluşundan ve siyasi parti kapatılmasına karar verme yetkisinin kendisine verilmesinden itibaren yukarda sayılan gerekçelerle, 1973 yılında TİP, 1980 yılında TEP, 1993 yılında TBKP, 1992 yılında SP, 1993 yılında HEP, 1993 yılında ÖZDEP, 1993 yılında STP, 1994 yılında DEP, 1995 yılında SBP, 1996 yılında DDP, 1997 yılında EP ve 1999 yılında DKP'ni milli bütünlüğe aykırılık gerekçesi ile kapatmıştır. Bu partilerin kapatılmasına ilişkin kararlar ilerde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

4- Cumhuriyetin Korunması

Doktrinde cumhuriyet, hem bir devlet şekli hem de bir hükümet şekli olarak kabul edilmektedir (GÖREN, 1997. 70-71). Devlet şekli olarak cumhuriyet, egemenliğin bir kişiye veya zümreye değil, toplumun tümüne ait olduğu bir devlet şeklini ifade eder. Hükümet şekli anlamında cumhuriyet ise, başta devlet başkanı olmak üzere, egemenliği kullanan devletin bütün organlarının, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak halk tarafından seçimle oluşturulduğu ve özellikle devlet başkanlığının veraset ilkesine göre oluşturulmadığı devlet şeklidir (BAŞGİL, 1960: 216; ÖZBUDUN, 1995: 47-48; TEZİÇ, 1996: 142; GÖZÜBÜYÜK, 1995: 136). Yani, devlet iktidarını kullanan organların soy

esasına göre değil de, seçimle belirlenmesini ifade eder. Cumhuriyeti korumak ve kollamak, hanedan esasına dönmeye set çekmek anlamı taşımaktadır.

Aslında, devlet ve hükümet şekli olarak cumhuriyet kavramlarının birbiriyle çok yakından ilgili, hatta iç içe olduğu açıktır. Zira, egemenliğin siyasi toplumun bütününde olduğu bir sistemde, devletin temel organlarının seçimle meydana gelmesi tabiidir. Aynı şekilde, devletin temel organlarının seçimle olduğu bir hükümet sisteminde de tabii olarak milli egemenlik veya halk egemenliği ilkesi benimsenmiş demektir (ÖZBUDUN, 1995: 48). Anayasalarımızda cumhuriyet, bir devlet şekli olarak öngörülmüştür. 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları'nın 1. maddesinde yer alan, "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" ifadesi buna işaret etmektedir (GÖREN, 1997: 71). Cumhuriyetin niteliği de cumhuriyetin niteliklerini sayan Anayasa'nın ikinci maddesinde "Türkiye Cumhuriyeti 'Demokratik' bir devlettir ifadesiyle belirtilmektedir. Bunun yanı sıra Anayasa'da demokratik cumhuriyete, "egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ve "millet, egemenliğini yetkili organları eliyle kullanır", "egemenliğin kullanılması hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz" (Any.mad.6) gibi ifadelerle de vurgu yapılmaktadır. Böylece, devlet mekanizmasının doğrudan doğruya veya dolaylı bir biçimde seçimden çıkacağı ifade olunmuştur. Zaten bizim anladığımız cumhuriyetçilik anlayışı da, sadece saltanatın reddi ve devlet başkanının seçimle iş başına gelmesi anlamındaki dar anlamdaki cumhuriyetçilik değil, egemenliğin bütünüyle millete ait olduğu ve onu millet adına kullanacak bütün organların seçimle oluşturulduğu geniş anlamda yani demokratik cumhuriyettir.

Anayasa'nın, değiştirilemeyecek hükümler başlığını taşıyan 4. maddesine göre, "Anayasa'nın 1. maddesindeki Devletin şeklinin cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2. maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri.... değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez". Bu maddenin gerekçesinde, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu, cumhuriyet şeklinin değişmezliği esasının; o tarihte henüz kaldırılmış olan saltanata dönülmesini önlemek ve cumhuriyeti korumak amacıyla konduğunu, 1961 Anayasası düzenlenirken artık bu endişenin kalktığını, cumhuriyet rejiminin yerleştiğini, buna rağmen sadece tarihi niteliğinden dolayı bu hükmün Anayasaya alındığını ve Komisyonlarının da aynı gerekçelerle hükmü tekrarladığını belirtmektedir (AKAD-DİNÇKOL, 1998: 15). Bu ilkenin daha önceki anayasalarda ve siyasi partiler

kanununda yer aldığı gibi mevcut anayasa ve siyasi partiler kanununda da yer alması, siyasi hayatta terbiye edici bir fonksiyonu yerine getirdiği gerekçesine dayanmaktadır (TİKVEŞ, 1982: 490). Bu şekilde bir düzenleme bizce de yerindedir.

Anayasamızda ve SPK'nda, konumuz olan siyasi partiler için cumhuriyetin korunması amacıyla bir takım yasaklamalar öngörülmüştür. Anayasa, siyasi partilerin tüzük ve programlarının cumhuriyet ilkesine aykırı olamayacağını öngörmüştür (mad.68/4). Bu hüküm, benzer ifadelerle SPK'unda da tekrarlanmıştır (mad.78/a).

a- Cumhuriyetin Niteliklerinin Korunması

Türkiye Devletinin bir "Cumhuriyet" olduğunu belirten Anayasa, onun değişmezliğini belirtmekle yetinmemekte, bu ilkeyi siyasi partilere karşı da güvence altına almaktadır. Anayasa'nın 68. maddesinin 4. fıkrasına göre, "Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, ...Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz.". Ülkemizde cumhuriyet ilkesi artık kesin olarak yerleşmiş ve değişmesine fiilen imkan bulunmamaktadır. Ancak zorla gerçekleştirilebilecek bir anayasa ihlali ile değiştirilebilir veya artadan kaldırılabilir (TANILLI, 1996: 232).

SPK'nun, demokratik devlet düzeninin korunması ile ilgili yasaklar başlığını taşıyan 78. maddesi, Anayasa'nın 1. ve 4. maddelerindeki hükümleri tekrar etmekte; "Siyasi partiler, Türkiye Devletinin Cumhuriyet olan şeklini; Anayasa'nın başlangıç kısmında ve 2. maddesinde belirtilen esaslarını; ..... değiştirmek; ..., Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek; ..... amacını güdemezler, veya bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar, başkalarını bu yolda tahrik ve teşvik edemezler" ifadelerini kullanarak bu anayasal ilkeye uymayı siyasi partiler için bir parti yasağı olarak düzenlemektedir.

1999 yılında yapılan değişiklikten önce, SPK'nun 5. maddesinin 3. fıkrası, yine benzer ifadelerle siyasi parti kurma hakkının, devletin ve cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek amacıyla kullanılamayacağını belirtmekte idi. Ancak bu hüküm 1999'da 4445 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle yürürlükten kaldırılmıştır. Maddenin gerekçesinde de belirtildiği gibi, 5. maddenin 2. fıkrası, "Siyasi partiler Anayasa ve kanunlar çerçevesinde, önceden izin almaksızın serbestçe kurulurlar" hükmüne yer verdiğine

göre, anılan maddenin 3. fıkrasında ayrıca siyasi parti kurma hakkının hangi amaçlarla kullanılmayacağını belirtecek biçimde yasaklayıcı ibarelerin tekrarlanmasına gerek yoktur. Bu tür hükümler, Kanunun otoriter yapısını vurgulamaktan başka bir işe de yaramamaktadır. Dolayısıyla, Kanunun bu tür gereksiz hükümlerden arındırılması, Anayasa değişikliği'nin özgürlükçü çizgisine uygundur (SAĞLAM, 1999: 190).

b- Devletin Bütünlüğü, Resmi Dili, Bayrağı, Milli Marşı Ve Başkentinin Ankara Olduğuna İlişkin Anayasa Hükümünün Korunması

Anayasanın 3. maddesine göre, "Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir. Bayrağı, şekli kanunda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır. Milli Marşı "İstiklal Marşı"dır. Başkenti Ankara'dır". Anayasa'nın 4. maddesi, değiştirilemeyecek hükümler başlığı altında bu madde hükümlerini de saymıştır. Aynı şekilde, SPK'nun 78. maddesi siyasi partilerin, Anayasanın 3. maddesinde açıklanan Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, diline, bayrağına, milli marşına ve başkentine dair hükümleri değiştirmek amacı güdemeyecekleri veya bu amaca yönelik faaliyette bulunamayacakları ve başkalarını da bu yolda tahrik ve teşvik edemeyecekleri yasağını getirmiştir.

B- Örgütlenme Çalışmalarına İlişkin Yasaklar

Anayasa'da Anayasaya aykırılık durumunda yaptırımını açıkça belirtilmeyen (kapatma kararına neden olmayan) bazı hükümler sözkonusudur. Zira burada yer alan hükümler için Anayasada doğrudan bir yaptırım belirtilmemektedir. Bunları şöylece sıralayabiliriz;

"Hâkimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, öğrenciler ve silahlı kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar" (mad.68/5).

"Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir." (mad. 69/1).

"Siyasi partiler, ticari faaliyetlere girişemezler." (mad.69/2)

"Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir. Bu kuralın uygulanması kanunla düzenlenir." (mad. 69/3)

Getirilen bu düzenlemelerden de anlaşıldığı gibi 1982 Anayasası, siyasi partiler kanunu kapsamında yer alması gereken bir çok yasaklayıcı hükmü, anayasa hükmü haline getirmiştir. Bu yasaklayıcı hükümlerden de siyasi partilere, gerçekte güven duyulmadığı anlaşılmaktadır.

Anayasa'da 1995 yılında yapılan değişikliklerle, siyasi partilerin çalışma alanlarını büyük ölçüde daraltan ve çoğulcu demokrasi ile bağdaşmayan siyasi partilerin örgütlenme ve çalışmalarına ilişkin yasaklar büyük ölçüde hafifletilmiştir. Bu çalışmalara 1999 yılında uyum yasaları kapsamında SPK'unda 4445 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikler eklenebilir. Gerek 1995 Anayasa değişikliği gerekse bu kapsamda SPK'unda yapılan 1999 değişiklikleri ile kaldırılan yasaklar arasında; siyasi partilerin yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunmalarına, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri yan kuruluşlar meydana getirmelerine, vakıf kurmalarına, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasi ilişki ve işbirliği içinde bulunmalarına, bunlardan maddi yardım almalarına ilişkin yasaklar bulunmaktadır. Ayrıca, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanlarının ve öğrencilerinin siyasi partilere üye olmalarını yasaklayan hükümler kaldırılmış; ancak bu hükmün yürürlüğe girebilmesi için kanunla düzenleme yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

Siyasi partilerin örgütlenme ve çalışmalarına ilişkin Anayasada yer alan yasaklayıcı hükümleri ise şu başlıklar altında sayabiliriz:

1-Siyasi Partilere Girme Yasağı

Anayasa'nın 68. maddesinin 5. fıkrasına göre, "Hâkimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri,

öğrenciler ve Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar". Aynı maddenin 6. fıkrasında ise, "yükseköğretim elemanlarının siyasi partilere üye olmaları ancak kanunla düzenlenebilir. Kanun bu elemanların, siyasi partilerin merkez organları dışında kalan parti görevi almalarına cevaz veremez ve parti üyesi yükseköğretim elemanlarının yükseköğretim kurumlarında uyacakları esasları belirler" hükmü yer almaktadır. Aynı şekilde, 7. fıkarda, "yükseköğretim öğrencilerinin, siyasi partilere üye olabilmelerine ilişkin esaslar kanunla düzenlenir" ifadesi yer almaktadır. Bu düzenlemelerle, siyasi partiler kanununda düzenlenmesi gereken bir konu anayasa hükmü haline getirilmiştir. Silahlı Kuvvetler mensupları, kolluk görevlileri, hakim ve savcılarla ilgili getirilen yasaklar anlayışla karşılansa bile, kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan memur statüsündeki vatandaşlara getirilen yasaklar için aynı düşünceler taşınamaz. Zira, Bu kesim için getirilen siyasi partilere üye olamama yasağı, siyasi katılma ve eşitlik ilkelerine ters düşmektedir (TANÖR, 1991: 159).

2-Tüzük ve Programla Sınırlı Faaliyet

1995 Anayasa değişikliğinden önce, Anayasa'nın 68, SPK'nun 90. maddelerine göre, siyasi partilerin tüzük, program ve faaliyetleri, Anayasa ve Kanun hükümlerine aykırı olamayacağı gibi, bunların tüzük ve programları dışında faaliyette bulunmaları da yasaklanmıştı.

Daha sonra Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerinde 1995 yılında yapılan değişiklikle; bir siyasi parti ancak tüzük ve programı Anayasa'nın değişik 68. maddesinin 4. fıkrası hükmüne aykırı ise temelli kapatılabilir hükmü getirilmiştir. Anayasa'nın 68. maddesinin 4. fıkrası ise şu hükmü getirmektedir: "Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez." Bu düzenlemenin sakıncası, yeni kurulmuş bir siyasi partiyi, henüz hiçbir faaliyeti, çalışması yokken, sırf programındaki aykırılık sebebiyle Cumhuriyet Başsavcılığı'nca kapatma talebiyle Anayasa Mahkemesi önüne

getirilebilecek olmasıdır. Huzur Partisi ve Sosyalist Parti örneklerinde olduğu gibi⁶⁹.

Kısaca, siyasi partiler faaliyetlerini tüzük ve programlarına göre yürüteceklerdir. Partinin tüzüğü ve programı Anayasa ve Kanunla konan yasaklara ve emredici hükümlere aykırı ise parti Anayasa Mahkemesi'nce temelli kapatılacaktır. Ancak temelli kapatma, partinin tüzüğü ve programı Anayasa'nın 68. maddesinin 4. fıkrası hükümlerine aykırı ise mümkün olacaktır.

Yani, siyasi partiler için Anayasa'ya aykırılık, yalnızca Anayasa'da sınırlı olarak yazılı parti yasaklarına ilişkin hükümler bakımından söz konusu olabilir. Anayasa'nın herhangi bir hükmüne aykırılık yasaklama ve kapatma sebebi değildir (TURHAN, 1997: 392).

3-Maddi ilişki ve Ticari Faliyet Yasağı

Siyasi partiler, Anayasa'nın 69. maddesinin 9. fıkrasına göre yabancı devletlerden, milletlerarası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alamazlar. Maddi yardım alan partiler ise temelli kapatılır.

1995 değişikliğiyle çoğulcu demokrasi anlayışıyla bağdaşmayan siyasi partilerin yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunmalarına, kadın kolu, gençlik kolu gibi kuruluşlar meydana getirmelerine, vakıf kurmalarına, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla; dernekler, sendikalar, vakıflar kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasi ilişki ve işbirliği içinde bulunmalarına, ilişkin yasaklar kaldırılmıştır. Yine 1995 değişikliğiyle, "Yurt dışındaki dernek ve gruplardan yardım alma" yasağı yukarıda da belirttiğimiz gibi "Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden yardım alma" yasağına dönüştürülmüştür. 1999 yılında uyum yasaları çerçevesinde SPK'nda yapılan değişikliklerle 1995 Anayasa değişikliği ile anayasaya aykırı hale gelen SPK'nun 91. ve 92. maddeleri yürürlükten kaldırılmış, 66. maddesi ise değiştirilmek suretiyle Anayasaya ile SPK arasında bu hususlarda uyum sağlanmıştır.

⁶⁹ Huzur Partisi Kapatma Kararı için bkz. AMK., E.1983/2, K.1983/2, KT.25.10.1983, AMKD., Sy.20, s. 345-374.; Sosyalist Parti Kapatma Kararı için bkz. AMK., E.1988/2, K.1988/1, KT.8.12.1988, AMKD., Sy.24, s. 534-625.

Yine 1995 değişikliğiyle daha önce Anayasada yer almayan; "Siyasi partiler, ticari faaliyetlere girişemezler" (Any.mad.69/2) yasağı getirilmiştir. Bu yasak da 1999 değişikliği ile SPK'nun 67. maddesinin başliğı ile birlikte 1. fıkrasının, "siyasi partiler ticari faaliyette bulunamazlar, kredi veya borç alamazlar" şeklinde değiştirilmesi suretiyle Anayasaya uygun hale getirilmiştir.

4-Temelli Kapatılan Siyasi Parti ve Mensupları İçin Getirilen Yasaklar

Anayasa'nın 69. maddesinde 1995 yılında yapılan değişiklerle "temelli kapatma" kavramına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Zira daha önce, aslında bir siyasi partiyi kapatma sonucu doğuran ve net bir anlam ifade etmeyen, "bulunamazlar", "alamazlar" gibi yasaklama ifadeleri mevcuttu. Yeni düzenlemeyle 69. maddenin 9. fıkrasında olduğu gibi açıkça "temelli kapatılır" ifadesi eklenmiştir.

Temelli kapatılan bir parti ise Anayasa'nın 69. maddesinin 7. fıkrasına göre bir başka ad altında kurulamaz. Yine aynı maddenin 8. fıkrasına göre; "Bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan ve faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesi'nin kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazetede gerekçeli olarak yayınlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamazlar". Böylece daha önce sürekli olan yasak beş yıla sınırlandırılmıştır. Zira 1995 değişikliğinden önceki düzenlemede, partinin kapatılmasına kendi beyan ve faaliyetleri ile sebep olma şart aranmaksızın, kapatılan partinin tüm kurucuları ve her kademedeki yöneticileri bu yasağın kapsamına girdikleri gibi, yasak belli bir süreyle de sınırlı değildi. Ayrıca, Anayasa'nın değişiklikten önceki hükmü, kapatılmış bir siyasi partinin mensuplarının çoğunluğunu teşkil edeceği yeni bir siyasi partinin kurulamayacağına ilişkin, pratikte uygulanması pek mümkün olmayan antidemokratik bir yasaklamayı da içermekteydi. Değişikle bu düzenleme kaldırılmıştır.

Anayasa'nın 69. maddesinin bu hükmü ile 2820 sayılı SPK'nun 95. maddesi ve 101. maddesinin (d) bendi farklı hükümler içermekte idi. Anayasa değişikliğini müteakiben siyasi partiler kanununun ilgili maddeleri uyum yasaları çerçevesinde 1999 yılında değiştirilmiştir. Kapatılan siyasi parti mensuplarının durumlarıyla ilgili düzenlemeler

içeren 101. maddenin (d) bendinin ilgili kısmı tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. 95. madde ise, başlığı ile birlikte değiştirilmiştir. Bu değişikliğe göre:

"Kapatılan siyasi partiler ve mensuplarının durumu

Kapatılan siyasi parti bir başka ad altında kurulamaz. Bir siyasi partinin kapatılmasına söz veya eylemleriyle neden olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin kapatmaya ilişkin kesin kararının resmi Gazetede gerekçeli olarak yayınlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamazlar. Siyasi partiler bu kişileri hiçbir suretle seçimlerde aday gösteremezler."

Bu hükümlerle, bir partinin kapatılmasına neden olan kurucuları dahil üyeleri beş yıl bir başka partinin üyesi bile olamayacaklar ve bir siyasi parti tarafından aday gösterilemeyeceklerdir. Daha önce bu süre on yıl idi. Ancak değişiklikten önceki düzenlemede "milletvekilliği için aday olamazlar" hükmü yeni düzenlemede yer almadığı için bu durumdaki kişiler beş yılın dolmasını beklemeden bağımsız aday olabileceklerdir.

5- Siyasi Partilerin İç Düzenlerine İlişkin Yasak

Siyasi partilerin, halkın ihtiyaç ve eğilimlerine tercüman olabilmeleri, halkın çıkarları doğrultusunda politika üretebilmeleri, iç düzenlerinin demokratik olması ile mümkün olabilecektir. Bilindiği gibi, halkın iktidar üzerinde etkili olabilmesinin yolu, siyasal partiler üzerinde etkili olması ile mümkündür. Bunun yolu ise, siyasi partiler içinde demokratik karar alma mekanizmasının kurulması ve sağlıklı işlemesidir (KOÇAK, 1993: 99). Böylece siyasi partilerle halk arasındaki bağ da o kadar güçlü olur. Bunun için de siyasi partilerdeki otoriter eğilimler ve oligarşik egemenlik eğilimleri ortadan kaldırılmalıdır (TUNCAY, 1996: 52). Çeşitli baskı gruplarının siyasi partiler üzerindeki etkileri çağdaş demokrasinin bir gereğidir. Ancak, bu grupların siyasi iktidar üzerinde aşırı etkili olmaları, demokrasinin büyük halk kesimlerinin aleyhine ve bu baskı gruplarının yararına işlemesi, demokrasinin soysuzlaşmasının da başlıca nedeni olabilmektedir (PERİNÇEK, 1985: 141).

"Siyasi partilerin örgüt içi düzenlemelerinin demokrasi esaslarına uygun, hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek, partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması; demokratik örgüt yapısının kurularak, lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması süreci" (TUNCAY, 1996: 52) olarak tanımlanan parti içi demokrasi; demokrasinin toplumda ortak bir değer oluşturması için de gereklidir.

Bu sebeplerle çağdaş hukuki düzenlemelere uygun olarak 1982 Anayasası 69. maddesinin 1. fıkrasında, "Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir." hükmünü getirmiştir. 1995 Anayasa değişikliği ile getirilen bu hükümle, bundan önceki, "Siyasi partilerin parti içi çalışmaları demokrasi esaslarına aykırı olamaz" (mad.69/1) hükmüne göre daha kesin ve ayrıntılı bir ifade kullanılmıştır. Zira, eski düzenlemede, demokrasi esaslarına aykırı olamayacak hususlar arasında sadece siyasi partilerin "parti içi çalışmaları" yer almaktaydı. Yeni düzenlemede ise buna, "partilerin faaliyetleri" ve "Parti içi düzenlemeler" ifadeleri de eklenmiştir.

SPK'nun 93. maddesi, Anayasa'nın 69. maddesinin 1. fıkrasında düzenlenen "parti içi demokrasi" konusunu kanuni bir yaptırıma bağlamıştır. "Parti içi çalışmaların demokrasi esaslarına uygun olması zorunluluğu" başlığını taşıyan 93. maddeye göre:

"Siyasi partilerin parti içi çalışmaları, parti yönetimi; parti organları için yapılacak seçimler ile parti genel başkanlığınca, genel merkez organlarınca ve parti gruplarınca alınan kararları ve yapılan eylem ve işlemleri parti tüzüğüne, parti üyeleri arasındaki eşitlik ilkesine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz."

Hemen şunu belirtelim ki Anayasa, parti içi demokrasiye aykırılığı bir kapatma sebebi olarak düzenlememiştir. Aynı şekilde, SPK'nun "çeşitli yasaklar" başlığı taşıyan dördüncü bölümünde yer alan 93. maddesinde de bu maddeye aykırılığı belirlenen bir siyasi parti hakkında kapatma kararı verilip verilmeyeceği noktasında bir açıklıklama yoktur.

2820 sayılı SPK, parti içi demokrasiyi gerçekleştirmek için daha başka, ayrıntılı bir takım hükümler getirmiştir. SPK'nun 28.03.1986 tarih ve 3270 sayılı kanun ile değişik 15. maddesi, parti genel başkanının en çok üç yıl için seçilebileceğini, aynı kişinin ara vermeksizin beş defadan daha fazla seçilemeyeceğini emretmekte idi. Ancak aynı maddede daha sonra 17.5.1990 tarihinde yapılan değişiklikle, "aynı kişinin ara vermeksizin beş defadan daha fazla Genel Başkan seçilemeyeceğine" ilişkin amir hükmü kaldırılmıştır. Yine, SPK'nun 19. maddesinin 6. fıkrasında yer alan, "il başkanının ara vermeksizin beş defadan fazla seçilemeyeceğini" düzenleyen hükmü de aynı şekilde 17.5.1990 tarih ve 3648 sayılı değişiklikle kaldırılmıştır. Aynı tarihli değişiklikle 20. maddenin 10. fıkrasında, İlçe başkanı ile ilgili; " İlçe başkanı en çok üç yıl için seçilir" hükmü getirilmiştir. Yine parti içi demokrasiyi sağlama kapsamında, parti il ve ilçe başkanlarıyla yönetim kurullarına işten el çektirme yetkilerinin de ölçülü bir düzene bağlanması gerekmektedir. Mevcut düzenlemelere göre, "il başkanı ile yönetim kurulunun... merkez karar ve yönetim kurulunca" (SPK mad.19/5), "ilçe başkanı ile ilçe yönetim kurulunun... il yönetim kurulunca veya merkez karar ve yönetim kurulunca" (SPK mad.20/9) "hangi hallerde ve nasıl işten el çektirileceği ve geçici yönetim kurulunun nasıl oluşturulacağı parti tüzüğünde gösterilir." (SPK mad.19/5 ve mad. 20/9). Aynı hükümlere göre işten el çektirme kararını verecek olan yetkili kurulların bu kararı gizli oyla ve üçte iki çoğunlukla alabilmesi, kırk beş gün içinde il veya ilçe kongrelerinin toplanarak yeni yönetim kurulunu seçme zorunluluğu, kanunun öngördüğü önemli güvencelerdir.

Bu güvenceler yeterli güvenceler olmakla birlikte, parti içi demokrasinin varlığı, yokluğu ya da yetersizliği sorununu "siyasal kültür ve yetişkinlikle ilgili bir sorun" dur (TANÖR, 1997. 23; DEMİR, 1997: 24-29).

6- Siyasi Partilerin Mali Denetimine İlişkin Düzenlemeler.

Siyasi partilerin masraf denetimleri, çağımız demokrasi süreci içerisinde bir siyaset sorunu olarak çok önemli bir yer tutmuştur (YÜCEKÖK, 1972: 65). Siyasi partilerin gelir kaynakları ise, partiler hakkında ilk düzenleme fikriyle birlikte dikkat çekmiştir. Siyasi partilerin mali denetimi ile ilgili ilk hüküm ABD'de konulmakla birlikte Anayasal düzenleme olarak ilk kez 1949 tarihli Alman Federal Anayasası'nda düzenlenmiştir

(EREN, 1996: 28). Bizim hukukumuzda ise 1961 Anayasası ile girmiştir. 1961 Anayasası mali denetimi hem açıklığı sağlamak hemde iktidar partisinin baskı yoluyla gayrimeşru gelir elde etmesini önlemek amacıyla getirmiştir (a.g.e., s. 28).

Demokrasinin açıklık rejimi olmasının tabii sonuçlarından birisi de, siyasi parti faaliyetlerini, özellikle o faaliyetlerin yürütülmesini sağlayan mali kaynakların elde edilmesini ve kullanılmasını denetlemektir (MEHTER, 1995: 2-3).

Her siyasi parti, bir ya da birkaç toplumsal grup veya kesimin temsilciliğini yapmaktadır. Üye sayısı az fakat mali gücü fazla bir menfaat grubu, desteklediği siyasi parti iktidara geldiğinde, o iktidardan kendi ekonomik ve sosyal çıkarlarına öncelik tanınmasını isteyebilir. Bu ise, çoğunluğun oyları ile iktidara gelip azınlığın yararlarını gözetilen bir iktidara yol açar ki, böyle bir iktidarın demokratik değil, oligarşik olacağı kuşkusuzdur (YÜCEKÖK, 1972: 69).

Siyasi partilerin mali kaynaklarının denetlenmesi bu açıdan da önem arz etmektedir. Böyle bir denetim, en azından demokrasiyi şekli demokrasi olmaktan ve parasal gücü elinde bulunduran baskı gruplarının kontrolünden kurtaracaktır (KOÇAK, 1993: 100; EREN, 1996: 26-27).

Siyasi partilerin mali denetimindeki temel fayda, demokrasinin korunmasıdır. Demokrasi siyasi partilerle birlikte vardır. Özgür, genel ve eşit oy ilkesine dayalı seçimler demokrasinin temel ilkelerindedir. Seçimdeki bu özgürlüğe gölge düşürebilecek, partiler ve adaylar arasında açık bir eşitsizlik yaratacak maddi ilişkilerin önlenmesi demokrasi açısından hayati önem taşımaktadır. Bu tür ilişkilerde denetim partilerin gelir kaynakları ve giderleri ile ilgili kanuni düzenlemelerle ve gelir ve giderlerin denetimleriyle sağlanmaya çalışılmaktadır (EREN, 1996: 30).

Siyasi partilerin mali denetimlerinin anayasal dayanağını oluşturan hükümleri, 148 ve 68. maddelerin son fıkraları ile, "Siyasi Partilerin uyacakları esaslar"ı düzenleyen 69. maddenin 2, 3, 9 ve 10. fıkralarında görmekteyiz. Bunlardan; Anayasa'nın 148. maddesi, Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkilerine, 68. madde siyasi partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışların tabi olduğu esasların kanunla

düzenleneceğine, 69. madde ise mali denetimin Anayasa Mahkemesi'nce yapılacağına ilişkindir. Anayasa'da 1995 yılında yapılan değişiklikle siyasi partilerin mali denetiminin Anayasa Mahkemesi'nce yapılacağı 69. maddenin 3. fıkrasında daha ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Buna göre; "siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir. Bu kuralın uygulanması kanunla düzenlenir. Anayasa Mahkemesi'nce siyasi partilerin gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tesbiti, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar kanunda gösterilir. Anayasa Mahkemesi, bu denetim görevini yerine getirirken Sayıştaydan yardım sağlar. Anayasa Mahkemesi'nin bu denetim sonunda vereceği karar kesindir".

Ayrıca Anayasa'nın 69. maddesinin değişik son fıkrasına göre; "Siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetlenme ve kapatılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri, yukardaki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir".

Mali kaynak sağlanmasına ilişkin yasaklar ise 69. maddenin 2. ve 9. fıkralarında yer almaktadır. Bu maddenin 2. fıkrası şöyledir: "Siyasi partiler, ticari faaliyetlere girişemezler." 9. fıkra ise şöyledir: "Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyruklığında olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasi partiler temelli olarak kapatılır."

Anayasa Mahkemesi, sadece siyasi partilerin mali denetimlerini doğrudan kendisi yapmakta, denetim için gerekli belge ve bilgileri başka bir kuruluşun ihbar istemi veya dava açmasına gerek olmadan kendisi denetlemektedir. Mali denetimle partilerin gelir ve giderleri tek tek incelenerek hukuka uygunluğu ya da aykırılığına karar verilmektedir (a.g.e., s. 23-24).

Anayasa'nın mali denetime ilişkin öngördüğü yasaklayıcı ilkeler, SPK'nun 66., 67., 74., 77., 107., 110., maddeleri ve 111. maddenin (b) ve (c) bentlerinde ve 116. maddelerde daha ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir.

Siyasi partilerle ilgili mali düzenlemelere ilişkin 1995 Anayasa değişiklikleri 1999 yılında yapılan değişiklikler ile SPK'na da yansıtılmaya çalışılmıştır.

Bu konuya ilişkin uyum yasaları çerçevesinde SPK'nun 2. maddesine Anayasa'nın 69. maddesinin 3. fıkrasında yer alan "partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderleri sözcüğü eklenmiştir. Yine buna benzer bir değişiklik SPK'nun 74. maddesinde yapılmaktadır.

"Siyasi partilerin mali denetimi Anayasa Mahkemesi'nce yapılır. Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin Kanuna uygunluğunu denetler.

Siyasi partilerin genel başkanları, karara bağlanarak birleştirilmiş bulunan kesin hesap ile parti merkez ve bağlı ilçeleri de kapsayan iller teşkilatının kesin hesaplarının onaylı birer örneğini Haziran ayının sonuna kadar Anayasa Mahkemesi'ne ve bilgi için Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na vermek zorundadırlar. Bu belgelere, ilgili siyasi partinin aynı hesap döneminde edindiği taşınmaz ve değeri yüz milyon lirayı aşan taşınır malların, menkul ve kıymetlerin ve her türlü hakların değerleri ile edinim tarihlerini ve şekillerini de belirten listeleri eklenir." Bu maddenin ilk fıkrası ile ikinci fıkranın son cümlesi Anayasa değişikliği doğrultusunda getirilen yeni hükümlerdir. İkinci fıkranın ilk cümlesi ise değiştirilen düzenleme ile aynıdır. SPK'nun 74. maddesi hükümlerine aykırı hareket eden sorumlular hakkında üç aydan altı aya kadar hafif hapis ve 1999 yılında SPK'nun 111. maddesinde yapılan değişiklik ile "onbeş milyon liradan otuz milyon liraya kadar hafif para cezası", yine aynı maddenin (c) bendinde yapılan değişiklik ile "altmış milyon liradan az olmamak üzere ağır para cezası" uygulanacaktır.

Yine aynı doğrultuda yapılan bir başka değişiklik ile Anayasa Mahkemesi'nin yapacağı denetim ile ilgili olarak SPK'nun 75. maddesi değiştirilmiştir. Değişiklik ile 75. maddenin değişiklikten önceki hükmünün 2. fıkrasının ikinci cümlesinde yer alan "Bu denetimi Sayıştay denetçileri veya Maliye Bakanlığı'nın uzman elemanları ve diğer kamu kuruluşlarının uzman elemanlarından yararlanarak hazırlatacağı raporlar üzerinden yapılabileceği gibi..." hükmünden "Maliye Bakanlığı'nın uzman elemanları ve diğer kamu kuruluşlarının uzman elemanları" ibaresi çıkartılmış ve belirtilen cümle "Sayıştay'dan yardım sağlanarak hazırlatacağı raporlar üzerinden yapılabileceği gibi..." haline dönüştürülmüştür. Ayrıca maddenin son fıkrasına "Anayasa Mahkemesi'nin bu denetim sonucunda vereceği kararlar kesindir" hükmü eklenmiştir.

SPK'nun mali hükümlerin yaptırımını ile ilgili 76. maddesinin 1. fıkrası ise "Bu kanun hükümlerine aykırı olarak bağış kabul ettiği, mal veya gelir edindiği, Anayasa Mahkemesi'nce tespit edilen siyasi partilerin bu yolla elde ettikleri gelirlerin tamamının, Kanunda belirtilen miktarlardan fazla gelirlerle, taşınmaz malların kanuni miktarı geçen kısmının karşılığının Hazineye irad kaydedilmesine, taşınmaz malların ise Hazine adına tapuya tesciline karar verilir." şeklinde değiştirilmiştir.

Ayrıca değişikliğe uğrayan bir diğer madde SPK'nun 66. maddesi olmuştur. Bu değişikliğe göre.

"Genel ve katma bütçeli dairelerle mahalli idareler ve muhtarlıklar, kamu iktisadi teşebbüsleri, özel kanunla veya özel kanunla verilen yetkiye dayanılarak kurulmuş bankalar ve diğer kuruluşlar, kamu iktisadi teşebbüsü sayılmamakla beraber ödenmiş sermayesinin bir kısmı Devlete veya bu fıkroda adı geçen kurum, idare, teşebbüs, banka veya kuruluşlara ait messeseler, siyasi partilere hiçbir suretle taşınır veya taşınmaz mal veya nakit veya haklar bağışlayamaz ve bu gibi mal veya hakların kullanılmasını bedelsiz olarak bırakamazlar; bağlı oldukları kanun hükümleri dışında siyasi partilere aynı hakların devrine dair tasarruflarda bulunamazlar. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, işçi ve işveren sendikaları ile bunların üst kuruluşları, dernekler, vakıflar ve kooperatifler, özel kanunlarında yer alan özel hükümlere uymak koşuluyla siyasi partilere maddi yardım ve bağışta bulunabilirler.

Yukardaki fıkranın dışında kalan gerçek ve tüzel kişilerin her birini bir siyasi partiye aynı yıl içerisinde iki milyar liradan fazla kıymette aynı veya nakdi bağışta bulunması yasaktır. Bağış veya bağışların bağışta bulunana veya yetkili temsilcisine veya vekiline ait olduğunun partice verilen makbuzda açıkça belirtilmesi gerekir. Böyle bir belgeye dayanılmaksızın siyasi partilerce bağış kabul edilemez.

Siyasi partiler, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan, Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden herhangi bir suretle aynı veya nakdi yardım ve bağış alamazlar."

66. madde de yapılan bu değişiklik ile Anayasa hükümleri ile çelişen hükümler kaldırılmıştır. Yerinde bir düzenleme ile maddenin 1. fıkrasında sayılan kuruluşlara özel kanunlarında yer alan hükümlere uymak kaydıyla siyasi partilere maddi yardım ve bağışta bulunma imkanı sağlanmıştır. Yine değişiklikle, gerçek ve tüzel kişiler tarafından siyasi partilere bir yıl içinde yapılabilecek maddi yardım ve bağışın üst sınırı elli milyon liradan bir milyar liraya yükseltilmekte ve aynı veya nakti bağışın yanısıra ayınların bedelsiz kullanılması da aynı hükme tabi kılınmaktadır. Ayınların bedelsiz kullanılmasını da sınırlayan bu hüküm, madde gerekçesinde, siyasi partilerin ekonomik iktidarın etkisi altına girmelerini önleme amacı ile açıklanmaktadır (SAĞLAM, 1999: 185). Son fıkra ise, Anayasa'nın 69. maddesinin 9. fıkrası doğrudan doğruya yeniden düzenlenmiştir. Aynı bağlamda SPK'nun 79. maddesinin (b) bendi kaldırılmış (c) bendi ise "Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan, Türk uyruğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden herhangi bir suretle, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak yardım kabul edemezler, bunlardan emir alamazlar ve bunların Türkiye'nin bağımsızlığı ve ülke bütünlüğü aleyhindeki karar ve faaliyetlerine katılamazlar" ifadeleriyle değiştirilmiştir.

SPK hükümlerine aykırı bağış, kredi veya borç alınması, borç verilmesi ve bunlara ilişkin cezai sorumlulukları düzenleyen SPK'nun 116. maddesi de 1999 yılında uyum yasaları çerçevesinde değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliğe göre:

"Bu kanun hükümlerine aykırı olarak bağışta bulunan kimse ve bağışı kabul eden parti sorumlusu, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Bu kanunun hükümlerine aykırı olarak kredi veya borç veren veya alanlar ile bu krediyi veya borcu alan veya veren parti sorumlusu hakkında da yukardaki fıkra hükmü uygulanır.

Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlar, Türk uyruğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden yardım veya bağış kabul eden parti sorumlusu veya aday veya aday adayı bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır."

Siyasi Partilerin mali durumları ve mali denetimine ilişkin düzenlemeler alanında SPK'unda 1999 yılında yapılan değişiklikler asgari düzeyde de olsa 1995 tarihli Anayasa değişikliklerine uyum sağlamıştır. Ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partiler üzerindeki mali denetiminin etkili olabilmesi, kanunda siyasi partilerin gelir ve giderleri, mal edinimleri ve harcamaları konusunda saydamlığı sağlayacak daha etkili kurallara yer verilmesine bağlıdır (a.g.e., s. 188).

7-Çeşitli Yasaklar

Siyasi partilerin örgütlenmeleri ve çalışmalarına ilişkin bazı yasaklar, SPK'nun Dördüncü Kısımının Dördüncü Bölümünde "çeşitli yasaklar" başlığı altında düzenlenmiştir. Bu yasaklar, Anayasa'da parti kapatma sebebi olarak kabul edilmemiş yasaklamalardır. Bu yasakları şöyle sıralayabiliriz:

"Siyasi partiler, ... seçimlerde başka bir partiyi destekleme kararı alamazlar (mad. 90/2). Genel ahlak ve adaba aykırı amaç güdemez ve bu yönden faaliyette bulunamazlar (mad. 78/e). Askerlik, güvenlik veya sivil savunma hizmetlerine hazırlayıcı nitelikte eğitim ve öğretim yapamazlar (mad. 78/d). Üniforma giydiremez, kimseyi güvenlik kuvvetlerinin görevlerini üstlenmekle görevlendiremez ve bu yönde hareketlere izin veremezler (mad 94). Anayasa Mahkemesi'nce temelli kapatılan veya siyasi parti siciline kayıtlı bulunan siyasi partilerin isimleri, amblemleri rumuzları, rozetleri ve benzeri işaretlerini kullanamaz ve onların devamı olduklarını beyan edemezler, ayrıca komünist, anarşist, faşist, teokratik, nasyonal sosyalist, din, dil, ırk, mezhep ve bölge adlarını alamazlar. Daha önce kurulmuş Türk devletlerine ait topluma mal olmuş bayrak, amblem ve işaretleri kullanamazlar (mad. 96).

Siyasi partilerin seçimlerde başka bir partiyi desteklemelerinin yasaklanması yanlış ve antidemokratiktir. Genel seçimlerde ülke barajının yüksek tutulduğu seçim sistemlerinde bu tür yasak büyük haksızlıklar doğurur. Bu haksızlıkların önüne geçmek için siyasi partiler tabii olarak çeşitli yapay metodlar kullanarak bu yasağı delmektedirler. 1987 ve 1991 genel seçimlerinde olduğu gibi. Anayasa'da karşılığı olmayan bu hüküm aynı zamanda Anayasaya aykırılık teşkil etmektedir (TANÖR, 1997: 47).

Kurulacak siyasi partilerin, kapatılan siyasi partilerin devamı olduklarını beyan ve idia edemeyecekleriyle ilgili yasak, Anayasa Mahkemesi'nin DYP ve TBKP kararlarındaki yorumlarıyla aşılmış ve hemen hemen işlemez hale gelmiştir. Kaldı ki kapatılan siyasi partilerin siyasi halefleri hep olmuştur ve bunu yapay yollardan engellemeye de imkan yoktur. Yine siyasi partilere getirilen isim yasağı demokratik toplumlarda yoktur. Ancak ülkemizde Anayasa Mahkemesi, isminde "komünist" sözcüğü bulunan Türkiye Birleşik Komünist Partisi ile ilgili kapatma kararında, gerekçelerden biri olarak SPK'nun 96. maddesinin 3. fıkrasındaki isim yasağına dayanmıştır.

Anayasa'da 13.8.1999 tarihinde yapılan değişiklikle, ciddi bir uygulama alanı bulamayan SPK'nun 97. maddesindeki siyasi partilerin 12 Eylül 1980 Harekatı'na ve Milli Güvenlik Konseyi'nin karar ve uygulamalarına karşı herhangi bir tutum, beyan ve davranış içinde bulunamayacaklarına ilişkin hüküm kaldırılmıştır.

SPK'undaki bir diğer yasak, üniforma giydirme ve güvenlik kuvvetlerinin görevlerini üstlendirme yasağıdır. SPK'nun 94. maddesinde yer alan bu yasağa göre: "Siyasi partiler, üyeleri ve personeli için üniforma, üniforma niteliğinde kıyafet ve kol bağı ve benzeri alametler ihdas edemez ve bunları kullanıramazlar. Ancak her kademedeki parti kongreleri ile toplantılarında görevlendirilen parti üyeleri ve personel bu görevleri gereği olarak şerit, kurdela ve benzeri şaretler kullanabilirler.

Siyasi partiler herhangi bir kimseye veya topluluğa güvenlik kuvvetlerinin görev ve yetkilerini üstlenmesi görevini veremezler ve parti kongre ve toplantılarında üyelerinin bu şekilde hareketlerine müsaade edemezler."

Yukarda belirttiğimiz gibi SPK'unda yer alan çeşitli yasaklar, Anayasa'da parti kapatma nedeni olarak kabul edilmemiş yasaklamalardır. Bu yasakları, parti kapatma nedeni olarak düşünmek Anayasa'nın parti güvencesine aykırıdır. Bunlar, ancak Anayasa'daki parti kapatma nedenlerinden herhangi birinin delili olarak rol oynayabilirler.

C- SİYASİ PARTİLER KANUNUNA GÖRE SİYASİ PARTİLERİN ANAYASA MAHKEMESİNCE KAPATILMASINI GEREKTİREN NEDENLER

SPK, 1982 Anayasası'nın 68. ve 69. maddeleri kapsamında sayılan parti yasaklamaları nedenlerine yenilerini eklemiştir. Ancak, SPK'unda değişiklik yapılmasını öngören 12.08.1999 tarih ve 4445 sayılı kanunla bu yasaklama nedenleri kısmen de olsa Anayasa'daki yasaklama nedenleriyle uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Şimdi bu yasaklama nedenlerine kısaca bir göz atalım.

1 - SPK'nun Değişik 101. Maddesine Göre, Anayasa'daki Yasaklara Aykırılık

SPK'nda 12.08.1999 tarihinde yapılan değişiklikle SPK'nun 101. maddesi, hem başlığı hemde içeriği itibariyle değişikliğe uğramıştır. Yapılan değişiklikle SPK'nun 101. maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Anayasa'daki yasaklara aykırılık halinde partilerin kapatılması

"Anayasa Mahkemesi'nce bir siyasi parti hakkında kapatma kararı,

a) Bir siyasi partinin tüzük ve programının Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olması, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlaması, suç işlenmesini teşvik etmesi,

b) Bir siyasi partinin, 68. maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesi'nce tespiti,

c) Bir siyasi partinin, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alması, hallerinde verilir."

Bu değişikliğin gerekçesi ise, "Bu madde ile siyasi partilerin kapatılmasını düzenleyen Siyasi partiler Kanun'unun 101. maddesi yeniden düzenlenmiştir. Anayasa'nın 69. maddesinin beş, altı ve dokuzuncu fıkralarında belirtilen kapatma halleri esas alınmak suretiyle 101. madde ele alınmaktadır." şeklinde ifade olunmaktadır. İlk bakışta bu

değişiklik ile artık parti kapatma açısından SPK'nun Dördüncü Kısımında yer alan yasakların değil, doğrudan doğruya Anayasa'da öngörülen yasakların geçerli olacağı düşünülebilir. Ancak, SPK'nun Dördüncü Kısımında yer alan ve 1995 Anayasa değişikliği ile bir çoğu (aynı zamanda) Anayasa aykırı hale gelen 78 ve 97. maddeler arasındaki yasaklar zincirine birkaç istisna dışında pek dokunulmadığı görülecektir. Zira, Dördüncü Kısımdaki yasaklar kapatma yaptırımına ve ayrı bir prosüdüre tabi kılınarak Kanun'un 104. maddesine aktarılmıştır. Yani SPK'nun 101. maddesinde yapılan değişiklik "ihtar" prosüdüre farkıyla 104. madde ile geri alınmış olmaktadır.

Yapılan değişiklikle 101. maddenin (a), (b) ve (c) bentleri yürürlükten kaldırılırken (d) bendi ise 102. maddeye aktarılmıştır. Kaldırılan bu hükümler, partinin asıl önemli organlarının beyan, yayın ve eylemleriyle ilgili hükümlerdir.

Değişiklikten önce SPK 101/ a'da tüzük ve program yanında "partinin faaliyetlerini düzenleyen ve yetkili parti organları veya mercilerince yürürlüğe konulmuş olan diğer parti mevzuatının" parti yasaklarına aykırılığı da temelli kapatma sebebi olarak sayılmaktadır.

Aynı maddenin (b) bendinde, aşağıdaki organ ve merciler sıralanarak, bunların parti yasaklarına aykırı karar, beyan ve eylemlerinin partiyi doğrudan bağlayacağı ve partinin kapatılmasına doğrudan sebep olacağı belirtilmektedir. Bunlar; parti büyük kongresi, merkez karar ve/veya yönetim kurulu, TBMM grup yönetimi veya grup genel kurulu, parti genel başkanı, genel başkan yardımcısı veya genel sekreteridir.

101. maddenin (c) bendine göre ise, Parti merkez karar ve yönetim kurulunca Yüksek Seçim Kuruluna partiyi temsilen konuşma yapacağı bildirilen kimsenin, radyo ve TV'de yaptığı konuşmanın parti yasaklarına aykırılığı da partiyi doğrudan bağlamakta ve partinin temelli kapatılmasına yol açmaktadır.

101. maddenin (d) bendi ise, 102. maddeye aktarılan hükümleri içermektedir. Yukarıda sayılan (a), (b) ve (c) bentlerindeki hükümlerde parti tüzel kişiliğini temsil yoğunluğu ve kamuya yönelik etkisi yüksek olan organ ve merci ve kişiler bakımından bir odaklaşma karinesi kurulduğu, diğerlerinde ise ihtar ve benimseme şartlarının eklendiği

söylenbilir. Yapılan değişlikle, ihtar mekanizması daha geniş bir kapsamda 102. maddeye aktarılırken, odaklaşma karinesini öngören hükümler tümüyle kaldırılmaktadır (SAĞLAM, 1999: 179).

2 - SPK'nun 102. Maddesine Göre Cumhuriyet Başsavcısı'nın İsteklerine Uyulmaması Durumunda Kapatma

SPK'nda 1999 yılında yapılan değişlikle SPK'nun 102. maddesine iki yeni fıkra eklenmiştir. Bu iki fıkra aslında pekte yeni sayılmazlar. Zira bunlar, 101. maddenin 1999 değişliğinden önceki metninde yer alan (d) fıkrasının bir numaralı bendinde yer alan -kısmi değişikliklerle- hükümlerdir. Değişlikle 101. maddenin (d) bendi 102. maddeye aktarılırken, bu maddenin (a), (b) ve (c) bentleri ise yürürlükten kaldırılmıştır.

102. maddenin ilk fıkrasına göre; " Siyasi partilerin denetimi ve faaliyetlerinin takibi hususlarında Cumhuriyet Başsavcılığının istediği bilgi ve belgeleri, belli edilen süre veya belli edilmemesi halinde makul süre içinde vermeyen siyasi partiye Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından ikinci bir yazı tebliğ olunur. Bu yazıda, belirtilen süre içinde cevap verilmediği ve istek yerine getirilmediği taktirde o siyasi partinin kapatılması için dava açılacağı de belirtilir. Bu tebliğ de bildirilecek süre içinde yine istek yerine getirilmez veya cevap verilmezse Cumhuriyet Başsavcılığı o siyasi partinin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'nde re'sen dava açabilir." Kısacası bu fıkra, siyasi partilerin denetim ve faaliyetlerinin takibi hususlarında Cumhuriyet Başsavcısı'nın istediği bilgi ve belgeleri vermeyen siyasi partilere yapılacak işlemi düzenlemektedir. Fıkraya göre, isteği yerine getirmeyen parti, kapatma davası açılacağı de belirtilerek ikinci kez uyarılacak, buna da uymaması halinde hakkında kapatma davası açılacaktır. Burada 1999 değişliğiyle yürürlükten kaldırılan 9. maddenin son cümlesindeki kurala paralel bir hüküm öngörülmektedir. Cumhuriyet Başsavcılığı'nın partilerin kuruluşunu denetlemesi başlığını taşıyan SPK'nun 9. maddesi 1999 yılında yapılan değişlikle yürürlükten kaldırılmıştır. Zira 1995 değişliğinden sonra Cumhuriyet Başsavcılığı'nın denetim yetkisi Anayasaya aykırı hale gelmiştir. 1995 Anayasa değişliğinden önce Anayasa'nın 69. maddesinin beşinci fıkrasında yer alan "Cumhuriyet Başsavcılığı, kurulan partilerin tüzük ve programlarını ve kurucularının hukuki durumlarının Anayasa ve kanun hükümlerine uygunluğunu, kuruluşlarını takiben ve öncelikle

denetler; faaliyetlerini takip eder." hükmüne yeni düzenlemede yer verilmemesiyle, SPK'nun 9. maddesindeki düzenleme Anayasaya aykırı hale geldiğinden uyum yasaları çerçevesinde yürürlükten kaldırılmıştır.

102. maddeye ek olarak getirilen ikinci fıkraya göre; "Parti büyük kongresi, merkez karar ve yönetim kurulu veya bu kurulun iki ayrı kurul olarak oluşturulduğu haller, Türkiye Büyük Millet Meclisi grup yönetim kurulu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Grup Genel Kurulu, parti genel başkanı dışında kalan parti organı, mercii veya kurulu tarafından, Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan hükümlere aykırı fiilin işlenmesi halinde, fiillerin işlendiği tarihten başlayarak iki yıl geçmemiş ise Cumhuriyet Başsavcılığı söz konusu organ, mercii veya kurulun işten el çektirilmesini yazı ile o partiden ister. Parti üyeleri 68. maddenin dördüncü fıkra hükümlerine aykırı fiil ve konuşmalarından dolayı hüküm giyerlerse Cumhuriyet Başsavcılığı bu üyelerin partiden kesin olarak çıkarılmasını o partiden ister." Yani, parti üyeleri açısından yapılacak ihraç istemi, üyenin 68. maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı fiillerden hüküm giymesi şartına bağlanmıştır.

102. maddenin üçüncü fıkrasına göre; "Siyasi parti tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde istem yazısında belirtilen hususları yerine getirmediği takdirde; Cumhuriyet Başsavcılığı Anayasa Mahkemesi'nde o siyasi partinin kapatılması hakkında dava açar. Cumhuriyet Başsavcılığı'nca düzenlenmiş iddianamenin tebliğinden itibaren otuz gün içinde ilgili siyasi parti tarafından söz konusu parti organı, mercii veya kurulu işten el çektirilmesi ve parti üyesi veya üyeleri partiden kesin olarak çıkarılmaları halinde, o partinin kapatılması hakkındaki dava düşer. Aksi takdirde Anayasa Mahkemesi, dosya üzerinde inceleme yaparak, Cumhuriyet Başsavcısının ve siyasi parti temsilcilerinin sözlü açıklamalarını, gerekli gördüğü hallerde diğer ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları da dinlemek suretiyle açılmış bulunan davayı karara bağlar." Burada kısaca, Cumhuriyet Başsavcısının isteminin yerine getirilmemesi halinde başvurulacak kapatma süreci düzenlenmiştir.

102. maddeye göre, siyasi partilerin Cumhuriyet Başsavcılığı'nın ihtar ve istemine rağmen aykırılığın devamı sebebiyle kapatılması üç farklı durumda söz konusu olacaktır;

a) Cumhuriyet Başsavcılığı'nca istenilen bilgi ve belgelerin verilmemesi

Siyasi partilerin denetimi ve faaliyetlerinin takibi hususunda Cumhuriyet Başsavcılığı istediği bilgi ve belgeleri, belli edilen süre veya süre belirtilmemiş ise makul süre içinde vermeyen siyasi partiye Cumhuriyet Başsavcılığı süre belirterek, bu süre içinde cevap verilmez ve istek yerine getirilmez ise kapatma davası açılacağını belirten ikinci bir yazı gönderir. Buna rağmen istenilen süre içinde cevap verilmez ve istenilen bilgi ve belgeler verilmese Cumhuriyet Başsavcılığı siyasi partinin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'nde dava açar.

b) Cumhuriyet Başsavcılığı'nın işten el çektirme veya partiden çıkarma istemlerine siyasi partinin uymaması

SPK'nun 102. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen organ, mercii ve kurullar tarafından, Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan hükümlere aykırı fiillerin işlenmesi halinde, fiilin işlendiği tarihten başlayarak iki yıl geçmemişse Cumhuriyet Başsavcılığı söz konusu organ, mercii veya kurulun işten el çektirilmesini yazı ile ilgili siyasi partiden ister. Parti üyelerinin 68. maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı fiil ve konuşmalarından dolayı hüküm giymesi halinde, Cumhuriyet Başsavcılığı bu üyelerin partiden kesin olarak çıkarılmalarını partiden ister.

Siyasi parti tebliğ tarihinden itibaren 30 gün içinde istemi yerine getirmese, Cumhuriyet Başsavcılığı, siyasi partinin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'nde dava açar. Cumhuriyet Başsavcılığının düzenlediği iddianamenin tebliği anından itibaren 30 gün içinde söz konusu organ, mercii veya kurulun işten el çektirilmemesi ve üyenin veya üyelerin partiden kesin olarak çıkarılmasına karar verilmişse dava düşer. Aksi halde Anayasa Mahkemesi dosya üzerinden inceleme yaparak ve gerekli gördüğü hallerde Cumhuriyet Başsavcılığı'nın ve siyasi parti temsilcilerinin sözlü açıklamalarını da dinlemek suretiyle açılmış bulunan davayı karara bağlar.

Yukarıda belirtilen şekilde partiden çıkarılan veya çıkarılmayıp ta siyasi partinin kapatılmasına sebep olan üyeleri, Anayasa Mahkemesi'nin kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle

bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamazlar ve siyasi partiler bu kişileri hiçbir şekilde partilerinden aday gösteremezler.(SPK mad.95)

Söz konusu düzenleme iki açıdan eleştirilebilir: Evvela, kanun koyucunun mantığına göre, Cumhuriyet Başsavcılığı'nın işten el çektirme veya kesin olarak partiden çıkarma istemi bir uyarı niteliğinde olmakta ve böylece parti yönetimi, hukuka aykırı fiili öğrenmekte ve bir tavır almaya zorlanmaktadır. Partinin istem karşısında direnmesi, eğer hukuka aykırılık varsa, bir anlamda alt organlara ait hukuka aykırılığı benimsmiş olmakla kanunsuz durum partinin bütününe bağlayıcı bir özellik kazanmış olacaktır. Böyle bir kapatma sürecinin öngörülmesi Anayasaya aykırı olacaktır. Zira Cumhuriyet Başsavcılığı'nın siyasi partilere bu kadar aşırı müdahalede bulunması siyasi partilerin özgür kuruluşlar olduğu ilkesi ile bağdaşmamaktadır. İkinci olarak, Cumhuriyet Başsavcılığı'na yargı yetkisi tanınması ve mahkemeler dışında bir yargı organı meydana getirilmiş olduğu gerekçesiyle eleştirilebilir. Çünkü, Cumhuriyet Başsavcılığı'nın belli bir organa işten el çektirme veya üyenin partiden çıkarılma istemi, aslında bir mahkeme hükmü niteliğinde sonuçlar doğurmakta ve bu istem üzerine partiden çıkarılan üye veya üyeler bu istemin yerine getirilmesi halinde beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamazlar. Ayrıca, siyasi partiler bu kişileri hiçbir şekilde partilerinden aday gösteremezler. Gerçi SPK'nun 95. maddesinde uyum yasaları çerçevesinde 1999 yılında yapılan değişiklikle bu durumdaki kişilere bağımsız milletvekili adayı olabilme yolu açılmıştır. Ancak, bir vatandaşın siyasi haklarının önemli bir bölümünü ortadan kaldıracak ağırlıkta bir cezaya Cumhuriyet Başsavcılığı'nın karar vermesi ve ilgili partinin bu karara direnmesi halinde, ilgili vatandaş için cezanın düzeltilmesini sağlayacak bir merciin olmamasıyla Cumhuriyet Başsavcılığı'na mahkeme görevi verildiği açıktır (PERİNÇEK, 1985: 326-327.; Bu konuda benzer görüş için bkz.TANÖR, 1997: 18, TANÖR, siyasi partileri denetim yetkisinin yalnızca Anayasa Mahkemesi'ne ait olması gerektiğini belirtiyor). Aksi görüşte olan Sağlam ise, Cumhuriyet Başsavcısı'nın bu görevinin Anayasa tarafından verilen görevinin doğal uzantısı olduğu ve kendisine bir siyasi partinin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'ne dava açma yetkisi tanınan bir makama, bu makamın gerektirdiği her türlü inceleme, bilgi edinme ve delil toplama imkanlarının açık tutulması gerektiğini ifade etmektedir (SAĞLAM, 1999: 129).

Bu kapatma nedeni Anayasa'da yer almayan siyasi parti kapatma nedenleri arasında olmakla Anayasa'ya aykırı bir hükümdür (Aynı görüşte bkz. TUTUM, Cahit, DMTD, C.14, s. 636).

Bu hükümlerle ilgili olarak, öncelikle Anayasa'da parti kapatma nedeni olarak belirtilmiş aykırılıklarla, diğer aykırılık ve eksikler arasında bir ayırım yapılmalıdır. Anayasa'nın kapatma nedeni olarak belirtmediği aykırılıklara dayanılarak, hangi hukuki süreçler sonunda olursa olsun, kapatmaya hükmedilmesi, Anayasa'ya aykırıdır. Çünkü Anayasa'da belirtilmemiş bir kapatma nedeni Kanunla oluşturulmakta ve Anayasa güvencesinin bir anlamı kalmamaktadır.

c) Parti yasakları dışında kalan emredici hükümleri Anayasa Mahkemesi'nin ihtarına rağmen düzeltmemek

SPK'nun 104. maddesi, siyasi partiler bakımından emredici nitelikte bulunan hükümler ister SPK'nun 101. maddesi dışında bulunsun ve ister başka kanunlarda yer alsınlar, bu durumda Cumhuriyet Başsavcısı, aykırılığın giderilmesi için ilgili siyasi partiye ihtar verilmesi istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne baş vuracak ve Anayasa Mahkemesi ihtar kararı verirse bu kararın o siyasi partiye tebliği tarihinden itibaren 6 ay içinde giderilmezse Cumhuriyet Başsavcısı tarafından re'sen kapatma davası açılacaktır.

Anayasa Mahkemesi'nin ihtarında bulunmasıyla başlayarak bir kapatma davası sürecinin öngörülmesi ilerde kapatma istemini karara bağlayacak olan mahkemenin ihtarını uygun görmeye oyunu açıkladığı noktasından eleştirilebilir (PERİNÇEK, 1985: 329).

SPK, parti yasakları dışındaki hükümlere aykırılıkları dahi, belli istem ve ihtarlardan sonra parti kapatma nedeni haline getirebilmektedir. Böylece en olmadık nedenlerle parti kapatılması mümkün sayılmaktadır. SPK'nun denebilir ki, önemli önemsiz bütün hükümlerine aykırılığın yaptırımını, en sonunda partinin yasaklanması olmaktadır.

3 - Yasak Eylemlere Odak (Mihrak) Olma Durumu

Odak (mihrak) olma kavramı hukukumuzda 2908 sayılı Dernekler Kanun'unun 53. maddesi dışında esas olarak SPK'nda ve Anayasa'da yer almaktadır. SPK'nun 103. maddesi ve Anayasa'nın 69/6. maddesi bu kavrama ilişkin düzenlemeyi içermektedir.

Anayasa'nın 69. maddesinin 6. fıkrasına göre, "Bir siyasi partinin 68. maddenin dördüncü maddesi hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesi'nce tesbit edilmesi halinde karar verilir." Yine, 68. maddenin 4.fıkrasına göre, "Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez."

Anayasa'da 1995 yılında yapılan değişiklikten sonra Anayasa'ya aykırı hale gelen SPK'nun 103. maddesi ise başlığıyla birlikte değiştirilerek, partilerin kapatılmasına gerekçe olan "odak" kavramına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Yeni düzenlemeye göre;

"Bir siyasi partinin yasak eylemlere odak olması hali

Bir siyasi partinin Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrası hükmüne aykırı eylemlerin odak halini oluşturup oluşturmadığı hususu Anayasa Mahkemesi'nce belirlenir.

Bir siyasi parti; birinci fıkrada yazılı fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre, merkez karar ve yönetim kurulu veya Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır."

Her ne kadar, değişik 103. maddenin birinci fıkrasında odak haline gelip gelinmediğinin Anayasa Mahkemesi'nce tesbit edileceği belirtilmekle beraber, ikinci fıkrada odak haline gelmenin maddi ve manevi unsurları tarif edilmekle, Mahkeme'nin tespitini yaparken takdir hak ve yetkisi sınırlandırılmaktadır. Buna göre, Anayasa'nın 68. maddesinin 4. fıkrasında sayılan fiiller parti üyelerince yoğun bir Şekilde işlendiği ve bu durum partinin büyük kongresi, merkez karar ve yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, parti fiillerin odağı haline gelmiş sayılabilecektir.

Yine, Anayasa'da siyasi partilerin kapatılmaları kanunla düzenlenir denilmektedir. Ama bu düzenlemenin 69. maddedeki esaslar dairesinde yapılacağı da yine Anayasa'nın hükmüdür. Ayrıca "Odak" haline gelmenin tespitinin görev ve yetkisi de Anayasa Mahkemesi'ne tevdi edilmiştir. Bu durumun oluŐtuęunun kanunla tarifine kalkıŐılması Anayasa'nın mahkemeye verdiği yetkiyi sınırlamak olduğu gibi, Anayasa 68/4' te sayılan fiillerin siyasi partiler tarafından işlenmesi için açık kapı bırakmak ve onlara cesaret vermek anlamına gelecektir.

Yasaklanmış faaliyet, öyle bir yoğunlukta saptanacaktır ki, parti o faaliyetin ekseni haline gelmiş olsun. Kapatma Şartının gerçekleşmesi için, kanunsuz faaliyet ilgili partiyi tanımlayan, onun karakterini belirleyen bir yoğunlukta olacaktır.

Anayasa Mahkemesi, çok sayıda kanunsuz fiili saptayacak bir yargı mercii olmadığı için burada önemli olan, fiillerdeki yoğunluğun daha önce ceza mahkemelerinin çok sayıda kararıyla (aynı zamanda suç oluşturan yasaklamalar) ya da Başsavcılığın çok sayıda işten el ektirme ve çıkarma talebi ile belirlenmesidir. Kanun, yasaklanmış faaliyetin yoğunluğuyla yetinmemiŐtir. Ayrıca yasak fiillerin yoğun bir biçimde işlenmesi, büyük kongre, merkez karar ve yönetim kurulu veya Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde açıkça benimsenmiş olmalıdır (mad. 103/2). Grldğu gibi Kanun, partiyi bağlayan önemde bir organın yoğun yasadışı faaliyeti benimsemesini zorunlu bulmaktadır. Mihrak olma durumunun gerçekleşmesi için, partinin gövdesi ile yönetimi arasında kanunsuz fiillerin işlenmesinde bir anlayış birliği oluşmuş bulunmalıdır. Kapatma Şartının tamam olması

için, partinin üst organı yasaklanmış yoğun faaliyeti bilmenin ötesinde, onaylayacak, teşvik edecek veya yönlendirecektir, kısacası benimseme olarak nitelenebilecek bir tutumla yasaklanmış yoğun faaliyetin yanında yer alacaktır.

Anayasa'da kapatma sebebi olarak tanımlanmış amaç ve faaliyetin varlığı halinde ilgili parti hakkında kapatma kararı verilecektir. Kapatma sebebi, partinin amaç ve faaliyetidir. Burada "partinin" sözcüğünün altını özellikle çiziyoruz. Çünkü partiye değil de, herhangi bir üye ya da üye topluluğuna, hatta partinin herhangi bir yerel örgütüne ve benzerine ait olan amaç ve faaliyet, partinin kapatılması için yeterli değildir. Kapatılan varlık parti olduğuna göre, kapatma sebebi de parti denen tüzel kişinin tümünü bağlamalıdır.

Anayasa, siyasi partileri demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak kabul etmiştir ve güvence altına almıştır. Parti kapatılırken, bu güvence partinin tümü için kaldırılmış olmaktadır. Dolayısıyla kapatma sebebinin partinin tümüyle ilgili bir kapsam ve yoğunlukta olması gerekir. Herhangi bir kişinin sözü ya da davranışı partinin bütünü açısından bir değer ifade etmeyeceği gibi, herhangi bir belge de tek başına yargıyı belirlemez. Ayrıca partinin çeşitli organ ya da belgeleri arasında çelişmeler bulunması halinde, partini bir bütün olarak incelenmesi, sağlıklı bir kararın gereğidir. Bu nedenle araştırılacak konu, bir açıklama ya da bir belgedeki bir görüşün aykırılığı değil, partinin bir tüm olarak aykırılığıdır. Nitekim Federal Alman Anayasa Mahkemesi, bir partinin anayasaca yasaklanmış bir amaç güttüğünün, o partinin siyasi üslubunun bütününden anlaşılacağını belirtmiştir (PERİNÇEK, 1985: 320).

SPK, konuyu yargı organına bırakmamış, yasaklanmış amacın partinin bütününe bağladığının saptanması açısından bazı kanuni şartlar belirlemiştir. Kanun, bir anlamda ispat araçlarını sınırlamıştır. Kanunun mantığına göre, yasaklanmış amaç ve faaliyeti gösteren deliller, öyle önem ve yoğunlukta olmalıdır ki, bundan parti sorumlu tutulabilsin.

Kanunun mantığının hukuki olduğunu belirtmiştik, ancak kanun koyucu anlayışını yeterince derinleştirmiş ve berraklaştırmış değildir. Öncelikle bir amaç faaliyet ayrımı yapılmalıydı. Çünkü yasaklama, nedeni, ya amaçta ya da faaliyette olacaktır. Amacın

yasadışı kabul edilmesi için, partiyi bağlayacak önemde, yani merkezi nitelikte bir organa kararı (aslında tüzük, program gibi temel belgelerde birer merkezi organ kararıdır) aranmalı, faaliyetin yasadışıluğu yargısına varmak için de, partinin bu tür faaliyete mihrak olması derecesinde bir yoğunluk şart koşulmalıydı. Kanun, aşağı yukarı böyle bir düzenleme yapmakla birlikte, karışıktır.

Kanunun amacı, yargının partinin bütünü üzerinde yapılacak bir değerlendirmeye dayanmasını güvence altına almaktır. Hatta Federal Almanya Anayasa Mahkemesi, yasaklanan amacın varlığında, bütünlüğünü bağlamasının ötesinde belli bir yoğunluk ve kesinlik dahi aramış, yasaklanmış amacın "aktif olarak savaşçı ve saldırgan bir tutumun" ifadesi olmasını şart koşturmuş (a.g.e., siyasi 320). Demek ki, belirli bir amacın varlığına işaret eden belirti ve ifadelerin bulunması yetmeyecek, bu amaç partinin genel tutum ve eylemiyle de doğrulanacaktır.

Öte yandan kapatmaya hükmetmek için amacın gerçekleşmiş olması gerekmez. Yasaklanmış amaç gerçekleştikten sonra, esasen çoğu zaman ilgili partiyi kapatmak imkanında kalkmış olacaktır.

SPK'nda 1999 tarihinde yapılan değişiklikten önce ise bir siyasi partinin faaliyetleri nedeniyle kapatılabilmesi için SPK iki şartın birlikte gerçekleşmesini zorunlu görmekte idi. Birinci şart, partinin SPK 78-82, 84-88 ve 97. maddeler hükümlerine aykırı fiillerin işlendiği bir mihrak haline geldiğinin sübuta ermesi gerekir (SPK mad.103/1) idi.

İkinci şart ise, yasak fiillerin yoğun bir biçimde işlenmesi, parti merkez ya da TBMM organlarınca üstü kapalı olarak yada açıkça benimsenmiş olmalıdır (mad.103/2). Görüldüğü gibi kanun, sadece faaliyetin yoğunluğu ile yetinmektedir. Mihrak olma durumunun gerçekleşmesi için partini gövdesi ile yönetimi arasında kanunsuz fiillerin işlenmesinde bir anlayış birliği oluşmuş bulunmalıdır (PERİNÇEK, 1985: 322; TANİLLİ, 1996: 246-247). Böyle bir kapatma sebebi 648 sayılı Kanun'da da (mad.112) vardı (Maddenin düzenlenişindeki hatalar ve eksiklikler için bkz. KUZU, 1986: 170-171; TEZİÇ, 1976: 163-164).

Bu maddenin yakın tarihteki yargıya intikal etmiş uygulaması ise, Halkın Emek Partisi ve Refah Partisi'nin kapatılmasına ilişkin açılan davalarda görülmüştür. Cumhuriyet Başsavcılığı, HEP'in "Kanunsuz faaliyetlere mihrak olduğu" iddiası ile kapatılması talepli dava açmış, bu davada Anayasa Mahkemesi HEP açısından 103. maddenin şartlarının gerçekleşip gerçekleşmediğini tartışmış ve şöyle demiştir⁷⁰.

"Cumhuriyet Başsavcılığı'nın, Kanun'un 103. maddesinin en önemli ögesi olan 101. maddenin (d) bendinin uygulanmasını" gözetemediği, eş anlatımla, parti üyelerinin Dördüncü Kısımda yer alan hükümlere aykırı eylem ve konuşmalarından dolayı "hüküm giyme" ile tebligatta bulunma ve buna karşın üyelikten çıkarma koşulunu aramadığı ve parti üyeleri hakkında açılmış ve devam etmekte olan kamu davalarının varlığını yeterli görerek davalı siyasi partinin kapatılmasını istediği görülmektedir. Anayasa Mahkemesi, "hüküm giyme" ve "ihtar" şartları yerine gelmediği için, Halkın Emek Partisi'nin "Kanunsuz siyasi faaliyetlere mihrak olmak " nedeni ile kapatılma istemini reddetmiştir⁷¹.

SPK 103. maddenin değişim seyri ile ilgili önemli bir hususu Refah Partisinin kapatılması hakkında açılan davada görmekteyiz. Anayasa Mahkemesi, Refah Partisi aleyhine açılan kapatma davasının görüşülmesi sırasında "davaya bakmakta olan mahkeme" sıfatıyla SPK'nun 103/2. maddesinin Anayasa'ya aykırı olduğu kanaatine vararak davayı bu aşamada bekletip, adı geçen maddeyi bu açıdan incelemiş ve iptaline karar vermiştir. 2820 sayılı SPK geçici madde 15/3 kapsamında bir kanun olmasına rağmen 103. maddenin 3. fıkrasının yargısal denetim konusu yapılabilmesi ise bu maddede daha sonra 28.03.1986 tarih ve 3270 sayılı kanunla değişiklik yapılmış olmasına dayanmaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararındaki temel gerekçesi ise şöyledir: TCK'nun 163. maddesinin kaldırılmış olması, parti üyelerinin parti yasaklarına aykırı eylemlerini büyük ölçüde suç konusu olmaktan çıkarmıştır. Bu durumda 103/2. maddenin uygulanma imkanı kalmamıştır. Her ne kadar, "Bu Kanunun dördüncü kısmında yazılı yasak filleri işleyenler, fiil daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde, altı aydan az olmamak üzere hapis cezası ile cezalandırılırlar." ifadelerine yer veren SPK'nun 117. maddesi, partilerin temelli kapatılmasına yol açacak eylemlerle ilgili

⁷⁰ AMK., E.1992/1, , K.1993/1, KT.14.7.1993, R.G. 18.8.1993-21672 s.197-198

⁷¹ AMK., E.1992/1, K.1993/1, KT.14.7.1993, R.G. 18.8.1993-21672 s.197-198.

genel bir yasak öngörmekteyse de Anayasa Mahkemesi'ne göre bu madde, ancak bir kapatma davasının sonuçlanmasından sonra uygulanabilecektir. Yani, SPK'nun 117. maddesi, TCK'nun 163. maddesinin kaldırılmasıyla doğan boşluğu dolduramaz. Dolayısıyla, 103. maddenin 2. fıkrasının atıfta bulunduğu prosedür, Anayasa'nın 69. maddesinin 6. fıkrasının uygulanmasını imkansız hale getirdiğinden, bu madde Anayasa'ya aykırıdır⁷².

4 - Seçime Katılmama Nedeniyle Kapatma

SPK'nun 105. maddesine göre, kuruldukları tarihten itibaren aralıksız iki dönem TBMM genel seçimlerine katılmayan siyasi partiye, ikinci genel seçimlerin yapıldığı tarihten itibaren bir ay içinde Cumhuriyet Başsavcılığı'nca kapanma kararı alması için yazılı tebligatta bulunulur. Bu yazının tebliğinden itibaren üç ay içinde kapanma kararı almaması üzerine Anayasa Mahkemesi'nce o parti kapatılır. Burada aklımıza hemen şu soru gelebilir: Acaba bir siyasi parti kendi iradesiyle değil de SPK'nun 36. maddesinde yer alan, seçime girebilmek için ülke genelinde illerin yarısı ve o illerdeki ilçelerin üçte birinde örgütlenmeyi öngören hükmü yerine getirmediğinden dolayı katılamamışsa yine SPK'nun 105. maddesi uygulanacak mıdır? Bu maddede "her ne olursa olsun seçime katılmamak" gibi bir ifade yer alsa da, bu maddenin gerekçesine bakıldığında, "kurulduğu tarihten itibaren, teşkilatını tamamlayıp iki dönem yani on yıl genel seçimlere katılmayan bir partinin, siyasi hayatta kalıp, faaliyet göstermesi"nin partilerden bekleneni veremeyeceğinden söz edildiğinden gerekli teşkilatı kuramayan partilerinde kapatılması gerekeceği söylenebilir (TURHAN, 1997: 383). Maddede sözü geçen iki dönemden, Anayasa'nın 77. maddesindeki "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçimleri beş yılda bir yapılır" ifadesi gereği on yıllık süreyi anlamak gerekecektir. Şayet on yıllık süre dolmuşsa ve bu süre içinde en az genel seçim olmuşsa, son seçimden sonra bir ay sonra seçimlere katılmayan partiye Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nca yazı yazılarak kendi kendini kapatması istenebilir. Bu hüküm de kapatma sebeplerinin Anayasa'da sınırlı bir şekilde belirlenmiş olması sebebiyle, Anayasa'ya aykırıdır ve yürürlükten kaldırılması gerekmektedir. Diriliş Partisi bu gerekçe ile kapatılmıştır⁷³.

⁷² AMK., E.1998/2, K.1998/1, KT. 09.01.1998.; RG, 22.02.1998-23266, s.22-27 vd.

⁷³ AMK, E.1996/2, K.1997/2, KT.18.02.1998; AMKD, Sy.33, C.2, s.727.

Böyle bir kapatma yolu 648 sayılı kanunda yoktu. Bu açıdan 2820 sayılı Kanun, siyasi partilere karşı daha kısıtlayıcı davranmıştır.

5 - Diğer Sebeplerle Dava Açılması (Parti Yasakları Dışında Kalan Emredici Hükümleri Anayasa Mahkemesi'nin İhtarına Rağmen Düzeltmemek)

SPK'nun 104. maddesi, siyasi partiler bakımından emredici nitelikte bulunan hükümler ister SPK'nun 101. maddesi dışında bulunsun ve ister başka kanunlarda yer alsınlar, bu durumda Cumhuriyet Başsavcısı, aykırılığın giderilmesi için ilgili siyasi partiye ihtar verilmesi istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne baş vuracak ve Anayasa Mahkemesi ihtar kararı verirse bu kararın o siyasi partiye tebliği tarihinden itibaren 6 ay içinde giderilmezse Cumhuriyet Başsavcısı tarafından re'sen kapatma davası açılacaktır.

Anayasa Mahkemesi'nin ihtarında bulunmasıyla başlayan bir kapatma davası sürecinin öngörülmesi ilerde kapatma istemini karara bağlayacak olan mahkemenin ihtarı uygun görmeye oyunu açıkladığı noktasından eleştirilebilir.

Geçmişte 1961 Anayasası döneminde Türkiye İşçi Çiftçi Partisi ve İleri Ülkü Partisi, Anayasa Mahkemesi'nin ihtarına rağmen aykırılıkları altı ay içinde gidermedikleri için kapatılmışlardır⁷⁴.

Parti kapatmada tek yetkili makam Anayasa Mahkemesi'dir. Ancak Anayasa Mahkemesi kendiliğinden harekete geçemez. Siyasi partilerin kapatılması için dava açmak yetkisi de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na verilmiştir (SPK.mad.98 ve 100).

Bu konuda ya Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı re'sen harekete geçecek veya Bakanlar Kurulu kararı üzerine Adalet Bakanı'nın istemi ile harekete geçecektir (mad.100).

Her siyasi parti böyle bir hakka sahip midir? Her siyasi partinin böyle bir hakkı bulunmamaktadır. Kanuna göre, bir siyasi partinin bu istemde bulunabilmesi için,

⁷⁴ Türkiye İşçi-Çiftçi Partisi'nin kapatılması hakkında bkz. AMK.,E.1968/31,K.1968/44, KT.15.10.1968, AMKD. Sy.6, s.276-278; R.G.30.12.1968-13088; Türkiye İleri Ülkü Partisi'nin kapatılması hakkında bkz. AMK., E.1971/2 , K.1971/2, KT. 24.6.1971, AMKD, Sy.9, s.71-80; R.G 6.1.1972- 14064.

öncelikle son genel seçimlere katılmış olması, TBMM de grubu bulunması, ilk büyük Kongresini yapmış olması, bu kararın MKYK' nun üye tam sayısının salt çoğunluğu ile alınmış olması ve istemin parti adına genel başkanı tarafından yazılı olarak C. Başsavcılığı'na iletilmesi gerekmektedir (mad.100/2).

Cumhuriyet Başsavcılığı, Adalet Bakanlığı'nın veya bir siyasi partinin istemi üzerine mutlaka kapatma davası açmak zorunda mıdır? Kanun, Cumhuriyet Başsavcılığı'na böyle bir zorunluluk yüklememektedir (mad.100/3). Cumhuriyet Başsavcılığı, yeterli delil bulunmadığı gerekçesiyle bu istemi reddedebilecektir. Ancak, Adalet Bakanlığı'nın ve siyasi partinin bu red kararına karşı otuz gün içinde Siyasi Partilerle İlgili Yasakları İnceleme Kurulu'na yazı ile itirazda bulunmakta hakları bulunmaktadır (mad.100/4). İşte bu itiraz Kurul tarafından haklı görülürse, Cumhuriyet Başsavcılığı'nın Anayasa Mahkemesi'nde dava açma mecburiyeti doğar (mad.100/5).

Burada önemli bir noktaya dikkat çekmekte yarar vardır: Gerek Adalet Bakanlığı ve gerekse, Kanunda özellikleri belirtilen siyasi partiler, seçim dönemlerinde bu haklarını kullanamazlar. Milletvekili genel seçimi ile, bu seçimin yenilenmesine veya veya milletvekili ara seçimlerine dair verilen kararın Resmi Gazete' de yayımlandığı tarihten başlayarak oy verme gününün ertesi gününe kadar geçecek süre içinde, kapatma davasının münhasıran Cumhuriyet Başsavcılığı açabilecektir (mad.100/son).

Anayasa Mahkemesi incelemesini dosya üzerinde yapacak, gerekli görülürse sözlü açıklamalarını dinlemek üzere, ilgilileri ve konu hakkında bilgisi olanları çağıracaktır (mad.98).

6-Genel Değerlendirme

2820 sayılı SPK'nun en büyük eksikliği, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasi partileri düzenlediği halde, siyasi partilerin kapatıldığı bir dönemde ve siyasi partilerin görüşlerine başvurulmaksızın hazırlanmış olmasıdır. Halbuki, 648

sayılı eski SPK, usulüne uygun genel seçimler sonucu teşekkül etmiş bir mecliste, siyasi partiler arası uyum ile kanunlaşmıştır⁷⁵.

SPK'nun Anayasa'ya aykırı hükümleri karşısında, Anayasa Mahkemesi'ne gidiş yollarının da 1982 Anayasası'nın geçici 15. maddesi nedeni ile kapalı bulunması, adeta bu Kanunu Anayasa gücüne çıkarmıştır.

SPK ile siyasi partilerin hukuki rejimi konusunda da kısaca şöyle bir değerlendirme yapılabilir.

-SPK'nun, 12 Eylül 1980 öncesi Türkiye'nin karşılaştığı bunalımın baş sorumluları arasında görülen siyasi partilere karşı aşırı müdahaleci ve kuşkucu bir bakışla hazırlandığı, yasanın her maddesinde kendini hissettirmektedir.

-SPK. Anayasa'da yer almayan yeni yasaklamalar getirmiştir. Siyasi partiler; Anayasa'nın başlangıç kısmındaki ve 2. maddesindeki esaslara (mad.78/a), devrim kanunlarına (mad.84), Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer almasına (mad.89), Anayasa ve SPK hükümlerine (mad.90) karşı faaliyette bulunamazlar; dil farkına dayalı azınlıklar olduğunu ileri süremezler (mad.81), bir başka siyasi partiyi destekleyemezler (mad.90/2). MGK tarafından feshedilen partilerin⁷⁶ ad ve simgelerini benimseyemezler, bazı adları alamazlar (mad.96). SPK'nda 1999 yılında yapılan değişiklikle yukarda sayılan maddelerden bazıları değişikliğe uğramış bazıları da yürürlükten kaldırılmıştır.

SPK ile getirilen ve yukarda kısaca sıralanan bu yasakların çoğu, çoğulcu demokrasinin temel ilkeleri ile de bağdaşır durumda değildir. Örneğin Anayasa'nın Başlangıç kısmındaki "Hiçbir düşünce ve mülahazanın Türk milli menfaatlerinin (...) karşısında korunma göremeyeceği" biçimde yer alan ifadeler⁷⁷ her türlü baskı için uygun ifadelerdir (Aynı görüşte TANÖR, 1991: 169). "Başka partileri destekleme yasağı",

⁷⁵ 648 sayılı Kanunun TBMM de geçirdiği seyir ve kanun tasarısı üzerinde siyasi partiler arasında imzalanan protokoller ile ilgili bkz. ABADAN, 1965 vd.

⁷⁶ SPK 'nun 96. maddesi 19.6.1992 tarih ve 9821 sayılı Kanun ile değişikliğe uğramış ve MGK tarafından 16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı siyasi partilerin Feshine Dair Kanun gereğince kapatılmış bulunan siyasi partiler ile Anayasa Mahkemesi dışında başka kapatılmış bulunan siyasi partiler bu madde kapsamı dışında çıkarılmıştır.

bugün bütün demokratik ülkelerde doğal karşılanan "seçim ittifaklarını" engellemektedir. Siyasi partiler, bu anti-demokratik yasağa dolanmak zorunda bırakılarak kanun tarafından iki yüzlülüğe itilmektedirler⁷⁸.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içindeki mevcut statüsüne karşı çıkmanın "laiklik ilkesi" ne karşı çıkmakla hiç bir ilgisi bulunamaz. Bu hükümlere karşı çıkma yasağı bunları "değişmez hüküm" siyasi partileri de bunların basit birer uygulayıcısı durumuna getirir (TANÖR, 1991: 169).

MGK tarafından feshedilen partilerin ad ve sembollerinin kullanılamaması, olağanüstü dönemin, normal demokratik ortamda da devamı anlamını taşıyacağı bir yana, Anayasa Mahkemesi'nce verilebilecek kapatma kararının sonuçları ile, askeri bir rejimin verdiği "fesih" kararının bir tutulması anlamını da taşır ki, bunun demokratik bir düşünce ile izahı mümkün değildir. SPK'nun siyasi parti faaliyetleri için en tehlikeli bölümü, kapatma nedeni olabilecek ve olmayacak yasakları bir arada düzenleyen Dördüncü Kısımıdır. Bu bölümle, SPK, Anayasa'da yer almayan yeni kapatma sebepleri ihdas etmiş bulunmaktadır. Bunun dışında, C.Başsavcılığı'nın isteklerine uyulmaması ya da cevap verilmemesi (mad.102), parti yasakları dışında SPK'nda ve başka yasalarda yer alan "emredici hükümlere uyulmaması" (mad.104) dahi kapatma sebepleri arasında yer almaktadır.

Keza Cumhuriyet Başsavcılığı'na, partinin üst ve merkez organları dışında kalan kurullarının ya da üyelerinin parti yasaklarına giren eylemleri nedeni ile işten el çektirilmelerini, bu talebin otuz gün içinde yerine getirilmemesi halinde kapatma davası açma yetkisi veren SPK 102/2 maddesi de Anayasa'yı aşan bir maddedir.

Yeni SPK, getirdiği bu yasaklamalarla, "geniş halk kesimlerinin siyasette yabancılaşmalarına ve siyasetten uzaklaşmalarına neden olmuştur"⁷⁹ yargısına hak vermektedir.

---

⁷⁷ Bkz. Anayasa Başlangıç kısmı 5 inci paragraf.

⁷⁸ 20 Ekim 1991 genel seçimlerinde RP-MÇP-IDP ittifakı ve SHP-HEP ittifakı, 1995 seçimlerinde ise ANAP ve BBP ittifakı bunun en yakın örnekleridir.

⁷⁹ Kaboğlu, bu olayı tanımlarken, "siyasete ilgisizleşme", ya da "siyasetten uzaklaşma" anlamında bir "depolitizasyon" dan değil, doğrudan doğruya "kitleleri siyasal yaşama katılmaktan alıkoyma" ve

Cumhuriyet Başsavcılığı'nın, partinin denetimi ve faaliyetinin takibi ile ilgili belgelerinin verilmesi isteğinin yerine getirilmemesi veya cevap verilmemesi (mad.102), Siyasi Partiler Kanunu'nun parti yasakları ile ilgili hükümleri dışında kalan emredici hükümleri ve başka kanunlardaki siyasi partilerle ilgili emredici hükümlere aykırılığın süresi içinde giderilmemesi (mad. 104) kapatma nedeni olabilmektedir.

Siyasi partilerin örgütlenme ve faaliyet özgürlüğü Anayasa'da belirli kapatma nedenleri gösterilerek güvence altına alınmıştır. Fakat 2820 sayılı SPK'na baktığımızda. 1982 Anayasası'nın kapatma nedeni olarak saymadığı yasaklamaların da, bu kanun tarafından yaptırıma bağlandığını görmekteyiz. Anayasa'ya göre özgürlüklerin esas, sınırlamaların ise istisna olması gerekmektedir ve bu istisnalar Anayasa'da. yasa koyucunun yeni kapatma nedenleri getirmesini önlemek için tek tek belirtilerek sınırlandırılmıştır. Durum böyleyken, 2820 sayılı SPK, siyasi partilerin yasaklanması konusunda ilgili Anayasa hükümlerinin yorumunu aşan, ortadan kaldıran düzenlemeler getirmiştir (TANILLI, 1996: 238; TEZİÇ, 1976: 135).

SPK'nun siyasi partilerin kapatılma nedenlerine ilişkin koyduğu bazı kuralların, Anayasadaki genel düzenlemeye uygunluğu 1961 Anayasası döneminde de tartışma konusuydu. Anayasa Mahkemesi, Türkiye İşçi Partisi ve Türkiye Emekçi Partisi'nin kapatılması istemiyle açılan davalarda, davalı partilerin SPK' nun azınlık yaratılmasının önlenmesi" kenar başlıklı 89. maddesinin 1961 Anayasası'nın 57. maddesinde yer verilmeyen bir kapatma nedeni ortaya koyduğu gerekçesiyle Anayasa'ya aykırı düştüğü yolundaki iddiaları yerinde görmemiştir. Anayasa Mahkemesi, Türkiye İşçi Partisi'nin kapatılması ile ilgili davada vermiş olduğu 1971/3 karar sayılı kararında; ".....Siyasal parti kapatma nedenlerinin yasa ile düzenlenmesi ödevi yasa koyucuya doğrudan doğruya yükletilmiş değildir. Ancak Anayasa'nın 5. ve 64. maddelerine dayanan yetkisine göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu konuda da Anayasaya aykırı olmayan kurallar koymasında hukuki engel yoktur; demek ki Yasama Meclisleri, 57. maddenin birinci fıkrasında çizilen sınırlar içinde kalarak orada belirtilen ilkelerin doğrultusunda siyasal partilerin kapatılma nedenlerine ilişkin bir takım kurallar

---

"siyasetten uzaklaştırma" anlamında bir "depolitizasyon" tabirini kullanmaktadır. Bkz. KABOĞLU, 1989: 240; Aynı görüşte TANÖR, 1991: 171.

koyabilirler." demektedir⁸⁰. Türkiye Emekçi Partisi'nin kapatılması istemi ile açılan davada verdiği 1980/1 karar sayılı kararında da aynı görüşü savunmaya devam etmiştir⁸¹; "Önemli olan bu yasal düzenlemenin, Anayasa'nın 57/1 maddesinde çizilen sınırlar içinde kalması ve orada belirtilen ilkelerin doğrultusunda olmasıdır. Bu bölümden, davalı Siyasal Partinin, sırf Anayasanın bu konuda ayrıntılı bir yasal düzenlemeyi açıkça buyurmaması nedeniyle Siyasi Partiler Yasasının 89. maddesinin Anayasa'ya aykırı düştüğü savı yerinde değildir."

1982 Anayasası döneminde de, 22.4.1983 günlü 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun kapatma nedeni içeren 78 ve 87. maddelerinin Anayasa'ya aykırılığı iddia edilmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi Sosyalist Partinin kapatılmasına karar verdiği 1992/1 karar sayılı kararında; Anayasanın geçici 15. maddesine göre, 12 Eylül 1980'den ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Başkanlık Divanı'nı oluşturuluncaya kadar geçen süre içinde çıkarılacak kanunların, Anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyeceğinden, bu ara dönemde çıkarılan 22.4.1983 günlü 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 78 ve 81. maddelerinin Anayasaya aykırılığı iddiasında bulunulamayacağına karar vermiştir⁸².

Söz konusu bu kararında Anayasa Mahkemesi'ne göre; "geçici maddelerin geçerli uygulama süreleri ile değil, geçici olarak düzenledikleri hukuksal ilişki ve kurumlarla kendisi ve bağlı olduğu temel metinlerin içerikleri ve anlamları ile değerlendirilir. Geçici maddelerin taşıdıkları hukuksal değer, diğer maddelerden farklı değildir. Hatta temel düzenlemeden ayrık hükümler getirmesi yönünden uygulama önceliğine ve etkinliğine sahiptir". Yine Mahkemeye göre; "geçici 15. madde, salt Anayasa'ya aykırı hükümlerin sığınabileceği bir yer olmayıp 1961 Anayasası'nın geçici 4. maddesindeki gibi bir koruma düzenlemesidir. Söz konusu geçici maddenin kapsamında olan ve böylece Anayasal koruma altında bulunan yasa hükümlerinin Anayasa Mahkemesi'nce ihmal edilmesinden de söz edilemez".

Bu durumdaki hükümlerin ancak Anayasa'nın temel ilkelerine ve bu ilkelere egemen

⁸⁰ AMK. E., 1971/3 K 1971/3 KT. 20.7.1971 AMKD. Sy.9, s.106-107.

⁸¹ AMK. E. 1979/1 K. 1980/1 KT. 8.5.7980 AMKD. Sy. 18, s.28.

⁸² AMK. E. 1991/2 K.1992/1 KT. 10.7.1992. RG 25 Ekim 1992, Sy.21386, s.62-63.

olan hukukun ana kurallarına olabildiğince uygun düşecek biçimde yorumlanması düşünülmelidir⁸³. Anılan kararda yer alan karşı oy yazılarında; Anayasa'nın hukuk devleti ilkesine yer verdiği 2. maddesi, Anayasa'nın üstünlüğü ilkesine yer verdiği 11. maddesi ve Anayasanın yürürlüğe girmesi ile ilgili 177/e maddesi gereği geçici 15. maddenin getirdiği Anayasal denetim yasağının TBMM Başkanlık Divanı'nın oluşturduğu 6.12.1983 dönemiyle sınırlı olması ve bu nedenle 22.4.1983 günlü 2820 sayılı SPK'nun 78 ve 81. maddelerinin Anayasa'ya aykırılık iddiasının incelenmesi, Anayasa'ya aykırı bulunması durumunda iptal yada ihmal edilmesi gerektiği belirtilmiştir⁸⁴. SPK mad. 78 ve 81'de yer alan parti yasaklarının içerik yönünden değerlendirilmesi ileride yapılacaktır.

Siyasi partiler ile ilgili yasaklar, 1982 Anayasası'nın 68 ve 69. maddesinde, ve 2820 sayılı SPK'nun dördüncü, kısmında düzenlenmiştir. Dördüncü kısımdaki yasaklara aykırılık halinde partilerin Anayasa Mahkemesi, siyasi parti kapatma davalarında, kapatma nedenlerini, yalnızca Anayasa ve SPK'ndaki parti yasaklarına ilişkin hükümlerle sınırlı tutmamış, Anayasa'nın herhangi bir hükmünü yasaklama nedeni olarak kullanabilmiştir. Anayasa Mahkemesi, parti kapatma davalarında, Anayasa kuralları gerek Devlet organlarını, gerekse bütün kişileri bağlayan temel kuralları oldukları için, birer tüzel kişi olan partilerin de bu kurallara bağlı tutulması gerekir." düşüncesi ile, Anayasa metni ve başlangıcından çıkardığı ilkeleri, "partilerin çerçevesi Anayasal düzen teorisini" kurmada kullanmış ve partilerin uyacakları esasları düzenleyen pozitif kurallardan çok daha geniş bir yasaklama rejimi getirmiştir (ÇAĞLAR, 1989: 239).

V-SİYASİ PARTİLERİN KAPATILMASI USULÜ VE KAPATMA KARARI

A- Kapatma Davası Açılma Usulü İle İlgili Düzenlemeler

Siyasi partilerin kapatılma usulüne ilişkin hukuki düzenlemeler, başta Anayasa olmak üzere, Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu Hakkında Kanun ve Siyasi Partiler Kanunu'nda yer almaktadır.

⁸³ Anayasa Mahkemesi, daha önceki parti kapatma davalarında geçici 15. maddeyi aynı yönde yorumlamıştır. Bkz. AMK. E. 1984/1 K. 1984/1, KT. 28.9.1984 , AMKD.Sy.20. s503-504.-AMK. E. 1990/1 KT. 16.7.1991 RG. 28 OCAK 1992, Sy .21125, s.56-57.

⁸⁴ AMK. E. 1991/2 K. 1992/1 KT.10.7.1992 RG. 25 Ekim 1992 Sy.21386, s.100-102, 108-110.

1-Anayasa'ya Göre

Siyasi partiler arz ettikleri önemin tabii bir sonucu olarak, bir dernek gibi Sulh Hukuk Mahkemesi tarafından değil, önemli kararları vermeye yetkili en yüksek mahkeme olan Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılacaktır. Anayasa'nın 69. maddesinin dördüncü fıkrasına göre siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesi'nce kesin olarak karara bağlanır. Yine Anayasa'nın 149. maddesinin son fıkrasına göre Anayasa Mahkemesi siyasi parti kapatma davalarında Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu uygulayacak, ancak dosya üzerinde inceleme yaparak davayı karara bağlayacaktır.

2-Anayasa Mahkemesi Kanunu'na Göre

2949 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un "siyasi partilerin kapatılmaları" başlığını taşıyan 33. maddesi de Anayasa'daki hükme paralel bir hüküm getirmektedir.

3-Siyasi Partiler Kanunu'na Göre

2820 sayılı SPK'nun 98. maddesinin birinci fıkrası da aynı şekilde Anayasa hükmüne paralel olarak; siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı veya Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı vekilinin açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesi'nce karara bağlanır hükmünü taşımaktadır.

B- Kapatma Davası Açılmasında Yetkili Merciler ve Görevleri

1-Yetkili Organ

Anayasa'nın 69. maddesinin dördüncü fıkrasına göre siyasi partileri kapatma yetkisi Anayasa Mahkemesi'ne aittir. Bu husus yukarıda belirttiğimiz gibi 2949 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun ve Siyasi Partiler Kanunu'nda da ifade edilmiştir. Bu yetkini yargı organı tarafından kullanılması tartışılmış ve bu yetkinin, kamu düzenini ve güvenin tehlikelerden korumak üzere yürütme organına bırakılması gerektiği noktasında fikirler de ileri sürülmüştür. Ancak, genellikle siyasi partilerin temsilcilerinden meydana gelen bir yürütme organına siyasi

partileri kapatma yetkisi vermenin kurda kuzuyu teslim etmekten farklı olmadığı da ifade edilmektedir (TİKVEŞ, 1975: 163).

2-Dava Açma Yetkisi

Anayasa'nın 69. maddesinin dördüncü fıkrası ve SPK'nun 98. maddesinin birinci fıkrası gereği siyasi parti kapatma davası açma yetkisi Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nındır. Hukumuzdaki bu düzenleme yerindedir. Zira, kapatma davası açma yetkisi yasama organına veya yürütme organına tanınmış olsaydı, iktidar partisinin baskısı ile Anayasa Mahkemesi'nde dava açılabilir veya açılmayacaktı. Bu husus özellikle davanın açılması halinde Anayasa Mahkemesi'nin partiler üstündeki kontrolünü işlemez bir hale getirecekti. Zira, kapatma davası hususunda Anayasa Mahkemesi'ne re'sen harekete geçme yetkisi tanınmamıştır ve genel hukuk prensipleri gereğince böyle bir yetki Anayasa Mahkemesi'ne tanınmaz (TİKVEŞ, 1974: 172).

a -İdari Mercilerin, Savcıların Ve Mahkemelerin Görevi

SPK'nun 106. maddesine göre, SPK'nun 101, 103 ve 104. maddelerinde belirtilen fiil ve haller hakkında bilgi edinen idari merciler bu bilgileri mahalli Cumhuriyet savcılığına derhal ve yazı ile bildirmek zorundadırlar. Mahkemeler de aynı şekilde bu tür fiil ve hareketleri öğrendikleri zaman derhal durumu mahalli Cumhuriyet savcılığına yazı ile bildirirler. Cumhuriyet savcılıkları, bu bilgileri hemen Adalet Bakanlığı'na ve belgelerine birlikte Cumhuriyet savcılığına yazı ile bildirirler. Bu hükümle, siyasi partilerle ilgili yasaklara aykırılığı duyan resmi makam ve mercülerin bu aykırılıkları görevli makamlara bildirmesi ile Siyasi Partiler Kanunu hükümlerinin aksamadan uygulanması sağlanmak istenmiştir.

b- Siyasi Partilerle İlgili Yasakları İnceleme Kurulu'nun Görevi

Siyasi partilerle ilgili yasakları inceleme kurulu başlığını taşıyan SPK'nun 99. maddesi, siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin isteklerin, Cumhuriyet Başsavcılığı'nca reddi halinde yapılan itirazların incelenmesi için Siyasi Partilerle İlgili Yasakları İnceleme Kurulu'nu öngörmektedir. Yine, SPK'nun 100. maddesine göre siyasi partilerin kapatılması için Bakanlar Kurulu'nun kararı üzerine Adalet Bakanı'nın veya bir siyasi partinin talebi, Cumhuriyet Başsavcılığı'nca yeterli delil bulunmadığı gerekçesiyle red

edilirse, talep sahipleri bu red kararının kendilerine tebliği tarihinden itibaren otuz gün içinde SPK'nun 99. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen şekilde kurulmuş olan Siyasi Partilerle İlgili Yasakları İnceleme Kurulu'na itirazda bulunabilirler. Kurul itirazı ivedilikle en geç otuz gün içinde inceler; itirazı haklı görmezse dava açılmaz. Şayet haklı görürse Cumhuriyet Başsavcılığı Anayasa Mahkemesi'ne dava açmakla yükümlü olacaktır.

c- Davanın Açılması

SPK'nun 98. maddesine göre siyasi partilerin kapatılması davalarında savcılık görevi Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından yerine getirilir. Cumhuriyet Başsavcılığı iddianamesine esas teşkil edecek olayların araştırılması ve soruşturulmasında ve davanın açılması ve yürütülmesinde Cumhuriyet Savcısına ve sorgu hakimlerine tanınan bütün yetkilere sahiptir. Ancak, 3206 sayılı kanun ile sorgu hakimliği kaldırılmış olmakla birlikte Anayasa'nın ve kanunların sadece hakimler tarafından kullanılabilceğini belirttiği yetkiler bunun dışındadır. Yine, aynı maddeye göre, Cumhuriyet Başsavcısı soruşturmayı Cumhuriyet Başsavcı vekili veya yardımcıları eliyle de yürütülebilir (SPK mad.98/6). Siyasi partilerin kapatılması davalarında savcılık görevi yerine getiren Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı ya re'sen (kendiliğinden) ya da istem üzerine dava açacaktır.

aa- C. Başsavcılığı'nın Re'sen (Kendiliğinden) Dava Açması

SPK'nun 100. maddesine göre, Cumhuriyet Başsavcılığı SPK'nun dördüncü kısmında yer alan maddeler hükümlerine aykırı amaç gütmesi veya faaliyette bulunulması sebebiyle ilgili partinin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'ne re'sen dava açabilir.

Bir siyasi partinin yasak eylemlere odak olması başlığını taşıyan SPK'nun 103. maddesinde belirtildiği gibi, bir siyasi partinin Anayasa'nın 68. maddesinin 4. fıkrası hükmüne aykırı eylemlerin odak halini oluşturması halinde kapatma davası Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından açılabilir.

Yine, siyasi partilerin denetimi ve faaliyetlerinin takibi sırasında Cumhuriyet Başsavcılığı'nın istediği bilgi ve belgelerin SPK'nun 102. maddesinde belirtilen süre ve

tebliğlere rağmen yerine getirilmemesi halinde Cumhuriyet Başsavcılığı re'sen Anayasa Mahkemesi'nde kapatma davası açabilir.

SPK'nun 104. maddesine göre ise, bir siyasi parti Siyasi Partiler Kanunu'nun 101. maddesi dışında kalan emredici hükümleriyle diğer kanunların siyasi partilerle ilgili emredici hükümlerine aykırı davranması halinde Cumhuriyet Başsavcılığı o parti aleyhine kapatılması için Anayasa Mahkemesi'ne re'sen yazı ile başvurur. Anayasa Mahkemesi söz konusu hükümlere aykırılık görürse; aykırılığın giderilmesini ihtar kararıyla partiye bildirir. Siyasi partinin genel başkanlığına yazı ile bildirilen bu kararın tebliği tarihinden itibaren altı ay içinde bu aykırılık giderilmezse Cumhuriyet Başsavcılığı Anayasa Mahkemesi'ne bu siyasi partinin kapatılması için re'sen dava açabilecektir.

Ayrıca, SPK'nun 105. maddesine göre, kuruldukları tarihten itibaren iki dönem TBMM genel seçimlerine katılmayan siyasi partiye, ikinci genel seçimin yapıldığı tarihten itibaren bir ay içinde Cumhuriyet Başsavcılığı'nca kapanma kararı alınması için yazılı tebliğatta bulunulur. Bu yazını tebliği tarihinden itibaren üç ay içinde kapanma kararı alınmazsa Cumhuriyet Başsavcılığı re'sen dava açar ve Anayasa Mahkemesi kararıyla o parti kapatılır.

bb- C. Başsavcısı'nın İstem Üzerine Dava Açması

aaa- Adalet Bakanlığı'nın İstemi Üzerine

SPK'nun 100. maddesine göre, Cumhuriyet Başsavcılığı Bakanlar Kurulu kararı üzerine Adalet Bakanlığının istemi ile partinin kapatılması için dava açabilir.

bbb- Bir Siyasi Partinin İstemi Üzerine

Bir siyasi partinin istemi üzerine Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından kapatma davası açılabilmesi için; SPK'nun 100. maddesi gereğince, bu partinin son milletvekili genel seçimlerine katılmış olması, TBMM'de grubu bulunması, ilk büyük kongresini yapmış olması, partinin merkez karar ve yönetim kurulunun üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyu ile dava açılmasının istenmesi yolunda karar alınmış bulunması ve

istemin parti adına genel başkan tarafından Cumhuriyet Başsavcılığı'na yazılı olarak bildirilmesi gerekmektedir.

Adalet Bakanı'nın ya da bir siyasi partinin istemi üzerine kapatma davası açmaya ilişkin hükümler, milletvekili genel seçimiyle bu seçimin yenilenmesine veya milletvekili ara seçimlerine dair verilen kararın resmi gazetede yayınlandığı tarihten oy verme gününün ertesine kadar uygulanmaz. (SPK mad.100). Bu hükmün gerekçesinde, bu hakların seçimlerde engelleme amacıyla kullanılmasın önlemek için kullanma süresinin sınırlı tutulduğu belirtilmiş ve böylece seçim mücadelesinin sınırlı havası içinde gayri ciddi kapatma istemlerinin önüne geçilebileceği ifade edilmiştir (a.g.e., s. 171). Uygulamada bu yöntemle açılmış bir davaya rastlanmamıştır.

B-YARGILAMA USULÜ

2949 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun'un 33. maddesine göre, Anayasa Mahkemesi kapatma davalarında Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümlerini uygulayarak dosya üzerinden inceleme yapacaktır. Gerekli gördüğü hallerde ilgilileri ve bilgisi olanları çağırıp dinleyebilecektir

Ayrıca 1995 Anayasa değişikliğiyle Anayasa'nın 149. maddesine eklenen hükme göre parti kapatma davalarında Anayasa Mahkemesi, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'ndan sonra, kapatılması istenen siyasi partinin genel başkanlığının veya tayin edeceği bir vekilin savunmasını dinler.

Kapatma davalarının duruşmasız görülmesinin, Anayasa'nın 149 ve 141. maddelerine ve CMUK'na aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Ancak Anayasa Mahkemesi, 1984/14 kara sayılı kararı ile MGK döneminde çıkarılan kanunların anayasaya aykırılığı iddia edilemeyeceği (Anayasa, geçici 15. madde, son fıkra), gerekçesiyle bu istemi reddemiştir⁸⁵.

---

⁸⁵ AMK., E.1983/4, KT.13.11.1983, AMKD., Sy.20, s.412.

Hemen şunu belirtelim ki Perinçek'in de ifade ettiği üzere, duruşma yapılması konunun aydınlanması ve daha sağlıklı sonuçlara ulaşılması açısından ihtiyaca daha uygun olacaktır (PERİNÇEK, 1985: 334).

C- KAPATMA KARARININ ÖZELLİKLERİ VE SONUÇLARI

1- Anayasa Güvencesinin Sonu

Siyasi partinin kapatılması, kuruluşla birlikte başlayan anayasal güvence ve korumayı sona erdirmekte ve böylece partinin hukuki varlığı ile birlikte temel haklar güvencesi de ortadan kalkmaktadır (a.g.e., s.334).

2- Kapatma Kararının Yenilik Doğurucu Niteliği

Anayasa Mahkemesi'nin bir partiyi kapatma kararı, bildirici değil, yenilik doğurucu bir hüküm niteliğindedir. Anayasa Mahkemesi, yasaklama kararı ile daha önce varolan bir yasadışılığı bildirmiş ve ilan etmiş olmuyor. Zira, hükmün verilmesine kadar siyasi parti yasal olmakla birlikte, hükümle yeni bir durum doğmakta ve parti yasadışına düşmektedir. Bu sebeple, herhangi bir merciin canı istediği gibi bir tutum belirleme özgürlüğü yoktur.

Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararlarının geriye yürümeyeceğine hükmeden Anayasa'nın 153. maddesinin beşinci fıkrası, aslında bu kararların yenilik doğurucu olduğunu da kabul etmiş bulunmaktadır. Aynı husus, parti kapatma kararları için de geçerlidir.

3- Kapatma Kararının Kesinliği ve Bağlayıcılığı

Anayasanın 153. maddesinin ilk ve son fıkralarına göre Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararlar kesindir ve bu kararlar Resmi Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar. Benzer bir hüküm SPK'nun 98. maddesinin ikinci fıkrasında da yer almaktadır.

Kapatma kararının yürütme organı açısından bağlayıcılığı hükmün yerine getirilmesi yönündendir. Böylece kapatmanın kararının idareye yüklediği görevler yapılacak ve kapatılan partinin malları hazineye geçirilecektir.

Yargı organı açısından bağlayıcılık, kararın içeriği yönündendir. Anayasa Mahkemesi'nin gerek hukuk uygulaması, gerekse kararda saptadığı olgular mahkemeleri bağlayacaktır. Örneğin Anayasa Mahkemesi'nin yasadışı bulmadığı bir amacı, ceza mahkemesi yasadışı kabul edemeyecektir. Mahkemeler, Anayasa Mahkemesi ile çözüme bağlanan bir davada, Anayasa Mahkemesi'nin saptadığı aykırılıklarla sınırlıdır; bir ceza Mahkemesi Anayasa Mahkemesi'nin belirlediği dışında aykırılıklar saptayamayacaktır.

4-Kapatılan Partinin Malları

SPK'nun 107. maddesine göre, Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılan siyasi partinin bütün malları Hazine'ye geçecektir.

5-Kapatılmış Parti Mensuplarının Hukuki Durumları Ve Kurucuları Dahil Üyelerinin Kaybettikleri Siyasi Haklar

Siyasi partilerin önemi ve bu statüye tanınan hukuki sonuçlar bakımından kapatılan siyasi partiye mensup milletvekillerinin bu sıfatlarını kaybedip etmeyecekleri önemli bir sorun oluşturmaktadır.

Sorun şurdan kaynaklanmaktadır: Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan siyasi partiye mensup milletvekillerinin milletvekilliklerinin kendiliğinden sona erip ermeyeceğidir, şayet sona ererse bu durumun temsili sistemin ilkelerine uygun düşüp düşmeyeceğidir?

Bu sorunun cevabı 1961 ve 1982 Anayasaları'ndaki ilgili düzenlemelerde farklılık arz etmektedir.

1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kapatma kararları, partinin kapatıldığını hükme bağlamakla yetinmiştir⁸⁶. Bunun dışında verilen kararlarda hiçbir açıklık yoktur. Açıklık olmamasına rağmen, 1961 Anayasası'nın 76. maddesindeki "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler", hükmüne dayanılarak ve bu maddede geçmemekle beraber, partili TBMM üyeleri, mensubu buldukları partiyi değil, Milleti temsil ederler anlayışıyla, kapatılan partinin TBMM üyelerinin bu sıfatlarını kaybetmeyecekleri sonucuna varılmıştır (TİKVEŞ, 1974: 181).

1982 Anayasası'nın 84. maddesinde "üyeliğin düşmesi" başlığı altında düzenlenen maddenin, Danışma Meclisi'nden geçen metninde, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan siyasi partinin kapatılmasına mahkemece sorumlu görülen milletvekillerinin milletvekilliklerinin kendiliğinden sona ereceği kabul edilirken, partinin kapatılmasında mahkemece sorumlu görülmeyenlerin, bağımsız olarak milletvekili görevlerini sürdüreceklerini düzenlenmişti. Ancak; bu maddenin Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonu'nun değişiklik gerekçesinden de anlaşılacağı üzere, siyasi parti kapatılmasında mahkemece sorumlu tutulmasalar bile, parti üyesi olan milletvekillerinin parti yönetimi ile görevli olanlara, partinin kapatılmasına neden olabilecek davranışlardan kaçınmaları için uyarılarda bulunmaları ve bu yönde daha dikkatli ve titiz davranmaları" gerekçesiyle kapatılan siyasi partinin kapatılmasına ilişkin davanın açıldığı tarihte, parti üyesi olan diğer milletvekillerinin de üyeliğinin sona ereceği şeklinde değiştirilerek kabul edilmiştir (KUZU, 1995: 115-116). Kuzu, bu durumu, "askeri kıtlada bir erin yüzünden bütün bölüğün süründürülmesi" benzetmesiyle yorumlamaktadır (KUZU, 1990: 55-56). 1982 Anayasası'nın 84. maddesini yorumlayan Tanör, bu maddeyle beraber bütün Anayasa'yı eleştirmekte, 1982 Anayasası'nın genel zaafiyetinin sosyal ve hukuki tüm sorunları Anayasa'da çözüme kavuşturma merakından kaynaklandığını vurgulayarak, "bir sorunu Anayasa maddesiyle çözmek isterken yaratılan yeni sorunları görmek için Anayasa'nın 84. maddesiyle ilgili çeşitli yorumların giderek zenginleşen listesine bir göz atmak yeterlidir" şeklinde gerçekçi bir yaklaşımda bulunmaktadır (TANÖR, 1991: 177-178). Kapatılan siyasi partinin kapatılmasından bütün milletvekillerinin sorumlu tutulması, parlamenter hükümet

⁸⁶ AMK, E.1968/31, K.1968/44, KT.15.10.1968, RG. 30.12.1968-13088; AMK, E.1971/2, K.1971/2,

sistemindeki bakanların kollektif sorumluluk kriterinin, siyasi parti açısından da kabul edildiği ve bir anlamda milletvekillerinin milleti değil de, üyesi bulunduğu siyasi partiyi temsil ettiği fikrinin Anayasal düzeyde benimsendiği kanaatini bizde uyandırmaktadır. 1982 Anayasası'nın bu düzenleyiş şekli bile siyasi partilerin nasıl klasik temsili sistem ilkelerini değişikliğe zorladığı ve gün geçtikçe diğer teorilerle beraber zorlamaya devam edeceği, kısaca siyasi partilerin siyasi sistem üzerinde sahip olduğu tesirleri ortaya koyması bakımından herhalde en güzel örnektir.

Anayasa'nın, Siyasi Partilerin Uyacakları Esaslar başlığını taşıyan 69. maddesinin 7. fıkrası; temelli kapatılan bir partinin bir başka ad altında kurulamayacağını belirtmektedir.

Yine, Anayasa'nın 69. maddesi gereği 8. fıkrası gereğince; bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesi'nin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazete'de gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar. Bu hükümdeki beş yıl ifadesi 1995 Anayasa değişikliği ile eklenmiştir. Değişiklikten önce bu süre on yıl idi.

Anayasa'nın 69.maddesinin bu hükmü ile 2820 sayılı SPK'nun 95. maddesi ve 101.maddesinin (d) bendi farklı hükümler içermekte idi. Anayasa değişikliğini müteakiben siyasi partiler kanunun ilgili maddeleri uyum yasaları çerçevesinde 1999 yılında değiştirilmiştir. Kapatılan siyasi parti mensuplarının durumlarıyla ilgili düzenlemeler içeren 101. maddenin (d) bendinin ilgili kısmı tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. 95. madde ise, başlığı ile birlikte değiştirilmiştir. Bu değişikliğe göre:

"Kapatılan siyasi partiler ve mensuplarının durumu;

Kapatılan siyasi parti bir başka ad altında kurulamaz. Bir siyasi partinin kapatılmasına söz veya eylemleriyle neden olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesi'nin kapatmaya ilişkin kesin kararının resmi Gazetede gerekçeli olarak yayınlanmasından

---

KT.20.07.1971;; RG.6.1.1972-14064 ; AMK,E.1971/3, K.1972/3, KT. 20.7.1971, RG.6.1.1972-14064.)

başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamazlar. Siyasi partiler bu kişileri hiçbir suretle seçimlerde aday gösteremezler."

Bu hükümlerle, bir partinin kapatılmasına neden olan kurucuları dahil üyeleri beş yıl bir başka partinin üyesi bile olamayacaklar ve bir siyasi parti tarafından aday gösterilemeyeceklerdir. Ancak değişiklikten önceki düzenlemede "milletvekilliği için aday olamazlar" hükmü yeni düzenlemede yer almadığı için bu durumdaki kişiler beş yılın dolmasını beklemeden bağımsız aday olabileceklerdir.

Yapılan değişiklikle, SPK'nun 95. maddesinin 2. fıkrasında yer alan, "Kapatılmış bir siyasi partinin mensuplarının üye çoğunluğunun teşkil edeceği yeni bir siyasi parti kurulamaz" anlamsız hükmü de yürürlükten kaldırılmıştır.

Cumhuriyet Başsavcılığı'nca bir üyenin kesin olarak partiden çıkarılmasının istenebilmesi için; SPK'unda 1999 yılında yapılan değişiklikten önce o üyenin Siyasi Partiler Kanununun 4. Kısım hükümlerine aykırı fiil ve konuşmalardan dolayı hüküm giymiş olmasının gerekmekte idi⁸⁷. Değişiklikten sonra SPK'nun 101. maddesi değiştirilerek bu maddenin (d) bendinin birinci fıkrası birtakım değişikliklere uğrayarak SPK'nun 102. maddesine eklenmiştir. Değişiklikten sonra 102. maddenin 2. fıkrasına göre, parti üyelerinin Cumhuriyet Başsavcılığı'nın istemi üzerine partiden çıkarılabilmelerini, Anayasa'nın 68. maddesinin 4. fıkrası hükümlerine aykırı fiil ve konuşmalarından dolayı hüküm giymeleri şartına bağlamıştır. Sözü edilen ikinci fıkranın ilk cümlesinde sayılanlar dışında kalan parti organı, mercii ya da kurulu tarafından aynı eylemlerin işlenmesi durumunda Cumhuriyet Başsavcılığı'nca işten el çektirilmelerinin istenmesinde hüküm giyme şartı aranmayacaktır. Böylece, ancak kesin çıkarma durumunda hüküm giyme şartının arandığı anlaşılmaktadır.

Sosyalist partinin kapatılması istemi ile ilgili açılan davada dava dilekçesinde Anayasa'nın 69. maddesiyle ilgili olarak aykırılık gerekçesine yer verilmemesine karşın, dilekçede dayanak gösterilen Anayasa Mahkemesi'nin 23.5.1978 günlü, E. 1978/28, K. 1978/36 sayılı kararındaki gerekçenin benimsendiği anlaşılmaktadır. Anayasa'nın 69. maddesi ile siyasi partilere getirilen yasaklar, 2820 sayılı SPK'nun 4. Kısımında

"Amaçlar ve Faliyetlerle İlgili Yasaklar", "Milli Devlet Niteliğinin Korunması", "Atatürk İlke ve İnkılaplarının ve Laik Devlet Niteliğinin Korunması", ve "Çeşitli Yasaklar" ana başlıklarını taşıyan dört bölüm olarak düzenlenmiştir. "Siyasi Partilerin Kapatılması" başlıklı 5. Kısımda da parti kapatılma sebepleri gösterilmiştir. 117. maddede ise, 4. Kısımda yazılı yasak eylemleri işleyenlerin, eylemin daha ağır bir cezayı gerektirmemesi durumunda, altı aydan az olmamak üzere hapis cezası ile cezalandırılacakları öngörülmüştür. Bu hüküm, 4. Kısım kurallarına aykırı eylemlerin tümünün suç niteliğinde olduğunun kabul etmeyen önceki 648 sayılı SPKna göre bir yeniliktir. 2820 sayılı Kanun'unun farklılık gösteren bu düzenlemesi karşısında dava konusu değişikliğin Anayasa'nın 69. maddesi yönünden doğuracağı sonuçlar önemlidir.

Anayasa'nın ilgili kurallarında aykırı eylemlerin suç oluşturup oluşturmaması ya da bu konuda kesinleşmiş yargı kararının bulunması aranmamakla birlikte bunu yasaklayıcı bir hüküm de yoktur. Nitekim 2820 sayılı Kanun'un 117. maddesi 4. kısımdaki yasaklara aykırılığı hiçbir ayırım yapmadan, tümüyle suç olarak nitelendirmiştir. Sosyalist Partinin kapatılması istemi ile ilgili açılan davada dava dilekçesinde örnek olarak gösterilen Anayasa Mahkemesi kararında geçen " suç işleyenler hakkında kesin yargı kararı alınıncaya kadar geçecek süre için onların ve dolayısıyla bağlı oldukları siyasi partilerin Anayasa hükümlerini ve giderek demokratik ve laik devlet düzenini bozmalarına izin verdiğini düşünmeye de imkan yoktur " biçimindeki gerekçeye bugün için katılmak imkanı bulunamamıştır. Anayasa'nın 15 ve 38. maddelerine göre, suçluluğu hükümle belli edilinceye kadar kimse suçlu sayılamaz. Hakkında böyle bir karar bulunmayan kişinin gerçekten yasaklara aykırı davranıp davranmadığı bilinemeyeceğinden, Cumhuriyet Başsavcısı'nın subjektif değerlendirmesiyle yargı kararıyla kesinlik kazanmadan önce, kişileri partiden çıkarma gibi sonuçları çok ağır işlemlere bağlı tutmak siyasi hakları önemli ölçüde zedeler..

Anayasa Mahkemesi'nin yukarıda değinilen kararında geçen " Bir siyasi parti hakkında kapatma davası açılabilmesi veya kapatılması için Anayasa ve Yasa maddelerinde sayılan yasaklara aykırı davranmak yeterli olup, başka kanuni şartlar aranması, Anayasaya aykırılığı oluşturur. " biçimindeki yargısı da benimsenememiştir. Çünkü, bir

---

⁸⁷ AMK, E.1986/13, K.1987/12, KT.22.5.1987, RG: 18.9.1987, 19578. s.23/243 vd.

yasaya aykırı davranmaktan söz edebilmek için, o yasağın ceza yasalarında ya da disiplin yönetmeliklerinde yer almış olmasına göre, bir yargı kararı ya da yargı yolu açık bir disiplin kurulu kararı ile eylemin saptanması gerekir. Bu sebeple, partiden çıkarmayı "hüküm giymiş olma" şartına bağlamak, yasa kurallarının işleyişini engelleyici ya da zorlaştırıcı özellikte bir düzenleme sayılamaz. Kesin hüküm giymeden çıkarma imkanı, üyelik haklarını ortadan kaldırıcı niteliktedir. Parti üyeleri yönünden çok ağır sonuçlar doğuran çıkarma işleminin " hüküm giyme " şartına bağlanması gelişmiş suçlamaları ve işlemleri ortadan kaldıracak gibi üyeler için sağlıklı bir güvence oluşturmaktadır. Hüküm giyme durumunda beş yıl süreyle hiçbir partiye alınamamakta, parti kurucusu üyesi yöneticisi ve denetçisi olamamaktadır. Ayrıca seçimlerde hiçbir parti tarafından listelerinden aday gösterilememektedir. Ancak yeni düzenleme ile yukarıda da belirttiğimiz gibi bağımsız milletvekili aday olabilmektedir. Bu yoksunluklar, hükümsüz, çok ağır yaptırımlardır. Hüküm giymeden üyelikten çıkarmada, yargılanıp amlandığında partisine geri dönebilirse de yerinin doldurulması ve başka sebeplerle aynı görevi alması zayıf bir ihtimaldir. Partiden uzak kalınan sürenin belirsizliği, bu evrede kaybedilecek haklar da gözetilirse, değişiklik uygun bulunmaktadır. Anayasa güvencesindeki seçme-seçilme hakkını yargı kararı olmadan askıya almak yerine hüküm giyme şartına bağlı tutmak Anayasa'ya uygun düşer. Düzenlemenin Anayasa'nın 69. maddesine aykırı bir yönü yoktur (AYKONU-ÖZKUL, 1982: 32-45).

6- Kapatılan Parti Yöneticilerinin Cezai Sorumluluğu Ve Kapatma Kararının Ceza Kovuşturmasına Etkisi

2949 Sayılı Kanun'un 33. maddesine göre, siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalar CMUK hükümleri uygulanarak karara bağlanır. Bu Kanun'un 150. maddesi, tahkikat ve hükmün, yalnız iddianamede beyan olunan suça ve zan altına alınan şahıslara hasredileceğini öngörmektedir. Yine aynı Kanun'un 257. maddesine göre, " Hükmün mevzuu, duruşmanın neticesine göre iddianamede gösterilen fiilden ibarettir."

Partilerin tüzel kişiliğini bağlayan tüzük, program ve merkez organ kararları ile bunlar doğrultusundaki parti faaliyetlerinden doğan ceza sorumluluklarının kovuşturulmasına, ancak kapatma kararından saptanan aykırılıklarla sınırlı olarak geçilebilecektir.

Partisinin kapatılmasına sebep olan yöneticiler hakkında bu sıfatlarından dolayı ceza soruşturması açılabilmesiyle ilgili cezai yaptırımını sorunu Türk yargı pratiğinde daha çok; Anayasa Mahkemesi'nin kapatma kararının bir ön şart olarak aranıp aranmayacağı noktasında yani siyasi parti güvenceleri açısından daha geri bir alanda yoğunlaşmıştır. Yargıtay 9. Ceza Dairesi ile Askeri Yargıtay 4. Dairesi (MSP davası), kişisel suçlar dışında kalan organ kararlarından ve eylemlerinden dolayı parti yöneticileri hakkında dava açılabilmesini, partinin Anayasa Mahkemesi'nce kapatılma şartını aramışlardır. Buna karşılık Askeri Yargıtay 1. Dairesi, hakkında kapatma davası bile açılmamış bulunan bir partinin (TKP) kurucu ve yöneticileri hakkında verilen mahkumiyet kararlarını onamıştır. Yine bir başka davada, "azınlık yaratma" yasağına aykırılık nedeniyle kapatılan partinin (TİP) yöneticilerinin, "sınıf tahakkümünü" yasaklayan TCK. 141 ve 142. maddelerinden yargılanarak mahkum edilmelerinde, Askeri Yargıtay 2. Dairesi'nce hukuka aykırılık görülmemiştir. Görüldüğü gibi, parti yöneticilerinin cezai sorumluluğu konusunda yargı uygulamalarında birlik ve tutarlılık yoktur (PERİNÇEK, 1985: 334-338; TANÖR, 1991: 214-215).

Bu hususta çözüm olarak Türk hukuk uygulaması, Alman Federal Anayasa Mahkemesi'nin, parti sorumlularının partinin kapatılması kararından önceki eylemlerinden ötürü sorumlu tutulamayacakları şeklindeki güvence düzeyini sağlaması gerekir (TANÖR, 1991: 215).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANAYASA MAHKEMESİNCE KAPATILAN SİYASİ PARTİLER VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI

I-GENEL OLARAK

Anayasa Mahkemesi'ne ilişkin düzenlemeler 1961 Anayasası'nın, "Yargı" başlığını taşıyan üçüncü Bölümünde düzenlenmiştir. Anayasaya Mahkemesi, 1982 Anayasası'nda ise, Anayasa'nın Yüksek Mahkemeler bölümünde yer almıştır.

1961 Anayasası'nın 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, ve 152. maddelerinde Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşu, üyelik görev ve yetkileri, yargılama ve çalışma usulü vs. düzenlenmiştir. Yukarıdaki maddelerde siyasi partilerle ilgili doğrudan herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak 1961 Anayasası'nın 57/3. maddesi siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalara Anayasa Mahkemesi'nce bakılacağı ve kapatma kararının ancak bu Mahkemece verileceği hükmünü getirmiştir.

Aynı hükmü tekrarlayan 1982 Anayasası, buna ek olarak davanın Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nca açılması (Any.mad.69/4) gerektiğini düzenlemiştir.

2820 sayılı SPK, Anayasa'nın yukarıda açıklanan hükmüne paralel olarak, siyasi partilerin kapatılmasının C.Başsavcısı'nın açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesi'nce karara bağlanacağı hükmünü getirmiştir (mad.98).

Anayasaya göre, "Anayasa Mahkemesi kararları... yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar" (mad.153/6). Birer tüzel kişi olan siyasi partilerin de bu kararlarla bağlı olduğundan kuşku yoktur.

O halde, Türkiye'de siyasi partilerin hukuki statüsünün ne olduğu, sadece Anayasal ve yasal düzenlemelerin ortaya konulması ile gerçek boyutu ile anlaşılabilir. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partilerle ilgili verdiği kararların da incelenmesi ile siyasi partilerin statüsü bir bütünlük içinde kavranabilir.

İncelememizin bu son bölümünde Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partilerle ilgili verdiği kararların 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası dönemi olmak üzere iki kısımda ele alacağız. Bu bölümde, Anayasa Mahkemesi'nin kapatma kararlarını kronolojik sıra ile incelemekte yarar gördük. Böylece Anayasa Mahkemesi'nin varsa görüşlerinde ortaya çıkan değişikliklerin de gözlenmesi daha kolay olacaktır.

II- ANAYASA MAHKEMESİ TARAFINDAN 1982 ANAYASASI'NIN YÜRÜRLÜĞE GİRMESİNDEN ÖNCE KAPATILAN SİYASİ PARTİLER

Bu bölümde, siyasi partilerin 1961 Anayasası ile anayasal güvenceye kavuşmalarından sonra, Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partilere ilişkin yargı uygulamaları üzerinde duracağız. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu incelemeler sırasında kronolojik bir sıra takip edeceğiz.

A- Türkiye İşçi-Çiftçi Partisi 15.10.1968 (TİÇP)

1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra parti yasaklarına aykırılık nedeni ile Anayasa Mahkemesi'nce kapatılan ilk parti Türkiye İşçi-Çiftçi Partisi (TİÇP) olmuştur⁸⁸. Kapatma ideolojik bir nedenle dayanmamaktadır.

Cumhuriyet Başsavcılığı, TİÇP tüzüğünde, SPK'un "Parti Yasaklamaları" başlığını taşıyan Dördüncü kısmı dışındaki emredici hükümlerine aykırılık saptayarak, Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. 648 sayılı SPK'nun 113. maddesi uyarınca Mahkeme'nin ihtarına rağmen, aykırılık altı ay içinde giderilmediği için, Cumhuriyet Başsavcılığı'nın re'sen açtığı dava üzerine 15 Ekim 1968 günü Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmasına karar verilmiştir.

SPK'nun usule ilişkin düzenlemeler getiren hükmüne aykırı davranıştan kapatılan ilk parti, Türkiye İşçi - Çiftçi Partisi olmuştur.

⁸⁸ AMK.,E.1968/31, K.1968/44 KT.15.10.1968, AMKD, Sy.6, s.276-278; R.G., 30.12.1968-13088.

B- Milli Nizam Partisi 20.05.1971(MNP)

Adı geçen parti 26 Ocak 1970 tarihinde kurulmuş olup Genel Başkanı Necmettin Erbakan'dır.

Cumhuriyet B.Savcılığı, MNP'nin 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 92 (2820 Sayılı SPK.m.86), 94 (87), 97 (84) ve 101. maddelerine aykırılıkları nedeni ile SPK 111/2) deki kapatma şartlarının olduğu gerekçesi ile adı geçen partinin kapatılması talepli dava açmıştır⁸⁹.

İddianame:

CumhuriyetBaşsavcılığı, hazırladığı iddianamesinde, gerek parti liderinin ve gerekse Genel İdare Kurulu üyelerinin çeşitli kuruluş ve açılış toplantılarında, kongrelerinde laiklik ilkesine aykırı beyanlarda buldukları ve eylemler yaptıklarının belirlenmiş olduğunu, Partinin lider kadrosunun, başka bir deyişle en yetkili kişilerinin konuşmalarının tümüyle Anayasanın, Cumhuriyetin niteliklerini belirten 2. maddesiyle temel hak ve ödevler arasında düşünce ve inanç hak ve hürriyetini düzenleyen 19, bilim ve sanat hürriyetini düzenleyen 21. ve siyasi haklar ve ödevler arasında partilerin uyacakları esasları düzenleyen 57. maddeleri ve bu maddeler çerçevesinde yürürlüğe konan 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 4. Kısım ve özellikle Laik Devlet niteliğinin ve Atatürk inkılaplarının korunmasına ilişkin hükümlerine aykırı düştüğü kesin kanısına varıldığını, dolayısıyla, Milli Nizam Partisi'nin SPK'nun 4. Kısımında yer alan 92., 94., 97., ve 101. maddelerine aykırı faaliyette bulunması ve bu faaliyetleri onaylar nitelikte karar alınmış olması nedeniyle aynı kanunun 111. maddesinin 2 numaralı bendi gereğince kapatılmasını talep etmiştir⁹⁰.

C.Başsavcılığı'nın iddianamesinde yer alan beyanların bazıları şöyledir⁹¹:

"Türkiye'ye yeni bir müslüman partisi kurulmasının lüzumunu hissederek MNP'ni kurulduğunu. ... Milli Nizam denince liselerde okutulan sosyoloji ve ahlak kitaplarının

⁸⁹ AMK., E.1971/1 KT.20.5.1971, AMKD., Sy.9, s.3-71. Ayrıca bu konuda bkz. SARIBAY, 1985; DAVER, 1986: 115 vd.

⁹⁰ AMKD., Sy. 9, s.3.

⁹¹ AMKD., Sy. 9, s.5-9.

yerine Efendimizin Hadis-i Şerif kitaplarının, İmam-ı Gazali, İmam-ı Rabbani Hazretleri'nin kitaplarının okutulacağını, ahlaksız yetiştiren bale mektebi açmayacağını, Milli Nizamcı olarak şahadet bayrağı altında toplanmanın mecburi olduğunu (...) Milli Nizam iktidara gelince (...) Ayasofya'yı açıp ilk Cuma namazının beraberce kılınacağı ... MNP'nin iktidara gelmesi ile "müslüman bir Türk Devletinin teşekkül edeceği".

Savunma:

MNP temsilcisi ve vekilleri savunmalarında C. Başsavcısı'nın makamına usulüne uygun seçimle değil, atama ile gelmesi nedeni ile kapatma davası açamayacağı, C.Başsavcılığı'nın soruşturmayı CMUK' na uygun biçimde yapmadığı, dosyada 648 sayılı kanunun 111. maddesinin aradığı niteliklere uygun delil bulunmadığı, delil olarak dayarılan "Beyanname" ve "Milli Nizam Ahdi" başlığını taşıyan metinlerin, bir delegenin gündem dışı okuduğu iki metinden ibaret bulunduğu, bunların Büyük Kongrenin beyanname ve ahdi olması yolunda görüşme açılmadığı, karar alınmadığı⁹² savunulmuştur.

Dava sırasında Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun'un 32. ve SPK'nun 108. maddelerinde yer alan, davaya duruşmalı olarak bakılmasına ilişkin hükümler, Anayasanın 148. maddesinin 2. fıkrasına aykırı görülerek, bu konu bekletici mesele sayılmış, adı geçen maddelerin 6.5.1971 günü iptali ile davaya dosya üzerinden bakılmaya devam edilmiştir⁹³.

Karar:

Anayasa Mahkemesi, C.Başsavcılığı'nın iddialarını esas itibarıyla yerinde bulmuş ve partiyi temelli kapatmıştır. Gerekçede öncelikle, laikliğe aykırı olarak parti Birinci Büyük Kongresi'nde verilen genel idare heyeti faaliyet raporunda ve partinin çıkardığı kitaplarda yer alan ifadelerden örnekler verilmiştir ve şöyle denilmiştir:

"Din bir vicdan, inanç ve kanaat konusu, Tanrı ile insan arasında manevi bir ilişki olmaktan çıkarılarak ile çizilmiş sınırlarından taşınmakta; siyaset idare, iktisat, öğretim, bilim, teknoloji, alanlarında, toplumsal ve özel ilişkilerde, sözün kısası bütün

---

92 AMKD., Sy. 9, s.20-43.

dünya işlerinde uyulacak tek kaynak, dayanak ve düzen olarak gösterilmek istenmektedir. Parti, halkla olan temaslarında, karşısındakileri yalnızca bir dinin müntesipleri gibi görme ve ele alma ve din fikrini hayatın tek hakimi kılma eğiliminde ve telkinlerinde başarı kazanabilmek, kendisini olabildiğince çok yandaş, başka deyimle, oy toplayabilmek için de dini ve din duygularını sömürme ve kötüye kullanma yolundadır. Hitaplar "Müslüman kardeşlerimiz "Siz Müslümanlar" veya bunlara benzer biçimdedir. Hangi konuda konuşulursa konuşulsun mutlaka söz din alanına aktarılmaktadır. "Cennetmekan" (Aleyhisselat-u vesselam", "Allah'ın lütfü keremi ile" gibi deyimlerin veya Kur'an ayetlerinin kullanılabilmesi için vesileler oluşturulmaktadır" ⁹⁴.

Anayasa Mahkemesi, gerekçesini genellikle partinin üç kitabından yapılan alıntılara dayandırmıştır. 648 sayılı SPK'nun 111. maddesinin 2 sayılı bendinde yazılı belge niteliğinde bulunan "İslam ve İlim", "Basında Prof. Dr. Necmettin Erbakan" ve "Mecliste Ortak Pazar" adlı bu üç kitaptan bazı alıntılar yapılarak, karara şöyle devam olunmuştur.

"Yukarıya alınan örneklerin ve bu arada özellikle Türk Ceza Kanunu'nun (Laikliğe aykırı olarak Devletin içtimai ve iktisadi veya siyasi ve hukuki temel nizamlarını kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla dernek kurulmasını veya bu yolda propagandada ve telkinde bulunmasını, yasaklayan 163. maddesinin kaldırılmasını, din derslerinin mecburi olmasını istemenin, hilafetin gelmesinde büyük faydalar görmenin ve millet isterse bunun olabileceğini belirtmenin, dinle Devletin aynı olduğunu, beraber yürüdüğünü ileri sürmenin, her alanda İslamlaşma zorunluluğundan söz etmenin ve Cuma tatili üzerinde direnerek durmanın ve bütün bu görüşlerin Milli Nizam Partisi'nce benimsenip 648 sayılı Kanunun 111. maddesinin 2 sayılı bendinde yazılı belgeler yoluyla açıklanmasının anlamı kesinlik ve açıklıkla ortadadır. Parti kuruluş ereği, çalışma düzeni, faaliyet ve bu arada propaganda ve telkin yönü bakımlarından Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na aykırı bir tutum ve durumun içindedir. Bu aykırılık başlıca, bir yandan Anayasa'nın başlangıç kısmındaki "Milletimizi dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak milli

⁹³ AMK., E.1971/25, K. 1971/50, KT. 6.5.1971 (RG. 22.10.1971-13994).

⁹⁴ AMKD., Sy. 9, s. 65-66.

birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliği" ilkesi ile; vicdan ve din hürriyetine ilişkin 19. maddesi ile ve özellikle bu maddenin din eğitim ve öğretimini kişilerin kendi isteğine ve küçüklerinde kanuni temsilcilerinin isteklerine bağlı tutan dördüncü ve Devletin sosyal, iktisadi, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandırma veya siyasi veya şahsi çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun dini veya din duygularını, yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar etmeyi veya kötüye kullanmayı yasaklayan beşinci fıkraları hükümleriyle siyasi partilerin tüzük, program ve faaliyetlerinin demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine uyması zorunluluğunu getiren 57. maddenin birinci fıkrası kuralı ile; öte yandan 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun dördüncü kısmında yer alan hükümlerden siyasi partilerin Türkiye Cumhuriyeti'nin laiklik niteliğini değiştirmek amacını gütmelerini yasaklayan 92., Halifeliğin yeniden kurulması amacını gütmelerini yasaklayan 93., Devletin sosyal, iktisadi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi yahut şahsi çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edici ve kötüye kullanıcı faaliyetlerde bulunmalarını yasaklayan 94. maddeleriyle doğrudan doğruya çelişkiye ve çatışmaya düşmek biçiminde kendisini göstermektedir⁹⁵.

Anayasa Mahkemesi ayrıca Milli Nizam Partisi'nin Büyük Kongrede okunan "Beyanname", "aht" ve "Marş" konusunda da, bunların kongre tutanağına giriş biçimiyle 648 sayılı Kanun'un 111. maddesinin 2 sayılı bendinde yazılı parti genel kongresince alınmış karar ve yayınlanmış bildiri niteliğini kazanmış bulunduğu sonucuna varmıştır⁹⁶. Bu üç belgenin de daha önce değerlendirilen üç kitapta yazılanlar konusundaki gerekçelerine atıfta bulunan Mahkeme; "Delil nitelikleri ele alınarak yukarıda tartışılan ve değerlendirilen belgelerin ışığı altında Milli Nizam Partisi'nin amacının ve faaliyetlerinin Anayasa'nın Başlangıç Kısmı, 2, 19 ve 57. maddelerin ilkelerine ve 648 sayılı SPK'nun Dördüncü Kısmında yer alan 92., 93., ve 94. maddelerine aykırı düştüğü ve 648 sayılı Kanunun 111. maddesinin 2 sayılı bendinde yazılı kapatma koşullarının böylece gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Şu duruma göre

---

⁹⁵ AMKD., Sy. 9, s.67-68.

⁹⁶ AMKD., Sy. 9, s.68.

partinin temelli olarak kapatılmasına karar verilmesi gereklidir"⁹⁷ sonucuna varmıştır. Karar oy birliği ile alınmıştır.

Görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesi, kapatma kararında yalnız MNP Birinci Genel Kongresine verilen Genel İdare Heyeti Faaliyet Raporunda, parti teşkilatınca yayınlandığı belirtilen ve MNP'ni "tanıtma çalışmaları" kabul edilen üç kitap ile MNP Birinci Genel Kongresinde okunan "Beyanname", "Aht", Marş"ı delil olarak kabul etmiştir⁹⁸.

MNP davasında, partinin temsilci ve vekilleri, kapatmaya delil olarak gösterilen üç kitabın merkez karar organları ile hiçbir hukuki bağlantısının bulunmadığı, hepsinin de gençlik kolu tarafından yayımlandığı savunmasında bulunmuşlardır. Keza iddianamede ileri sürüldüğü gibi, "Milli Nizam Marşı" diye bir marşın bulunmadığını, "...Böyle bir marşın yetkili organlarca kabulüne dair en ufak bir kayıt ve karar" ın bulunmadığını, teşkilata da böyle bir bildirimde bulunulmadığını söylemişlerdir⁹⁹.

Buna karşılık Anayasa Mahkemesi, "genelge" ve "bildiri" kavramlarına şöyle bir açıklama getirmiştir: "Bir belgenin 648 sayılı Kanununun 111. maddesinin 2 sayılı bendinde yazılı "genelge" veya "bildiri" lerde sayılabilmesi için "genelge" yahut "bildiri" başlığını taşımasının gerekmediği ortadadır. Bir görüşü, bir düşünceyi, bir ereği, bir tutum ve davranışı duyurmak ve yaymak için bir siyasi partinin genel kongresi, merkez karar organı, merkez yönetim organı veya Türkiye Büyük Millet Meclisi grubu genel kurulunca çıkarılan yahut benimsenen yazılı veya sözlü, basılı olan veya olmayan herhangi bir açıklama yahut belirtmenin genelge veya bildiri niteliğini kazanacağında kuşku yoktur¹⁰⁰.

Anayasa Mahkemesi "genelge" ve bildiri" kavramını oldukça geniş tutmuştur. Bu durumda, genelge ve bildirinin mutlaka yazılı ve basılı bir belge olması gerekmeyecek, sözlü, basılı olmayan bir açıklama, hatta bir belirtme de genelge ve bildiri olarak kabul görecektir.

---

⁹⁷ AMKD., Sy. 9, s.69.

⁹⁸ AMKD., Sy. 9, s.57-68.

⁹⁹ AMKD., Sy.9., s.24-25.

¹⁰⁰ AMKD., Sy.9., s.58.

Öte yandan Anayasa Mahkemesi, C.Başsavcılığı'nın ileri sürdüğü delillerden Genel Başkanın, yardımcılarının, Genel Sekreter ve genel İdare Heyeti üyesinin konuşmaları ile bir ilçe kongresine asılan pankartın içeriğine gerekçesinde yer vermemiştir. 648 sayılı SPK'nun 111/2. maddesi göz önüne alındığında gerçektende bu deliller, yasanın partinin bütününe bağlayıcı olarak kabul ettiği kanıtlardan değildir.

Anayasa Mahkemesi'nin MNP'nin kapatılması ile ilgili verdiği kararda "Parti, kuruluş ereği, çalışma düzeni, faaliyet ve bu arada propaganda ve telkin yönü bakımından Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına aykırı bir tutum içindedir. Bu aykırılık başlıca, bir yandan Anayasanın başlangıç kısmındaki "Milletimizi dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak milli birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliği " ilkesi"¹⁰¹ demek sureti ile, Anayasanın herhangi bir hükmüne aykırılık ile parti yasaklarına aykırılık arasında bir ayırım yapmaması nedeniyle bizce de önemli bir yanlışlığa (PERİNÇEK, 1985: 354) düşmüştür.

Perinçek, Anayasa Mahkemesi'nin kararında TCK'nun 163. maddesinin değiştirilmesi, din derslerinin zorunlu olması veya tatil gününün değiştirilmesi biçimindeki görüşlerin savunulmasının laiklik ilkesine aykırı bir amacın kanıtlanmasında yer verilmesinin uygun olmadığını (a.g.e., s.362) savunmaktadır. Buna karşılık Dinçkol, "kararın verildiği dönemde TCK'nun 163. maddesinin kaldırılmasını talep etmek bizatihi anayasaya aykırılık tabii ki suç teşkil etmekteydi. Dolayısıyla sadece bu yöndeki bir propaganda dahi bir siyasi partinin kapatılması talebini getirebilirdi" demektedir (DİNÇKOL, 1982: 177). Sarıbay ise, Türkiye'nin modernleşme süreci içinde dini muhalefetin ilk kez bağımsız biçimde MNP olayı ile kendini ifade ettiğini, bundan önce dini muhalefetin Batılılaşmaya karşı tepkisini "kenar" muhalefetin yanında yer alarak gösterdiğini söylemektedir (SARIBAY, 1985: 104)

Günümüzde ilk ve orta öğretim kurumlarında din ve ahlak derslerinin okutulması Anayasa ile düzenlenmiş bulunmaktadır¹⁰². Keza Terörle Mücadele Kanunu'nun¹⁰³ 23/c

¹⁰¹ AMKD., Sy. 9, s.67.

¹⁰² Anayasa madde-24/4- "Din ve ahlak eğitimi ve öğrenimi Devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi ancak, kişilerin isteğince, küçüklerin kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır". Her yasa ve düzenleyici metin, toplumsal bir gereksinmeyi karşılamak

maddesi ile 141,142,163. maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak burada dikkat çeken husus, Anayasa Mahkemesi'nin gerek TİP davasını ve gerekse MNP'nin kapatılması davasını 12 Mart Muhtırası'ndan sonraki günlerde ve kısa sayılabilecek bir zaman içinde vermiş olmasıdır (DAVER, 1986: 115).

C- Türkiye İleri Ülkü Partisi 24.06.1971 (TIÜP)

Adı geçen parti 6 Mayıs 1969 tarihinde kurulmuştur. Kapatılma davasında Anayasa Mahkemesi'nde parti, Genel Başkan Hasan Turan tarafından temsil edilmiştir.

Partinin kapatılış nedeni, Türkiye İşçi -Çiftçi Partisi davasındaki gibi SPK'nun "Parti yasaklanmaları" bölümü dışında kalan emredici hükümlerine aykırı bulunan tüzük maddelerinin Anayasa Mahkemesi'nce yapılan ihtarla rağmen altı ay içinde giderilmemesidir.

Bu nedenle Cumhuriyet Başsavcılığı'nın re'sen açtığı kapatma davası üzerine, 648 sayılı SPK'nun 113. maddesine göre, 26.6.1971 günlü kararla kapatılmıştır¹⁰⁴. SPK'nun usule ilişkin düzenlemeler getiren hüküme aykırılıktan kapatılan ikinci parti Türkiye İleri Ülkü Partisi olmuştur. Bilindiği gibi SPK'nun usule ilişkin düzenlemeler getiren hükmüne aykırı davranıştan kapatılan ilk siyasi parti Türkiye İşçi-Çiftçi Partisi idi.

D- Türkiye İşçi Partisi 20.07.1971 (TİP)

TİP, 13.2.1961 tarihinde kurulmuştur. Partinin kapatılması talepli dava açıldığında parti genel başkanı Behice Boran Hatko idi.

İddianame:

Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından 11.6.1971 günlü iddianamede, Türkiye İşçi Partisi'nin IV. Büyük Kongresinde alınan kararın 6. bölümünün "ülke bütünlüğü" ve "azınlık yaratma yasağı"na aykırı olduğu gerekçesi ile TİP aleyhine kapatma davası

---

için konulmuştur ve bu gereksinme o yasanın gönderilme nedenini ve amacını oluşturur. Hızlı gelişme ve değişimler, bu gereksinmelerde de gelişme değişme yaratır. Sosyal gerçeklik, söz konusu gelişme ve değişmelerin içinde meydana geldiği toplum denen canlıyı örgütleyen ögelerden ve bu ögeler arasındaki ilişkilerden oluşur. Hukuk da bu ögelerden birisidir. Ögeler arasında karşılıklı bir iletişim vardır bu sosyal yapıyı, hukuk etkilediği gibi, yapı da onu etkiler. Bu konuda bkz. DİNÇKOL. 1988: 56-60.

¹⁰⁵ Terörle Mücadele Kanunu için bkz. (RG., 12.4.1991-20843 mükerrer).

açılmıştır¹⁰⁵. C.Başsavcılığı'nın isteminde, Anayasanın 57. ve 648 sayılı SPK'nun 87, 89 ve 111/2 maddelerine dayanılmıştır. C.Başsavcılığı iddianamesine aşağıdaki açıklamaları dayanak yapmaktadır:

"Bu açıklamalara göre 4.Büyük Kongrede Merkez Yürütme Kurulunca önerilip tasarı komisyonunca hazırlanarak Kongrece benimsenen ve kamuya duyurulan kararda geçen (Kürt Halkı) deyiminin yalnızca nüfus çoğunluğunu anlatan bir deyim olmaktan ötede, milliyetler kavramının Marksçı-Leninci kuramdaki anlam ve bilimsel sosyalizmin (milletlerin alın yazılarını belirtme hakkı veya ayrılma ilkesi) nin siyasal açıdan değerlendirilmiş biçimiyle kullanıldığı gerçeği ortaya çıkmaktadır"¹⁰⁶.

İddianamenin devamında, 4. Büyük Kongre Kararının Kürt halkı ile ilgili bölümünde ortaya konulan sorun ve çözüm yolları ayrı ayrı ele alınmakta, kongre öncesi ve sonrası TİP yönetici ve üyelerinin konuşma ve yazıları ile karşılaştırılmakta ve şöyle denilmektedir:

"Misaki Milli sınırları içinde ayrı bir milliyet söz konusu olamayacağına, Kürtçe bir azınlık dili olarak kabul edilmeyeceğine, Türk kültüründen ayrı bir kültür düşünülemediğine göre, ulusal ve dinsel kültür başlığı ya da dil başlığına dayanılarak Kürt halkı savı ile ortaya çıkmak, bir yurttaş topluluğunu sömürmek demektir, ki bunun yasalarımıza göre anlamı, ülke ve ulus bütünlüğünün bozulması amacının güdülmesidir. Partinin 4. Büyük Kongre kararında kamuya bildirilen politikası, söz konusu topluluğun oy gücünden ve eylem açısından da insan gücünden kendi benimsedikleri terimleriyle devrimci potansiyelden yararlanmaktadır"¹⁰⁷.

Savunma:

Davalı parti temsilcilerinin savunmalarında özetle; SPK'nun 89. maddesinin 1. fıkrasının Anayasaya aykırılığı nedeniyle iptaline, Partinin genel niteliğinin, dava konusu soruna bakma açısının ve bu sorunu incelemekteki amacının, iddianamede yer alan maddi yanlışların, Parti ile ilgili bulunmayan kişilerin ve kuruluşların

¹⁰⁴ AMK., E.1971/2 , K.1971/2, KT.24.6.1971, AMKD., Sy.9, s.71-80 , RG. 6.1.1972-14064.

¹⁰⁵ AMK.,E.1971/3, K.1971/3, KT.20.7.1971, AMKD, Sy.9, s. 80-131.

¹⁰⁶ AMKD, Sy.9, s.82 -83.

çalışmalarının dosyada ağırlık taşıdığı, Parti yetkililerinin konuşmalarının ve yazılarının eksik ele alınıp bunlara ters anlamlar verildiğinin, Partiyi bağlayan, konuyu açıklayıp aydınlatan önemli belgelerin dikkate alınmamış ve sözü edilmemiş olmasının, Parti görüşünün sayısız bilim adamının yazılarında ve tarihi belgelerde anlatılan nesnel gerçekleri olduğu gibi yansıttığının değerlendirilmesi ile partinin kapatılması isteminin reddine karar verilmesi istenmiştir¹⁰⁸.

Karar:

Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 57. ve 648 sayılı SPK'nun 89. maddelerine aykırılık bulunduğu ve SPK 111/2. maddesinin aradığı şartların gerçekleştiği gerekçesiyle 20.7.1971 günü Türkiye İşçi Partisi'nin kapatılmasına karar vermiştir¹⁰⁹.

Anayasa Mahkemesi'nin gerekçesini aşağıya alıntılar yapacağımız şu görüşleri oluşturmuştur¹¹⁰:

"Büyük kongre kararına 6. bölümünde tarihsel birtakım gerçekler ters olarak yansıtılmakta ve kararın yazılışı Türklerden ayrı bir varlığa sahip olduğu bildiren Kürt'lerin Türk'lerden kopması ereğine yönelmiş bulunmaktadır. Egemen sınıfların faşist hükümetlerin başlangıçtan beri bu yurttaşlar üzerinde baskı, yıldırma ve asimilasyon siyasasını uyguladığının söylenmesi gerçeği aykırı bir savdır. Bir ülkede birtakım haksız eylemlere rastlanması düşünülebilir ve bir kısım kişiler devlet görevlisi bile olsalar suç işleyebilirler. Türkiye sınırları içinde doğuda veya batıda birtakım görevliler suçlu duruma düşmüş ve cezalandırılmış olabilir. Her yerde görülebilen birtakım olayların, tek tük işlenmiş görevli suçlarının yalnızca doğuda işlenmiş gibi ele alınması yanıltıcı bir davranıştır. Doğu bölgesinde birtakım yerlerin toplumsal kültürel ve iktisadi açıdan geri durumda bulunduğu bir gerçektir. Ancak ülkemizin doğu dışında kalan bölgelerinde, özellikle Orta Anadolu ve Batı Anadolu bölgelerinde dahi Doğudaki geri kalmış yerlerin bir çoğundan daha geri yerler vardır. Buna karşılık doğu bölgesinde de, öbür bölgelerde rastlanandan çok daha gelişmiş yerler vardır. İster doğuda, ister batıda bulunsun, geri kalmış yerlerde yaşayanların sıkıntı çektikleri de gerçektir.

---

¹⁰⁷ AMKD, Sy.9, s.85.

¹⁰⁸ AMKD, Sy.9, s.87 vd.

¹⁰⁹ TİP'nin kapatma kararı için bkz. RG.6.1.1972-14064.

Türkiye'nin her bölgesinde gelişmiş ve gelişmemiş yerlere rastlandığına göre geri kalmışlığın doğuya özgü ve oradaki birtakım yurttaşların Türkçe'den başka bir dil konuşmalarıyla bağlantılı bir siyasanın sonucu olarak halka sunulması, bu yurttaşların bütünden soğutulması ve ayrılması ereğine yönelmiş bir tutumdan başka nitelik göstermez".

Anayasa Mahkemesi kararında daha sonra, "Baskının zaman zaman kanlı zulüm olayları durumuna girdiği" iddiasının da doğru olmadığı ileri sürülerek:

"Kanlı zulüm olaylarından söz edilerek Doğu bölgesinde geçen niteliği, nedenleri artık tarihe mal olmuş bulunan bir takım olayların, belleklerde yeniden ve başka biçimlerde canlandırılması, o bölgede yaşayanların bir bölümünün bütünden soğutulması amacı gütmektedir"¹¹¹ denilmektedir.

Kararın gerekçesinde daha sonra özetle şu görüşler yer almaktadır:

"... Büyük Kongreye sunulan raporda bölge halkının Kürtçe konuşup yazma hakkının sınırlandırıldığı açıkça yazılıdır ki bu da bir bölücülük eylemidir"¹¹².

"Doğu bölgesinin toprak durumu bakımından çok engebeli ve yabancı ülkelerle sınırları olan bir bölge olduğu ve bu bölgede bir çok kaçakçılık eylemlerinin geniş ölçüde yapıldığı ve suçluların sınırı kolayca geçerek komşu ülkelere kaçırıldıkları göz önünde tutulunca o bölgelerde başvuru birtakım tedbirlerin öteki bölgelerinde başka olması zorunluluğu apaçık ortada iken bu durumlar bilinmezlikten gelinerek oradaki yurttaşların bir bölümünün Kürtçe ve Arapça konuşmaları yüzünden başka yerlerdekine benzemeyen eylemlere girişildiğinin ileri sürülmesi, gerekçelerin değiştirilerek ora halkına sunulması ve bu yoldan halkın Devletten soğutulup ayrımcılığa giden bir yola yönlendirilmesidir"¹¹³.

---

¹¹⁰ AMKD., Sy. 9.s.113.

¹¹¹ AMKD., Sy.9,s.114.

¹¹² AMKD., Sy. 9, s.118.

¹¹³ AMKD., Sy. 9, s.118-119.

Anayasa Mahkemesi gerekçesinde daha sonra, 4. Büyük Kongre sonrası yayımlanan iki bildiri üzerinde de durmakta ve "4. Büyük Kongreden sonra yayınlanan "faşizme hayır" ve "faşizme karşı birleşelim" başlıklı bildirimlerdeki Doğu sorununu ortaya atma biçimleri de yine Kürtçe konuşan yurttaşları öbür yurttaşlardan soğutarak bütünlüğü bozucu bir nitelik göstermektedir"¹¹⁴ yargısına varmaktadır.

Anayasa Mahkemesi, incelemesinin sonunda kararını şöyle belirlemektedir:

"Yukarıda ayrıntılarıyla gösterilen gerekçelere ve incelenen belgelerde partice ileri sürülen görüş ve benimsenen tutumlara göre davalı Türkiye İşçi Partisi, Anayasa'nın 57. maddesinin birinci fıkrasının ilk cümlesinin (siyasi partilerin...faaliyetleri devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır). 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 4. kısmında yer alan 89. maddesinin (Siyasi Partiler, Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültür farklılıklarına yahut dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler. Siyasi partiler Türk dilinden ve kültüründen gayri dil ve kültürleri korumak veya geliştirmek veyahut yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler) kurallarına aykırı davranmış bulunmaktadır. Bu ilkelere aykırı davranan bir partinin ise, Anayasa'nın 57. maddesinin birinci fıkrasının son cümlesinin (Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır) kuralı ile 648 sayılı SPK'nun 111. maddesinin 2 sayılı bendinin (Parti Genel Kongresince veya Merkez Karar organı veya Merkez Yönetim Organınca bu kanunun dördüncü kısmında yer alan maddelerin hükümlerine aykırı karar alınması ya da genelge veya bildirimler yayınlanması durumunda Anayasa Mahkemesi'nce siyasi partinin kapatılmasına karar verileceğini, bildiren kararı uyarınca temelli kapatılması gerektiğinden, davalı parti temsilcilerinin savunmalarının reddi ile Türkiye İşçi Partisi'nin temelli kapatılmasına 648 sayılı kanunun 113. maddesinin gerekleri yerine getirilmek üzere kararın örneklerinin Başbakanlığa, İçişleri ve Maliye Bakanlıkları ile Cumhuriyet Başsavcılığı'na gönderilmesine karar verilmelidir"¹¹⁵.

---

¹¹⁴ AMKD., Sy. 9, s.119.

¹¹⁵ AMKD., Sy. 9, s.130.

Anayasa Mahkemesi bu kararını da MNP'nin kapatılması davasında olduğu gibi, 12 Mart Muhtırası sonrası olağanüstü dönemde vermiştir. Mahkeme TİP'ni, sosyalizm, marksizm ya da komünizm ilkelerini savunduğu, ya da Anayasanın "Egemenliğin kullanılması hiç bir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz" yolundaki (1961 Any.mad.4/3) hükmünden dolayı değil, "Devletin bütünlüğü" ile ilgili 3. maddesine aykırılıktan dolayı kapatmıştır. Bu da Anayasa Mahkemesi'nin sosyalist ya da marksizan parti programları konusunda daha esnek davrandığını (TANÖR, 1991: 175; DAVER, 1986: 119) buna karşılık "vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğü" noktasında son derece duyarlı olduğunu göstermektedir.

E-Türkiye Emekçi Partisi 08.05.1980 (TEP)

Türkiye Emekçi Partisi 12.2.1975 tarihinde kurulmuştur. Genel Başkanı Mihri Belli'dir. Partinin kapatılması ile ilgili iddia şöyledir:

İddianame:

Cumhuriyet Başsavcılığı 5.3.1979 tarihinde parti programının Anayasa'nın 57/1 ve 648 sayılı SPK'nun 89. maddesine ters düştüğünden, Anayasa'nın sözü edilen 57/1. maddesi ile SPK'nun 111/1. maddesi uyarınca Türkiye Emekçi Partisi'nin kapatılması istemli dava açmıştır¹¹⁶.

Fakat daha önce, İçişleri Bakanlığı'nca, Türkiye Emekçi Partisi'nin tüzük ve programında görülen eksiklerin tamamlanması ve aykırılıkların giderilmesi için bu partiye yazı gönderilmiş, tüzükte istenilen değişiklikler yapılmakla birlikte, programdaki "Ulusal Devrimci Kültür" başlıklı maddenin 2. fıkrasında yer alan "Anadili Türkçe olmayan okul çağındaki T.C. vatandaşlarına Milli Eğitim Bakanlığı yönetiminde anadil ve kültür eğitiminin sağlanması" biçimindeki cümlenin sonuna parantez açılarak "Anayasa Madde 12" sözlerinin eklenmesi ile yetinilmiştir. C.Başsavcılığı'nın iddianamesinde bu "direnmeye" de işaret edilmektedir¹¹⁷.

¹¹⁶ AMK, E1979/1, K.1980/1, KT.8.5.1980, AMKD., Sy.18, s.3-45., Ayrıca RG. 26.7.1980-17059.

¹¹⁷ AMKD., Sy.18, s.5-18.

İddianamede bu konuda şöyle denmektedir¹¹⁸:

"Burada açıklanmak istenilen düşünce anadili Türkçe olmayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına Milli Eğitim Bakanlığı yönetiminde anadil ve kültür eğitimi verilmesi olup bu amacın doğuracağı sonuç Türk dili ve kültürü dışında dil ve kültürün korunması yoluyla yeni azınlık doğmasıdır. Adı geçen siyasal parti İçişleri Bakanlığı'nın ihtarına üzerine bu tümcenin sonuna (Anayasa madde 12) sözcüklerini ekleyerek savunulan düşünceyle Anayasanın eşitlik ilkesinden dayanak arama yoluna gitmiştir".

Savunma:

Davalı parti temsilcileri öncelikle, SPK'nun (648 sayılı) 89. maddesinin Anayasaya aykırılığını ileri sürmüşlerdir¹¹⁹.

Esasa ilişkin savunmalarında ise, 89. maddenin Türkiye'de millet -din-dil farklarına dayanan azınlıklar bulunduğu ileri sürülemez, derken,"var olanların inkarı gibi bir butlanı" savunmadığını, bu tür azınlıklar bulundurmaya amaç edinen eylem hazırlıklarını, eyleme ait örgütün kurulmasını, somut eylemleri yasakladığını belirtmişlerdir¹²⁰.

TEP programının (H) bölümünün (2) sayılı bendinde yer alan "Anadili Türkçe olmayan okul çağındaki T.C. vatandaşlarına Milli Eğitim Bakanlığı yönetiminde anadil ve kültür eğitiminin sağlanması (Anayasa Madde 12)" cümlesi ile ilgili olarak özetle şu savunmada bulunmuşlardır¹²¹:

"Öte yandan programda, Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetim ve gözetimi altında bir ulusal bütünlüğü sağlama amacına yöneliktir ve bunun önlenmesi düşünülemez. 89. maddeye getirilmek istenen bu dar anlayış kesinlikle Anayasaya aykırı düşer. Anayasanın 20. ve 21. maddelerindeki düşün ve onun açıklanması temel özgürlüklerine aykırı bir anlam 89. maddeye kesinlikle verilemez. İddianame, Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetim, gözetim ve yönetimi koşul tutulmuş olmasına karşın, ortada bir

¹¹⁸ AMKD., Sy.18, s.5.

¹¹⁹ AMKD., Sy.18, s.8-13.

¹²⁰ AMKD., Sy.18, s.15.

¹²¹ AMKD., Sy.18, s.15.

eylem de yokken, Türkiye Emekçi Partisi'nin en ağır ceza ile cezalandırılmasını, yani partinin kapatılmasını istiyor ".

Karar:

Anayasa Mahkemesi, öncelikle 648 sayılı SPK'nun 89. maddesinin Anayasa'nın Başlangıç hükümleri ile 2, 3, 12, 20 ve 57. maddelerine aykırı olduğuna ilişkin savunmalarını ele almıştır. Daha önce incelediğimiz Türkiye İşçi Partisi'nin kapatılmasının kanuni dayanağını teşkil eden SPK'nun 89. (2820 sayılı SPK. 81/a-b) maddesinin Anayasa Mahkemesi'nce nasıl anlaşıldığı büyük önem arz etmektedir. Anayasa Mahkemesi maddenin birinci fıkrasını şöyle yorumlamaktadır¹²²:

"89. madde tüm olarak ele alınıp, yasa içindeki yeri ve yasanın öteki maddeleriyle ilişkisi de göz önünde tutulduğunda, bu maddenin birinci fıkrasında yasaklanan durumun ülkede, varlıkları hukukça tanınması gereken, yani azınlık hukukundan yararlanmaya hak kazanmış "milli" ya da "dini" kültür farklılıklarına yahut dil farklılığına dayalı vatandaş topluluklarının bulunduğu ileri sürülmesi olduğu ve Anayasanın "ulus bütünlüğü" kuralına aykırılığın böylece oluşacağı sonucuna varılır. Gerçekten bir ulusun içindeki belli bir vatandaş topluluğunun dilinin ya da dininin toplumun öteki kesimlerinden ayrı olduğundan nesnel biçimde söz etmek, tek başına, bir "azınlık bulunduğunu ileri sürmek" anlamına gelmez. Buna ek olarak, söz konusu topluluğun, toplumun öbür kesimlerinden ayrılan varlığını ve niteliklerini koruması ve sürdürmesi için kendisine özel bir hukuksal güvence tanınması gerektiğinin, yani bu kimselerin "azınlık hukuku"ndan yararlanmaya hak kazanmış olduklarının da açık ya da örtülü biçimde ileri sürülmüş bulunması gerekir. İşte 89.maddenin birinci fıkrasında "azınlıkların bulunduğunu ileri sürmek" biçiminde tanımlanan ve yasaklanan durum budur".

Görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesi, sadece bir milletin içindeki belli bir vatandaş topluluğunun dilinin veya dininin toplumun diğer kesimlerinden ayrı olduğunu söylemenin, tek başına bir "azınlık bulunduğunu ileri sürmek" anlamı taşımayacağını belirtmiştir. Bunun için, ayrıca söz konusu topluluğun, toplumun öbür kesimlerinden

---

¹²² AMKD., Sy.18, s.29.

ayrılan varlığını ve niteliklerini koruması ve sürdürmesi için kendilerine özel bir hukuki güvence tanınması gerektiğinin ileri sürülmesi şartının da gerçekleşmesini aramaktadır.

Anayasa Mahkemesi, 89. maddenin ikinci fıkrasını da yukarıdaki yorumu doğrultusunda açıklamakta ve "azınlık yaratma" deyiminin ancak "bir vatandaş topluluğunda, azınlık hukukundan yararlanmaları gerektiği düşüncesini yaratma" anlamına gelebileceği" ni ifade etmektedir¹²³.

Anayasa Mahkemesi, SPK'nun 89. maddesinin Anayasa'ya aykırılık itirazını öncelikle çözümlenerek reddetmiş ve daha sonra TEP'nin kapatılması davasını esastan ele almıştır. Mahkeme, TEP programının (H) bölümünün (2) sayılı bendinde yer alan "Anadili Türkçe olmayan okul çağındaki T.C. vatandaşlarına Milli Eğitim Bakanlığı yönetiminde anadil ve kültür eğitiminin sağlanması (Anayasa Madde 12)" cümlesinin Anayasa'nın 57/1 ve SPK'nun 89/2 maddeleri hükümlerine aykırı olduğu kanatine varmıştır¹²⁴.

Yine, Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 57/1. maddesinin, bir bakıma, "Temel hak ve hürriyetlerin özü, sınırlanması ve kötüye kullanılması" başlığını taşıyan 1. maddesinin birinci ve üçüncü fıkraları hükümlerinin, Siyasal Partilere özgü bir uygulanış biçimini meydana getirdiğinden, Siyasal Partiler Kanununun 89/2. maddesine aykırı eylemlerin dolaylı olarak Anayasanın 11. maddesine de aykırı olacağı yargısına varmaktadır¹²⁵.

SPK 89. maddesinin İnsan Hakları Evrensel Bildirisine aykırı bir yönünün de bulunmadığını belirten Mahkeme; "Bütün bu nedenlerle, Türkiye Emekçi Partisi Programı (H) bölümünün (2) sayılı bendinde yer alan "Anadili Türkçe olmayan okul çağındaki T.C. vatandaşlarına Milli Eğitim Bakanlığı yönetiminde Anadili ve kültür eğitiminin sağlanması (Anayasa madde 12) "tüncesi yönünden Siyasi Partiler Yasasının 89/2. maddesi ile Anayasa'nın 57/1.maddesi hükümlerine aykırı bulunmaktır"¹²⁶ kararına varmıştır.

---

¹²³ AMKD., Sy.18, s.30.

¹²⁴ AMKD., Sy.18, s.38.

¹²⁵ AMKD., Sy.18, s.39.

¹²⁶ AMKD., Sy.18, s.39.

Anayasa Mahkemesi, iddianamede yer alan ve SPK'nun 89. maddesine aykırı olduğu ileri sürülen diğer cümleler yönünden de inceleme yapmıştır. Mahkeme bunlardan sadece, davalı parti programının gerekçesinin (V) sayılı bölümünün üçüncü bendinde yer alan, "Emperyalizmin özellikle Kürt halkı ile ilgili olarak oynamaya çalıştığı (böl ve yönet) oyununu bozacak; nerede belirirse belirsin, gerçek yurt severliğin karşıtı olan şoven eğilimleri etkisiz kılacak, bütün çağdışı uygulamaları (asimilasyon vb.) tasfiye edecektir." ifadesini SPK'nun 89/1. maddesi ile Anayasa'nın 57/1. maddesine aykırı bulmuştur¹²⁷.

Görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesi, özellikle milli bütünlüğe aykırı parti ya da faaliyetler ile ilgili yasaklamalarda oldukça sıkı ve hassas davranmaktadır. Bunun için de Mahkeme ülkede yaşayan "...bir vatandaş grubunun çoğunluktan ayrı bir varlığı bulunduğu, bu varlığını sürdürmeye ve azınlık hukukundan yararlanmaya hak kazandığı"iddiasının ister doğrudan doğruya , isterse TEP davasının da olduğu gibi, dolaylı yollardan olsun ortaya konulmasını SPK 89.maddeye aykırılık olarak görmekte ve kapatmaya karar vermektedir.

Öte yandan, Mahkeme'nin kararında dikkati çeken başka bir husus ise TEP'nin, sosyalizm, marksizm, ya da komünizm ilkelerini savunmaktan, yahut Anayasanın "Egemenliğin kullanılması hiç bir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılmaz" yolundaki (1961 Any.mad.4/3) hükmünden dolayı kapatılmamış olmasıdır. İddianamede yer alan TEP programından alınan aşağıdaki ifadelerde Mahkeme Anayasa veya Kanuna aykırılık görmemiştir. Bu ifadeler şunlardır¹²⁸:

"...Feodal ilişkileri barındıran bağımlı kapitalizm şartlarında şehir ve köy emekçilerinin çifte sömürsü yoğunlaştıkça, her geçen gün safları sıklaşan Türkiye proleteryasının bilinci bilinmekte ve işçi sınıfı ile sömürücüleri arasındaki sınıf mücadelesi keskinleşmektedir...Öyle ki Türkiye'de devrim, hem işçi sınıfı hem yoksul köylülük siyasi iktidara geçebilmeli ve sosyalizmin yolundaki bütün engelleri birer birer ortadan kaldıracak duruma gelmelidir... Türkiye işçi sınıfının ve yoksul köylülüğünün devrimci hareketi, halkların dünya ölçüsünde yer alan devrimci mücadelesinin bir parçasıdır ve

---

¹²⁷ AMKD., Sy.18, s.40.

¹²⁸ AMKD., Sy.18, s.40.

mücadeleden manevi güç alır. Devrimci hareketimiz en derin yurtseverliğin tamamlayıcısı olan proleter enternasyonalizmi zihniyeti içinde hareket etmekle yükümlüdür...".

Kararın verildiği dönem açısından arz eden husus ise, kapatma kararının 12 Eylül 1980 tarihinden dört ay öncesine, yani bir olağanüstü dönemin arafesine rastlamasıdır.

III- 1982 ANAYASASI'NIN YÜRÜRLÜĞÜ GİRDİĞİ GÜNDEN BUGÜNE KADAR GEÇEN SÜRE İÇİNDE KAPATILMALARI İÇİN ANAYASA MAHKEMESİ'NE DAVA AÇILAN SİYASİ PARTİLER VE ANAYASA MAHKEMESİ'NİN BU KONUDA VERMİŞ OLDUĞU KARARLAR

Anayasa Mahkemesi'ne, yukarıda kararlarını incelediğimiz davaların dışında da, bazı siyasi partiler hakkında kapatma istemli davalar açılmıştır. Özellikle olmayan bu davalara da aşağıda kısaca değinmekte yarar görüyoruz: Yeni dönemde, Yüce Görev Partisi, Bizim Parti, Muhafazakar Parti, Yeni Düzen Partisi, Doğruyol Partisi ve Demokratik Barış Hareketi Partisi haklarında C. Başsavcılığı'nca kapatma istemli davalar açılmış, ancak bu partiler hakkındaki kapatılma istemleri Anayasa Mahkemesi'nce reddedilmiştir.

A-Yüce Görev Partisi (YGP)

Bu parti hakkında dağılma durumunun saptanması ve kapatılması talepli dava açılmıştır. Anayasa Mahkemesi, Siyasi Partiler Kanunu'nun 44. maddeleri ve Dernekler Kanununun 51. maddesi uyarınca partinin kendiliğinden dağıldığını tespit etmiş ve bu nedenle kapatma davasını red etmiştir.¹²⁹

B-Bizim Parti (BP)

Adı geçen parti ile ilgili Cumhuriyet Başsavcılığı'nın kapatma talepli davası hakkında Anayasa Mahkemesi'nce yapılan incelemede, SPK'nun Dördüncü Kısım'da düzenlenen (Parti Yasakları) dışındaki emredici hükümler sözkonusu olduğundan, öncelikle ihtar verilmesi için, kapatma davasının reddedilmesi gerekirken, Bizim Parti "Kendiliğinden

¹²⁹ AMK., E.1983/1, K.1983/1, KT.25.8.1983, RG.23.6.1984-18440, s.19-25.

dağılma"(fesih) kararı aldığı için ayrıca bir karar verilmesine yer olmadığı yargısına varılmıştır¹³⁰.

C- Huzur Partisi 25.10.1983 (HZP)

Huzur partisi, 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinin ardından kabul edilen 2820 sayılı SPK'na göre 22 Temmuz 1983 tarihinde kurularak tüzel kişilik kazanmıştır. Genel Başkanı Ahmet Çelebi'dir.

İddianame:

C.Başsavcılığı, Huzur Partisi programının, 2820 sayılı SPK'nun dördüncü kısmında yer alan 78, 84, 86, 87 ve 90. maddelerine aykırı olduğunu ileri sürerek, aynı Kanun'un 101/a maddesi gereğince partinin kapatılmasına karar verilmesi istemli dava açmıştır¹³¹.

C.Başsavcılığı iddianamesinde yer verdiği SPK'nun dördüncü kısmında yer alan kanun maddeleri siyasi partilerle ilgili yasakları düzenlemekte olup, söz konusu maddeler laik devlet düzenini korumaya yönelik maddelerdir.

Huzur Partisi programının dava ile ilgili 12,17/1 ve 21. maddelerinin metinlerinde şu ifadeler yer almıştır¹³²:

"Madde 12-Eğitim ve öğretim kurumları ile üniversitelerimizin bazı sosyalist ülkelerdeki gibi laik olması fikrine inanmıyor ve bunu benimsemiyoruz. üniversiteler milli karakterin aynası olmalıdırlar. Bu manada dini eğitim ve öğretimin üniversitelerde batıdaki örneklere uygun olarak, tatbikine taraftarız."

"Maddenin 17/1- Milli eğitim müesseselerimizde ilkokuldan itibaren kaynağını ahlak, fazilet ve Türk İslam geleneklerinden alan bir sistemle vatan ve milletini seven, çalışkan, dürüst, kendisine, ailesine ve cemiyete faydalı nesiller yetiştirmek gayemizdir."

¹³⁰ AMK, E.1983/3, K.1983/3, KT.1.11.1983, RG.25.9.1984-18526, s.11-24.

¹³¹ AMK, E.1983/2, KT.25.10.1983, AMKD., Sy.20, s.35-374

¹³² AMKD., Sy.20, s.357-358.

"Madde 21-Eğitim ve öğretim programları taklitçilikten kurtarılarak memleket gerçeklerine ve milli bünyeye uygun halde yeniden tanzim edilecek, bu programlarda gençliğe sapık ideolojilerin sızması için Anayasa doğrultusunda dini ve ahlaki değerlere önem veren bir tedrisat sistemi getirilecektir".

İddianamede ayrıca Huzur Partisi programının 16/2. maddesinde yer alan, "...dokuz heceli olan Türk Alfabesine dokuzuncu sesli harfi koymak istiyoruz. Eski Türk alfabelerinin neden otuzbeş harfli olduğunu yeni baştan ve Atatürkçü bir ruh ve anlayışla araştıracağız" ifadesi ile Anayasa'nın 174. maddesi ve 2820 sayılı SPK'nun 90. maddesine aykırı davranıldığı ileri sürülmüştür¹³³.

Savunma:

Davalı parti savunmasında, programlarında halen ilk ve orta öğretimde kabul ve tatbik edilen din eğitimi ve öğretiminin üniversitelerde de tatbikini istemenin laiklik ilkesine aykırı olmadığını, keza 17. ve 21. maddelerde de Anayasa ve Kanun'a aykırılık bulunmadığı, partinin "Atatürk ilkelerine, laiklik esaslara bağlı, Demokratik, laiklik ve sosyal bir hukuk devletini benimsediğini, 16. maddesi ile Arap harflerine dönüşün söz konusu olmadığını, programda "alfabelerinin yeni baştan Atatürkçü bir ruh ile ele alınmasını öngörmüş" olduklarından Anayasanın 174. ve SPK'un 84. maddesine aykırılığın söz konusu olmadığını savunmuşlardır¹³⁴.

Karar:

Anayasa Mahkemesi işin esasını incelemeye geçmeden önce C.Başsavcılığı'nın partilerin kuruluşunu denetlemesini düzenleyen 9. maddede öngörülen siyasi partilere hangi hallerde uyarıda bulunacağını şöyle açıklamıştır¹³⁵.

"Cumhuriyet Başsavcılığı'nca tespit edilen noksanlıkların giderilmesi, lüzum görülen ek bilgi ve belgelerin gönderilmesi, yazı ile istenmedikçe, bu nedene dayanılarak siyasi partilerin kapatılmasına dair hükümlerin uygulanmamasına, yani yazılı istemin dava

¹³³ AMKD., Sy.20, s.350

¹³⁴ AMKD., Sy.20, s.350-354. Bir siyasi partinin programı içeriğinin Anayasa açısından yorumlanmasında izlenmesi gereken yol konusunda bkz. BULUT, 1990: 368 vd.

¹³⁵ AMKD., Sy.20, s.356.

açmanın bir önkoşulu niteliği almış olmasına karşın, kurulan partilerin tüzük ve programları ile kurucularının hukuki durumlarının Anayasaya ve kanun hükümlerine aykırı olması üzere, böyle bir önkoşula bağlı tutulmamıştır.

Öte yandan, kanunun 9. maddesindeki Cumhuriyet Başsavcılığı'na noksanlıkların giderilmesiyle ilgili olarak tanınan yetkinin yasaya aykırılıklara da teşmil edilerek bu hususun bir dava koşulu olarak kabul edilmesi, siyasi partilerin tüzük ve programlarındaki kimi hükümlerin kanunun dördüncü kısmındaki "Siyasi Partilerle İlgili yasaklar"a açıkça aykırı olmaları hallerinde, bu koşul yerine getirilmedikçe, doğrudan, 100. ve 101. maddelerdeki nedenlerle kapatma davası açılmasına olanak vermiyeceğini açıkça ortaya koyar ki, bu durumun Siyasi Partiler Kanunu'nun kabul ettiği esaslarla çeliştiğinde duraksanamaz. Bir siyasi parti yasalara aykırı olarak kurulmuşsa, bunu saptayacak ve gereklerini yerine getirecek merci, herhalde Anayasa Mahkemesidir"

Böylece Anayasa Mahkemesi, yeni kurulan bir siyasi partinin C.Başsavcılığı'nca tespit edilen noksanlıklarının giderilmesi, gerekli olan ek bilgi ve belgelerin gönderilmesini istemesi durumu ile, kurulan partinin program ve tüzüğünün Anayasa ve kanun hükümlerine aykırılığı nedeni ile kapatılmaları için dava açılması durumunun farklılığını açık seçik ortaya koymuştur. Bir siyasi parti kanunlara aykırı olarak kurulmuşsa, artık bunu belirleyecek ve gereğini yerine getirecek merci C.Başsavcılığı değil, Anayasa ve SPK'nun açık hükümleri karşısında Anayasa Mahkemesi olacaktır. Anayasa Mahkemesi, bu nedenle SPK'nun 9. maddesi gereğince önceden bir uyarıda bulunulmamasını, Huzur Partisi'nin kapatılması için açılan davanın görülüp karara bağlanmasına engel olmayacağına oy çokluğu ile karar vermiştir ¹³⁶.

Anayasa Mahkemesi daha sonra davayı esastan incelemiştir. Türkiye'deki laiklik ilkesinin anlamı ile uygulamasının hiçbir sosyalist ülkedeki laiklik anlayışı ile ilişkisinin olmadığını, batıdaki Hıristiyan ülkelerdeki laiklik anlayışından da farklı olduğu bir yapı

¹³⁶AMKD., Sy.20, s.357. Ayrıca, bkz. İkinci Sosyalist Parti Davası, AMK., E.1991/2, K.1992/1, KT.10.7.1992, R.G. 25.10.1992-21386, s.58 vd.

ve düşünce biçimine sahip olduğunu açıklayan Mahkeme kararda daha sonra şu görüşlere yer vermiştir¹³⁷:

"Laikliğin dinle devlet ilişkilerini düzenleyen bir ilke olması nedeniyle, her ülkenin içinde bulunduğu ve her dinin bünyesini oluşturan koşullardan esinleneceği, bu koşullar arasındaki uyum ya da uyumsuzluğun laiklik anlayışına da yansiyarak farklı ve değişik modelleri ortaya çıkarması doğal sayılmalıdır. Hukuki yönden de klasik anlamda laiklik, dinle devlet işlerinin birbirinden ayrılması anlamına gelmektedir. Buna rağmen, Hıristiyan ve İslam dinlerinin koşulları, inanç ve gerekleri aynı olmadığından, ülkemizde ve batı ülkelerinde oluşan durumlar ve ortaya çıkan sonuçlar birbirinin aynı olmamış, aksine büyük farklılıklar göstermiştir"

Anayasa Mahkemesi, dava ile ilgili Anayasa (Başlangıç, 2., 14, 24, 130,174) ve Kanun (Siyasi Partiler Kanununun dördüncü kısım) dan özet olarak şu sonuçları çıkarmıştır;¹³⁸

"Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. İlk ve orta öğretim kurumlarında okutulan din kültürü ve ahlak öğretimi dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır. Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerin hiçbiri bu arada din ve vicdan hürriyeti, din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kurmak amacıyla kullanılmaz. Bu hükümler, sınırlamalar ve yasaklar dışına çıkan partiler temelli kapatılır."

Böylece Anayasa Mahkemesi, laiklik ilkesi ile ilgili olarak Anayasal ve yasal çerçeveyi çizmekte ve Anayasa ve SPK hükümleri açısından siyasi partilerin hangi hallerde kapatılacağını da göstermektedir.

Öte yandan Mahkeme kararında, 1982 Anayasası'nın laik devlet ilkesi ile Atatürk ilke ve inkılaplarına verilen önem belirtilmekte, "Din ve vicdan hürriyeti" başlığını taşıyan

---

¹³⁷ AMKD., Sy.20, s.358.

¹³⁸ AMKD., Sy.20, s.361.

24. maddeye Anayasa'nın bütünlüğü içinde bakmakta yarar görüldüğü, Atatürk devrimleri ile laikliğin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu ifade edilmektedir¹³⁹.

Yüksek Mahkeme, Huzur Partisi programında yer alan ve üniversitelerde, Batıdaki din eğitim ve öğreniminin örneklerine uygun olarak eğitim uygulanması istemini ise şöyle değerlendirmektedir¹⁴⁰:

"Bilimsel ve nesnel ölçülere göre biçimlendirilmiş üniversiteler bir öğretim ve eğitimin gerçekleştirilmesi, sözü geçen bu kadarda da açıklandığı gibi, o öğretim ve eğitimin sadece bilimsel istemler doğrultusunda yapılması, doğmalardan ve bilime ters düşen öteki etkilerden uzak tutulması suretiyle sağlanabilir. Bu itibarla Anayasa'nın 24. maddesinin dördüncü fıkrasında ifadesini bulan "din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır, bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır" yolundaki kural Atatürk ilke ve inkılaplarıyla, daha açık bir anlatımla Türk Devrimleriyle birlikte ele alınıp değerlendirilmelidir. Çünkü, Türk Devrimi, Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen ulusal bağımsızlığın ve çağdaşlaşma hareketinin adıdır ve bu düşünce sistemi 1982 Anayasası'nın temel dayanağı ve felsefesini oluşturmuştur."

Anayasa Mahkemesi, Huzur partisi programında yer alan hükümlerin 2820 sayılı SPK'nun 78., Atatürk ilke ve inkılaplarını koruyan 84., laiklik ilkesini koruyan 86. ve dini istismar konusu yapmayı yasaklayan 87. maddelerine aykırılık taşıdığı hükmüne varmıştır.

Anayasa Mahkemesi Huzur Partisi Programınının 16. maddesinin 2. ve 3. fıkralarını da ele almış, partinin "alfabenin geliştirilmesinde zaruret görmesi", "Türk alfabesine dokuzuncu sesli harfi koyma" düşüncesi ve "Eski Türk alfabesinin neden otuzbeş harfli olduğunu yeni baştan ve Atatürkçü bir ruh ve anlayışla araştırmayı" önermesi,

---

¹³⁹ AMKD., Sy.20, s.362.

¹⁴⁰ AMKD., Sy.20, s.363-364.

Anayasa'nın 174 ve SPK'nun 84. maddelerinde Devrim Kanunları gerekçesiyle kapatma nedeni olarak değerlendirilmiştir¹⁴¹.

Keza, Huzur Partisi programında Türk alfabesini geliştirme görüşüne yer verilmesi ve alfabe "dokuzuncu bir sesli harf" eklenmesinin düşünülmesi Harf Devrimine aykırılık olarak yorumlanmıştır¹⁴². Anayasa Mahkemesi Başkanvekili H.Semih Özmert, bu iddianın "zan ve tahminden ileri gidemediği" görüşünü karşı oy yazısında belirtmiştir¹⁴³. Anayasa Mahkemesi üyeleri Orhan Onar ve Mehmet Çınarlı ise, "Türk alfabesinin zenginleştirilmesini istemenin, harf inkılabına aykırı bir davranış olarak kabul edilemeyeceğini"¹⁴⁴ belirtirlerken, üye Necdet Darcıoğlu da çoğunluk görüşünü haklı bulmamıştır¹⁴⁵.

Çağlar, Huzur Partisi'nin Anayasa Mahkemesi'nce kapatılması konusunda şu görüşleri ileri sürmüştür: "...Anayasa Mahkemesi, parti kapatma davalarında, Anayasa kuralları gerek Devlet organlarını, gerekse bütün kişileri bağlayan temel kurallar oldukları için, birer tüzel kişi olan partilerin de bu kurallara bağlı tutulması gerekir' düşüncesi ile Anayasa metni ve başlangıcından çıkardığı ilkeleri, 'Partilerin çerçevesi anayasal düzen teorisi'ni kurmada kullanmış ve partilerin uyacakları esasları düzenleyen pozitif kurallardan çok daha geniş bir yasaklama rejimi getirmiş. İlk unsurları Mahkemenin 1965/40 ve 1973/1 karar sayılı Kararların (TİP Vak'ası) ile kurulan bu teori,"Huzur Partisi Davası'nda da uygulanmıştır. Huzur Partisi Vak'ası Anayasa ideolojisinin tanımlanması ve korunmasında klinik bir vak'adır" (ÇAĞLAR, 1990:73).

Keza Tanör de 1982'den sonra oluşturulan yeni hukuk düzeninde siyasi partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri açısından Anayasa ve kanun çemberine sıkıştırıldıklarını, böylece Anayasanın bütün partiler için adeta 'ortak parti programı' haline geldiğini, partilere de Anayasayı uygulamaktan başka bir alanın pek kalmadığını haklı olarak belirtmektedir (TANÖR, 1991: 1609).

---

¹⁴¹ AMKD., Sy.20, s.365.

¹⁴² AMKD., Sy.20, s.365.

¹⁴³ AMKD., Sy.20, s.367-368.

¹⁴⁴ AMKD., Sy.20, s. 368-371.

¹⁴⁵ AMKD., Sy.20, s. 374.

Tanör, daha sonra siyasi hayatın bütün sorunlarının ve taklitlerinin önceden kestirilip programa bağlanamayacağı gerçeği de hatırlanınca, bu kayıtlamaların ne kadar daraltıcı nitelikte olduğunun kendiliğinden anlaşılacağı, partinin daha hiçbir faaliyeti yokken sırf programındaki alternatif önerilerden dolayı kapatılması olasılığının bulunduğunu belirterek şöyle demektedir: "Huzur Partisi'nin kapatılmasına neden olan program maddelerinin din derslerinin üniversitede de okutulması ve alfabenin geliştirilmesi gibi önerilerden ibaret olması yukarıdaki kaygıları besleyici örneklerdir" (TANÖR, 1991: 160).

D- Muhafazakar Parti (MHZP)

Bu parti hakkında Cumhuriyet Başsavcılığı, Siyasi Partiler Kanunu'nun Dördüncü Kısım (Parti Yasakları) dışındaki emredici hükümlere aykırılık nedeni ile dava açmıştır. Ancak, yukarıda Bizim Parti Davasında belirtildiği gibi, ihtar şartı yerine getirilmediği için, dava reddedilmiştir¹⁴⁶.

E- Yeni Düzen Partisi (YDP)

Bu parti hakkında Muhafazakar Parti Davası'nda olduğu gibi, SPK'nun Dördüncü Kısım (Parti Yasakları) dışındaki emredici hükümlere ve "Kadın Kolu Yasağı" na aykırılık nedeni ile kapatma istemli dava açılmıştır.

Bu davada da, Kanun'un aradığı ihtar ön şartı yerine getirilmediği ve adı geçen partinin "kadın komisyonları" kurma düşüncesinin yan kuruluş yasağı kapsamında değerlendirilmediğinden bu dava da red ile sonuçlanmıştır¹⁴⁷.

F-Doğru Yol Partisi (DYP)

DYP, Kapatılan AP ve Büyük Türkiye Partisi (BTP)'nin devamı olduğunu beyan ve iddia etmek, MGK'nın 99 sayılı kararına karşı tutum ve davranış içinde bulunmak suretiyle SPK 96. maddesinin 2. fıkrası ve 97. maddesine aykırılık iddiası ile kapatılması talep edilmiştir¹⁴⁸.

¹⁴⁶ AMK, E.1983/3, K.1983/4, KT.3.11.1983, RG.21.10.1984-18552, s.11-31.

¹⁴⁷ AMK, E.1983/5, K.1983/5, KT.1.11.1983, RG.21.10.1984-18552, s.31-44.

¹⁴⁸ AMK., E.1984/1, K.1984/1, T.28.09.1984, sayılı kararı için bkz. R.G., 14.2.1985-18666, s.7-70.

Parti savunmasında, DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı'nın söylediği sözlerin 12 Eylül Harekatı ve MGK'na karşı olmayıp, kendilerini seçime sokmayan yüksek seçim kurulu'na karşı olduğunu, bu nedenle Yıldırım Avcı hakkında açılan şahsi davanın da muhatabının MGK olmadığı gerekçesiyle beraatle sonuçlandığını beyan etmiştir.

Anayasa Mahkemesi, C.Başsavcısı'nın iddialarını ve davalı partinin savunması ile ilgili cevapları aldıktan sonra konuyu etraflıca incelemiş ve 28.9.1984 gününde Doğru Yol Partisi'nin temelli kapatılması hususunda Başsavcı tarafından açılan davanın reddine oy birliği ile karar vermiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda verdiği kararında özetle; Siyasi Partiler Kanunu'nun 101. maddesinin (b) bendinde sayılan kurulların bu bentte yollama yapılan kimi maddeler hükümlerine aykırı kararlar aldıkları, bildiriler yayınladıkları veya karar almaksızın aynı hükümlere aykırı faaliyette buldukları ve anılan bentte belirtilen kişilerin de yine sözü edilen hükümlere aykırı sözlü ve yazılı beyanda buldukları sübuta ermediğinden¹⁴⁹, Siyasi Partiler Kanunu'nun 97. maddesine aykırı biçimde Milli Güvenlik Konseyi'nin 99 sayılı kararına karşı olduğu iddia edilen tutum, beyan ve davranışların adı geçen partinin genel seçimlere katılmak için yaptığı başvurular hakkında Yüksek Seçim Kurulu'nca verilen kararlar üzerinde bu kurul'a yönelik bulunduğu anlaşıldığından, Doğru Yol Partisi'nin temelli kapatılması hakkında açılan davanın reddine oy birliği ile karar verildiğini belirtmektedir¹⁵⁰.

Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı, Türkiye'de demokrasinin gelişmesi, çoğulcu, çok partili siyasal hayatın sağlıklı bir biçimde ilerleyebilmesi açısından dikkate değer bir karar olmuştur (DAVER, 1986: 136).

Yüksek Mahkeme bu kararında, sözlü ve yazılı beyanların sübuta ermediği ve yapılan konuşma ve beyanları 12 Eylül Harekatı ve Milli Güvenlik Konseyi'nin icraatlarına değil, YSK'na yönelik olduğuna hükmetmesi, olağanüstü bir dönemin izlerini taşıyan SPK'nun katı hükümleriyle normal bir dönemin icaplarını bağdaştırma gayreti olarak değerlendirilebilir (a.g.e., s.136).

¹⁴⁹Bu konuda diğer örnekler için bkz. AMK., E.1984/1, KT.28.9.1984, RG. 14.2.1984-18666. s.7-70.

¹⁵⁰ RG. 14.2.1984-18666. s.7-70

Anayasa Mahkemesi daha sonra benzer konuda verdiği başka bir kararında da aynı anlayışı sürdürmüştür. Yüksek Mahkeme, Türkiye Birleşik Komünist Partisi davasında¹⁵¹, adı geçen partinin Türkiye İşçi Partisi ve Türkiye Komünist Partisi'nin birleşmesinden meydana geldiğini beyan etmesi nedeniyle kapatılması istemi karşısında, bu sistemi yerinde bulmayarak reddetmiştir. Mahkeme gerekçesinde şöyle demiştir¹⁵²:

"Yalnızca iki partinin birleşmesiyle yetinilmeyip marksist hareketin farklı örgütlenmelerine, siyasal kültürüne ve partilerine ve bunların kültürel mirasına sahip çıkılması, kapatılan bir siyasi partinin davamı olmak değil, marksist örgütlenmenin birikim ve deneyimlerinden yararlanıp yeni bir parti oluşturmaktır."

Anayasa Mahkemesi, yukarıda değinilen her iki kararı ile SPK'nun 96/2. fıkrasını işlevsiz hale getirmiştir. Gerçekten de olağanüstü bir dönemin ürünü olan SPK'nun bu maddesinin demokrasinin çoğulculuk ilkesi ile çeliştiği ortadadır. Eğer bir siyasi parti toplumda var olan bir fikir ve düşüncenin örgütlenmiş biçimi olarak siyasal yelpazedeki yerini almış ise, yasaklamalarla çoğulcu demokrasinin temel prensiplerine ters düşmek bir yana, yasaklama ile varılmak istenin amaç da gerçekleştirilemez. 12 Eylül döneminde kapatılan tüm partiler, başka isimlerle de olsa şu an siyasal yelpazedeki yerlerini almışlardır. Keza, 1960 askeri darbesi sonrası tablo da farklı olmamıştır. En yakın örnek ise Anayasa Mahkemesi'nce Kapatılan Halkın Emek Partisi ve Demokrasi Partisi çizgisinin kısa adı HADEP olan Halkın Demokrasi Partisi ile devam ediyor olmasıdır. Aynı şey MNP, MSP, RP ve FP çizgisi için de geçerlidir. Kısaca kapatmalarla, yasaklanmak istenilen düşünceler yok olmamakta, fikir gerçeği yok edilmektedir. Yukarıda belirtilen partiler, kendilerini başka bir isim ve amblemlerle yasal ortama tekrar dönüştürmüşlerdir.

Anayasa Mahkemesi, "demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları" olan siyasi partileri kapatırken, "zan ve tahmin" olarak görülebilecek gerçekler yerine, somut delillere dayanmak konusunda daha titiz davranmalıdır.

¹⁵¹ AMK., E.1990/1, K.1991/1,KT.16.7.1991, RG.28.1.1992-21125, s.15-87.Ayrıca bkz."Türkiye Birleşik Komünist Partisi Davası", s.187 vd.

¹⁵² RG.28.1.1992-21125, s.86.

G- Türkiye Birleşik Komünist Partisi 16.07.1991 (TBKP)

Türkiye Birleşik Komünist Partisi, Nihat Sargın ve Haydar Kutlu'nun önderliğinde 4 Haziran 1990 günü kuruluş dilekçesini İçişleri Bakanlığına vermek suretiyle kurulmuştur. Türkiye'de 70 yıl aradan sonra kurulan ilk komünist parti olan TBKP'nin Genel Başkanlığını Nihat Sargın, Genel Sekreterliğini ise Haydar Kutlu üstlenmiştir. (ÇOŞKUN, 1995: 320).

İddianame:

TBKP'nin, Anayasa'nın 6,10,14 ve 68. maddeleriyle 2820 sayılı SPK'nun 78. maddesine aykırı olarak sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini kurmayı, Anayasa'nın 2,3,14 ve 68. maddeleriyle 2820 SPK 'nun 78. ve 81. maddelerine aykırı olarak Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı amaçladığı, aynı kanununun 96. maddesine aykırı olarak kullanılmasına kanuni imkan bulunmayan bir adla kurulduğu ve kapatılan bir siyasi partinin devamı olduğunu beyan ve iddia ettiği ileri sürülerek SPK'nun 101. maddesinin (a) bendi gereğince kapatılmasına karar verilmesi istenmiştir¹⁵³.

İddianamenin özetinden anlaşılacağı üzere TBKP, dört nedenle kapatılması istemi ile Anayasa Mahkemesi önüne getirilmişti. Bunlar¹⁵⁴:

- a) Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini savunmak ve yerleştirmeyi amaçlamak;
- b) kullanılması ve kurulması yasaklanmış adla siyasi parti kurulması;
- c) Devletin ülkesi ve milliyetle bölünmez bütünlüğünü bozmak;
- d) Kapatılan bir siyasi partinin devamı olduğunu beyan ve iddia etmek, başlıkları altında toplanmaktadır.

Savunma:

¹⁵³ AMK,E.1990/1, K.1991/1, KT.16.7.1991, AMKD, Sy. 27, C.2, s.885., RG., 28.1.1992-21125, s.15-87.

¹⁵⁴AMKD, Sy. 27, C.2, s.885-889., RG., 28.1.1992-21125, s.21-26.

Davalı parti savunmasında özetle, Anayasa'nın 14. ve SPK'nun 27. maddelerin "kişi ve zümre yönetimini" yasakladığını, fakat "sınıfa dayalı yönetimi yasaklamadığını" savunmuştur. Buna ilişkin olarak parti, Anayasa Mahkemesi'nin SP ne ilişkin verdiği 1988/1 sayılı kararına atıfta bulunarak, Mahkemenin SP hakkında verdiği kararın TBKP hakkındaki iddiaları temelden çürüttüğünü ileri sürerek "egemenlik" ve "iktidar" kavramlarına yeniden açıklık getirmekte¹⁵⁵:

İlgili parti, yukarıda sıralanan dört suçlamadan diğer üçü hakkında "sağlıklı çalışma yapabilecek bir zaman bulamadıklarımızı tekrar itiraf ediyoruz." diyerek bu suçlamalar konusunda bir savunma getirmemiştir¹⁵⁶.

TBKP, SPK'nun "Azınlık yaratılmasının önlenmesi" başlığını taşıyan 81. ve "Kullanılmayacak parti adları ve işaretler" başlığını taşıyan 96. maddelerinin Anayasaya aykırı olduklarını ileri sürmektedir. Ancak, 12.9.1980-7.12.1983 tarihleri arasında çıkarılan kanunların Anayasa'ya aykırılık iddialarının incelenmesine Anayasal engel teşkil eden Anayasa'nın geçici 15. maddesinin ise artık yürürlükte olmadığı savunmasını getirmektedir¹⁵⁷. Savunmaya göre, geçici 15. madde yalnızca bir dönemi düzenlenmektedir. Bu dönemin sonu TBMM Başkanlık Divanının olduğu tarih olan 7.12.1983'dür. Anayasanın 177. maddesine göre, bu tarihten itibaren Anayasa, bütünü ile yürürlüğe girmiştir¹⁵⁸.

Karar:

Anayasa Mahkemesi öncelikle davalı siyasi partinin usule ilişkin itirazı olan Anayasaya aykırılık iddiasını ele almıştır. Mahkeme bu konuda şöyle demiştir¹⁵⁹:

"Geçici maddelerin geçerliği, uygulama süreleri ile değil, geçici olarak düzenledikleri hukuksal ilişki ve kurumlarla kendisi ve bağlı olduğu temel metinlerin içerikleri ve verdikleri anlam ile değerlendirilir. Geçici maddeler, değişik hukuksal düzenlemeler arasında bağlantı kurar, kazanılmış hakların saklı tutulmasını, uygulamanın daha geniş

¹⁵⁵ AMKD., Sy. 24, s.534-625.

¹⁵⁶ AMKD., Sy. 27, C.2, s.885-888, RG. 28.1.1992-21125, s.34.

¹⁵⁷ AMKD., Sy. 27, C.2, s.885-889RG., 28.1.1992-21125, s.50-51.

¹⁵⁸ AMKD., Sy. 27, C.2, s.922., RG., 28.1.1992-21125, s.51.

¹⁵⁹ AMKD., Sy. 27, C.2, s.933, RG., 28.1.1992-21125, s.57.

bir zaman dilimine yayılarak yapılmasını sağlarlar... Anayasanın açık olarak düzenlediği bir konunun haklı hukuksal nedenler de olsa Anayasa yargısı tarafından uygulanması düşünülemez."

Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki gerekçe ile davalı siyasi partinin, 2820 sayılı SPK'nun Anayasaya aykırılığını ileri süremeyeceğine hükmetmiştir.

Davalı partinin Anayasa'ya aykırı kuralların iptali imkanının bulunmaması halinde, Anayasaya aykırı kanun hükmünün ihmali talebini de Anayasa Mahkemesi karara bağlamıştır. Mahkeme bu konuda şöyle demiştir¹⁶⁰:

"...yasaların yorumlanmasında ve uygulanmasında bir yasa kuralının ihmalinin söz konusu olabilmesi için aynı konuyu düzenleyen ve birbirleri ile çelişen bir yasa ve Anayasa kuralının bulunması gerekir. Bu durumda, çözümün Anayasa kuralları yönünde aranması doğaldır."

Mahkeme, daha sonra, geçici 15. maddenin uygulanmasında Anayasa hükümleri arasında bir çelişmenin olmadığı, sözü edilen geçici maddenin Anayasanın temel maddelerine bilinçli olarak getirilmiş bir ayrılık olduğu düşüncesi ile SPK'nun "kimi kurallarının ihmal edilerek konunun incelenmesi ve karar verilmesi"¹⁶¹ yolundaki istemi kabul etmemiştir.

Anayasa Mahkemesi, sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini savunmak yerleştirmeyi amaçlamak iddiası konusunda kısaca iddianame ve davalı siyasi partinin savunmasına yer verdikten sonra konu ile ilgili temel kavramlar üzerinde durmaktadır. Gerek iddianamede ve gerek esas hakkındaki görüşte ve gerekse savunmada yer verilen "sosyal sınıflar", "sınıf mücadelesi", "proletarya diktatörlüğü", "sosyalizm" ve "eurokomünizm" kavramlarını bir kere de Anayasa Mahkemesi ele almıştır¹⁶².

¹⁶⁰ AMKD., Sy. 27, C.2, s.935., RG., 28.1.1992-21125, s.58.

¹⁶¹ AMKD., Sy. 27, C.2, s.936., RG., 28.1.1992-21125, s.59.

¹⁶² RG., 28.1.1992-21125, s.61.

Davalı partinin programını da ele alan Mahkeme, programda "ekonominin gelişmesinde piyasanın rolünün vazgeçilmez olduğu", "Türkiye için piyasanın rolünü, planlamanın rolü ile birleştirilebilecek bir ekonomik politikaya ihtiyaç bulunduğu" ve "Mülkiyetin yaygınlaşması" gerektiği savunulduğundan, programda klasik marksist ekonomi anlayışından vazgeçildiğinin anlaşıldığı sonucuna varmıştır¹⁶³.

Anayasa Mahkemesi kararının devamında, Mahkemenin SP davasına ilişkin 8.12.1988 gün, E.1988/1 ve K.1988/2 sayılı kararına yollama yapılmakta ve Mahkemenin "sınıf ve zümre egemenliği ile sosyal sınıflara dayalı parti kurulması konusundaki görüşleri" yeniden açıklanmaktadır¹⁶⁴. Anayasa Mahkemesi, adı geçen kararında, Anayasa'nın 14. ve SPK'nun 78. ve 5. maddelerinde "sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde" ifadesini kullanarak toplumsal sınıfların sosyal bir olgu olduğunu kabul ettiğini söylemektedir. Mahkeme, bu önemli kararının devamında şu ifadeyi kullanmaktadır.¹⁶⁵:

"Sınıfların varlığı kabul edildiğinde, siyasi partilerin tabanlarını belirli bir sınıfa veya sınıflara daya belirli bir sınıfın ya da sınıfların iktidarları olabilirler. 1961 ve 1982 Anayasalarında, sınıf gerçeğini ya da bunun iktidara yansımalarını önleyici bir hüküm yoktur. Yasaklanan, bu iktidarın bir sınıf egemenliğini kurmak yolunda kullanılması ve bir tek sınıfın öteki sınıflar üzerinde egemenlik kurmasıdır."

Görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesi, gerek 1961 ve gerekse 1982 Anayasalarında sınıf esasına dayanan siyasi partilerin kurulmasını engelleyici bir hükmün bulunmadığı yolundaki görünüşünü TBKP Davasında da sürdürmekte ve diğer sınıflar üzerinde tahakküm kurmak amaçlamadığı, hukuk devleti ilkesine, çok partili çoğulcu sisteme ve iktidarların seçimlerle değişebilirliği kuralına aykırı bir tutum alınmadığı sürece, sınıf iktidarını istemenin ya da bu yolda çalışmanın kanunlara aykırı düşmeyeceğini belirtmektedir¹⁶⁶.

¹⁶³ AMKD., Sy. 27, C.2, s.938., RG., 28.1.1992-21125, s.68.

¹⁶⁴ AMKD., Sy. 27, C.2, s.939, RG., 28.1.1992-21125, s.69.

¹⁶⁵ AMKD., Sy. 27, C.2, s.940., G., 28.1.1992-21125, s.69.

¹⁶⁶ AMKD., Sy. 27, C.2, s.948.,RG., 28.1.1992-21125, s.69.

Anayasa Mahkemesi, TBKP tüzük ve programının "sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini ve herhangi bir diktatörlüğü savunmadığı ve amaçladığı" sonucuna varmıştır¹⁶⁷.

Kullanılması yasaklanmış adla siyasi parti kurulduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi TBKP'nin adındaki "komünist" sözcüğünü parti kapatma nedeni olarak görmüştür. Mahkeme, kararında önce Anayasada "komünist" adı ile parti kurulmasını açıkça yasaklayan bir kural bulunmadığını saptamaktadır. 2820 sayılı SPK açısından ise farklı sonuca varan Mahkeme, 2820 sayılı kanunun 96. maddesinin son fıkrasının "komünist" adı ile parti kurulmasını yasakladığını belirtmektedir. Adı geçen fıkranın, sadece doğrudan "komünist" adı ile parti kurulmasını değil, aynı anlama gelen adlarla parti kurulmasını ya da parti adında bu sözcüklerin geçmesini de yasakladığını hatırlatmaktadır¹⁶⁸. Kararda şöyle denmektedir¹⁶⁹:

"...sınıf egemenliği ya da diktatörlük amaçlanmasa da bir parti 96. maddenin sonuncu fıkrası gereği "komünist" adını alamaz ya da bu sözcüğü adında kullanamaz."

Kararda, "Anayasada "komünist" adıyla parti kurulmasını açıkça yasaklayan bir kural bulunmamasına karşın geçici 15. madde kapsamına giren SPK'nun 96. maddesinin son fıkrası..." ifadesi yer almaktadır. Burada altı çizilmesi gereken "geçici 15. madde kapsamına giren 2820 Sayılı Kanun.."ifadesidir.

TBKP davasında, iddianamede yer alan üçüncü konu, davalı parti program ve tüzüğünün, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı amaçladığı iddiasıdır. Anayasa Mahkemesi bu iddiayı da yerinde bulmuştur. Mahkeme, belli büyüklükteki ülkelerin hemen hemen hepsinde, din, ırk, dil ve mezhepleri farklı toplumların her birine azınlık statüsü tanınmanın ülke ve millet bütünlüğü kavramı ile bağdaşamayacağını belirttiği kararında şöyle demektedir¹⁷⁰:

¹⁶⁷ AMKD., Sy. 27, C.2, s.952., RG, 28.1.1992-21125, s.70.

¹⁶⁸ AMKD., Sy. 27, C.2, s.949., RG., 28.1.1992-21125, s.71.

¹⁶⁹ AMKD., Sy. 27, C.2, s. 949., RG., 28.1.1992-21125, s.71.

¹⁷⁰ AMKD., Sy. 27, C.2, s.966., RG., 28.1.1992-21125, s.76.

"...başlangıçta kabul edilebilir istekler gibi görünen kültürel kimliğin tanınması istemleri zamanla bütünden kopma eğilimine girer."

Kararda, daha önceki TİP ve TEP davalarında olduğu gibi, Anayasa Mahkemesi, "millet", "milliyetçilik", "Atatürk milliyetçiliği" kavramlarını tarihsel ve toplumsal açılardan ele almakta ve şöyle demektedir¹⁷¹:

"...Türkiye Cumhuriyetinde dil ve kültürün bugünkü düzeye gelmesinde ülkenin her karış toprağında, her kökenden ve soydan gelen vatandaşlarımızın payı vardır. Bu nedenle de Türkiye de etnik ayrılığa dayanan çoğunluk ve azınlık düşüncesiyle görüşler geliştirmenin tarihsel bilimsel temelleri yoktur."

Anayasa Mahkemesi kararında TBKP programında yer alan şu ifadeler SPK'nun 81. maddesinin (a) ve (b) bendlerine aykırı bulunmuştur: "Anayasada Kürtlerin varlığı tanınmalıdır..." "Türk ve Kürt halkının Türkiye Cumhuriyeti devleti sınırları içinde gönüllülük ve eşit haklılık temelinde birlikte yaşamaları ve devletin ortak çıkarlar temelinde yeniden yapılanması için çalışacaktır". "Kürt sorununun çözümü Kürtlerin özgür iradesini temel almalı, Türk ve Kürt uluslarının ortak çıkarlarına dayanmalı,...". "Şiddet, her halkın doğal ve devredilmez hakkı olan kendi geleceğini tayin hakkının, birlik değil ayrılık biçiminde tek yönlü kullanılmasına yol açar..."

Yüksek Mahkeme'nin kararının bu iddia ile ilgi bölümünün sonunda, "Ülkenin her köşesinde değişik kökenli yurttaşlar aynı koşullar içinde yaşamaktadır. Parti'nin tutumuyla gösterdiği doğrultu ve getirdiği ölçü, ulusu bölmektedir"¹⁷² denilmektedir.

Yukarıda özetlenen gerekçelerle Anayasa Mahkemesi TBKP'nin kapatılmasına karar vermiştir. Görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesi gerek TBKP'nde olduğu gibi, sol kanat partilerini, "sosyalizm", "komünizm" veya "marksist düşünceyi" savundukları için değil, "ülke ve millet bütünlüğünü bozma" gerekçesi ile kapatmıştır.

¹⁷¹ AMKD., Sy. 27, C.2, s.967., RG., 28.1.1992-21125, s.79.

¹⁷² AMKD., Sy. 27, C.2, s.967-968., RG., 28.1.1992-21125, s.84

İddianamede yer alan, "kapatılan siyasi partilerin devamı olduğunu iddia ve beyan etmek" iddiasını da Anayasa Mahkemesi yerinde bulmamıştır. Kararın gerekçesinde bu konuda şu görüşlere yer verilmiştir:

"Yalnızca iki partinin birleşmesi ile yetinilmeyip marksist hareketin farklı örgütlenmelerine, siyasal kültürüne ve partilerine ve bunların kültürel mirasına sahip çıkılması, kapatılan bir siyasi partinin devamı olmak değil, marksist örgütlenmenin birikim ve deneyimlerinden yararlanıp yeni bir parti oluşturmaktır. Bu nedenlerle davalı partinin programında yazılanlar, 2820 sayılı Yasa'nın 96. maddesinin ikinci fıkrasına aykırılık oluşturmamaktadır"¹⁷³.

SPK'nun 96. maddesinin ikinci fıkrasına göre; "kurulacak siyasi partiler, kapatılan siyasi partilerin devamı olduklarını beyan edemez ve böyle bir iddiada bulunamazlar". Bu konuda Anayasa Mahkemesi önüne getirilen bir başka dava, "Doğru Yol Partisi'nin, kapatılan AP ve BTP'nin devamı olduğunu beyan ve iddia etmek iddiası ile adı geçen parti aleyhine açılan kapatma davası idi"¹⁷⁴. Bu davada da Anayasa Mahkemesi, ididayı sabit görmemiş ve istemi reddetmişti. Adı geçen karar, henüz olağanüstü dönemin etkisinin en yoğun olduğu bir zamana rastlamasına rağmen oldukça anlamlı bir karar olmuştur. Gerçekten Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı ile olağanüstü bir dönemin izlerini taşıyan SPK'nun katı hükümleri ile normal bir dönemin icaplarını bağdaştırma açısından başarılı bir sınav verdiği söylenebilir¹⁷⁵.

Ğ- Cumhuriyet Halk Partisi 25.09.1991 (CHP)

Halk Partisi 1990 yılında Selahattin Bingöl'ün Genel Başkanlığında 31 kurucu üye tarafından kurulmuştur.

Kapatılan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin isim, amblem, rumuz, ve benzeri işaretlerini kullandığından dolayı Anayasa Mahkemesi tarafından; kapatılan siyasi partinin devamı olduğunu beyan ve iddia etmek gerekçesiyle kapatılmıştır¹⁷⁶. Daha

¹⁷³ AMKD., Sy. 27, C.2, s.969., RG., 28.1.1992-21125, s.86.

¹⁷⁴ AMK.,E.1984/1, K.1984/1, KT.28.9.1984, RG. 14.2.1985-185666. s.7-70; Bkz. Tez, DYP Davası.

¹⁷⁵ Aynı görüşte bkz. DAVER, 1986: 136; AMK., E. 1991/2, K.1992/1, KT.10.7.1992, RG., 25.10.1992-21386, s.3-110.

¹⁷⁶ AMK., E.1990/2, K.1991/2, KT.24.9.1991, AMKD, Sy.28., C.2, s.695.

sonra, kapatmaya neden olan siyasi partiler kanunu hükümlerinin değiştirilmesiyle bu davada kapatma nedeni olan gerekçeler geçerliliğini yitirmiştir.

H- Sosyalist Parti 10.07 1992 (SP)

Sosyalist Parti, Tüzük ve programı nedeniyle kuruluşundan sonra 1988 tarihinde kapatma davası ile karşılaşmış ve Anayasa Mahkemesinde yargılanmıştır. Mahkeme'nin 8.12.1988 tarih ve 1988/2 Esas, 1988/1 Karar sayılı kararı ile Programının Anayasa'ya ve SPK'na uygun olduğuna ve kapatma isteminin reddine karar verilmiştir. Daha sonra 1991 tarihinde yeniden hakkında Kapatma davası açılmıştır. Partinin ilk Genel Başkanı Ferit İlsever'dir. Daha sonra bu görevi Doğu Perinçek üstlenmiştir.

İddianame:

Yargıtay C. Başsavcılığı'nın iddianamesinde, Sosyalist Parti'nin ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü bozacak eylemlerle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na ve 2820 sayılı SPK'nun Dördüncü Kısım hükümlerine aykırı davranışta bulunması nedeni ile kapatılmasına karar verilmesi istenmiştir¹⁷⁷.

İddianamede delil olarak parti genel merkezince bastırılıp dağıtılan yayınlarda yer alan ifadeler ile parti genel başkanının kapalı salon, açık hava toplantıları ve televizyonda yaptığı konuşmalar içinde yer alan ve 2820 SPK'na aykırılık teşkil eden ifadeler gösterilmiştir. Bu ifadelerden bazıları şöyledir:¹⁷⁸

"Türk Milliyetçiliği, Kürt sorununun çözüleceği topraklarda iflas etti."

"Kürt Milleti, kendi kaderini tayin hakkına kayıtsız şartsız sahiptir. Eğer, isterse ayrı bir devlet kurabilir....Ayrılma hakkı, gönüllü birliğin her zaman vazgeçilmez koşuludur."

İddianamenin değerlendirme bölümünde ise özetle, SP'nin gerçekleştireceği çözümünde Kürt halkının kendi kaderini tayin yolunda belirleyeceği özgür iradesi ile Anayasa'daki Millet bütünlüğü ilkesinden uzaklaşıp, halkının dili ve kültürü aynı Türk

¹⁷⁷ AMK, E.1991/2, K.1992/1, KT.10.7.1992, AMKD, Sy. 28, C.2, s. 696., RG, 25.10.1992- 21386, s.3-110.

¹⁷⁸ RG., 25.10.1992- 21386, s.6-7., AMKD., Sy. 28, C.2, s.699-706.

ve Kürt Milletlerinden oluştuğu ilkesine dayalı, iki federe devletin eşit olarak katıldığı Federal bir Cumhuriyeti amaçladığı ve bu nedenle Anayasa'nın başlangıç kısmı 3,4,14,66,68. maddeleri ve SPK'nun 78 ve 81. maddelerine aykırı davrandığı iddia edilmiştir¹⁷⁹. Partinin bu nedenlerle SPK'nun 101. maddesinin a, b, c, bendleri gereğince kapatılması istenmiştir.

Savunma:

Sosyalist Parti yetkilileri yaptıkları savunmada öncelikle SPK'nun Anayasaya aykırı olduğunu, çeşitli defalar değişikliğe uğrayan SPK'nun Anayasa'nın 15. maddesi kapsamı dışına çıktığını, davanın SPK 9. maddesine uyulmadan açıldığından, davaya bakılmaksızın dosyanın C.Başsavcılığına iade edilmesi gerektiğini, yargılamanın CMUK'nun 387. maddesine göre ve duruşmalı olarak yapılmasını, kapatmaya ilişkin davanın da reddini talep etmişlerdir¹⁸⁰.

Karar:

Anayasa Mahkemesi konuyu öncelikle "Ön Sorunlar Yönünden" ele almıştır. Bu ön sorunlardan birisi, davanın SPK'nun 9. maddesine aykırı olarak açılıp açılmadığıdır. Davalı Parti, adı geçen maddenin, sadece bir siyasi partinin kuruluş sırasında verdiği program ve tüzüğünün incelenmesi ile sınırlı olmadığını kuruluştan sonra kabul edilen ve uygulamaya konulan tüzük ve programlar içinde 9. madde ön görülen yol ve yöntemlerin uygulanması gerektiğini savunmuştur¹⁸¹.

Yüksek Mahkeme kararında, anılan maddenin "kurulan partilerin tüzük ve programları ile kurucularının hukuksal durumlarının Anayasa ve Yasa hükümlerine aykırı olması" durumu ile bunlarda (sadece) noksanlıklar saptanması durumlarının birbirinden ayırdığını belirtmektedir. Ayrıca Mahkeme, her iki durum içinde farklı hukuki sonuçları bulunduğunu hatırlatmaktadır¹⁸².

¹⁷⁹ AMKD., Sy. 28, C.2, s. 707-708; RG., 25.10.1992- 21386, s.13.

¹⁸⁰ AMKD., Sy. 28, C.2, s. 709-738., RG., 25.10.1992- 21386, s.13-36 ve 41- 57.

¹⁸¹ AMKD., Sy. 28, C.2, s.709., RG., 25.10.1992- 21386, s.13-57.

¹⁸² AMKD., Sy. 28, C.2, s.7018., RG.,25.10.1992- 21386, s.59. Keza bkz. AMK., E.1983/2, K.1983/2, KT.25.10.1983, AMKD, Sy.20, s.356; AMK, E.1988/2, K.1988/1, KT.8.12.1988, AMKD, Sy. 24, s.582.

Yüksek Mahkeme, bu konuda şöyle demektedir¹⁸³:

"Cumhuriyet Başsavcılığı'nca saptanan noksanlıkların giderilmesi, gerekli görülen ek bilgi ve belgelerin gönderilmesi, yazı ile istenmedikçe, bu nedene dayanılarak siyasi partilerin kapatılmasına dair hükümlerin uygulanmamasına, yani yazılı istemin dava açmanın ön koşulu niteliğini almış olmasına karşı, kurulan partilerin tüzük ve programları ile kurucularının hukuksal durumlarının Anayasaya ve yasa hükümlerine aykırı olması nedeni ile kapatılmaları için dava açılması, 104. madde dışında böyle bir ön koşula bağlanmamıştır."

Gerçektende, SPK 9. maddesinde C. Başsavcılığı'na "noksanlıkların giderilmesi ile ilgili olarak tanınan" bu yetkinin Anayasa ve yasaya aykırılıkları da kapsayacak biçimde genişletilmesi SPK'na uygun değildir. Aksi halde siyasi partilerin tüzük, program ve faaliyetlerini SKP'nun 4.kısımındaki, "Siyasi Partilerle İlgili Yasaklar"a açıkça aykırı olduğu durumlarda, "ihbar koşulu" yerine getirilmeden doğrudan SPK'nun 100 ve 101. maddelerine göre dava açılmayacaktır.

Öte yandan bir siyasi partini tüzük, program ve faaliyetlerinin Anayasa ve Kanuna aykırılığının C. Başsavcılığı'na saptanması ve bu aykırılıkların giderilmesi ile ilgili olarak ihtar yetkisin tanınması, C. Başsavcılığı'na sadece Anayasa Mahkemesi'nce tanınan siyasi partileri yargılama yetkisini sınırlı da olsa devretmek anlamını taşır. Halbuki, bu yetki Anayasa'nın 69/6. ve SKP 98. maddesi ile özellikle Anayasa Mahkemesi'ne verilmiştir. Anayasa Mahkemesi, yukarıda kısaca özetlenen gerekçelerle davalı partinin, kendilerine C.Başsavcılığı'nca uyarı yapılmadan dava açıldığı yolundaki savunmasını yerinde bulmamıştır¹⁸⁴.

Davalı parti, savunmasında 2820 sayılı SPK'nun kapatma davasına dayanak yapılan 78 ve 81. maddelerinin Anayasa'ya aykırılığı iddiasında bulunmuştur. Davalı parti Anayasaya aykırılık incelemesi için Anayasanın geçici 15. maddesini engel teşkil etmediğini ileri sürmüştür. Mahkeme kararında, TBKP'nin kapatılması davasında

---

¹⁸³ AMKD., Sy.24, s.582.

¹⁸⁴ AMKD., Sy.24, s.582, s. 60.

dayandığı gerekçeler ve hatta aynı cümlelerle¹⁸⁵, geçici 15. maddeye rağmen davalı partinin Anayasa'ya aykırılık iddiasının incelenemeyeceğine hükmetmiştir¹⁸⁶. Mahkeme daha sonraki tarihli, Halkın Emek Partisi davasında da aynı görüşünü tekrarlamış ve Anayasanın geçici 15. maddesince ön görülen dönemde çıkarılmış kanunlar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiasında bulunulamayacağına hükmetmiştir¹⁸⁷.

Davalı Parti, SPK'nun Anayasa'daki parti kapatma nedenlerinin sınırlarını aşan demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı hükümler "içerdiğini belirterek, Mahkemenin SKP'nun Anayasaya aykırı veya Anayasa'dan kaynaklanmayan hükümlerinin bu davada uygulanmaması gerektiği iddiasında bulunmuştur¹⁸⁸.

Anayasa yargısında ihmal, Anayasa'ya aykırı bulunana kuralın iptali yerine, ihmal edilmesi ve Anayasa kuralının eldeki olaya doğrudan uygulanmasıdır (YÜZBAŞIOĞLU, 1991: 246-248). Türk Anayasa Mahkemesi, bu yöntemi, Anayasa'ya aykırı bulunduğu kurala karşı dava açılmamış olması ya da kanunun Anayasa yargısı denetimi dışında kalması durumlarında uygulamaktadır. (ALİEFENDİOĞLU, 1997: 278; TURHAN, 1994)

Anayasa Mahkemesi, bu davada "ihmal" konusunun düşünülmemeyeceğini Anayasa Mahkemesi'nce bir kanun kuralının ihmalinin, ancak hakkında iptal davası açılmamış durumlarda o kuralın Anayasa'ya aykırılık nedeni ile iptal edilebilecek nitelikte olması şartına bağlı olduğunu tekrarlamıştır¹⁸⁹.

Mahkeme bu konuda daha önce açıkladığı görüşünü¹⁹⁰ tekrar ederek, "Siyasi Partiler Kanunu'nun getirdiği yasaklar, Anayasa'nın 68 ve 69. maddelerinde yer alan kapatılma nedenlerinin somutlaştırılması olarak düşünülmelidir. Bu hükümler "milli devlet niteliğinin korunması" ilkesinin yaptırımlarıdır." Çünkü Anayasa'nın 69. maddesinin

¹⁸⁵ Krş. AMK., E. 1990/1, K. 1991/1, T.16.71991, RG. 28.1.1992-21125, s.57.

¹⁸⁶ RG. 28.1.1992-21125, s.62.

¹⁸⁷ Bkz. AMK., E.1992/1, K.1993/1, KT.14.7.1993, (RG.,18.8.1993-21672, s.182-184)

¹⁸⁸ AMKD., Sy. 28, C.2, s.716., RG. 25.10.1992, s.62-63.

¹⁸⁹ AMKD., Sy. 28, C.2, s.718., RG. 25.10.1992, s.62-63.

¹⁹⁰ AMK., E. 1990/1, K.1991/1 KT.16.7.1991, (R.G. 28.1.1992-21125, s.58-59). Anayasa Mahkemesi HEP'in kapatılması kararında da aynı görüşünü tekrarlamıştır. Bkz. AMK., E. 1992/1, K. 1993/1, KT.14.7.1993, (R.G. 18.8.1993-21672, s.184)

son fıkrası "Siyasi partilerin kuruluş ve faaliyetleri, denetleme ve kapatılmaları yukarıdaki esaslar dairesinde kanunla düzenlenir"¹⁹¹ denildiğini hatırlatmaktadır.

Sosyalist Parti usule ilişkin savunmalarında, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun (TMK.),¹⁹² SPK'nun 78. ve 81. maddelerinin "Zımnî İlga" Yolu ile yürürlükten kaldırıldığını iddia etmiştir. Davalı partiye göre, TMK ile TCK'nun 141 ve 142. maddeleri yürürlükten kaldırılıp bu maddelerde sayılan eylemler suç olmaktan çıkarılmıştır. Dernekler Kanununun 5. maddesinin 7 numaralı bendi ile 6. maddesinin 2 numaralı bendi yürürlükten kaldırılmıştır. Bunun örgütlenme özgürlüğü çerçevesinde düşünülmesi gerekir. Keza 2932 sayılı Kanun'da da yürürlükten kaldırılarak dil ve kültür için konulan yasaklama kaldırılmıştır¹⁹³.

Davalı parti, bu açıklamalardan sonra SPK'nun 78 ve 81. maddelerinin de kanun koyucu tarafından "zımnen ilga edildiği" iddiasında bulunmuştur.

Anayasa Mahkemesi öncelikle "örtülü olarak yürürlükten kaldırma"yı açıklamış ve "...Kural olarak eski ve yeni yasalar arasında çelişme varsa, yeni yasanın önceki yasayı örtülü olarak yürürlükten kaldırdığı kabul edilebilir"¹⁹⁴ demiştir.

Mahkeme, bu davada örtülü yürürlükten kaldırmanın söz konusu olmadığını, 3713 sayılı TMK ile yürürlükten kaldırılan kanunların siyasi partilerle ilgisinin bulunmadığını belirterek, "...yasa koyucu Siyasi Partiler Yasasındaki sınırlamaları ve yasakları kaldırmak isteseydi, bunu Siyasi Partiler Yasasında değişiklikle gerçekleştirirdi"¹⁹⁵ demektedir.

Birinci Sosyalist Parti davası, bilindiği gibi, SPK'nun 78. maddesine göre açılmış ve reddedilmişti¹⁹⁶. Adı geçen madde, sınıf ve zümre egemenliği kurma amacını yasaklamaktadır. Halbuki, bu ikinci Sosyalist Parti davasında iddia, "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" hükmüne aykırılıktır. Anayasa Mahkemesi, bu

¹⁹¹ RG. 25.10.1992, s.63.

¹⁹² AMKD., Sy. 28, C.2, s.758.

¹⁹³ AMKD., Sy. 28, C.2, s.758., RG. 25.10.1992, s.63

¹⁹⁴ AMKD., Sy. 28, C.2, s.759., RG. 25.10.1992, s.63..

¹⁹⁵ AMKD., Sy. 28, C.2, s.759., RG. 25.10.1992, s.64.

¹⁹⁶ AMK., E.1988/2, K.1988/1, KT.8.12.1988 (RG. 16.5.1989-20167).

kararında TİP'ne ilişkin 20.7.1971 günlü, esas 1971/3, Karar 1971/3 sayılı kararı¹⁹⁷, yine Türkiye Emekçi Partisi'nin kapatılmasına ilişkin 8.5.1980 günlü, Esas 1979/1, Karar 1980/1 sayılı kararı¹⁹⁸ ile TBKP'ne ilişkin Esas 1990/1, Karar 1991/1 sayılı¹⁹⁹ kararında yer alan gerekçe ve cümleleri de kullanarak Sosyalist Parti'nin kapatılmasına hükmetmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin en duyarlı olduğu konu, "ülke ve milletin bölünmezliği" ilkesidir. Mahkeme bu kararında da, "devlet "TEK"dir, ülke "TÜM"dür, millet "BİR"dir" dedikten sonra milli birliği şöyle açıklamaktadır²⁰⁰:

"Milli birlik; devleti kuran, ulusu oluşturan toplulukların ya da bireylerin, etnik kökeni ne olursa olsun, yurttaşlık kurumu içinde ayrımsız birliktelikleriyle gerçekleşir."

Anayasa Mahkemesi, "bölünmez bütünlük" ilkesi ile "egemenlik" kavramı arasındaki ilişkiye de değindiği kararında, Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter (tekil) devlet esaslarına göre kurulduğunu ve bütünlüğe dayanan devletlerden olduğunu açıklamıştır²⁰¹.

Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın "üniter devlet" esasına göre düzenlenmiş olduğunu ve federatif sistemin benimsenmediğini hatırlatan kararında, siyasi partilerin Türkiye'de federal sistem kurulmasını savunamayacaklarına hükmetmiştir²⁰².

Mahkeme, kararında "Atatürk milliyetçiliği"ne karşı olmanın, ülke ve millet bütünlüğüne karşı olma ile eş anlamlı olduğunu belirtmektedir²⁰³.

Anayasa Mahkemesi'nin bu yorumu, "çok partili demokratik liberal bir hayatta resmi ideolojiye yer olmadığı" (TEZİÇ, 1996: 195-196; DURAN, 1986:5-6; TURHAN, 1991: 414-420) yolundaki haklı gerekçe ile eleştiriye uğramıştır (PERİNÇEK, 1985:352-353).

¹⁹⁷ Bkz. AMK., E.1971/3, K.1971/3, KT.20.7.1971,AMKD., Sy.9., s.80-131.

¹⁹⁸ Karar için bkz. AMKD., Sy. 18, s.3-45.

¹⁹⁹ TBKP'nin kapatılmasına ilişkin karar için bkz. RG. 28.1.1992-21125, s.15-87.

²⁰⁰ AMKD., Sy. 28, C.2, s.803-804., RG. 25.10.1992-21386, s.88.

²⁰¹ AMKD., Sy. 28, C.2, s.804., RG. 25.10.1992-21386, s.88-89.

²⁰² AMKD., Sy. 28, C.2, s.804-805., RG. 25.10.1992-21386, s.89.

²⁰³ AMKD., Sy. 28, C.2, s.808.,G. 25.10.1992-21386, s.92.

Anayasa Mahkemesi SP'nin faaliyetlerinin Anayasa ile 2820 sayılı SPK'na aykırı olduğuna ve 2820 sayılı Kanun'un 101. maddesinin (b) ve (c) bentleri uyarınca kapatılmasına karar vermiştir.

Mahkeme üyesi yılmaz Aliefendioğlu ise karşıoy yazısında, Mahkeme'nin kapatma gerekçesine muhalefet etmektedir. Gerekçesinde özetle şunları belirtmektedir:²⁰⁴

" 1982 ve 1961 Anayasaları siyasi partilerin kapatılması C.Başsavcısı'nın açacağı dava üzerine, Anayasa Mahkemesi'nce karara bağlanır kuralını getirmiştir. Anayasa Mahkemesi bu görevini yerine getirirken ilk derece mahkemesinden farklı olarak, Anayasa'nın ya da SPK'nun belirli bir kuralının belirli bir eyleme uygulanmasından çok Anayasa'nın temel ilkelerini, uluslararası sözleşmeleri ve bu davaların yukarıda açıklanan özelliklerini gözönünde tutarak karar vermek durumundadır. Anayasa Mahkemesi kimi kararlarında hukukun genel kurallarının Anayasa kurallarından da önce geldiğini belirlemiştir. Bunun yanında uluslararası sözleşmelere dayalı uluslarüstü bir hukukun varlığı ve bu hukukun ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi gibi kimi ulusalüstü (supra national) organların verdiği kararların bağlayıcılığı ve insan haklarının ortak değer olarak korunması anlayışı Anayasa Mahkemesi'nin getireceği yorumlardaki çağdaş niteliği belirleyen ölçütler haline dönüşmüştür(...) Türkiye açısından dünya uluslar ailesinin onurlu bir üyesi sıfatının devamı iç hukukun, sözleşmelerle yükümlendiğimiz dış hukuk kurallarına uydurulmasını gerekli kılmaktadır. Mahkemelerin, özellikle Anayasa Mahkemesi'nin, getireceği çağdaş (amaçsal) yorumla bu akımın öncülüğünü yapması işlevine uygun bir davranıştır.

Düşünce özgürlüğü ya da çok seslilik, duymak istemediğimizi de dinlemeyi gerektirir.... Demokrasi demek düşünceye saygı, karşı görüşe hoşgörü demektir. Düşünce özgürlüğüyle güdülen amaç, toplum huzurunu sağlamanın yanında siyasi partiler tarafından temsil edilen çeşitli görüşlerin toplumdaki yansımaları görmek ve en iyi çözüme ulaşmaktır. Siyasi partilerin işlevleri gereği çoğunluğu elde ettiklerinde iktidar olmaları demokrasinin gereğidir. Siyasi partiler bu işlevlerini baskı ve teröre dönüştürmedikçe ya da belirli gruplara dayanarak ihtilalle iktidara gelmeyi amaçlamadıkça Anayasal ve hukuksal korumadan yararlanmalıdırlar. Olayda, kapatma

davası Sosyalist Parti'nin devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak savına dayandırılmıştır. (...) Bu durumda, kapatma davasının muhatabı olan partiyi yargılarken, bu partinin faaliyetinin "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak" amacını güdüp gütmeyeceğinin araştırılması gerekir. (...) Sosyalist Parti, varlığının ileri sürdüğü iki halkın öncelikle federe devletler oluşturarak federal bir devlet çatısı altında birlikte yaşamalarını amaçlamakta, ancak Kürt halkının bunu kabul etmemesi durumunda ayrı bir devlet kurulabileceğini kabul etmektedir. Böylece, siyasi parti olarak beğensek de, beğenmesek de soruna kendince bir çözüm getirmektedir. Bu parti yönünden savundukları çözümün gerçekleştirilebilmesi demokratik bir seçimle çoğunluğu elde etmeleri koşuluna bağlıdır. (...) Arzu ettikleri çözümün ayrı halklar için federal devlet yapısı içinde birlikte yaşam, federal yapıda bütünlük ve birliktelik olduğunu ileri sürmeleri karşısında söz konusu partinin, Anayasanın kapatma nedeni saydığı, "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak" amacını güttüğü kanısına varılamamıştır."

Sancar, Anayasa Mahkemesi'nin, bu kararında Anayasa'nın arkasına saklanmak suretiyle demokrasi ilkesiyle uyumlu ve özgürlükçü bir yaklaşım içinde olmak konumundan uzaklaştığını belirtmektedir; Anayasa Mahkemesi'nin normun sosyal gerçeklik boyutunu dikkate alan; dolayısıyla da Anayasadaki "demokratiklik ilkesi"nin siyasi partiler, siyasi faaliyet ve düşünce özgürlüğüne ilişkin özüne uygun düşen bir yorum yapmadığını eklemektedir. Şayet tersi bir yaklaşım benimsenmiş olsaydı bu kararın tam tersi yani "özgürlükçü" bir sonuca ulaşılabilirdi. Sancar'a göre; yukarıda bahsedilen ve kendisinin de Anayasal ve metodolojik açıdan mümkün ve zorunlu gördüğü özgürlükçü sonuç ise özgürlük ihtiyacı ile belirlenen toplumsal ve evrensel gelişmelere daha uygun düşmektedir (SANCAR, 1992: 178).

I- Büyük Anadolu Partisi 24. 11.1992 (BAP)

Büyük Anadolu Partisi, İçişleri Bakanlığı'na kuruluş bildiri ve belgelerini 14.3.1986 tarihinde vermek suretiyle Avukat Kemal Berkman'ın Genel Başkanlığında kurulup tüzel kişilik kazanmıştır.

---

²⁰⁴ AMKD., Sy. 28, C.2, s.818-827., RG. 25.10.1992-21386, s.92-94.

Kurucu üyelerden dördünün mevcut kesinleşmiş mahkumiyetleri nedeni ile siyasi parti kurucu üyesi olma yeterliliğini taşımadıkları ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 8/1 maddesinin siyasi partilerin bu yeterliliğe sahip 30 kişi tarafından kurulmasını emretmesi sebebiyle adı geçen siyasi partinin kurulmamış sayılması istemi ile Yüksek Mahkeme'nin nezdinde 14.4.1986 gün ve 59.18 Hz. 1986/157 sayılı iddianamesiyle Cumhuriyet Başsavcılığı'nca dava açılmıştır. Davalı siyasi parti tarafından 4.8.1986 tarihinde söz konusu 4 kurucu üye yerine yeni 4 üye tesbit edilmiştir. Daha sonra da Anayasa Mahkemesi'nin 21.1.1987 gün ve 522-1 sayılı kararı ile açılan davanın reddine karar verilmiştir²⁰⁵.

Davalı Parti kurucu üyelerinden 1991-1992 yıllarında 21 kişi istifa etmiş, 1988-1989 yıllarının çeşitli tarihlerinde, aralarında başkan Sami Sakıcı'nın da bulunduğu dört kişi ölmüştür. Böylece istifa edenler ve ölenlerden sonra Parti'de 9 kişi kalmıştır.

Anayasa Mahkemesi'nin E. 1991/17 (Siyasi Parti Mali Denetim) sayılı dosyasında, 1988-1989-1990 yılı birleşik kesin hesaplarını süresinde vermeyen davalı parti hakkında yapılan işlemler parti'ye tebliğ edilemediğinden, gereğinin yapılması için Cumhuriyet Başsavcılığı'na duyuruda bulunulmasına 4.6.1992 tarihinde karar verilmiştir. Daha sonra aynı parti aleyhine Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 8.7.1992 günlü, SP. 18.Hz. 1992/67 sayılı iddianamesi ile 2820 Sayılı Kanun'un 121. maddesi aracılığı ile Medeni Kanun'un 70, 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nun 51. maddeleri göz önünde tutularak kuruluş amaç ve şartlarını kaybettiği ve acze düştüğü, kendiliğinden dağılma halinin buna bağlı olarak hukuki varlığının sona erdiğinin tesbitine karar verilmesi amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 69. maddesi uyarınca Anayasa Mahkemesi'ne dava açılmıştır.

Anayasa'nın 68 ve 69. maddeleri gereğince siyasi partilerin tüzük ve programlarının ve kurucularının hukuki durumlarının anayasa ve kanun hükümlerine uygunluğunu denetlemek; faaliyetlerini izleme görevli C.Başsavcılığı, iddianamesinde; Partinin kuruluşundan itibaren bu güne kadar herhangi bir yerde teşkilat kurmadığı, yeni üye kaydetmediği, yasal zorunluluklarını yerine getirmediği ve kurucu üyelerin pek çoğunun istifa etmiş olduğunu belirtmektedir.

²⁰⁵AMK., 21.1.1987, E.1986/522, K. 1987/1.

Anayasa Mahkemesi, Büyük Anadolu Partisi'nin kuruluş amaç ve şartlarını yitirerek organlarını kuramayacak duruma düştüğünden dağılmış sayılmasına; davalı Parti'nin mal varlığının, 2820 sayılı SPK'nun 21. maddesi yoluyla Dernekler Kanununun 55. maddesinin birinci fıkrası uyarınca Hazine'ye geçmesine, gereğinin, Bakanlar Kurulu'nca yerine getirilmesi için karar örneğinin, 2820 sayılı Kanunun 107. maddesine göre Başbakanlığa ve ayrıca Yargıtay C.Başsavcılığı'na gönderilmesine, 24.11.1992 günü oybirliği ile karar vermiştir²⁰⁶.

İ- Halkın Emek Partisi 14.7.1993 (HEP)

Genel Başkanlığın Fehmi Işıklar'ın yaptığı Halkın Emek Partisi 1990 tarihinde kuruluş belgelerini İçişleri bakanlığına verilmesi suretiyle tüzel kişilik kazanmıştır.

İddianame:

Yargıtay C. Başsavcılığı tarafından, Halkın Emek Partisi'nin Genel Başkanları, Genel Başkanvekili ve Genel Sekreterlerinin çeşitli yerlerde ve tarihlerde yapmış oldukları konuşmalarla, kimi gazetelerde çıkan açıklamalar ve bildirimlerle Anayasa'nın Başlangıç ile 2., 3., 14., ve 68. maddelerine ve SPK'nın 78. maddesinin (a), (b) bentleri, 80. maddesi, 81. maddesinin (a) (b) bentlerine aykırı açıklamalarda buldukları ve SPK'un 103. maddesinde öngörüldüğü biçimde aynı Kanun'un 77-78. ile 97. maddeleri hükümlerine aykırı eylem işlendiği bir mihrak durumuna geldiği ileri sürülerek 2820 sayılı SPK'nun 101/b ve 103/1 madde ve fıkraları gereğince kapatılmasına karar verilmesi talep edilmiştir²⁰⁷.

Savunma:

Davalı parti savunmasında özetle; SPK'nun Anayasaya aykırı olduğunu, SPK'nun 9. maddesinin ihlal edilerek bu davanın açıldığını davanın duruşmalı olarak görülmesi gerektiğini, 25 Kasım 1991 tarihli "Hükümet Programı'nda ve 19 Kasım 1991 tarihli Hükümet Protokolünde yer alan Anayasa değişikliği vaadlerinin bekletici sorun olarak kabulü gerektiğini, keza TBKP'nin kapatılması kararının AİHK'nda incelenmekte

²⁰⁶ AMK., E.1992/3, K.1992/4, KT.24.11.1992.

²⁰⁷ AMK., E.1992/1, K.1993/1 KT.14.7.1993, RG. 18.8.1993-21672, s.11-234.

olduğunu, bunun sonucunun da bekletici sorun olarak kabulü gerektiğini ileri sürmüş ve davanın da esastan reddini talep etmiştir²⁰⁸.

Karar:

Anayasa Mahkemesi, bu kararında da önceki kararlarında olduğu gibi²⁰⁹, SPK'nun kimi maddelerinin Anayasaya aykırılığı sorununu ele almıştır. Mahkeme, "...yasama organınca yürürlükten kaldırılmadıkça Geçici 15. maddenin Anayasa Mahkemesi'nce "yok" sayılması"nın imkansızlığına işaret ettiği kararında daha sonra şöyle demektedir:

"Anayasa kuralları arasında üstünlük ve öncelik ayrımı yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi, Anayasakoyucu ve Kanunkoyucu yerine geçecek tutumlardan özenle kaçınır"²¹⁰.

Mahkeme, konu ile ilgili önceki kararlarını da hatırlatarak, "...yürürlükteki bir Anayasa kuralını tanımazlık "geçici" adına bakıp savaştırmak hukuksal anlayış ve işlev özelliği ile bağdaşmaz" dediği kararında, sonuç olarak davalı partinin Anayasa'nın geçici 15. maddesi karşısında SPK'nun Anayasa'ya aykırılığı iddiasını ileri süremeyeceğine²¹¹ karar vermiştir.

Anayasa Mahkemesi, davalı partinin, Siyasi Partiler Kanununun dava ile ilgili maddelerinin "ihmal tekniği" yolu ile bu davada uygulama dışı bırakılması istemi karşısında yeniden Anayasa'nın geçici 15. maddesini ele almıştır. Mahkeme, geçici 15. maddenin, 1961 Anayasası'nın geçici 4. maddesine benzer bir koruma düzenlediğine işaret ederek şöyle demektedir:

"Söz konusu geçici maddenin kapsamında olan ve böylece Anayasal korunma altında bulunan yasa kurallarının geçici madde ile korunmaları nedeniyle Anayasaya aykırı oldukları ileri sürülmeyeceği gibi, bunların Anayasa Mahkemesi'nce ihmal edilmesinden de söz edilemez. Bu durumdaki hükümlerin ancak Anayasa'nın temel

²⁰⁸ AMK., E.1992/1, K.1993/1, KT.14.7.1993, RG. 18.8.1993-21672, s.114-121.

²⁰⁹ Bkz. Tez. SP Davası, TBKP Davası, TEP Davası konuları.; Ayrıca bkz., ÖZDEK, 1993: 211-213.

²¹⁰ AMK., E.1992/1, K.1993/1, KT.14.7.1993, RG. 18.8.1993-21672, s.183.

²¹¹ AMK., E.1992/1, K.1993/1, KT.14.7.1993, RG. 18.8.1993-21672, s.183.

ilkelerine ve bu ilkelere egemen olan hukukun ana kurallarına olabildiğince uygun düşecek biçimde yorumlaması düşünülmektedir"²¹².

Mahkeme, geçici 15. maddenin durumunu önceki görüşlerine de uygun düşecek biçimde yeniden açıklığa kavuşturduktan sonra "ihmal" sorununu ele almaktadır". Anayasa yargısında bir kanun kuralının ihmal edilebilmesi için aynı konuyu düzenleyen ve birbirleriyle çelişen bir kanun ile Anayasa kuralının bulunması ve yasa kuralının iptal edilebilir nitelikte olması gerekir"²¹³ denilen kararda, sorun şöyle çözüme bağlanmaktadır²¹⁴:

"Geçici 15. madde nedeniyle iptali istenilemeyen kuralın ihmali de söz konusu olamaz."

Anayasa Mahkemesi, TBKP'nin başvurusu üzerine Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun vereceği karar ile Siyasi Partiler Kanunu'nun değiştirilmesi konusunu, haklı olarak, "bekletici neden" kabul etmemiştir. Mahkeme, "hukukta bekletici neden"i kararında şöyle açıklamıştır²¹⁵:

"Hukukta bekletici neden, bir davanın sonuçlandırılması kimi zaman o mahkemenin yetkisi dışında kalan bir sorunun çözümlenmesine bağlı olduğu durumlarda ortaya çıkar. Bu bakımdan ancak konunun o mahkemenin görev ve yetkisi dışında fakat davanın esastan çözümüne etkisi olan uyumsuzluktur."

Gerçekten de Siyasi Partiler Kanunu'nda değişiklik çalışmalarının yapılmakta olması bir bekletici neden sayılamaz. Mahkemeler, önlerine gelen uyumsuzlukları, yürürlükte olan Anayasa ve Kanun hükümlerine göre sonuçlandırmak durumundadırlar.

Anayasa Mahkemesi, öncelikle "Kanunsuz siyasi faaliyetlere mihrak olmak" iddiasını ele almış ve karara bağlamıştır.

²¹² AMK., E.1992/1, K.1993/1, KT.14.7.1993, RG. 18.8.1993-21672, s.184.

²¹³ AMK., E.1992/1, K.1993/1, KT.14.7.1993, RG. 18.8.1993-21672, s.183.

²¹⁴ AMK., E.1992/1, K.1993/1, KT.14.7.1993, RG. 18.8.1993-21672, s.183.

²¹⁵ AMK., E.1992/1, K.1993/1, KT.14.7.1993, RG. 18.8.1993-21672, s.186.

Anayasa Mahkemesi, SPK'nun "Kanunsuz siyasi faaliyetlere mihrak olmak sebebiyle kapatma" başlığı taşıyan 3270 sayılı Kanun ile değişik 103. maddesini ele almış ve olaya uygulamıştır. Adı geçen madde, bir siyasi partinin SPK'nun 78-88 ve 97. maddeleri hükümlerine aykırı fiillerin işlendiği bir mihrak haline geldiğinin sübuta ermesi halinde, o siyasi partinin Anayasa Mahkemesi'nce kapatılacağı hükmünü getirmiştir.

Bunun isbatı nasıl olacaktır? Hangi şartların gerçekleşmesi halinde, bir siyasi partinin kanunsuz siyasi faaliyetlerin mihrakı haline geldiğine hükmedilecektir?

SPK'nun 103. maddesinin ikinci fıkrasında, "Bir siyasi partinin yukarıdaki fıkroda yazılı fiillerin mihrakı haline geldiği, 101. maddenin (d) bendinin uygulanması sonucunda bu fiillerin o partinin üyelerince kesif bir şekilde işlenmiş olduğunun ve bu fiillerin kesif olarak işlenmesinin o partinin büyük kongre, merkez karar ve yönetim kurulu yahut bu grubun yönetim kurulunca zımnen veya sarahaten benimsendiğinin sübuta ermesiyle olur" denilmektedir.

103. maddenin atıfta bulunduğu SPK'nun 3270 sayılı yasa ile değişik 101. maddesinin (d) bendinde ise, (b) bendinde sayılanlar dışında kalan parti organ, merci veya kurulu tarafından SPK'nun dördüncü kısmında yer alan maddeler hükümlerine aykırı davranışlarının saptanması durumu düzenlenmiştir. Bu durumda Cumhuriyet Başsavcılığı, söz konusu organ, merci veya kurulun işten el çektirilmesini yazı ile o partiden isteyecektir. Adı geçen maddelerden hüküm giymeleri halinde ise, Cumhuriyet Başsavcılığı bu üyelerin kesin olarak çıkarılmalarını o partiden isteyecektir

İşte Anayasa Mahkemesi, HEP açısından bu şartların gerçekleşip gerçekleşmediğini tartışarak şu hükme varmıştır²¹⁶:

"Cumhuriyet Başsavcılığı'nın, Kanun'un 103. maddesinin en önemli ögesi olan "101.maddenin (d) bendinin uygulanmasını "gözetmediği, eş anlatımla, parti üyelerinin Dördüncü Kısım'da yer alan hükümlere aykırı eylem ve konuşmalarından dolayı "hüküm giyme" ile tebligatta bulunma ve buna karşın üyelikten çıkarma koşulunu

²¹⁶ AMK., E.1992/1, K.1993/1, KT.14.7.1993, RG. 18.8.1993-21672, s.197-198.

aramadığı ve parti üyeleri hakkında açılmış ve devam etmekte olan kamu davalarının varlığını yeterli görerek davalı siyasi partinin kapatılmasını istediği görülmektedir. Bu durumda, Siyasi Partiler Kanunu'nun 103. maddesinde yazılı kapatma nedeninin öğeler yönünden gerçekleşmediği açıktır. Dolayısıyla buna dayalı kapatma isteminin reddi gerekir."

Görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesi, "hüküm giyme" ve "ihtar" şartları yerine gelmediği için, Halkın Emek Partisi'nin "Kanunsuz siyasi faaliyetlere mihrak olmak" nedeni ile kapatma istemini reddetmiştir.

Anayasa Mahkemesi, davalı partinin genel başkanları, genel sekreteri, bir süre genel başkan yardımcılığı yapmış eski genel sekreterin iddianamede yer alan konuşmalarının, açıklama ve bildirimlerinin 2820 sayılı Kanun'un Dördüncü Kısımında yer alan yasaklara aykırılık oluşturup oluşturmadığını değerlendirmek konusunda göz önünde bulundurmak üzere bazı kavramlara açıklık getirmektedir. Bu kavramlar, "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ve "Atatürk Milliyetçiliği" kavramıdır. Bu kavramlar, Anayasa Mahkemesi'nin önceki kararlarında yer verildiği için burada yeniden tekrar edilmeyecektir.

Kısacası Mahkeme; "Halkın Emek Partisi'nin Türk Milletini ırk esasına dayalı olarak "Türk ve Kürt Ulusları" biçiminde ikiye böldüğü, böylece Kürt kökenli yurttaşları gerçek dışı biçimde "ezilen bir ulus" olarak nitelendirerek, devlete karşı kışkırtarak zulme karşı özgürlük mücadelesi veriyor gösterdiği, "kendi kaderini tayin hakkının tanınması" önerisiyle ve öbür çalışmalarıyla da Anayasa ve Siyasi Partiler Yasası'na aykırı olarak bölücülük yaptığı"²¹⁷ gerekçesiyle HEP hakkında kapatma kararı vermiştir.

Anayasa Mahkemesi, Kararında eylem ve sözleri ile Parti'nin kapatılmasına neden olan kişileri belirtmiştir. Bu kişiler kararda HEP'nin eski genel başkanları Fehmi Işıklar ile Feridun Yazar, eski Genel Başkanvekili ve Genel Sekreteri Ahmet Karataş ile eski Genel Sekreter İbrahim Aksoy olarak açıklanmıştır.

---

²¹⁷AMK., E.1992/1, K.1993/1, KT.14.7.1993, RG. 18.8.1993-21672, s.218.

Mahkeme, Anayasa'nın 84. maddesinin son fıkrası ile bu tartışmalı kararında, "sözleri ve eylemleriyle Parti'nin kapatılmasına neden olanlardan Fehmi Işıklar'ın milletvekili bulunması karşısında, ilgili ve yetkili TBMM'nin Anayasa gereği durumdan bilgi edinmesini sağlamaya yöneliktir"²¹⁸ demiş ve devamla adı geçen milletvekilinin üyeliğinin 84. maddesinin son fıkrasının, "kapatma kararının TBMM başkanlığına tebliği edildiği tarihte sone erer" açık hükmü karşısında üyeliğin düşmesi için TBMM'nin yeni bir kararına gerek bulunmadığına hükmetmiştir²¹⁹.

Bu karara, Anayasa Mahkemesi üyelerinden biri "Bu maddenin uygulamaya ilişkin bulunduğu ve bu konuda bir karar verilmesine yer olmadığı", bir başka üye ise, "Cezaların kişiselliği ilkesiyle bağdaşmaması nedeniyle Parti üyesi olan diğer milletvekili üyeliklerinin sona ermeyeceği" yolunda karşı oy vermişlerdi²²⁰.

Keza, Anayasa Mahkemesi'nin Bir milletvekilinin milletvekilliğini düşürme yetkisinin bulunmadığı, Anayasa'nın 84. maddesinin bu fıkrasının ise Anayasa hukukuna aykırılığı ileri sürülmüştür²²¹.

Anayasa'nın 84. maddesinin son fıkrasında "Anayasa Mahkemesi'nin kararının partinin kapatılmasına eylem ve sözleriyle sebebiyet verdiği belirtilen milletvekilinin üyeliği..."nin düşmesiyle yetinilmemiştir. Ayrıca, "...temelli olarak kapatılan siyasi partinin, kapatılmasına ilişkin davanın açıldığı tarihte, parti üyesi olan diğer milletvekillerinin üyeliği, kapatma kararının TBMM Başkanlığı'na tebliği edildiği tarihte sone erer" biçiminde emredici bir kurala yer verilmiştir. Bu durumda, partinin kapatılmasına söz ve eylemleri ile sebebiyet vermemiş, hiçbir şekilde suçlanmamış, ama sadece kapatılma davasının açıldığı tarihte parti üyesi bulunan milletvekillerinin üyeliğinin düşmesi, bir bakıma başkalarının suçu ile suçsuzların cezalandırılması anlamını taşımaktadır.

²¹⁸ AMK., E.1992/1 K.1993/1, KT.14.7.1993, RG. 18.8.1993-21672, s.218-219.

²¹⁹ AMK., E.1992/1, K.1993/1, KT.14.7.1993, RG. 18.8.1993-21672, s.219.

²²⁰ Karşı oy yazıları için bkz. AMK., E.1992/1, K.1993/1, KT.14.7.1993, RG. 18.8.1993-21672, s.220 vd.

²²¹ TBMM Başkanı Hüsametdin Cindoruk'un açıklamaları için. Bkz. 16.7.1993 tarihli Milliyet, s.19.

Şüphesiz yukarıda sözünü ettiğimiz kural, bir Anayasa kuralıdır. Öte yandan Anayasa'nın 38. maddesinin altıncı fıkrasında ise "Ceza sorumluluğu şahsidir" kuralı yer almaktadır. Anayasa'nın 11. maddesi gereğince, her iki kuralda bağlayıcıdır.

Bir başka çelişki de, Anayasa'nın "Yasama dokunulmazlığı" nı düzenleyen 83. maddesi ile 84. maddenin son fıkrası arasındadır. Gerçekten Anayasa'nın 83. maddesi milletvekilleri hakkında "özel koruma statüsü" benimseyerek seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen milletvekili hakkındaki soruşturmayı, hatta seçimden önce yada sonra bir milletvekili hakkında verilmiş ceza hükmünün yerine getirilmesini yasama döneminin sonuna ertelemektedir. 84. maddenin son fıkrası ise, suçsuzluğa rağmen, dokunulmazlığı kaldırmanın ötesinde, milletvekilliğinin düşmesini kabul etmiştir. Anayasa'nın çelişen 84. maddesinin son fıkrasını iptal olanağı bulunmamaktadır. Bu durumda "sisteme bağlı yorum" tekniği ile çelişkinin çözümlenmesi önerilmiştir²²². Buna göre 84. maddenin son fıkrasını Anayasa'nın temel kurallarından biri olan 36. maddenin altıncı fıkrasındaki "Ceza sorumluluğu şahsidir" ilkesine olabildiğince uygun yorum yapmak suretiyle bu fıkranın işlevsiz hale getirilmesi düşünülmelidir²²³.

Ama, her halükarda Anayasa'nın 84. maddesinin değiştirilerek en kısa zamanda Anayasa'nın 38. maddesinin altıncı fıkrasında yer alan "Ceza sorumluluğu şahsidir" kuralına ve 83. maddesinde yer alan "Yasama dokunulmazlığı" nı düzenleyen maddesine uygun hale getirilmesi kaçınılmaz olmuştur.

J- Özgürlük ve Demokrasi Partisi 23.11.1993 (ÖDP)

Özgürlük ve Demokrasi Partisi, Mevlüt İlk'in genel Başkanlığında gerekli bildiri ve belgelerin 19.10.1992 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na verilmesiyle SPK'nun 8. maddesine göre tüzelkişilik kazanmıştır.

İddianame:

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 29.1.1993 günü, SP. 42 Hz.1993/10 sayılı İddianamesi'nde Özgürlük ve Demokrasi Partisi Programı'nın kimi bölümlerinin 2820

²²² Mahkemesi üyesi Mustafa Gönül'ün bu konudaki görüşü için Bkz. RG., 18.8.1993-21672, s.234.

sayılı SPK'nun 78. maddesinin (a) bendi, 81. maddesinin (a) ve (b) bentleri ve 89. maddesine; Anayasa'nın da Başlangıç Kısmı ile 2., 3., 14., 24., 42., 68., 69. ve 136. maddelerine aykırılığı ileri sürülerek Siyasi Partiler Kanununun 101. maddesinin (a) bendi gereğince kapatılmasına karar verilmesi istenmiştir.²²⁴

Yargıtay C. Başsavcısı davalı parti programında yer alan şu hususları;²²⁵

" T.C. Devleti toprağı üzerinde Türk halkından ayrı olarak Kürt ulusunun olduğunu, bu ulusun ulusal kurtuluş mücadelesini Türklerle beraber yürüttüğünü, Cumhuriyeti beraber kurduklarını, Kürt ulusunun kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkının olduğunu, kültürünü, dilini geliştirmek her yerde bu dilini kullanabilmesi gerektiğini demokrasi önünde en büyük engelin Kürt sorunu olduğunu bu sorunun demokratik ve barışçıl yöntemlerle çözümleneceğini, din ve devlet işlerinin ayrılması Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinden çıkartılacağını " iddianame konusu yapmıştır.

Savunma:

Özgürlük ve Demokrasi Partisi, savunmasında, ilgili 2820 sayılı SPK'nun Anayasa'ya aykırı olduğunu, davada Anayasa'nın geçici 15. maddesinin uygulanmaması, Siyasi Partiler Kanunu'nun 68., 69 ve 78. maddelerinin Anayasa'ya aykırı olduğundan bu maddelerin iptalini, bu olmazsa üstün olan Anayasa hükümleri ve uluslararası sözleşmelerle evrensel hukuk kurallarının uygulanmasını, SPK'nun 9. maddesinin ihlal edilerek bu davanın usule aykırı bir şekilde açıldığını ve davanın duruşmalı olarak görülmesi gerektiğini talep etmiştir²²⁶.

Davalı parti, SPK'nun 81. maddesine yönelttiği eleştirisinde ise;

"Siyasi Partiler Kanunu'nun 81. maddesinde farklı dil, mezhep ve dinin olduğunu söylemenin kapatma nedeni olduğu belirtilmiştir. Bir ulusun varlığı, bir ulusun dili, ayrı bir dinin olması sosyolojik bir gerçekliktir. Bunu yok saymak subjektif olarak mümkünse de objektif olarak mümkün değildir. Yani 81. madde sosyal gerçekliğe

²²³ Anayasa Mahkemesinin benzer yorumu için Bkz. AMK., E, 1984/1, K.1984/1, AMKD., Sy.20, s.504.

²²⁴ AMK, E.1993/1, K.1993/2, KT.23.11.1993; AMKD, Sy.30, C.2, s.841.

²²⁵ AMKD, Sy.30, C.2, s. 871.

²²⁶ AMKD, Sy.30, C.2, s. 870.

aykırıdır. Siyasi Partiler Kanun'unun 69. maddesi "kanunla yasaklanmış" dillerden bahsetmektedir. Yani Türkiye'de başka dillerin ve ulusun olduğunu dolaylı biçimde kabul etmiştir. Bu dil ve ulusu Türkiye'deki iktidar ve muhalefet tanımıştır. Bu yasak Türkiye'nin toplumsal yapısına aykırıdır. Demokratik ve barışçıl yöntemlerle sorunun çözümlenmemesi demokrasi dışında çözümler üretmeye zorlamaktadır." ifadesini kullanmaktadır²²⁷.

Özgürlük ve Demokrasi Partisi savunmasında, başta Cumhurbaşkanı olmak üzere Hükümet programları ve çeşitli partilerin ileri gelenlerinin açıklamaları doğrultusunda Kürt kimliğinin tanındığını, Anayasa'nın ideolojisini kabul etmek zorunda olmadıklarını, demokratik ve barışa dayalı yöntemlerle düzen değişikliğini savunmanın ve bu yönde örgütlenmenin mümkün olduğunu belirtmektedir.²²⁸

Davalı Parti savunmasında, "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" kavramını da aşağıdaki şekilde yorumlamaktadır²²⁹:

"Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü", "Egemenlik kayıtsız artsız Türk Milletininidir" ilkesinin bir sonucudur. Bu ilke milletin kendi ülkesi üstünde en üstün güç olduğunu ve dışa karşı ise bağımsızlığı ifade etmektedir. Millet kavramını Anayasa koyucu "vatandaşlık bağıyla" tanımlamıştır. Ancak halkların mozayiki durumundaki Anadolu'da özgür yaşamak, hak ve ödevlerden yararlanmak için "Ne Mutlu Türküm" demek gerektiğini ısrarla belirlemektedir. T.C. vatandaşı olmak ayrı şeydir. Türk kökeninden olmak ayrı şeydir. Kimliğinin yok sayılmasını hiçbir sosyolojik topluluk kabul etmemiştir. Çağdaş demokrasiler incelendiğinde, Almanya, Hollanda, Belçika, İsveç, İsviçre vs ülkelerde birden fazla halkın birlikte yaşadığı görülmektedir. Bu halklar kendi kültürlerini geliştirmekte, kendi dillerini kullanabilmektedir. Halkların kendi dillerini, kültürlerini, özgürce geliştirmeleri bu ülkeleri bölmedi. ÖZDEP çağdaş, demokratik, hukuka saygılı ve hoşgörülü bir toplum düzeni istemektedir. Çözümleri barışçıl ve demokratiktir. Bölücülük bölge halkını potansiyel suçlu olarak görmekten ve

²²⁷ AMKD, Sy.30, C.2, s. 873-874.

²²⁸ AMKD, Sy.30, C.2, s. 875-878.

²²⁹ AMKD, Sy.30, C.2, s. 878-879.

otoriter devlet yapısından kaynaklanmaktadır. ÖZDEP siyasal iktidarların bölücü politikalarına karşı halkların gönüllü birlikteliğini savunmaktadır."

Parti temsilcileri, savunmada, Laiklik ilkesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Genel İdare içindeki yeri hakkında ise görüşlerini şöyle açıklamaktadırlar²³⁰:

"Laiklik 'Din ve Devlet İşlerinin birbirinden ayrılması olarak' tanımlanmaktadır. ÖZDEP bu ilkenin tanımına göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Genel İdare içinde olmaması gerektiği kanaatindedir. Siyasal Partiler Kanununda belirtilen laiklik anlayışı Türkiye'nin toplumsal yapısına uygun düşmemektedir. Bunun nedeni Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde olmasıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı vasıtasıyla Hanefi mezhebinin propagandası yapılmaktadır. Din dersleri zorunlu okullarda kabul edilmiş ve bu derslerde Hanefi mezhebinin kabulüne göre İslam yorumlanmaktadır. Alevi köylerinde camiler yapılmaktadır. Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da irşat toplantıları devlet tarafından yapılmaktadır. Devlet 12 Eylül'den sonra Kürt kökenli vatandaşların yaşadığı bölgelerde uçaklarla şeriat bildirilerini atmaktadır. ÖZDEP bu yanlış anlayışa Laiklik ilkesinin çağdaş yorumlarıyla çözüm üretmektedir. Bu nedenle kapatma davasının red edilmesi gerekmektedir."

Karar:

Anayasa Mahkemesi öncelikle, davanın SPK'nun 9. maddesine aykırı olarak açıldığı iddiasını şu şekilde değerlendirmektedir²³¹:

"Cumhuriyet Başsavcılığı, kurulan partilerin tüzük ve programlarının ve kurucularının hukuki durumlarını Anayasa ve yasa hükümlerine uygunluğunu ve belgelerin tamam olup olmadığını inceler. Bunlarda herhangi bir eksikliğin tespit edilmesi halinde giderilmesini, ayrıca ek bilgi veya belgeye lüzum görürse gönderilmesini ister. Eksikliğin belirli bir süre giderilmemesi ya da istenen ek bilgi ve belgelerin gönderilmemesi halinde, siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin hükümler uygulanır. Bu hükümle Cumhuriyet Başsavcılığı'nın partileri denetleme görevinin içeriği ve sınırları belirlenmiş olmaktadır. Yani, Cumhuriyet Başsavcılığı'nca tespit edilen eksikliklerin

²³⁰ AMKD, Sy.30, C.2, s. 879.

²³¹ AMKD, Sy.30, C.2, s. 888- 891.

giderilmesi, lüzumlu görülen ek bilgi ve belgelerin gönderilmesi yazıyla istenmedikçe, bu nedenle siyasal partilerin kapatılmasına dair hükümlerin uygulanamaması, başka deyişle, yazılı istemin dava açmanın ön koşulu niteliğinde olmasına karşılık; kurulan partilerin tüzük ve programları ile kurucularının hukuki durumlarının Anayasa ve yasa hükümlerine aykırı olmamaları nedeniyle kapatılmaları için dava açılması, 104. madde hükmü dışında, böyle bir önkoşulun varlığına bağlı tutulmamıştır. Bu durum karşısında Cumhuriyet Başsavcılığımızca davalı parti hakkında açılmış olan dava, SPY'nın Dördüncü Kısımında yer alan 78. maddenin (a) ve (b) bentleri ve 89. maddesine dayanmakta olup 101. maddenin (a) bendi gereğince kapatılması istenmekte olduğundan, davanın SPY'nın 9. maddesi gereğince Cumhuriyet Başsavcılığımızca uyarı yapılmadan açılmış olduğuna ilişkin davalı partinin savunması yerinde değildir."

Anayasa Mahkemesi, davanın SPK'nun 98. maddesi yoluyla CMUK'un 387. maddesinin uygulanarak duruşmalı olarak yapılması isteğini ise şöyle değerlendirmektedir²³²:

"Siyasi partilerinin kapatılma davalarında, Ceza Muhakemeleri Usulü Yasası uygulanmak suretiyle dosya üzerinden incelenip karara bağlanması 2939 sayılı Kanunun 33 ve 2820 sayılı Kanunun 98.maddeleri gereğidir. Anayasa'nın 149. maddesinin son fıkrasında Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri Anayasa Mahkemesi'nin dosya üzerinden inceleyeceği hükmü yer aldığından CMUK'un duruşmayla ilgili kuralları siyasal partilerin kapatılması davalarında uygulanamaz. Bu nedenle davalı parti'nin duruşma yapılması talebinin reddi gerekir."

Yüksek Mahkeme, davalı parti tarafından ileri sürülen Anayasa'nın geçici 15. maddesinin davada uygulanmaması ve SPK'nun 68, 69 ve 78. maddelerinin iptali ya da ihmal edilerek uygulama dışı bırakılması isteğini ise şöyle yorumlamaktadır²³³:

"2820 sayılı Yasa'nın 68.ve 69. maddeleri davada uygulanacak kurallardan değildir. Davalı Partinin bu görüşleri öbür kapatma davalarında da diğer partilerce çeşitli vesilelerle dile getirilmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin yerleşik içtihadına göre,

²³² AMKD, Sy.30, C.2, s. 891.

²³³ AMKD, Sy.30, C.2, s. 892-893.

Anayasa'nın geçici 15. maddesinin son fıkrası ile birinci fıkrası arasında, belirli bir dönemde çıkarılan yasalar hakkında Anayasa'ya aykırılıkların iddia edilememesi yönünden bir zaman ayırımı yapılmamış, üçüncü fıkrada yer alan "bu dönem" sözcükleri birinci fıkrasında açıklanmıştır. Böylece, belirli bir dönemde çıkarılan yasalar içinde Anayasa'ya aykırılık savında bulunulamayacağı öngörülmüştür. Yüksek Mahkememizin 10.7.1992 gün, E. 1991/2 (Siyasi Parti Kapatma), K.1992/1 sayılı kararında belirtildiği gibi, yasaların yorumlanmasında bir yasa kuralının ihmalinin söz konusu olabilmesi için aynı konuyu düzenleyen ve birbirleriyle çelişen bir Anayasa ve yasa kuralının bulunması gerekir. Geçici 15. madde, Anayasa'nın bütünlüğü içinde bir çelişkinin değil, bir ayrık durumun ifadesidir."

Anayasa Mahkemesi tarafından hakkında bir karar verilmeden davalı parti, Kurucular Kurulunun 30.4.1993 gün ve 993-314 sayılı yazısı ile feshedilmiştir. Bu kapanma kararından sonra davalı parti ÖZDEP esas hakkındaki savunmasını hazırlamamıştır. Bu kapanma kararının davaya etkisini düzenleyen 2820 sayılı SPK'nun 108. maddesi, "Bir siyasi partinin kapatılması için dava açıldıktan sonra o partinin yetkili organı tarafından verilen kapanma kararı, Anayasa Mahkemesi'nde açılmış bulunan kapatma davasının yürütülmesine ve kapatma kararı verilmesi halinde doğacak hukuki sonuçlara hükmedilmesine engel değildir." hükmünü getirmektedir. Anayasa Mahkemesi aşağıdaki ifadesiyle, Parti'nin yetkili organlarınca verilen kapanma kararının, kapatmaya ilişkin hükmün sonuçlarına etkili olmayacağı kanaatine varmıştır²³⁴.

"O halde, ÖZDEP'in Kurucular Kurulunun 30.4.1993 günlü toplantısında alınan kapanma kararı davanın yürütülmesine, sonuçlandırılmasına ve hukuki sonuçlara hükmedilmesine engel değildir. ÖZDEP'in kapanmasından sonra Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın Esas Hakkındaki Düşüncesinin onaylı bir örneği 13.05.1993 günü kendilerine tebliğ edilmesine karşın süresi içinde savunma verilmemiştir. Anayasa Mahkemesi'nin 23.02.1993 günlü kararında "verilen süre içinde savunma gönderilmediği takdirde savunmadan kaçınmış sayılacakları" belirtildiğinden ÖZDEP, esas hakkında savunma yapmadan vazgeçmiş sayılmıştır."

---

²³⁴ AMKD, Sy.30, C.2, s. 889.

Mahkeme, davalı partinin, davanın Türkiye'nin imzalamış olduğu Milletlerarası sözleşme hükümleri ve evrensel hukuk ilkelerine göre çözülmesi istemini; milletlerarası ve evrensel kurallar, devlet ülke ve millet bütünlüğünün bozulmasına olur vermediği gerekçesiyle uygun görmemiştir²³⁵.

Anayasa Mahkemesi, aşağıdaki ifadelerinde görüldüğü gibi, Atatürk Milliyetçiliği, ve azınlık kavramlarına açıklık getirmeye çalışmış ve davalı parti programında yer alan tespitlerin Anayasa ve SPK'nda kurala bağlanan "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesinin bozulması amacına yönelik olduğuna karar vermiştir²³⁶:

"Atatürk Milliyetçiliği, ülke ve ulus bütünlüğünü koruyan temel ilkedir. Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk Milliyetçiliğine içtenlikle bağlıdır. Eşitlik ve birleştirici içeriğiyle çağdaş anlayışı yansıtan Atatürk Milliyetçiliği toplumsal dayanışmanın güvencesidir. Atatürk Milliyetçiliği, yaşamsal ve bilimsel gerçek olarak benimsenmiştir. Bu tarihsel ilke aynı zamanda ulusal varlığın korunmasına ve yüceltilmesine hizmet edecek yaşam anlayışı ve biçimidir. İnsancıl uygar ve barışçıdır. Kardeşliği, sevgiyi, dayanışmayı ve çağdaş evrensel değerleri kucaklar...

Türkiye'de azınlıklar konusu Lozan Barış Andlaşması'yla düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin belirgin iki özelliği vardır. İlk olarak ancak Müslüman olmayanlar azınlık olarak kabul edilmiştir. İkinci olarak da böyle bir düzenleme ile Müslüman olmayanlara da Müslüman'ların yararlandıkları medeni ve siyasi haklardan yararlanma olanağı sağlanmış, yasalar önünde din ayrımı yapılmaksızın herkesin eşit olduğu hususunun belirlenmiş olmasıdır.

Anayasa ve Siyasi Partiler Yasası'na göre, ırk ayrımcılığı ve bu yolla ülkeyi parçalama bir siyasal partinin dayanağı, amacı ve ereği olamaz. Devletin bütünlüğünü koruması en doğal hakkıdır. Bu açıklamalara göre bir değerlendirme yapıldığında; Özgürlük ve Demokrasi Partisi'nin programında ve ön savunmasında, ilk bakışta dikkati çeken husus, uluslararası belgelere ve ulusal gereklere karşın, Türk Ulusu bütünlüğünden ayrı bir "Kürt Ulusu" ve diğer azınlıkların mevcut olduğunun belirtilmesi ve bu sözde

²³⁵ AMKD, Sy.30, C.2, s. 919-920.

²³⁶ AMKD, Sy.30, C.2, s. 907-925.

ayrılığın "halklar uluslar" ve "azınlıklar" deyimleriyle her vesileyle ısrarlı bir biçimde vurgulanmasıdır.

Özellikle, araçları farklı olmakla birlikte Özgürlük ve Demokrasi Partisi'nin amacının teröristlerin amacı ile benzerlik gösterdiği de dikkat çekicidir. Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde yaşayan ayrı dili ve kültürü olan ve özellikle de "kendi kaderini tayin hakkına sahip, ezilen bir Kürt Halkı"nın varlığını ileri sürmektedir (...) Aynı ayrı bir halk ya da azınlık varmış gibi bölünmeyi amaçlayan çabalar terörle desteklenip gündemde tutulmaktadır. "Kendi kaderini tayin hakkı" yeni bir kavram değildir. milletlerarası düzenlemelerde kendi kaderini tayin hakkının, demokratik ülkelerde devlet, ülke ve ulus bütünlüğünü bozucu biçimde kullanılmasına olanak verilmemektedir.

Demokrasilerde ırk ayrımcılığı, bir siyasal partinin ve milletvekilinin dayanağı, amacı ve ereği olamaz. Irk ayrımcılığının aracı durumuna düşen partinin varlığını sürdürmesi yasalar karşısında olanaksızdır. Anayasa'nın temel ilkesi; hak ve özgürlüklerle, çoğulculuğun korunması için Anayasal hakları yok edecek bir siyasi rejim kurulmasının önlenmesidir. Siyasi partiler Anayasa'da değiştirilmesi yasaklanan uluslar arası üstün hukuk kurallarına da uygun olan devletin teklifi, ülkenin bütünlüğü ile ulusun birliğini değiştirmeyi amaçlayan çalışmalarda bulunamazlar. Ulusal ve üniter devletin etnik farklılıklara göre tartışılması uluslararası hukuksal belgelerce de yasaklanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesi bu konuda son derece açıktır. Ayrıca bu sözleşmenin 17. maddesi özellikle bu konuyla ilgilidir.

Avrupa hukuk düzenlemelerinde de, bir ulus bütünlüğü içinde yer alan etnik grupların milliyetçiliğe dayalı ayrımcılığı kabul edilmemektedir. Fransız Anayasa Konseyi, Korsika'ya özel statü tanıyan Kanunu'un iptali ile ilgili kararında, Fransız vatandaşlarından oluşan "Fransız Halkı'nın korunması için özen göstererek "Fransız Halkı"nın mütemmim cuzi (tamamlayıcısı olan) "korsika Halkı" kavramını reddetmiş ve söylenmesi gerekenin "Kanunen bölünmesi mümkün olmayan Fransız Halkı" olduğunu vurgulamıştır.

ÖZDEP Programında her ne kadar "kardeşlik" ve "birlik"sözcüklerini sık sık kullanmaktaysa da bunu gerçek amacını gizlemek için yaptığı anlaşılmaktadır. Davalı partinin programı vatandaşlar arasında kin, husumet ve ayrılık duyguları yaratmaktadır. Zira Parti programı Türk Ulusu'nun bütünlüğünü ırka dayalı bir görüşle Türk ve Kürt olarak ikiye ayırmayı öngörmektedir. Bu tür program hükümlerinin ülke ve millet bütünlüğünü yıkmayı amaçladığı açıktır. Demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez ögesi olan siyasal partiler demokrasiye ters düşen, demokrasiyle bağdaşmayan, demokrasiyi güçsüz ve etkisiz düşürecek, toplumsal barışı yıkacak program düzenleyemez ve eylemlerde bulunamazlar... ÖZDEP Kürt kökenli yurttaşları asılsız ve dayanaksız sav ve suçlamalarla kargaşa ve iç savaş çıkarmaya kışkırtmış, ayaklanma için demokratik hoşgörünün sınırlarını zorlamıştır.... Teröre karışan ve ona destek verip ondan destek alan bir siyasi partinin varlığının sürdürmesi düşünülemez.

Davalı partinin programında Türk ve Kürt Ulusları biçiminde bir ayırımın yapılması ve Kürt halkının kendi kaderini belirleme hakkını özgür iradesiyle kullanması; (...) SPY'nın 78. maddesinin (a) bendinde söz konusu olan "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesine açıkça aykırıdır..... bin yıldır birlikte yaşamış, dini, gelenek ve görenekleri aynı birbirinden ayrılması ve koparılması olanaksız ... olan bir topluluğu ırk temeline dayanan düşüncelerle ayırma bağlı tutmak ve hepsini kapsayan ortak ulusal kültürü ve kimliği yadsımak..... yine bölücülüğe yönelik olarak yargılamanın ve eğitimin ana dille yapılmasına programında yer vermesi Siyasi parti Siyasi Partiler Yasası'nın 78. ve 81. maddelerin (a) ve (b) bendlerine aykırıdır."

Ayrıca Anayasa Mahkemesi davalı parti programının, -bir siyasi parti kapatma nedeni olan- Anayasada genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevlerini ortadan kaldırmak ve bu yolla kurumun hukuki varlığına son vermeyi amaçladığından dolayı 2820 sayılı Kanunun 89. maddesine aykırı olduğunu belirtmektedir.²³⁷

Sonuç olarak, Anayasa Mahkemesi, Özgürlük ve Demokrasi Partisi Programının, Anayasa ile Siyasi Partiler Kanunu'na aykırı olduğuna ve ilgili partinin 2820 sayılı

---

²³⁷ AMKD, Sy.30, C.2, s. 927.

Kanun'un 101. maddesinin (a) bendi gereğince kapatılmasına oybirliği ile karar vermiştir²³⁸.

K- Sosyalist Türkiye Partisi 30.11.1993 (STP)

Sosyalist Türkiye Partisi, kuruluş için gerekli bildiri ve belgelerin 06.10.1992 tarihinde İçişleri Bakanlığına verilmesi ile tüzel kişilik kazanmıştır. Genel Başkanı Ali Önder Öndeş'tir.

İddianame:

Yargıtay C.Başsavcılığı 25.02.1993 tarihli kapatılma istemli iddianamesinde; Sosyalist Türkiye Partisi'nin, programının, Anayasa'nın Başlangıcı ile 3., 4.,14., 68., 69. maddelerine, Siyasi Partiler Kanun'unun 78. maddesinin (a) , 81. maddesinin (a) ve (b) bentlerine aykırılığı iddiasıyla aynı Kanun'un 101. maddesinin (a) bendi uyarınca kapatılmasına karar verilmesi istenmiştir²³⁹. İddianamede özetle, Sosyalist Türkiye Partisi üç nedenle kapatılması istemi ile Anayasa Mahkemesi önüne getirilmiştir. Bunlar; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliğine, diline ilişkin hükümlerin değiştirilmesi amacı güdülmesi, Türkiye'de dili ve kültürü ayrı bir Kürt halkının varlığını tam ilke olarak kabul edilmesi suretiyle, Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ayrı bir millet kimliğine sahip Kürt azınlığının bulunduğu ileri sürülmesi ve Kürt dili üzerindeki yasakları kaldırarak tam özgürlük ve tam hak eşitliği tanınacağı belirtilmesidir²⁴⁰.

Savunma:

Davalı parti savunmasında özetle:²⁴¹

Mahkeme Başkanını tarafsızlığı zedelediğini dolayısıyla öncelikle redd-i hakim istemlerinin dikkate alınması gerektiğini, 2820 sayılı SPK'nun 78/a. ve 81/a-b ve 101/a maddelerinin Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerine aykırı olduğunu, bu maddelerin iptal edilmesi gerektiğini, davanın duruşmalı olarak görülmesi gerektiği, STP parti

²³⁸ AMKD, Sy.30, C.2, s. 930.

²³⁹ AMKD., Sy., 30, C.2, s.936. ; AMK., E. 1993/2 , K., 1993/3, KT., 30.11.1993.

²⁴⁰ AMKD., Sy., 30, C.2, s.939-945.

²⁴¹ AMKD., Sy., 30, C.2, s.945-1002.

programının iyi algılanmadığını, Anayasa'nın geçici 15. maddesinin aşılması gerektiğini, başlangıç kısmı ile geçici 15. maddenin bir kısım maddelerinin birbiriyle çeliştiğini, SPK'nun Anayasa'nın geçici 15. maddesi kapsamında değerlendirilemeyeceğini, davanın SPK'nun 9. maddesine aykırı açıldığını, partileri hakkında sırf programına bakılarak kapatma davası açılmasının açıkça Anayasa'ya aykırı olduğunu, partilerinin kapatılması istemli, iddianamenin çelişkilerle dolu olduğunu, başka birçok parti, Cumhuriyet Başsavcısı'nın iddianamede parti kapatma gerekçesi olarak sunduğu düşünceleri yazmış, açıklamış iken, bu partiler aleyhine kapatma davası açılmamış, fakat partileri aleyhine kapatma davası açılması için parti programlarının bahane edildiğini, partileri hakkında açılan davanın milletlerarası sözleşmelere aykırı olduğunu, STP'nin programında yer verdiği düşüncelerin Türkiye'de ilk defa söylenen şeyler olmadığını, özellikle 17 Mart 1993'ten bu yana Türkiye'de yetkili yetkisiz herkesin Kürt Milletinin varlığından açık ve seçik söz ettiğini, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kendilerine özgü kimlikleriyle, dilleri ve kültürleriyle Kürtlerin yaşadığını bugün artık hiç kimsenin inkar etmediğini, şayet partileri hakkında bu nedenlere dayanarak kapatılma davası açılırsa, şu veya bu şekilde benzer ifadeler ve açıklamalarda bulunan, başta Cumhurbaşkanı olmak üzere diğer kişi ve kuruluşlar hakkında da işlem yapılması gerektiğini, partilerinin Kürt halkının dilini ve kültürünü geliştirmesine, zenginleşmesine imkan sağlanmsı için çalışacağını, bir milletin, halkın anadilini yasaklamamanın, gelişmesine engel olmanın insanlık suçu olduğunu, partilerinin milletlerin kendi kaderlerini belirleme hakına sahip çıkacağını, Türk ve Kürt halklarının gönüllü birliğini hedeflediklerini, Mahkeme'nin bu davada Milletlerüstü hukuk normlarını ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerini uygulaması gerektiğini, ifade etmektedir.

Karar:

Mahkeme, öncelikle davalı partinin Mahkeme Başkanı hakkındaki reddi-hakim talebini, Başkanın tarafsızlığını gölgeleyecek bir durum olmadığı ve sözlü açıklamaya gelen parti temsilcilerinin durum ve tutumu karşısında oturumu yönetme ve düzeni sağlama kapsamında Başkanın uyarısının yerinde olduğu gerekçesiyle reddetmiştir²⁴².

---

²⁴² AMKD., Sy., 30, C.2, s.1004.

Anayasa Mahkemesi, daha önceki kararlarında belirttiği gibi, davanın SPK'nun Dördüncü Kısımında yer alan yasaklara aykırılık nedeniyle açılmış olması ve 9. maddeye göre uyarı yapılmasına gerek olmadığı gerekçesiyle davalı partinin 9. Maddeyle ilgili istemini yerinde görmemiştir²⁴³.

Mahkeme yargılamanın duruşmalı yapılması istemini ise, Anayasanın 149. maddesinin son fıkrasında Yüce Divan Sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri Anayasa Mahkemesi'nin dosya üzerinden inceleyeceği ve CMUK'un duruşma ile ilgili kurallarının siyasi partilerin kapatılma davalarında uygulanamayacağı gerekçesiyle reddetmiştir²⁴⁴.

Anayasa Mahkemesi, SPK'nun 78. (a), 81. (a) , (b) ve 101 (a) maddelerinin Anayasa'ya aykırılığı ve Anayasanın Geçici 15. maddesinin yorumla aşılması istemini ise aşağıdaki gerekçelerle reddetmiştir:²⁴⁵

"Söz konusu düzenlemeler Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerinde yer alan hükümlerin gereklerini yerine getirmek amacıyla yapılmıştır. Ancak bunların Anayasaya uygunluğunu tartışmak, Anayasanın geçici 15. maddesinin açıklığı karşısında olanaksızdır. Anayasanın Geçici 15. maddesinin son fıkrası ile birinci fıkrası arasında, belirli bir dönemde çıkarılan yasalar hakkında Anayasaya aykırılıklarının iddia edilememesi yönünden zaman bir zaman ayrımı yapılmamış, üçüncü fıkrada yer alan "bu dönem" sözcükleri birinci fıkrada açıklanmıştır. Böylece, belirli bir dönemde çıkarılan yasalar için Anayasaya aykırılık savında bulunulamayacağı öngörülmüştür. Anayasa'nın açık olarak düzenlediği bir konunun Anayasa Mahkemesi tarafından uygulanmaması düşünülemez..... Anayasanın Geçici 15. maddesinin varlığı Anayasa'nın tümlüğü içinde bir çelişkiyi değil bir ayırık durumu yansıtmaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin bu kuralı yok sayması olanaksızdır. ... Söz konusu kurulların Anayasanın Geçici 15. maddesi karşısında, Anayasaya uygunluk denetiminin yapılmasının olanaksızlığı nedeniyle ihmal edilmeleri söz konusu olamaz. "

²⁴³ AMKD., Sy., 30, C.2, s.1007.

²⁴⁴ AMKD., Sy., 30, C.2, s.1007.

²⁴⁵ AMKD., Sy., 30, C.2, s.1009.

Davalı Parti'nin, davada Milletlerüstü hukuk normları ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerinin uygulanması istemini, Anayasa Mahkemesi, milletlerarası kurallar, devlet ülke ve millet bütünlüğünün bozulmasına olur vermediği gerekçesiyle uygun görmemiştir²⁴⁶.

Mahkeme, ayrıca, aşağıdaki ifadelerinde görüldüğü gibi, davalı parti programında yer alan tespitlerin, Anayasa ve SPK'nda kurala bağlanan "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün" bozulması amacına yönelik olduğuna karar vermiştir. Şöyleki:²⁴⁷

"Özellikle, araçları farklı olmakla birlikte Sosyalist Türkiye Partisi'nin amacının teröristlerin amacı ile benzerlik gösterdiği de dikkat çekicidir. ... Türk ve Kürt kökeninden gelen vatandaşlar, diğer etnik kökenden gelen vatandaşlarla birlikte "ulus" bütünlüğünü oluşturmuştur. Ayrı bir ulus ayrı bir halk ya da bir azınlık varmış gibi bölünmeyi amaçlayan çabalar, terörle de desteklenip gündemde tutulmaktadır. "Kendi kaderini tayin hakkı" yeni bir kavram değildir. Uluslar arası hukuk düzenindeki bu olguyu Türk Ulusu, hertürlü ayrılığı dışlayıp eşitliği sağlayarak Lozan Barış Andlaşması'yla gündeminden çıkarmıştır, günümüzde de koşulları yoktur. ... Sosyalist Türkiye Partisi, programındaki anlatımlarla, Türkiye'de hukuksal ve siyasal yönden ırka dayalı bir Türk ulusu kavramı ya da etnik kökene göre çoğunluk ve azınlık kavramları olmamasına karşın, farklı etnik soy ve kökenlerinden gelen bütün vatandaşların eşit haklarla yer aldığı Türk ulusunu ırk esasına dayalı olarak "Türk" ve "Kürt Ulusları" biçiminde ikiye bölmüş, ulusal kurtuluş hareketi içinde gösterilen T.C. Devletinin vatandaşı Kürtlere ayrı bir ulus olarak kendi kaderlerini tayin etme hakkını verme amacına yönelik durumlarıyla Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozucu bir konuma düşmüştür. Bu bağlamda yine programında yer alan "Kürt Ulusu'nun ve bütün etnik ve toplulukların kendi dil ve kültürel yapılarını koruyup gelişmeleri olanağını sağlar. Dillerin geliştirilmesi, zenginleştirilmeleri çalışmalarında hiçbir dile ayrıcalık tanınmaz" biçimindeki düzenleme de Türk Ulusu'nun ortak kültür ve dilini dışlar nitelikte ve bölücülüğe yöneliktir. Bunlar yalnızca düşünce değil, yasaklanan sakıncalı eylemlere kışkırtma, katkı, destek ve bu niteliğiyle de bir tür

²⁴⁶ AMKD., Sy., 30, C.2, s.1030.

²⁴⁷ AMKD., Sy., 30, C.2, s.1031-1037.

eylemdir. Bütün bunlarla Siyasi Partiler Yasası'nın 78. maddesinin (a) bendi ve aynı Yasa'nın 1982 Anayasası. Maddesinin (a) ve (b) bentlerine aykırı davranılmıştır. Yukardaki belirtilen nedenlerle, ilgili parti'nin Siyasi Partiler Yasası'nın Dördüncü Kısmın'da yer alan hükümlere aykırı davranışı saptandığından aynı Yasa'nın 101. maddesinin (a) bendi gereğince kapatılması gerekir."

Sonuç olarak, Anayasa Mahkemesi Tarafından Sosyalist Türkiye Partisi'nin, Programının Anayasa ve SPK'na aykırı olduğu gerekçesiyle 2820 sayılı SPK'nun 101. maddesinin (a) bendi uyarınca kapatılmasına 30.10.1993 tarihinde oybirliği ile karar verilmiştir²⁴⁸.

L- Yeşiller Partisi 10.02.1994 (YP)

Yeşiller Partisi, 6 Haziran 1988 tarihinde 51 kurucu üyenin, 2820 sayılı SPK'nun 60. maddesi gereği, belgelerini İçişleri Bakanlığına vermesiyle kurulmuştur. Yeşiller partisi kurulduğundan bugüne Celal Ertuğ, Bilge Contepe ve Aydın Ayas olmak üzere üç kez başkan değiştirmiştir. Ancak yönetici kadroda büyük bir değişiklik olmamıştır. Son Genel Başkanı, daha önce başkan yardımcısı olan Aydın Ayas'tır²⁴⁹. Yeşiller Partisi Anayasa mahkemesi tarafından 10.02.1994 tarihinde, 1988 Kesin Hesabını kanuna uygun bir şekilde vermediği gerekçesiyle kapatılmıştır²⁵⁰.

M - Demokrasi Partisi 16.06.1994 (DEP)

Demokrasi Partisi, bildiri ve belgelerin 07.05.1993 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na verilmesiyle SPK'nun 8. maddesine göre tüzel kişilik kazanmıştır. Genel Başkanı Yaşar Kaya'dır.

İddianame:

Yargıtay C.Başsavcılığı 2.12.1993 tarihinde Demokrasi Partisi Genel Başkanı'nın 29.5.1993 tarihinde Federal Almanya'nın Bonn; 15.8.1993 tarihinde Irak'ın Erbil kentlerinde yapmış olduğu konuşmalarla Parti Merkez Yürütme Kurulu'nun "Demokrasi Partisinin Barış Çağrısıdır" başlıklı bildirisinin, Anayasa'nın Başlangıcı, 2.,

²⁴⁸ AMKD., Sy., 30, C.2, s.10037. ; AMK., E. 1993/2 , K., 1993/3, KT., 30.11.1993.

²⁴⁹ ŞİMŞEK, 1993: 36-43.

3., 14. ve 69. maddeleri ile 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanun'unun 78.ve 81. maddelerinin (a) ve (b) bentlerine aykırılığı gerekçesiyle ilgili Parti'nin aynı Kanun'unun 101. maddesinin (b) fıkrası uyarınca kapatılması istemli dava açmıştır²⁵¹.

Genel Başkan Yaşar Kaya'nın konuşmaları ve merkez yürütme kurulunun bildirisinde davalı parti adına açıklanan görüşlerden çıkan genel sonuç ve anlamın, Türklerden ayrı bir varlığa sahip olduğu bildirilen Kürt kökenli yurttaşlarımızın Türk ulusunun kaynaştırıcı bütünlüğünden soğutulması ve ayrılması amaç ve ereğinin ve bu yolda bir kışkırtmacılığın izlenmekte olduğu kanatine varan Yargıtay C.Başsavcılığı; davalı partinin genel başkanın konuşmalarındaki beyanlar ile merkez yürütme kurulunun bildiri içerikleri açıklanan Anayasa ve SPK hükümlerinin ışığı altında taşıdıkları fikri bütünlük içinde değerlendirildiğinde Kanuna aykırılık hallerini dört temel nedene dayandırmaktadır. Bunlar sırasıyla:²⁵²

a) Türkiye Cumhuriyetinde Kürtlere karşı yetmiş yıldan beri inkar soykırım, sürgün, darağacı, kan ve barut politikalarının uygulandığı, Kürtlerin hep zindanı, inkarı, sürgünü ve ölümü yaşadıkları, Türkiye Cumhuriyetinin Kürt sorununu demokratik yolla çözemediği, Kürt halkının ayaklanmada başını dik tutan bir halk olduğu, PKK ile yapılan mücadelenin bir savaşa benzediği, bu savaşın ülkenin "Kürdistan" olarak adlandırılan kesiminde cerayan ettiği ifadelerini kullanmaktan dolayı ilgili parti Anayasa'nın 69. maddesinin birinci fıkrası ile SPK'nun 78. (a) bendine aykırı olarak, Anayasa'daki milletin bütünlüğü ilkesi dışına çıkmaktadır.

b) SPK'nun 78. maddesinin (b) bendine aykırı bir biçimde, Partilerinin Kürt sorununu çözebilme ve Kürtler arasındaki örgütsel birliği kurma amacıyla oluşturulduğunu ve bu yolla da mücadele edeceği belirtilmekte ve böylece parti ırk esasına dayandırılmaktadır.

c) Siyasal çözümün, Kürt kimliğinin tüm sonuçlarıyla kabul edildiği bir ortamda bulunabileceği, Kürt kimliğinin tüm sonuçlarıyla Anayasa ve Kanunlarca garanti altına alınması, milletlerarası antlaşmalara konulmuş çekincelerin geri alınması, sorunun AGİK ve Paris Şartı'na uygun olarak çözümlenmesi gerektiğinin söylenmesi suretiyle

²⁵⁰ AMK, E.1992/2, K.1994/1, KT.10.02.1994; AMKD, Sy.30, C.2, s1039.

²⁵¹ AMK., E.,1993/3, K.1994/2, KT.16.06.1994., AMKD, Sy, 33, C.2, s.1061.

SPK'nun 81. maddesinin (a) bendine aykırı bir biçimde Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ayrı bir milli ve kültürel kimliğe sahip olan varlığı ile kimliğinin korunması ve sürdürülmesi için kendilerine azınlık hukukunun uygulanması gereken bir Kürt azınlığının bulunduğu ileri sürülmektedir.

d) Kürtlerin dillerini, kültürlerini ve sanatlarını yazılı ve sözlü olarak kullanabilmeleri ve geliştirebilmeleri, ana dilde eğitim hakkının sağlanması gerektiği belirtilerek Türk dili ve kültüründen başka bir dili ve kültürü korumak, geliştirmek yoluyla azınlık yaratılarak millet bütünlüğünün bozulması amacı izlenmiş, dolayısıyla SPK'nun 81. maddesinin (b) bendine aykırı davranılmıştır.

Savunma:

Davalı Parti savunmasında özetle şunları belirtmektedir:²⁵³

İddianamede delil olarak, Genel Başkan Yaşar Kaya'nın 29.5.1993 tarihli Federal Almaya'nın Bonn 15.8. 1993 tarihli Irak'ın Erbil şehrinde yaptığı iki konuşma ile merkez yürütme Kurulu'nun Barış Kampanyası gösterildiği, ancak, Erbil konuşmasının kasetinin, hangi yolla temin edildiği meçhul olduğu, aynı hususun Bonn konuşması için de geçerli olduğu, Alman makamlarıyla temas kurulup, toplantının kimin adına yapıldığı, DEP Genel Başkanı Yaşar Kaya'nın hangi sıfatla katılıp konuştuğu hususunun SPK'nun 101/b maddesi uyarınca saptanmasının zorunlu olduğu, yine parti MYK'sının barış bildirisi kapatma gerekçesi olarak gösterildiği için, "Barış Kampanyasının" parti kurultay kararı olup olmadığı, kararı ise ne tür bir kara olduğunun ayrıca bu konuda Parti Meclisi'nin aldığı bir kararın olup olmadığı saptanması gerektiğini, dolayısıyla SPK'nun 9. maddesine aykırı olarak dava açıldığını, delillerin eksik, hatalı, bütünlüğü bozucu olduğunu, delillerin hukuka ve ahlaka aykırı olarak toplanması karşısında iddianamenin iadesinin gerektiğini, kapatma davalarının öz itibarıyla bir ceza davası niteliği taşıdığını bu durumda idiaya dayanak edilen delillerin, tartışılması soruşturmanın genişletilmesi sonucudur ki sübut delillerinin bulunup bulunmadığının değerlendirme konusu yapılabileceğini, Ankara DGM'nde 1993/114-115 Esas derdest davalar, kapatılma iddiasının daynağını teşkil ettiğinden bu davaların

²⁵² AMKD, Sy, 33, C.2, s.1101-1102.

²⁵³ AMKD, Sy, 33, C.2, s.1103-1175.

sonuçlanmasının beklenmesi bir zorunluluk olduğunu, ileri sürülen iddialar sübuta ermediği takdirde, kapatma iddiasının gerekçelerinin de ortadan kalkacağı, bu nedenle bu iki davanın "Mesele-i müstehire" addedilmesinin hukuki bir zorunluluk olduğunu, Halkın Emek Partisi'nin kapatılması davasının, bireysel başvuru yoluyla Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na götürüldüğünü dolayısıyla derdest olan bu davanın "Mesele-i Müstehire" kabul edilmesi gerektiğini, davanın yerel seçimlerin yapılacağı 27 Mart 1994 gününden sonra bırakılması gerektiğini, Terörle Mücadele Kanun'unu 9. maddesinin Anayasa'ya aykırı olduğunu, Anayasa ve Siyasi Partiler Kanununda bir takım değişiklikler yapılması nedeniyle orjinal halinden uzaklaşmış olmakla, SPK'nun Anayasaya aykırılığının ele alınıp incelenmesi gerektiğini, SPK'nun 78. maddesinin, Anayasa'nın başlangıç bölümüne 1, 2, 3, 4, 5 ve 66. maddelerini yasak kapsamına aldığından Anayasa'ya aykırılık teşkil ettiğini, sözkonusu kanunların AİHS'nin 9, 10, 11, 14. maddelerine aykırı olduğunu, Anayasa'nın geçisi 15. maddesi bir döneme ait yasama işlemlerini Anayasal denetimin dışına çıkararak, "hukuk devleti" anlayışına ters, De facto bir durum yaratmıştır, Özgürlükçü demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzenine aykırı 15. madde, hukuk pramidinin üstü olan Anayasa'nın üstü durumunda ki AİHS'ne aykırı olduğundan, Türkiye hakkında açılacak tüm bireysel başvuruların mahkumiyetle sonuçlanması anlamına geldiği, Siyasi Parti kapatma davalarının öz itibariyle ceza davası olması, Ceza Muhakemeleri Usulü'nün uygulanması nedeni ile, SPY'nın 98. maddesini "...dosya üzerine incelenme yapılarak karara bağlanır..." hükmü davanın duruşmalı yapılmasına engel değildir, bu nedenle yargılamanın duruşmalı olarak görülmesi gerektiğini, iddianameye konu eylemlerin konuşma ve bildiri eylemleri olduğundan düşünce açıklama niteliğinde olduğu, şiddet unsuru içermeyen, terörle alakası olmayan, normal siyasi parti faaliyetlerinin kapatma gerekçesi olarak gösterilmesinin mümkün olamayacağını, Partilerinin tüzük ve programının yasalara uygun görüldüğü ve kapatma gerekçesi yapılmadığı, iddia makamının Genel Başkanın konuşmaları ile MYK'nun bildirisinin, öncelikle tüzük ve programına uygun olup olmadığını incelemesi gerekirken, bu yönden bir inceleme yapılmadan ve ihtar gereği duymadan dava açtığını bu nedenle Anayasa Mahkemesi'ne dava açılırken, "dava şartı"nın gerçekleşmediğini, tüzük ve programın kanunlara uygunluğunun bir ön mesele olarak ele alınması gerektiğini, dava sonucundan etkilenebilecek olan tüm partili milletvekilleri ile parti yöneticilerinin sözlü olarak

dinlenmelerinin uygun olacağını, Demokrasi Partisi'nin "bölücülük" iddiasının somut, inandırıcı, kesin hiçbir delile dayandırılmamış olduğunu ve iddianın kendi içinde çelişkilerle dolu olduğunu, Demokrasi Partisi'nin hiçbir açıklamasında "azınlık" sözünü kullanmadığını, toplumsal barış ve demokrasi için DEP'in bir şans olduğunu, daha önce HEP'in kapatılmış olması, ardından ÖZDEP'in kapatılması ile şimdi de DEP'in kapatılması durumunda, yöre halkının, kanuni platformlara, meşru mücadele araçlarına demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan siyasi partilere olan güvenini ortadan kaldıracığını bunun da daha çok illegal örgütlenmelerin işine yarayacağını, ifade etmektedir.

Karar:

Anayasa Mahkemesi öncelikle, davalı parti ön savunmasında ifade edilen davanın SPK'nun 9. maddesine aykırı açılıp açılmadığı iddiasını şöyle değerlendirmektedir²⁵⁴:

"C.Başsavcılığı Demokrasi Partisinin dava konusu iki konuşma ve bir bildirisinin Siyasi Partiler Yasasının 4. Kısımında yer alan 78. ve 81. maddelerinin (a) ve (b) bentlerine aykırılığı nedeni ile kapatılmasını istemektedir. Bu nedenle siyasi partiler yasasının 9. Maddesinde Cumhuriyet Başsavcılığına noksanlıkların giderilmesi ile ilgili olarak tanınan yetkiyi yukarıda belirtilen aykırılıkları da kapsayacak duruma getirmek ve bu hususu bir dava koşulu olarak kabul etmek, siyasi partilerin tüzük, program ve faaliyetlerinin yasanın 4. Kısımındaki "Siyasi Partiler ile ilgili yasaklara" aykırı olmaları durumunda bu koşul yerine getirilmeden, doğrudan 100 ve 101. maddelerdeki nedenlerle kapatma davası açılmasına olanak vermemek anlamına gelir. Bu nedenle, Siyasi Partiler Yasasının 9. maddesine göre Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca uyarı yapılmadan açılmış bulunan davanın yasanın 4. Kısımındaki yasalara aykırılıktan ileri gelmesi nedeni ile davalı partinin itirazı yerinde görülmemiştir."

Mahkeme üyesi Yılmaz Aliefendioğlu; "Olayda dava, tüzük ve programdaki noksanlıkların ya da lüzum görülen ek bilgi ve belgelerin gönderilmesinden açılmadığına göre; madde uygulanacak kural durumunda değildir. Bu nedenle davalı

---

²⁵⁴ AMKD, Sy, 33, C.2, s.1175.

partinin isteminin reddi yönündeki kararı, sonucu itibariyle katılmamaktayım." ifadesiyle bu görüşe katılmadığını belirtmektedir²⁵⁵.

Mahkeme, yargılamanın duruşmalı yapılması istemini, Anayasa'nın 149., 2949 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanunun 33. ve SPK'nun 98. maddeleri gereğince siyasi partilerin kapatılmaları davalarının duruşmalı yapılamayacağı ilkesinden hareketle reddetmiştir²⁵⁶.

Davalı partinin; Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde bakılmakta olan davalar kapatılma isteminin dayanağı oluşturduğundan bu davaların sonuçlanmasının beklenmesi ve ayrıca HEP'in kapatılmasına ilişkin kararın da ferdi başvuru yolu ile Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nca incelenmekte olmasının bekletici bir sorun sayılması gerektiği yönündeki istemini ise Anayasa Mahkemesi şöyle değerlendirmektedir.²⁵⁷

"Konuşmaları yapan kişi ile bildiriye yayımlayan parti merkez yönetim kurulu partileri hakkında açılmış kişisel ceza davaları ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvurulmuş olması ile siyasi parti kapatma davası arasında kapatma davasının sonucunu etkileyebilecek doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Gerek Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin gerek Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun verecekleri kararlar olaylarla sınırlı olup bu davayı etkilemez. Görülmekte olan bu davanın konusu yönünden ortaya bekletici sorun saymayı gerektirecek bir durum söz konusu değildir."

Mahkeme, SPK'nun 78. ve 81. maddelerinin Anayasa'ya aykırılığı sebebi ile iptali veya ihmali istemlerini daha önce açılmış davalarda olduğu gibi aynı şekilde değerlendirmekte; söz konusu kanuni düzenlemelerin Anayasa'nın 68 ve 69. maddelerinde yer alan hükümlerin gereklerini yerine getirmek amacıyla yapıldığını, ancak bunların Anayasa'ya uygunluğunu tartışmanın, belirli bir dönemde çıkarılan kanunlar hakkında Anayasaya aykırılıkların iddia edilemeyeceği hükmünü içeren Anayasa'nın geçici 15. maddesi karşısında imkansız olduğunu, aynı zamanda belirtilen kuralların, Anayasa'nın Geçici 15. maddesi karşısında, Anayasa'ya uygunluk denetiminin yapılmasının imkansızlığı nedeniyle ihmal edilmelerinin de söz konusu

²⁵⁵ AMKD, Sy, 33, C.2, s.1218.

²⁵⁶ AMKD, Sy, 33, C.2, s.1180.

olamayacağını belirtmektedir²⁵⁸. Mahkeme üyesi Yılmaz Aliefendioğlu aşağıdaki karşı oy gerekçesinde bu görüşe katılmamıştır²⁵⁹.

"Bir döneme ait kimi yasama işlemlerinin Anayasal denetimin dışında kalması ve bu denetim yasağına zamanla bir sınır getirilmemesi, Cumhuriyetin hukuk devleti olma niteliğini zedeler ve Anayasa'da gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenen hukuk düzeninin dışına çıkılması sonucunu doğurur. Bu geçici maddenin, sürekli bir kural olarak kabulü durumunda, Anayasa'nın öngördüğü hukuk devleti, Anayasa'nın üstünlüğü ve Anayasal denetimle ilgili temel kurallar, bu dönemde çıkan yasalar ve KHK'ler yönünden, işlerliği kaybetmekte, söz konusu yasama işlemleri 'hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeninin' dışında kalmaktadır. Geçici bir maddenin, Anayasa'nın temel kurallarını süresiz işlemez hale getirmesi Anayasal sistemle bağdaşmayacağı gibi, maddenin geçicilik özelliğine de uygun düşmez. Doğaldır ki, geçici maddenin hükmü de geçici olmalıdır. Böylece, Anayasa'nın yürürlüğe girmesiyle ilgili 177. maddesi de geçici 15. maddenin getirdiği Anayasal denetim yasağının TBMM Başkanlık Divanı'nın oluşturduğu 6.12.1983 dönemiyle sınırlı olması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yukarıda açıklanan nedenlerle, geçici 15. maddedeki "Anayasanın aykırılığın iddia edilemeyeceğine göre" ilişkin kuralın 6.12.1983 tarihine kadar geçerli olduğunu düşünmekteyim. Açıklanan nedenlerle bu dönemde yayımlanan 24.4.1983 günlü, 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın 78. ve 81. maddelerine karşı yöneltilen Anayasaya aykırılık savının incelenmesi, bu maddelerin Anayasaya aykırı bulunması durumunda iptal ya da en azından ihmal edilmesi gerekir."

Anayasa Mahkemesi, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 9. maddesinin Anayasaya aykırılığı istemini ilgili maddenin davada uygulama yeri olmadığı gerekçesiyle eddetmiştir²⁶⁰.

Mahkeme, Yaşar Kaya'nın Federal Almanya'nın Bonn kentindeki konuşmasını ise şöyle değerlendirmektedir:²⁶¹

---

²⁵⁷ AMKD, Sy, 33, C.2, s.1181.

²⁵⁸ AMKD, Sy, 33, C.2, s.1182.

²⁵⁹ AMKD, Sy, 33, C.2, s.1219-1220..

²⁶⁰ AMKD, Sy, 33, C.2, s.1184.

"... Siyasi Partiler Yasası açısından önemli olan Yaşar Kaya'nın dava konusu konuşmayı yapıp yapmadığı ve konuşmanın içeriğidir. Yaşar Kaya Ankara DGM Cumhuriyet Başsavcılığı ve yedek hakimliğindeki 07/10/1993 günlü ifadesinde Bonn kentinde yapılan toplantıya Demokrasi Partisinin genel başkanı olarak katıldığını, konuşmanın bütünü ile kendisine ait olduğunu işbu konuşması ile partisinin görüşlerini yansıttığını söylemiş ve mahkemedeki sorgusundada yedek hakimlikteki ifadesinin doğru olduğunu, bu toplantı için parti adına davet gelip gelmediğini bilmediğini, kendisinin genel başkan olarak her yerde partisini temsil edeceğini belirtmiştir."

Yüksek Mahkeme, davalı partinin, Erbil video kasetinin tesbit ediliş biçimine itirazını ve çevirinin konuşmanın aslını karşılamadığı istemlerini ise; ilgili toplantının açık bir ortamda gizlilik veya kapalılık sözkonusu olmadan gerçekleştirildiğini dolayısıyla görüntünün tesbit ediliş biçiminin araştırılmasına gerek olmadığını, ayrıca Yaşar Kaya'nın bu konu ile ilgili soruşturma aşamalarında bu kongreye davet üzerine DEP Genel başkanı sıfatı ile katıldığını ve parti adına konuşma yaptığını, konuşmanın, iddianameye konu edilen bölümünün, yaklaşık olarak kendisinin kongrede yapmış olduğu konuşma olduğunu kabul ettiğini, Yaşar Kaya'nın çevirisi ile Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 25/10/1993 günlü çevirisi arasında öze ilişkin hiçbir fark bulunmadığını bu nedenle çevirinin konuşmanın özüne uygun yapılmadığı yolundaki savunmanın geçerli bir yanı olmadığı şeklinde değerlendirmiştir²⁶².

Yine Mahkeme, "Demokrasi Partisinin Barış Çağrısıdır" başlıklı merkez yürütme kurulunun bildirisinin SPK'nun 101. maddesinin (b) bendi gereğince Parti tüzel kişiliğini bağlayacağını belirtmektedir²⁶³.

Davalı partinin, kasetlerin tek başlarına delil olamayacakları itirazını ise; Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Askeri Yargıtay'ın kökleşmiş içtihatlarına göre ses bantları ve kuşkusuz video kasetlerinin yan delillerle doğrulandığı ölçülerde delil olarak kabul edilebileceği yolundaki görüşlerle açıklamaya çalışmıştır.

---

²⁶¹ AMKD, Sy, 33, C.2, s.1190.

²⁶² AMKD, Sy, 33, C.2, s.1191.

²⁶³ AMKD, Sy, 33, C.2, s.1192.

Anayasa Mahkemesi, Demokrasi Partisi Genel Başkanı Yaşar Kaya'nın yaptığı konuşmalarıyla, parti merkez yürütme kurulunun "Demokrasi Partisinin Barış Çağrısıdır" başlıklı bildirisinde değişik anlatımlarla yer alan; Türkiye'de ezilen ayrı bir Kürt Halkının var olduğu, bunların özgürlük savaşı verdiği, ülkeyi parçalama, ayrı devlet kurma dahil Kürt kimliğinin bütün sonuçları ile birlikte tanınması istemlerini devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün bozulması amacı taşıdığı kanaatine varmıştır. Bunu da şöyle saptamıştır.²⁶⁴

"Gerek Anayasaya gerek Siyasi Partiler Yasasına göre ülke ve ulus bütünlüğü, devletin bölünmezliğinin temel öğeleridir. Faaliyet, ister ülke, ister ulus bütünlüğüne yönelik olsun, sonuçta, devletin bölünmez bütünlüğünün tehlikeye girmesi söz konusudur. Ülke bütünlüğünün hedef alınmasının, ulus bütünlüğünü; ulus bütünlüğünün hedef alınmasının, ülke bütünlüğünü bozacağı kuşkusuzdur. Anayasa ve yasa, bu değerleri birlikte ve ödünsüz, mutlak olarak korumayı amaçlamıştır. Hiçbir devlet bu konuda hoş görülü davranmak ve ödün vermek yetkisini kendisinde göremez. ... bölünmez bütünlük ilkesinden uzaklaşıp ulusu etnik kökene dayalı "Türk ve Kürt" ayrımlarıyla nitelemek ve ırka dayalı savlarla bölücülüğe gitmek ve nüfuslandırmak olanaksızdır. Irk ve dil farklılıklarına göre azınlık statüsü tanımak, ülke ve millet bütünlüğü kavramıyla bağdaşmaz. Diğer kökenli yurttaşlar gibi Kürt kökenli yurttaşların da kimliklerini belirtmeleri yasaklanmamış; ancak azınlık ve ayrı ulus olmadıkları, Türk Ulusu dışında düşünülmecekleri, devlet bütünlüğü içinde yer aldıkları ortaya konmuştur. Azınlığın sosyolojik ve hukuksal tanımlarına uygun bir nitelik, Kürt kökenli yurttaşlarda bulunmadığı gibi, onları öbür yurttaşlardan ayıran herhangi bir yasal kuralda yoktur. ... bin yıldan beri birlikte yaşayan, vatanın her yerinde içiçe kaynaşan çeşitli soy ve kökenden gelen bireyler arasında Türkçe en yaygın dildir. Sadece resmi işlerde değil, ailede, günlük yaşamda ve eğitimde kısacası toplumsal ilişkilerin her alanında kullanılan ortak bir dil olmuştur. Türkçeyi bilmeyen ve kullanmayan çok az kişi vardır. Ayrıca kapalı ve açık özel ortamlarda, ev ve işyerlerinde, basın ve sanat alanında yerel dillerin kullanılması da yasak değildir. Tersine savlar gerçek dışıdır. Ulus bütünlüğü içinde yer alan kimi etnik grupların kendi aralarında kullandıkları yerel dilleri resmi dil yerine ortak iletişim ve çağdaş eğitim aracı olarak tanınması olanaklı değildir.

---

²⁶⁴ AMKD, Sy, 33, C.2, s.1205..

Bölünmez bütünlük ilkesi, devletin bağımsızlığını, ülke ve ulus bütünlüğünün korunmasını da kapsar. ... Gerçekte olmayan bir insan hakkı sorunu ileri sürülerek, devleti parçalamaya yönelik girişime, azınlık bulunduğu bahanesi dayanak yapılamaz. Tekil devlet esasına göre düzenlenen Anayasa'da federatif devlet sistemi benimsenmemiştir. Bu nedenle siyasi partiler, Türkiye'de federal sistem kurulmasına programlarında yer veremezler ve bu yapıyı savunamazlar. Devlet yapısında "bölünmez bütünlük" ilkesi; egemenliğin, ulus ve ülke bütünlüğünden oluşan tek bir devlet yapısıyla bütünleşmesini gerektirir. Ulusal devlet ilkesi, çok uluslu devlet anlayışına olanak vermediği gibi böyle düzende federatif yapıyada olanak yoktur. ... Ülkemizde Lozan Barış Andlaşması ile kabul edilen azınlıklar dışında bir azınlık yoktur. Herhangi bir ülkede resmi dilin dışında bazı dillerin bilinmesi veya yer yer konuşulması azınlık yaratmaz. ... Bir memlekette resmi dilin her vatandaş tarafından bilinmesi, hangi alanda olursa olsun eşitlik ilkesinin hakkıyla uygulanabilmesi ve adli ya da idari işlerin çabukluk ve selamete yürütülmesi bakımından yararlı hatta zorunludur. Bu itibarla resmi dili, genç, ihtiyar, kadın, erkek her vatandaşın bilmesini sağlamak Devletin görevidir.

Anayasa ve siyasi partiler yasasına göre ırk ayrımcılığı ve bu yolla ülkeyi parçalama bir siyasal partinin dayanağı, amacı ve ereği olamaz. Devletin bütünlüğünü en doğal hakkı ve ödevidir."

Davalı Partinin, Kürt sorununun İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Helsinki Sonuç Belgesi hükümlerine uygun, barışçı ve demokratik yöntemlerle çözülmesi ve davanın Türkiye'nin imzaladığı uluslararası sözleşme hükümleri ile evrensel hukuk ilkelerine göre çözülmesi istemini ise mahkeme şöyle değerlendirmektedir:²⁶⁵ "Devlet, ülke ve ulus bütünlüğünü bozmaya yönelik eylemlerle uluslararası hukuk belgeleri, anlaşma ve sözleşmeleri, bu arada Helsinki, Sonuç Belgesi ve Paris Şartı olur vermemektedir. ... Konuşmaların ve bildirin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinin ikinci fıkrası ile 17. maddesinde yer alan kuralla bağdaşmadığı görülmektedir. ... Özellikle araçları farklı olmak ile birlikte DEP

²⁶⁵ AMKD, Sy, 33, C.2, s.1216-1224.

amacının teröristlerin amacı ile benzerlik gösterdiği PKK'yı destekler yönde olduğu dikkat çekicidir.

Bu durumda üzerinde durulması gereken önemli bir konu da "kendi kader"ini tayin etme hakkıdır. Öncelikle belirtmek gerekir ki Türkiye'de tek bir ulus vardır. O da Türk ulusudur. Türk ve Kürt kökeninden gelen vatandaşlar diğer etnik kökenden gelen vatandaşlar ile birlikte "ulus" bütünlüğünü oturmıştır. ... kendi kaderini tayin hakkının demokratik ülkelerde devlet, ülke ve ulus bütünlüğünü bozucu bir biçimde kullanılmasına olanak verilmemektedir.

Demokrasilerde ırk ayrımcılığı, bir siyasal partinin dayanağı, amacı ve ereği olamaz. Irk ayrımcılığının aracı durumuna düşen partinin varlığını sürdürmesi yasalar karşısında olanaksızdır. Devletin ülkesi ve ulusu ile birlikte bütünlüğünü koruması en doğal hakkı ve ödevi olup kamu düzenini ve insan haklarını koruma yönünden de savsaklanmayacak görevidir.

O halde devletin ülkesi ve ulusu ile bölünmez bütünlüğünü bozmaya yönelik eylemlere, bunlara olanak vermeyen Helsinki Nihai Senedi ile Paris Şartı'nın dayanak gösterilmesi ve bu belgenin hukuksal niteliklerinin göz ardı edilmesi doğru değildir. ... Ulusal ve üniter devletin etnik farklılıklara göre tartışılması uluslararası hukuksal belgelerce yasaklanmıştır. ... Avrupa hukuk düzenlemelerinde de bir ulus bütünlüğü içinde yer alan etnik grupların ırkçılığa dayalı ayrımcılığı kabul edilmemektedir. ... Fransız Anayasa konseyi, Korsika'ya özel statü tanıyan yasanın iptali ile ilgili kararında, Fransız vatandaşlarından oluşan "Fransız halkı" nın korunması için özen göstererek "Fransız halkı" nın mütemmim cüzzi (tamamlayıcısı olan) "Korsika halkı" kavramını reddetmiş ve söylenmesi gerekenin "kanunen bölünmesi mümkün olmayan Fransız halkı" olduğunu vurgulamıştır. ... Halkların eşit ve kendi kaderlerine tayin etme hakları ile kültürel hakların kullanılmasında demokratik sistem ile idare edilen vatandaşlarına bireysel düzeyde temel ve siyasal hakları eşit düzeyde sağlamış ülkeler için; devlet, ülke, ulus ve siyasal birlik esas alınmakta, bunları bozan her türlü eylemlere hukuksal dayanak verilmemekte ve yasaklanmaktadır.

amacının teröristlerin amacı ile benzerlik gösterdiği PKK'yı destekler yönde olduğu dikkat çekicidir.

Bu durumda üzerinde durulması gereken önemli bir konu da "kendi kader"ini tayin etme hakkıdır. Öncelikle belirtmek gerekir ki Türkiye'de tek bir ulus vardır. O da Türk ulusudur. Türk ve Kürt kökeninden gelen vatandaşlar diğer etnik kökenden gelen vatandaşlar ile birlikte "ulus" bütünlüğünü oturmıştır. ... kendi kaderini tayin hakkının demokratik ülkelerde devlet, ülke ve ulus bütünlüğünü bozucu bir biçimde kullanılmasına olanak verilmemektedir.

Demokrasilerde ırk ayrımcılığı, bir siyasal partinin dayanağı, amacı ve ereği olamaz. Irk ayrımcılığının aracı durumuna düşen partinin varlığını sürdürmesi yasalar karşısında olanaksızdır. Devletin ülkesi ve ulusu ile birlikte bütünlüğünü koruması en doğal hakkı ve ödevi olup kamu düzenini ve insan haklarını koruma yönünden de savsaklanmayacak görevidir.

O halde devletin ülkesi ve ulusu ile bölünmez bütünlüğünü bozmaya yönelik eylemlere, bunlara olanak vermeyen Helsinki Nihai Senedi ile Paris Şartı'nın dayanak gösterilmesi ve bu belgenin hukuksal niteliklerinin göz ardı edilmesi doğru değildir. ... Ulusal ve üniter devletin etnik farklılıklara göre tartışılması uluslararası hukuksal belgelerce yasaklanmıştır. ... Avrupa hukuk düzenlemelerinde de bir ulus bütünlüğü içinde yer alan etnik grupların ırkçılığa dayalı ayrımcılığı kabul edilmemektedir. ... Fransız Anayasa konseyi, Korsika'ya özel statü tanıyan yasanın iptali ile ilgili kararında, Fransız vatandaşlarından oluşan "Fransız halkı" nın korunması için özen göstererek "Fransız halkı" nın mütemmim cüzzi (tamamlayıcısı olan) "Korsika halkı" kavramını reddetmiş ve söylenmesi gerekenin "kanunen bölünmesi mümkün olmayan Fransız halkı" olduğunu vurgulamıştır. ... Halkların eşit ve kendi kaderlerine tayin etme hakları ile kültürel hakların kullanılmasında demokratik sistem ile idare edilen vatandaşlarına bireysel düzeyde temel ve siyasal hakları eşit düzeyde sağlamış ülkeler için; devlet, ülke, ulus ve siyasal birlik esas alınmakta, bunları bozan her türlü eylemlere hukuksal dayanak verilmemekte ve yasaklanmaktadır.

Demokrasi partisi her ne kadar görünüşte sık sık kardeşlik ve birlik sözcüklerini kullanmakta ise de bunun gerçek amacını gizlemek için yaptığı asıl amacın ulusu ve ülkeyi parçalamak olduğu kardeşlik ve eşitliğin uluslar arası düzeyde arandığı açıktır. Dava nedeni konuşmalar ve bildiri vatandaşlar arasında kin, husumet, ve ayrılık duyguları yaratmakta ve körüklemektedir. Türk ulusunun bütünlüğünün ırka dayalı bir görüş ile Türk ve Kürt olarak ikiye ayırmayı öngörmektedir. Bu tür yönelişin ülke ve ulus bütünlüğünü yıkmayı amaçladığı kuşkuyla yer bırakmayacak bir biçimde açıktır."

Yukarıda gerekçeleri ile açıklandığı üzere davalı Demokrasi Partisi'nin Genel Başkanı Yaşar Kaya'nın 29.5.1993 tarihinde Bonn,15.8.1993 tarihinde Erbil kentlerinde yapmış olduğu konuşmaların ve parti merkez yürütme kurulunun "Demokrasi Partisi'nin Barış Çağrısıdır" başlıklı bildirisinin Anayasaya ve 2820 sayılı SPK'nun 78 ve 81. maddelerinin (a) ve (b) bentlerine aykırılığı nedeni ile belirtilen Kanunu'un 101 maddesinin (b) fıkrası gereğince kapatılmasına, 16.06.1994 tarihinde karar verilmiştir²⁶⁶.

N - Demokrat Parti 13. 09.1994 (DP)

19.06.1992 tarihli, 3821 sayılı Kanun'un 1.,2., 4., ve 6. maddeleri gereğince "Demokrat Parti " ismi; 1946 yılında kurulan ve 1960 tarihinde mahkeme kararı ile kapatılan Demokrat Parti tarafından kullanılabilirdiğinden, 1975 tarihinde kurulup 16.10.1981 günlü, 2533 sayılı Kanun ile fesh edilen Parti tarafından bu ismin kullanılması sebebiyle Anayasa Mahkemesince verilen ihtar rağmen, Kanun'a aykırı durumun düzeltilmesi için 2820 sayılı Kanun'un 104/2. maddesi gereğince kendisine tanınan sürede ihtar konusu aykırılığı gidermeyerek sürdüren Nejatı Turgut ve arkadaşları tarafından kurulan Demokrat Parti Anayasa Mahkemesi tarafından 13.09.1994 tarihinde oy birliği ile kapatılmıştır²⁶⁷.

²⁶⁶ AMKD, Sy, 33, C.2, s.1216-1226.

²⁶⁷ AMK, E. 1994/1 , K., 1994/3, KT., 13.09.1994, AMKD., Sy., 31, C.2, s.1016-1024.

O - Sosyalist Birlik Partisi 19.07.1995 (SBP)

Sosyalist Birlik Partisi, kuruluş için gerekli bildiri ve belgelerin 15.11.1991 tarihinde İçişleri Bakanlığına verilmesi ile tüzel kişilik kazanmıştır. Genel Başkanı Sadun AREN'dir.

İddianame:

Yargıtay C.Başsavcılığı 28.12.1993 tarihli kapatılma istemli iddianamesinde; Sosyalist Birlik Partisi'nin, tüzük ve programının, Birinci Büyük Kongrede alınan kararın, bu karara dayanak oluşturan Genel Yönetim Kurulu Raporu ile Genel Başkan ve Genel Başkan yardımcısı'nın Parti adına yaptığı açıklamaların; Anayasa'nın Başlangıcı ile 2., 3., 6., 14., 69. maddelerine, Siyasi Partiler Kanun'unun 78. maddesinin (a) bendine, 80. maddesine ve 81. maddesinin (a) ve (b) bentlerine aykırılığı iddiasıyla aynı Kanun'un 101. maddesinin (a) ve (b) bentleri uyarınca kapatılmasına karar verilmesi istenmiştir.

Savunma:

Davalı parti savunmasında özetle:²⁶⁸

Kuruluşundan itibaren herhangi bir soruşturmaya uğramayan Partilerinin aradan 3 yıl geçtikten sonra tüzük ve programı dolayısıyla suçlandığını, SPK'nun 9. maddesi gereğince yeni kurulan siyasi partilerin tüzük ve programlarının C.Başsavcılığı'nca Anayasa ve kanun hükümlerine uygunluğunun denetlenmesi kuralına uygun hareket edilmediği, parti tüzük ve programının değiştirilmesi veya düzeltilmesi hususunda Yargıtay C.Başsavcılığı'ndan herhangi bir yazı almadıklarını, suçlanan parti çalışmaları üzerinden 1,5 yıl geçtiğini, partilerinin tüzük ve programı dışında 1. Kongreye sunulan Genel Yönetim Kurulu Çalışma Raporu ve bu kongrede alınan kararlar ve kongre sonuç bildirgesi, Genel Başkan Sadun Aren ile Genel Başkan Yardımcısı Sıtkı Çoşkun'un SBP Bülteni'nde yayınlana bazı röportaj veya toplantılardaki konuşmaları gibi başka bir kısım faaliyetler nedeniyle de suçlandığını, SPK'nun davaya konu olan hükümlerinin Anayasayı aşan sınırlamalar getirdiği siyasi partiler sağlanana güvenceyi ortadan kaldırdığını dolayısıyla iddanamenin dayandığı SPK hükümlerinin Anayasanın 10,

---

²⁶⁸AMKD., Sy., 33, C.2, s.586-622.

11,12,, 13, 14, 68 ve 69. maddelerine aykırı olduğunu, Ancak 2820 sayılı Kanun'un bir kısım yasama işlemlerini Anayasal denetim dışında tutan Cumhuriyeti hukuk devleti olma niteliğini zedeleyen Anayasanın Geçici 15. maddesi kapsamında olduğunu, ancak SPK'nun zamanla gördüğü değişiklikler yüzünden orijinal şeklini kaybettiğini dolayısıyla Geçici 15. madde koruması altında bulunamayacağı düşüncelerinin ciddi boyutlar kazandığını, SPK'nun Anayasa ile çelişen kurallarının "ihmal" edilmesi gerektiğini, haklarında kapatma kararı verilen siyasi partilerin büyük çoğunluğunu Sosyalist, marksist programlı partilerin oluşturduğunu, bunların hepsinin de "Kürt sorunu" ile ilgili nedenlerden dolayı kapatıldığını, zira bu tür partilerin doğası gereği etnik sorunları görmezlikten gelemeyeceğini, partilerinin etnik sorunlarla ilgili görüşlerini iktidardaki koalisyon ortaklarından SHP'nin de paylaştığını, Anayasanın 90. maddesi gereğince iç hukuk kuralı haline gelen Helsinki sonuç Belgesi'nin ardından AGİK süreci sonucu yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı hükümleri ve İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair sözleşme maddelerinin, "Kürt sorunu" ve azınlık haklarıyla ilgili sorunların çözümünde bu metinlerde yer alan ilkelerin ihmal edilip uygulanmadığını, Kürt halkının varlığından söz etmelerinin bile gayri hukuki bir şekilde partilerinin kapatılma gerekçesi olmaya yettiğini, Genel Başkan ve yardımcısının görüş açıklamalarının devletler Hukuku kuralları ve milletlerarası anlaşmalarla uyumlu olduğu, partilerinin bölünmeyi değil barış içinde birarada yaşamayı savunduklarını, ülkede var olan azınlıkların ve bunların sorunlarının SPK'nun 81. maddesinin (a) bendi gereğince siyasi partiler tarafından dile getirilememesinin açılanması imkansız bir çelişki olduğunu, Parti Genel Başkanı ve Yardımcısının röportaj ve konuşmalarının, kendi anlam ve kapsamlarının dışına çıkılarak yorumlandığını, belirtmektedir.

Karar:

Anayasa Mahkemesi öncelikle davalı siyasi partinin, davanın SPK'nun 9. maddesine aykırı olarak aradan 1,5 yıl gibi bir süre geçtikten ve ihtar yapılmadan açıldığı itirazını şu şekilde değerlendirmektedir:²⁶⁹

"... 9. maddede, partilerin tüzük ve programları ile kurucularının hukuki durumlarının yasaya uygun olduğunun Yargıtay C.Başsacılığınca denetlenmesi bir süreye bağlı

²⁶⁹ AMKD., Sy., 33, C.2, s. 622.

tutulmamıştır. ... Bu nedenle 9. maddede Yargıtay C.Başsacılığı'na noksanların giderilmesi ile ilgili olarak tanınan yetkiyi yasaya aykırılıkları da kapsayacak bir duruma getirmek ve bu hususu bir dava koşulu olarak kabul etmek, siyasî partilerin tüzük, program ve faaliyetlerinin Yasa'nın Dördüncü Kısımındaki "Siyasî Partilerle İlgili Yasaklar"a aykırı durumlarda, bu koşul yerine getirilmeden, doğrudan 100. ve 101. maddelerdeki nedenlerle kapatma davası açılmasına olanak vermemek, anlamına gelir. Dava Siyasî Partiler Yasası'nın Dördüncü Kısım'ında yer alan yasaklara aykırılık nedeniyle açılmış olduğundan, 9. maddeye göre bir uyarı yapılmadan dava açılmasında Yasa'ya aykırılık görülmemiştir."

Mahkeme, davalı partinin savunmasında belirttiği SPK'nun 78. maddesinin (a) bendi ile 80. ve 81. maddesinin (a) ve (b) bentlerinin Anayasaya aykırılığı görüşünü ise şöyle değerlendirmektedir:²⁷⁰

"Aykırılığı ileri sürülen kurallar, Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerin gereklerini yerine getirmek amacıyla konulmuştur. Ancak, bunların Anayasa'ya uygunluğunu tartışmak Anayasa'nın geçici 15. maddesinin açıklığı karşısında olanaksızdır. ... Geçici maddeler uygulama süreleriyle değil, geçici olarak düzenledikleri hukuksal ilişki ve kurumlarla kendisi ile bağlı olduğu temel metinlerin içerikleri ve verdikleri anlam ile değerlendirilmelidir. ... Geçici maddelerle temel hükümlerin farkı budur. Hukuksal değer bakımından ise, geçici maddelerle diğerleri arasında bir farklılık bulunmamaktadır. Geçici madde yasama organı tarafından yürürlükten kaldırılincaya kadar uygulanması zorunlu bir kuraldır. Karar başlığının "geçici madde" olması, uygulamada yeterliği yönünden de bir farklılık gerektirmez. Maddenin içeriği, 12 Eylül Harekatı ve yönetimi süresinde ele almamayı değil, yürürlükte kaldığı sürece 12 Eylül 1980'den 6 Aralık 1983'e kadar yapılan düzenlemelere karşı Anayasa yargısı yolunu kapatmıştır. Anayasada düzenlenen bu konunun Anayasa Mahkemesi'nce, uygulanmaması düşünülemez. Bu nedenle, Anayasa'nın geçici 15. maddesine göre, 12 Eylül 1980'den ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Başkanlık divanı oluşturuluncaya (6 Aralık 1983) kadar geçen süre içinde çıkarılmış

---

²⁷⁰ AMKD., Sy., 33, C.2, s.623.

olan yasaların Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülemeyeceğinden, bu dönem için çıkarılan 22.4.1983 günlü, 2820 sayılı SPK'nun da Anayasa'ya aykırılığı savında bulunulamaz."

Ayrıca Mahkeme davalı partinin; yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak SPK'nda birçok değişiklik yapılması nedeniyle, bu Kanun'un Anayasa'nın geçici 15. maddesi kapsamı içine alınamayacağı görüşünü, davada uygulanan maddeler, değişikliğe uğrayan maddelerden olmadığı için dikate almamıştır²⁷¹.

Yüksek Mahkeme davalı siyasî partinin, Siyasî Partiler Kanun'unun Anayasa ile çelişen kurallarının "İhmal" edilmesi gerektiği görüşünü ise şöyle değerlendirmiştir:²⁷²

" Bir yasa kuralının ihmali, incelenmekte olan işte uygulanacak kural hakkında iptal davası açılmamış olsa bile o kuralın Anayasa'ya aykırılık nedeniyle iptal edilebilecek nitelikte olması koşuluna bağlıdır. Söz konusu kuralların, Anayasa'nın geçici 15. maddesi karşısında, Anayasa'ya uygunluk denetimi yapılmasının olanaksızlığı nedeniyle ihmal edilmeleri de söz konusu olamaz."

Anayasa Mahkemesi, Sosyalist Birlik Partisi yetkililerinin, Parti adına yaptıkları yazılı ve sözlü açıklamaları ile faaliyetlerinde ileri sürdükleri; Kürtlerin üniter devlet içinde yaşamaktan, bağımsız devlet kurmaya kadar çeşitli alternatif yaşam biçimlerini seçmekte özgür olmaları gerektiği; olası çözümlerden birinin bağımsızlık, bir başkasının federasyon, bir üçüncüsünün kültürel özgürlük olduğu; Kürtlerin nasıl yaşamak istiyorlarsa öyle yaşamakta serbest olmaları gerektiği, kürtlerin istiyorlarsa nazari olarak ayrı bir devlet kurabileceklerinin kabul edilmesi ve buna olanak sağlanması gibi görüşlerini aşağıdaki tespitlerden anlaşılacağı üzere, "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün bozulması" kapsamında değerlendirmektedir. Şöyleki;²⁷³

" Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ve bunu pekiştiren ortak dil, kültür, eğitim ve Atatürk Milliyetçiliği kavramları hukuksal, siyasal olduğu kadar tarihsel ve sosyal gerçeklere dayanmaktadır. "Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmezliği" ilkesi, Anayasa'nın birçok maddesinde özellikle vurgulanmış,

²⁷¹ AMKD., Sy., 33, C.2, s.624.

²⁷² AMKD., Sy., 33, C.2, s. 624.

Türk Milleti'nin bağımsızlığı ve bütünlüğüyle, ülkenin bölünmezliğini korumak devletin temel amaç ve görevleri arasında gösterilmiştir .

Anayasa'ya ve Siyasî Partiler Kanun'una göre ülke ve ulus bütünlüğü, devletin bölünmezliğinin temel öğeleridir. Ülke ve ulus bütünlüğünü bozmaya yönelik faaliyetler sonunda, devletin bölünmezliğinin tehlikeye girmesi söz konusudur. Ülke bütünlüğünün hedef alınmasının, ulus bütünlüğünü; ulus bütünlüğünü bozmanın hedef alınmasının, ülke bütünlüğünü bozacağı kuşkusuzdur. Anayasa ve yasa, bu değerleri birlikte, ödünsüz ve mutlak olarak korumayı amaçlamıştır. Hiçbir organ bu konuda hoşgörülü davranmak ve ödün vermek yetkisini kendinde göremez.

Anayasa'nın 66. maddesinde, "Türk Devletine vatandaşlık bağ ile bağlı olan herkes Türk'tür" ilkesine yer verilmiştir. Bu ilkeyle evrensel bağlamda vatani ve ulusuyla bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti'nde vatandaşlar arasında eşitlik sağlanması, ulusu kuran herhangi bir etnik gruba ayrıcalık tanınması önlenmiş, birleştirici ve bütünleştirici bir temel oluşturulmuştur. Maddedeki "Türk" sözcüğü ırka dayalı bir anlam taşımamaktadır. Bir kimsenin "Ben Türküm" deyişi, "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşım, Türk Ulusu'nun bir bireyiyim" anlamını taşır.

Anayasa'daki ulus bütünlüğü ilkesinden uzaklaşarak, Parti'nin tüzük, program ve faaliyetlerinde belirtildiği biçimde Türk ve Kürt Ulusları ayrımına gidilemez. Türkiye Cumhuriyeti'nde, tek bir devlet ve tek bir ulus vardır. Birden çok ulus yoktur. İçinde değişik kökenli bireyler olsa da hepsi Türk Ulusu bütünlüğü içindedir.

Kaldı ki, çağımızda tek uluslu diğer demokratik devletler de, ulus bütünlüklerini korumak için yasal tedbirler almıştır. Türkiye'deki ulusal yapılaşmaya nazaran daha yeni olan Amerika'da; Alman, Fransız, İtalyan, İspanyol, Slav soyundan ve diğer etnik kökenlerden gelen Amerikan vatandaşlarının ırka dayalı olarak ayrı ayrı uluslaşması ve bunlara ayrı devletler kurma hakkının tanınması olanağı bulunmadığı gibi, aynı biçimde demokratik tek uluslu devletlerde de bu yolun açılması olanağı yoktur. Çünkü, bu devletlerde de Devlet ve ulusun parçalanması demokratik hak olarak görülmemektedir.

---

²⁷³ AMKD., Sy., 33, C.2, s.622-633..

Partilerin amacı, Devletin ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğünü bozmak değil, aksine bunu daha da pekiştirmek olmalıdır.

Davalı Parti'nin, tüzük ve programı ile diğer siyasal etkinliklerinde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti içinde Türk Milleti bütünlüğünden ayrı, ırk esasına dayanan bir Kürt Milleti'nin varlığından ve bu ulusun kendi geleceklerini belirleme hakkından söz edilmektedir.

Oysa, Anayasa ve yasa kuralları karşısında hangi kökenden gelirse gelsin vatandaşları millet bütünlüğünden ayırmak veya karşılıklı mücadele ortamına çekmek, Kürt kökeninden gelen vatandaşları, Türk Milleti bütünlüğünden ayırmak olanaksızdır.

Taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalar da dil, ırk, renk, din ve mezhep ayrımı yaratılmasına ve bu kavram ve bu görüşlere dayanan bir Devlet düzeni kurulmasına olur vermemektedir.

Davalı Partinin tüzük, program ve faaliyetlerinde Türk ve Kürt ulusları biçiminde bir ayırımın yapılması, Kürt halkının kendi kaderini belirleme hakkını özgür iradesiyle kullanmasında başka bir deyişle, Kürt olarak tanımladıkları bir kısım yurttaşların Türkiye Cumhuriyetinden kopmasının amaçlanması, Siyasî Partiler Yasası'nın 78. maddesinin (a) bendinde söz konusu olan "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesine açıkça aykırıdır.

Davalı Parti'nin özellikle, Kürtlerin üniter devlet içinde yaşamaktan bağımsız devlet kurmaya kadar çeşitli alternatif yaşam biçimlerini seçmekte özgür olmalarının gerektiğini belirtmesi ve Kürtlerin istiyorlarsa Türk Devletinden ayrı bir devlet kurabileceklerini savunması böylece devletin tekliği ilkesine aykırı faaliyette bulunması Siyasî Partiler Yasası'nın 80. maddesine açık aykırılık oluşturmaktadır.

Bir memlekette resmî dilin her vatandaş tarafından bilinmesi, hangi alanda olursa olsun eşitlik ilkesinin hakkıyla uygulanabilmesi ve adli ya da idari işlerin çabukluk ve selamete yürütülmesi bakımından yararlı hatta zorunludur.

Anayasa ve Siyasî Partiler Kanunu'na göre, ırk ayrımcılığı bir siyasal partinin dayanağı, amacı ve ereği olamaz. Devletin bütünlüğünü koruması, en doğal hakkı ve ödevidir.

Davalı Parti'nin Tüzük ve Programı ile faaliyetleri, farklı uluslar ve azınlıkların varlıklarının kabul edildiğini göstermektedir. Bunlar birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde millî veya dinî kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunun belirtildiği, Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla ülke üzerinde azınlıklar yaratarak ulus bütünlüğünün bozulması amacının güdüldüğü anlaşılmaktadır. Asırlardır birlikte yaşamış bir topluluğu, ırk temeline dayanan düşüncelerle ayrıma bağlı tutmak ve hepsini kapsayan ortak ulusal kültürü, dili ve kimliği yadsımak Siyasî Partiler Yasası'nın 81. maddesinin (a) ve (b) bentlerine aykırılık oluşturur."

Anayasa Mahkemesi, davalı parti'nin savunmalarında, milletlerarası hukukun, usulüne göre onaylanmış sözleşmeler yoluyla iç hukukumuzda giren kurallarının, yalnızca kanun değil, uygulanmaları ile, Anayasa emri olarak güçlendirilen normlar olduğunu, Helsinki Senedi, Paris Şartı ve İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'nin bunlar arasında yer aldığını ve görüşlerini doğrulayan hükümler içerdiğini, ancak, Kanun hükmünde uygulanmaları anayasal güvenceye bağlanan bu metinlerin, başka bir metin karşısında (2820 sayılı SPK.) görmezlikten gelindiği itirazını ise şöyle değerlendirmektedir.²⁷⁴

" Anayasa Mahkemesi, siyasî parti kapatma davalarında usulüne uygun biçimde yürürlüğe konulmuş andlaşma kurallarını da gözetmektedir. Bu bağlamda kimi kararlarda, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ve Avrupa Sosyal Haklar Temel Yasası'na yollamada bulunulmuştur. İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair sözleşme kapsamındaki hak ve özgürlükler, Türkiye Cumhuriyeti anayasası'nda da güvence altına alınmıştır. Öncelikle hakları kullanmanın, özgürlüklerden yararlanmanın sınırsız olmadığını vurgulayan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 29. ve 30. maddeleri, içerik olarak demokratik düzeni yıkıcı söz ve

²⁷⁴ AMKD., Sy., 33, C.2, s.633-635.

eylemlere karşı sınırlamalar getirilmesinin ve önlemler alınmasının dayanağını oluşturur.

Davalı Parti'nin tüzük ve programının kimi bölümleri, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'nin örgütlenme hak ve özgürlüğüyle ilgili 11. ve 17. maddeleri ile bağdaşmamaktadır. Sözleşme'nin 11. maddesinin ikinci fıkrasında; "Bu hakların kullanılması, demokratik bir toplulukta, zarurî tedbirler mahiyetinde olarak millî güvenliğin, amme emniyetinin, nizamı muhafazanın, suçun önlenmesinin, sağlığın ve ahlakın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması için ve ancak kanunla tahdide tabi tutulur. Bu madde de, bu hakların kullanılmasında idare, silahlı kuvvetler veya zabıta mensuplarının muhik tahditler koymasına mani değildir" denilmekte; 17. maddesinde de; "Bu sözleşme hükümlerinden hiçbirisi bir devlete, topluluğa veya ferde, iş bu Sözleşmede tanınan hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya mezkûr sözleşmede derpiş edildiğinden daha geniş ölçüde tahditlere tabi tutulmasını istihdaf eden bir faaliyete girişmeye veya harekette bulunmaya matuf herhangi bir hak sağlandığı şeklinde tefsir olunamaz" hükümlerine yer verilmektedir.

Oysa, davalı partinin tüzük ve programı ile bunu destekleyen diğer faaliyetlerinde Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde yaşayan ayrı dili ve kültürü olan bir Kürt Ulusu'nun varlığı ileri sürülmektedir. ... Ülke ve Ulus bütünlüğünü koruma hakkı, uluslararası hukuk düzeninde de geçerlidir.

Davalı parti, belirtilen belgelerin yanı sıra, Helsinki Nihai Senedi, Paris Şartı ve kimi diğer uluslararası sözleşmelerin de iç hukuk kuralları haline geldiğini ve bunlara uyulmadığını ileri sürmüştür. Helsinki Nihai Senedi'nde, Devletlerin egemenlik haklarına saygı, sınırların dokunulmazlığı, devletlerin toprak bütünlüğüne saygı ve İçişlerine karışmama ilkelerine yer verilmiş; Paris Şartı'nda da, "Tüm ilkeler, herbiri diğerleri dikkate alınmak suretiyle yorumlanarak, kayıtsız şartsız ve aynı derecede uygulanır. Bu ilkeler ilişkilerimizin temelini oluşturur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin de taraf olduğu "Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı" da ırkçılığı, etnik düşmanlığı ve terörizmi kınamış, ülke bütünlüğünü ve demokratik düzeni yıkmayı

amaçlayan hareketlere girişen kişi, grup ve örgütlere karşı koruma ve kollama sorumluluğunu uluslararası bir çağrı olarak kabul etmiştir.

Görüldüğü gibi, bütün bu uluslararası kurallar, devlet, ülke ve ulus bütünlüğünün bozulmasına olanak tanımamaktadır.

Belirtilen nedenlerle davalı partinin uluslararası andlaşma, sözleşme ve belgelere yönelik savları yerinde görülmemiştir."

Sonuç olarak Anayasa Mahkemesi, Sosyalist Birlik Partisi'ni Tüzük ve Programı ile 1. Büyük Kognre kararının, bu karara dayanak oluşturan Genel Yönetim Kurulu raporuyla bu yöndeki kararlarını, Genel Başkan ile Genel Başkan Yardımcısının Parti adına yaptıkları açıklamaların kimi bölümleri Anayasa'nın 2., 3., 6., 14. ve 69. maddeleriyle, Siyasî Partiler Kanunu'nun 78/a, 80., 81/a-b, maddelerine aykırılık oluşturduğundan adı geçen Parti'nin Siyasî Partiler Kanunu'nun 101. maddesinin (a) ve (b) bentleri gereğince kapatılmasına, 19.7.1995 tarihinde oybirliği ile karar vermiştir²⁷⁵.

Ö- Demokrasi ve Değişim Partisi 19.03.1996 (DDP)

Demokrasi ve Değişim Partisi, gerekli bildiri ve belgelerin 4.3.1995 tarihinde İçişleri Bakanlığına verilmesiyle SPK'nun 8. maddesine göre tüzel kişilik kazanmıştır.

İddianame:

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı 5.6.1995 tarihli iddianamesinde, Demokrasi ve Değişim Partisi Programı'nın Anayasa'nın Başlangıç'ı ile 2., 3., 14. ve 69. maddelerine, Siyasî Partiler Kanunu'nun 78. maddesinin (a) bendine, 80. maddesine ve 81. maddesinin (a) ve (b) bentlerine aykırılığı iddiasıyla, aynı Kanun'un 101. maddesinin (a) bendi gereğince kapatılmasına karar verilmesi istemiyle dava açmıştır²⁷⁶.

²⁷⁵ AMK., E. 1993/4 , K., 1995/1, KT., 19.07.1995., AMKD., Sy., 33, C.2, s.633-635.

²⁷⁶ AMK., E. 1995/1 , K., 1996/1, KT., 19.3.1996., AMKD., Sy., 33, C.2, s.638.

Yargıtay C.Başsavcılığı davalı partinin programından kapatma davasına esas alınmak üzere özetle şu iddiaları Anayasa ve SPK'nun ilgili hükümlerine aykırı bularak Anayasa Mahkemesi önüne getirmiştir. Bunlar:²⁷⁷

a) Cumhuriyetin kurucularının ülkenin etnik gerçeğine, çok kültürlü ve dilli yapısına uygun yapısına uygun bir siyasi ve idari yapı oluşturmaktan kaçındıkları, başka etnik grupları zorla Türkleştirmeye, eritmeye çalıştıkları, Kürtlere özgürlüğün çok görüldüğü, partinin Türkler ve Kürtlerin bir arada kardeşçe yaşamalarını savunduğu, Kürt dilinin toplum hayatının her alanında ve resmi işlemlerde serbestçe kullanılması için gerekli düzenlemelerin yapılacağı belirtilerek SPK'nun 78. maddesinin (a) bendine ve 80. Maddesine aykırı olarak nitelikleri Anayasada belirtilen Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmezliğine, diline ve tekillik ilkesine dair hükümlerin değiştirilmesi amacı güdülmesi,

b) Türkiye'de dili kültürü ayrı bir Kürt Halkı'nın varlığı benimsenerek Kürt kimliği ve ulusal haklarını Anayasal güvence altına alınmasının ilke olarak kabul edilmesi suretiyle SPK'nun 81. maddesinin (a) bendine aykırı olarak Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ayrı bir millet kimliğine sahip Kürt azınlığının bulunduğu ileri sürülmesi,

c) Kürt dili ve kültürü üzerindeki baskı kaldırılarak, Kürt dilinin, radyo televizyon yayınları dahil toplumsal yaşamın her alanında ve resmi işlerde serbestçe kullanılması için gerekli düzenlemelerin yapılacağı belirtilerek SPK'nun 81. maddesinin (b) bendine aykırı olarak Türk dili ve kültüründen başka dil ve kültürü korumak, geliştirmek yoluyla azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacı güdülmesi.

Savunma:

Davalı siyasi parti savunmasında özetle:²⁷⁸

Partilerinin henüz iki aylık parti iken, daha henüz siyasi bir eylemi ve işlemi olmadan ve daha henüz örgütlenmeye ve kamuoyuna kendisini tanıtmaya fırsatı bulamadan ve partinin hangi eylem ve işleminin kanun hükmüne aykırılık oluşturduğu izah edilmeden

²⁷⁷ AMKD., Sy., 33, C.2, s.638-664.

²⁷⁸ AMKD., Sy., 33, C.2, s.665-696.

kapatılma davası ile karşı karşıya kaldığını, C.Başsavcılığı'nca hazırlanan iddianamenin Partinin program metninde izah edilen tespit ve taleplerinden daha çok soyut fikir yürütmelere, yorum ve kıyaslara dayandığını,Türk devletini oluşturan Ulus'un tek bir Ulus olmak yerine etnik kökenlerine çeşitli uluslardan oluştuğunu, "Kendi Kaderini Belirleme Hakkını Kabul Eden Sözleşme" hükümlerine uyulmadığını, Parti programında Türkiye'nin de taraf olduğu "Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı" antlaşması normlarına aykırı hiçbir tespit ve talep söz konusu edilmediğini, aksine aynı antlaşmanın, "...katılan devletler ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunacağı ve ulusal azınlıklara mensup kişilerin, hukuk önünde tam bir eşitlikle ve hiçbir ayrımcılık yapılamaksızın, bu kimliklerini özgürce ifade etme, koruma, saklı tutma ve geliştirme hakları bulunduğunu teyid ederiz..." hükmüne rağmen partinin Kürt kimliğine ilişkin taleplerinin kanuna aykırı sayıldığını, aynı şekilde C.Başsavcılığının, "... Devletin bütünlüğünü hedef alan faaliyetlerin demokratik haklar ve özgürlükler çerçevesinde düşünülmemeyeceği..." yolundaki tespitin Paris Şartı hükümleri ile izahının mümkün olmadığını, şayet Türkçe iddia edildiği şekilde yaygın bir biçimde kullanılan ortak iletişim aracı ise, resmi dili genç, ihtiyar, kadın, erkek, her vatandaşın bilmesini sağlamanın devletin görevi olduğu mantığını anlamanın ve bunu izah etmenin mümkün olmadığını, dünyanın hiçbir milli devletinin, resmi dilini kadın-erkek, yaşlı genç her vatandaşına öğretmek gibi bir temel görevi olmadığını, Parti programında Kürtçenin radyo televizyon yayınlarında, eğitimde ve resmi işlemlerde kullanılmasının talep edildiği ancak, eğitimde "Anadil" olarak okutulacağına ilişkin bir belirleme ve ifadelerinin olmadığını, Tarihten gelen kişiliği ve belirgin kimliği ile Kürtlerin bu ülkede gün yüzü görmediğini, dillerinin yasaklandığını, red ve inkar politikalarıyla asimilasyona tabi tutulduğunu, insan haklarının en ağır ihlalleriyle hep ikinci sınıf vatandaş olarak tasnif edildiğini, bu davanın resmi ideolojinin zor yoluyla Türkiye toplumuna benimsetildiğinin, "Kürt" adının "Türk" adıyla birlikte yan yana kullanılmış olmasının bölücülük sayıldığının tarihi bir belgesi olduğunu, resmi devlet politikasının Türkiye'de sayıları yirmi milyonu aşan Kürtleri yok saydığını, onları zorla Türkleştirmek için ne gerekli ise onu yaptığını, Demokrasi ve Değişim Partililer olarak Türkiye'nin aydınlık yarınları ve Kürtlerin temel insan haklarından olan haklarını önemsediklerinden ve Türkiye'nin bu hale düşürülmüş olmasını içlerine

sindiremedikleri için öngörülerini, amaç ve taleplerini parti programları çerçevesinde ifade etmeye çalıştıklarını, Kürt sorununun çözümü için şiddet ve baskı yolunun terk edilerek demokratik ve barışçı yolların seçilmesi gerektiğini, parti programı ve öteki belgelerin Türkiye Cumhuriyeti Devletinin sınırlarını değiştirmeye ve bütünlüğünün bozmayı hedefleyen açık ya da dolaylı ifadeler içermediğini belirtmektedir.

Karar:

Anayasa Mahkemesi, davalı siyasi partinin savunmasında belirttiği, partilerinin henüz iki aylık parti iken, daha henüz siyasi bir eylemi ve işlemi olmadan ve daha henüz örgütlenmeye ve kamuoyuna kendisini tanıtmaya fırsatı bulamadan ve partinin hangi eylem ve işleminin kanun hükmüne aykırılık oluşturduğu izah edilmeden kapatılma davası ile karşı karşıya kaldığı iddiasını şu şekilde değerlendirmektedir.²⁷⁹

"Bir siyasi partinin faaliyetleri nedeniyle kapatılması, Siyasi Partiler Yasası'nın 101. maddesinin (a) bendi dışında kalan bentlerinde ve ilgili diğer maddelerinde kurala bağlanmıştır. Bu doğrultuda, tüzük ve program içeriğinin Anayasa ve Yasa'ya aykırı bulunması yeterli olup ayrıca faaliyetlerinin varlığını saptamak zorunluluğu yoktur.

Kuşkusuz koşulların gerçekleşmesi durumunda Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nca bir siyasi partinin yalnızca tüzük ve programı ya da yalnızca faaliyetleri yönünden dava açılabileceği gibi, birlikte gerçekleşmesi durumunda da her ikisi yönünden de dava açılması olanaklıdır. Demokrasi ve Değişim Partisi hakkında dava yalnızca Parti'nin tüzük ve programının Anayasa'nın ilgili maddeleri ile Siyasi Partiler Yasası'nın dördüncü kısmında yer alan yasaklara aykırılığı nedeniyle açılmıştır. Bu nedenle davalı Parti'nin bu konudaki itirazı yerinde görülmemiştir."

Anayasa Mahkemesi, davalı parti'nin programında Türk-Kürt ayrımı yapılarak, Kürtlerin haklarının tanınması ve eşitlik istemlerinin temelinde politik, yönetsel ve kültürel bir yapılanmanın amaçlandığı; Kürt dilinin toplumsal yaşamın her alanında ve resmi işlemlerde serbestçe kullanılması için gerekli düzenlemelerin yapılmasının

---

²⁷⁹ AMKD., Sy., 33, C.2, s.710.

istendiği; böylece önceki bölümde açıklanan gerekçelerle Siyasi Partiler Kanunu'un 78. maddesinin (a) bendine aykırı davranıldığı iddiasını ise şöyle değerlendirmektedir:²⁸⁰

"Öncelikle davalı Partinin programında yer alan görüşlerin, "Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü"nın bozulması amacını taşıyıp taşımadığının saptanması gerekmektedir. Bu ilke Anayasanın bir çok maddesinde özellikle vurgulanmış, Türk Milleti'nin bağımsızlığı ve bütünlüğüyle, ülkenin bölünmezliğini korumak devletin temel amaç ve görevleri arasında gösterilmiştir. (madde 5). Ülke ve ulus bütünlüğünü korumak için temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanabileceği kabul edilmiş (madde 13 ve 14). Aynı amaçla basın ve dernek kurma özgürlüklerine özel sınırlamalar getirilmiş (madde 28, 30, 33); gençlerin bu anlayış doğrultusunda yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı önlemler alınması devlete özel görev olarak verilmiş (madde 58); bilimsel araştırma ve yayında bulunma yetkisinin Devletin varlığı ve bağımsızlığıyla ulusun ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliğine karşı kullanılamayacağı belirtilmiş (madde 130); kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının bu nedenle Devletçe denetimi uygun bulunmuş (madde 135); birlik ve bütünlüğe karşı işlenecek suçlar için özel mahkemelerin kurulması öngörülmüş (madde 143); aynı konu, TBMM üyeleri ve Cumhurbaşkanı yeminlerinin temel öğelerinden birini oluşturmuş (madde 81 ve 103) ve siyasi partilerin uyacakları esasların başlıcaları arasında yine "ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlük" ilkesi yer almıştır. (madde 68 ve 69) .... Ülke ve ulus bütünlüğünü bozmaya yönelik faaliyetler sonunda, devletin bölünmezliğinin tehlikeye girmesi söz konusudur. Ülke bütünlüğünün hedef alınmasının, ulus bütünlüğünü; ulus bütünlüğünü bozmanın hedef alınmasının, ülke bütünlüğünü bozacağı kuşkusuzdur. Anayasa ve yasa, bu değerleri birlikte ödünsüz ve mutlak olarak korumaya amaçlamıştır. Hiçbir organ bu konuda hoşgörülü davranmak ve ödün vermek yetkisini kendinde göremez.

Anayasa'nın 66. maddesinde, "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür" ilkesine yer verilmiştir. Bu ilkeye evrensel bağlamda vatani ve ulusuyla bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti'nde vatandaşlar arasında eşitlik sağlanması, ulusu kuran herhangi bir etnik gruba ayrıcalık tanınması önlenmiş, birleştirici ve bütünleştirici

---

²⁸⁰ AMKD., Sy., 33, C.2, s.713-715.

bir temel oluşturulmuştur. Maddedeki "Türk" sözcüğü ırka dayalı bir anlam taşımamaktadır. Bir kimsenin "Ben Türküm" deyişi, "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşım, Türk Ulusunun bir bireyiyim" anlamını taşır."

Yüksek Mahkeme, davalı partinin programında yer alan dil ve eğitim konusunu ise şöyle değerlendirmektedir:²⁸¹

"Anayasa'nın 26. maddesinin üçüncü fıkrasında "Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz" denilmektedir. Türkiye'de özellikle yasaklanan bir dil olmadığı gibi, özel yaşamda da birçok dil kullanılmaktadır. Anayasa'nın 42. maddesinin son fıkrasında, Türkçe'den başka hiçbir dilin eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulup öğretilmeyeceği, uluslararası anlaşmalar saklı tutularak kurala bağlanmıştır. Anayasa'nın 14. maddesinin ilk fıkrasında da, Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetlerin hiçbirinin dil ayrımı yaratmak amacıyla kullanılamayacağı ilkesine yer verilmiştir.

2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın 78. maddesinin (a) bendi, Anayasa'nın 4. maddesi doğrultusunda bir kural koymuş siyasi partilerin, diğer yasaklar yanında devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüyle diline ilişkin Anayasa'nın 3. maddesini değiştirmek amacını da güdemeyeceklerini belirlemiştir.

Anayasa'daki ulus bütünlüğü ilkesinden uzaklaşarak, Parti programında belirtildiği biçimde Türk ve Kürt uluslararası ayrımına gidilemez. Türkiye Cumhuriyetinde tek bir ulus vardır. Birden çok ulus yoktur. İçinde değişik kökenli bireyler olsa da hepsi Türk Ulusu bütünlüğü içindedir.

Kaldı ki, çağımızda tek ulusla diğer demokratik devletler de, ulus bütünlüklerini korumak için yasal tedbirler almıştır. Türkiye'deki ulusal yapılaşmaya nazaran daha yeni olan Amerika'da; Alman, Fransız, İtalyan, İspanyol, Slav soyundan ve diğer etnik kökenlerden gelen Amerikan vatandaşlarının ırka dayalı olarak ayrı, ayrı uluslaşması ve bunlara ayrı devletler kurmak hakkının tanınması olanağı bulunmadığı gibi, aynı

---

²⁸¹ AMKD., Sy., 33, C.2, s.715-717.

biçimde demokratik tek uluslu devletlerde de bu yolun açılması olanağı yoktur. Çünkü, bu devletlerde de Devlet ve ulusun parçalanması demokratik hak olarak görülmemektedir.

Davalı Parti'nin programında yer alan .... Cumhuriyetin kurucularının ülkenin etnik gerçeğine, çok kültürlü ve dil yapısına uygun bir siyasal ve yönetsel yapı oluşturmaktan kaçındıkları, başka etnik grupları zorla Türkleştirmeye eritmeye çalıştıkları, bu baskıların Kürtlerin ayaklanmasına yol açtığı ... eşitlik temelinde politik, yönetsel ve kültürel bir yapılanma sağlanması gerektiği, Kürt dilinin toplumsal yaşamın her alanında ve resmi işlemlerde serbestçe kullanılması için gerekli düzenlemelerin yapılacağı biçimindeki söylemler; Siyasi Partiler Yasası'nın 78. maddesinin (a) bendindeki, siyasi partilerin "..... ; Anayasa'nın 3. maddesinde açıklanan Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, diline,..... dair hükümleri..... değiştirmek; Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek,.....dil.....ayrımı yaratmak..... amacını güdemezler veya bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar, başkalarının bu yoldaki tahrik ve teşvik edemezler" kurallarına açık aykırılık oluşturmaktadır."

Yüksek Mahkeme, davalı Parti programının Siyasi Partiler Kanunu'nun 80. maddesine aykırılık oluşturduğu ve bu nedenle de kapatılması gerektiği iddiasını ise şu şekilde değerlendirmektedir²⁸²:

"Türkiye Devleti tekil bir devlettir. Milli devlet olmanın, yani bir milletin bağımsız devlet durumunda örgütlenmesinin doğal sonucu olan bu nitelik, etnik, dinsel ya da başka herhangi bir düşünceyle ülkenin federe devletlerle veya özerk bölgelere ayrılmasına olur veremez. Demokrasi ve Değişim Partisinin programında, Siyasi Partiler Yasası'nın 80. maddesinde belirlenen, Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı devletin tekliği ilkesini değiştirmek amacı güdülmektedir. Bu nedenle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının davalı Parti'nin Siyasi Partiler Yasası'nın 80. maddesi uyarınca kapatılması isteminin reddi gerekir."

---

²⁸² AMKD., Sy., 33, C.2, s.718.

Mahkeme, davalı parti programında yer alan, Kürt dili ve Kürt kültürü üzerinde uygulanmakta olan baskı ve asimilasyona son verileceğine ilişkin iddiaları ise şöyle değerlendirmektedir:²⁸³

"Siyasi Partiler Yasasınının 81. maddesinin (a) ve (b) bentlerinde siyasi partilerin Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmeyecekleri, Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemeyecekleri ve bu yolda faaliyette bulunamayacakları öngörülmüştür. ... Ülkemizde Lozan Andlaşması ile kabul edilen azınlıklar dışında bir azınlık yoktur. Herhangi bir ülkede resmi dilin dışında bazı dillerin bilinmesi veya yer yer konuşulması azınlık yaratmaz. ... Anayasa ve Siyasi Partiler Yasası'na göre ırk ayrımcılığı bir siyasal partinin dayanağı, amacı ve ereği olamaz. Devletin bütünlüğünü koruması, en doğal hakkı ve ödevidir.

Demokrasi ve Değişim Partisinin programıyla, bu programdaki görüşleri doğrulayan yazılı ve sözlü savunmalarında; uluslararası belgelere ve ulusal gerçeklere karşın Türkiye Cumhuriyeti Devleti içinde, Türk Ulusu bütünlüğünden ayrı bir Kürt Ulusunun varlığı ortaya konulmakta ve bu ulusun dil ve kültürünün korunması istenmektedir. Davalı Parti'nin bu davranışları, Siyasi Partiler Yasası'nın 81 maddesinin (a) ve (b) bentlerine aykırılık oluşturmaktadır."

Anayasa Mahkemesi, davalı parti savunmalarında dile getirilen Türkiye'nin imza koyduğu Milletlerarası antlaşmalar, belgeler hükümlerine uymadığı iddiasını ise, daha önce vermiş olduğu kararlarda belirttiği gibi, milletlerarası kurallar, devlet ülke ve millet bütünlüğünün bozulmasına olur vermediği gerekçesiyle uygun görmemiştir.²⁸⁴

Sonuç olarak Anayasa Mahkemesi, 19.03.1996 tarihinde Demokrasi ve Değişim partisinin, programınının 2820 sayılı Kanun'un 78. maddesinin (a) ve 81. maddesinin (a)

²⁸³ AMKD., Sy., 33, C.2, s.718-720.

²⁸⁴ AMKD., Sy., 33, C.2, s.721-724.

ve (b) bentlerine aykırılığı nedeniyle aynı Kanun'un 101. maddesinin (a) bendi gereğince kapatılmasına, oy çokluğuyla karar vermiştir²⁸⁵.

Mahkeme üyesi Güven Dinçer aşağıdaki ifadeleriyle bu görüşe katılmamıştır.²⁸⁶

"Ülke ve devlet bütünlüğü" kavramları partilerin siyasal gücüne Meclisteki temsiline veya iktidar veya muhalefette olmaya göre değişik biçimde ele alınamaz. Eğer ülkede önde gelen siyasal sorumluluk sahipleri bazı konuları tartışmaya açmışlarsa ve bu tartışmaları sürdürebiliyorlarsa aynı konuda benzer yöntemlerle her siyasi parti düşüncesini açıklayabilmelidir. Mecliste temsil edilen siyasal partilerin tartışmaya açtığı konular, tartışılması "ülke ve devlet bütünlüğü" yönünde tehlike olmaktan çıkmış konulardır. Bunlar Anayasanın 68. maddesinde belirlenen ilkelere aykırılık oluşturmazlar ve düşünce açıklaması olarak anayasal teminat altındadırlar"

R- Emek Partisi 14. 02. 1997 (EP)

Emek Partisi, kuruluş için gerekli bildiri ve belgelerin 23.05.1996 tarihinde İçişleri Bakanlığına verilmesi ile tüzel kişilik kazanmıştır. Genel Başkanı A. Levent Tüzel'dir.

İddianame:

Yargıtay C.Başsavcılığı 22.05.1996 tarihli kapatılma istemli iddianamesinde; Emek Partisi'nin, programının, Anayasa'nın Başlangıcı ile 2., 3., 14., 69. maddelerine, Siyasi Partiler Kanun'unun 78. maddesinin (a) , 81. maddesinin (a) ve (b) bentlerine aykırılığı iddiasıyla aynı Kanun'un 101. maddesinin (a) bendi uyarınca kapatılmasına karar verilmesi istenmiştir²⁸⁷. İddianamede özetle, Emek Partisi üç nedenle kapatılması istemi ile Anayasa Mahkemesi önüne getirilmiştir. Bunlar: Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliğine, diline ilişkin hükümlerin değiştirilmesi amacı güdülmesi, Türkiye'de dili ve kültürü ayrı bir Kürt halkının varlığını tam ilke olarak kabul edilmesi suretiyle, Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ayrı bir millet kimliğine sahip Kürt azınlığının

²⁸⁵ AYMK, E.1995/1, K.1996/1, KT.19.03.1996; AMKD, sy.33, C.2, s.726.

²⁸⁶ AMKD, Sy.33, C.2, s.727.

²⁸⁷ AMK., E. 1996/1 , K., 1997/1, KT., 14.02.1997., AMKD., Sy., 34, C.2, s.678.

bulduğunu ileri sürülmesi ve Kürt dili üzerindeki yasakları kaldırarak tam özgürlük ve tam hak eşitliği tanınacağı belirtilmesidir²⁸⁸.

Savunma:

Davalı parti savunmasında özetle:²⁸⁹

2820 sayılı SPK'nun 78. ve 81. maddelerinin Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerine aykırı olduğunu, bu maddelerin iptal edilmesi gerektiğini, Anayasa'nın geçici 15. maddesinde 1983 tarihinden bu yana 11 kez değişiklik yapıldığını, bu değişiklikler sonucunda SPK'nun artık MGK döneminde çıkarılan kanun olma özelliğini yitirdiğini, dolayısıyla orijinalliğini yitiren bu Kanun'un Anayasa'nın Geçici 15. maddesi kapsamında değerlendirilemeyeceğini, davanın SPK'nun 9. maddesine aykırı açıldığını, partileri hakkında sırf programına bakılarak kapatma davası açılmasının açıkça Anayasa'ya aykırı olduğunu, parti programında yaptıkları değişikliği C.Başsavcılığının gözardı edip dikkate almadığını, partilerini kapatılması istemli, iddianamenin çelişkilerle dolu olduğunu, başka birçok parti, Cumhuriyet Başsavcısı'nın iddianamede parti kapatma gerekçesi olarak sunduğu düşünceleri yazmış, açıklamış iken, bu partiler aleyhine kapatma davası açılmamış, fakat partileri aleyhine kapatma davası açılması için parti programlarının bahane edildiğini, partileri hakkında açılan davanın milletlerarası sözleşmelere aykırı olduğunu, Emek Partisi'nin programında yer verdiği düşüncelerin Türkiye'de ilk defa söylenen şeyler olmadığını, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kendilerine özgü kimlikleriyle, dilleri ve kültürleriyle Kürtlerin yaşadığını bugün artık hiç kimsenin inkar etmediğini, C.Başsavcılığı'nın partileri hakkında "azınlık yaratmak" iddiasının dayanaksız olduğunu, zira millet, milliyet, milli azınlık gibi sosyal kategorilerin kişiler ve partiler tarafından oluşturulamayacağını, Mahkeme'nin bu davada Milletlerüstü hukuk normlarını ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerini uygulaması gerektiğini, ifade etmektedir.

Karar:

Anayasa Mahkemesi, SPK'nun 78. ve 81. maddelerinin Anayasa'ya aykırılığı istemini aşağıdaki gerekçelerle reddetmiştir:²⁹⁰

---

²⁸⁸ AMKD., Sy., 34, C.2, s.695.

"Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülen Yasa Kuralları, Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerinin gereklerini yerine getirmek üzere konulmuştur. Ancak bunların Anayasaya uygunluğunu tartışmak, Anayasa'nın geçici 15. maddesinin açıklığı karşısında olanaksızdır. Bu maddenin son fıkrası ile birinci fıkrası arasında, belirli bir dönemde çıkarılan yasalar hakkında Anayasaya aykırılıklarının iddia edilememesi yönünden zaman bir zaman ayırımı yapılmamış, son fıkrada yer alan "bu dönem" sözcükleri birinci fıkrada açıklanmış, böylece, belirli bir dönemde çıkarılan yasalar için Anayasaya aykırılık savında bulunulamayacağı öngörülmüştür."

Mahkeme, Emek Partisi'nin, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren SPK'unda bir çok değişiklik yapılmış olması nedeniyle, bu Kanun'un geçici 15. madde kapsamı içine alınamayacağı görüşünü, bu davada uygulanan maddeler, özellikle aykırılığı ileri sürülen 78. ve 81. maddeler değişikliğe uğrayan maddelerden olmadığı için ciddi bulmamıştır²⁹¹.

Davalı Partinin savunmalarında, davanın SPK'nun 9. maddesine aykırı olarak açıldığı görüşünü, Anayasa Mahkemesi, davanın SPK'nun Dördüncü Kısımında yer alan yasaklara aykırılık nedeniyle açılmış olması ve 9. maddeye göre uyarı yapılmasına gerek olmadığı gerekçesiyle yerinde görmemiştir²⁹².

Davalı partinin, bir partinin kapatılması için sadece programının Anayasaya aykırı olmasının yeterli olmayacağı yönündeki istemini ise Mahkeme şu şekilde değerlendirmiştir²⁹³:

"Emek Partisi ile ilgili dava yalnızca Parti programının Anayasanın ilgili maddeleri ile Siyasi Partiler Yasası'nın dördüncü kısmında yer alan 78. maddenin (a) bendi ve 81. maddenin (a) ve (b) bentlerindeki yasaklara aykırılık nedeniyle açılmıştır. Bu husus başlı başına bir dava açma nedenidir, davalı Parti'nin ileri sürdüğü gibi, tüzük ve programında yer alan hususlarla, faaliyet ve eylemlerinin birlikte değerlendirilmesi

²⁸⁹ AMKD., Sy., 34, C.2, s.695-728.

²⁹⁰ AMKD., Sy., 34, C.2, s.736.

²⁹¹ AMKD., Sy., 34, C.2, s.737.

²⁹² AMKD., Sy., 34, C.2, s.739.

²⁹³ AMKD., Sy., 34, C.2, s.741.

zorunluluğu bulunmaktadır. Böyle bir anlayış siyasi partilerin tüzük ve programlarının, Siyasi Partiler Yasası'nın Dördüncü Kısımındaki "yasaklar" anayasa aykırı olmaması durumunda, doğrudan 101. maddede belirtilen faaliyetleri nedeniyle kapatma davası açılmaması anlamına gelir. Siyasi Partiler Yasası'nın belirtilen kuralları bu tür yoruma olanak vermediğinden davalı Parti'nin bu konudaki istemi yerinde görülmemiştir."

Yüksek Mahkeme, davalı parti'nin Başsavcılığın, programın (f) bendinin yanlış yazılmış metni üzerinden dava açtığı şeklindeki itirazını aşağıdaki gerekçe ile yerinde grmemiřtir²⁹⁴.

"Programın nceki ve dzeltiimiş biçimi üzerinde yapılan incelemede, ... (f) bendinin Türk ve Kürt ayrımı yapan içeriği aynen bırakılmıştır. Bent bütünü ile değerlendirildiğinde, yine Türk ulusu bütünlüğü içinde adeta ayrı bir Kürt ulusunun bulunduğunun, Kürtlerin ezildiğinin, Türklerin ve Kürtlerin birbirine dşmanlaştırma faaliyetinin yürütüldüğünün, Kürtler üzerinde yasaklamalar bulunduğunuu, Kürtlere tam hak eşitliği ve özgürlük verilmesi gerektiğinin vurgulandığı anlaşılmaktadır."

Mahkeme, davalı parti programında yer alan bu tespitlerin, Anayasa ve SPK'nda kurala bağlanan "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün" bozulması amacına yönelik olduğuna karar vermiřtir²⁹⁵.

Davalı Parti'nin, davada Milletlerüstü hukuk normları ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerinin uygulanması istemini, Anayasa Mahkemesi, milletlerarası kurallar, devlet ülke ve millet bütünlüğünün bozulmasına imkan tanımadığı gerekçesiyle uygun grmemiřtir²⁹⁶.

Sonuç olarak, Emek Partisi, Programında ve savunmalarında, Türk Milletini ırk esasına dayalı olarak "Türk" ve "Kürt" şeklinde ikiye böldüğü, Türk Milleti'nin ortak kültür ve dilini dışlar biçimde ayrı millet ve devlet oluşturma yolunda kullandığı, bunların yalnız düşünce değil, yasaklanan sakıncalı eylemleri kışkırtma, katkı destek niteliğinde olduğu, gerekçesiyle 2820 sayılı SPK'nun 78. maddesinin (a) bendine, ve 81. maddesinin (a) ve

²⁹⁴ AMKD., Sy., 34, C.2, s.742.

²⁹⁵ AMKD., Sy., 34, C.2, s. 756-757.

(b) bentlerine aykırılığı gerekçesiyle aynı Kanun'un 101. maddesinin (a) bendi uyarınca kapatılmasına 14.02.1997 tarihinde oybirliği ile karar verilmiştir²⁹⁷.

S - Diriliş Partisi 18. 02. 1997 (DIRİ-P)

Diriliş Partisi, Sezai Karakoç'un Genel Başkanlığında kurulmuş ve 26.3.1990 tarihinde, 2820 sayılı SPK'nun, 8. maddesinde belirtilen kuruluş bildiri ve belgelerini İçişleri Bakanlığına vermek suretiyle tüzel kişilik kazanmıştır. İlgili siyasi parti, kurulduğu 26.3.1990 tarihinden itibaren aralıksız iki dönem TBMM genel seçimlerine katılmadığı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın tebligatına rağmen yasal süresi içerisinde kapanma kararı almadığı gerekçesiyle, 2820 sayılı SPK'nun 105. maddesine dayanılarak oyçokluğuyla kapatılmıştır²⁹⁸. Kapatma kararı, ideolojik bir nedene dayanmamaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin Siyasi Partiler Kanununun 105. maddesine dayanarak kapattığı ilk siyasi parti, Diriliş Partisi olmuştur²⁹⁹.

İddianame:

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın kapatma istemli 3.7.1996 günlü S.P.28 Hz. 1996/218 sayılı iddianamesi özetle şöyledir³⁰⁰:

"26.3.1990 tarihinde kuruluş bildiri ve belgelerini İçişleri Bakanlığı'na vererek tüzel kişilik kazanan davalı siyasi parti, 20.10.1991 tarihinde yapılan 19. dönem, 24.12.1995 tarihinde yapılan 20. dönem Milletvekili Genel Seçimlerine katılmadığı ve C. Başsavcılığı'mızca kapanma kararı alınması konusunda yapılan yazılı tebliğe rağmen yasal süre içinde kapanma kararı almadığından 2820 sayılı SPK'nun 105. maddesi gereğince kapatılmasına, 107. maddesi gereğince bütün mallarının Hazineye devredilmesine karar verilmesini arz ve talep ederim."

Savunma:

Davalı Siyasi Parti temsilcileri yaptıkları savunmada, özetle; Anayasa'nın 77. maddesinde seçim döneminin 5 yıl olarak belirlendiğini, Siyasi Partiler Kanunu'nda

²⁹⁶ AMKD., Sy., 34, C.2, s.759.

²⁹⁷ AMK., E. 1996/1 , K., 1997/1, KT., 14.02.1997.

²⁹⁸ AMK, E.1996/2, K.1997/2, KT.18.02.1998; AMKD, Sy.33, C.2, s.727.

²⁹⁹ AMK., E. 1996/1 , K., 1997/1, KT., 18.02.1997, .AMKD, Sy.33, C.2, s.735.

sözü edilen "aralıksız iki dönem" i, "iki genel seçim" olarak anlamamak gerektiğini, 105. maddenin gerekçesinde de "kuruldukları tarihten itibaren teşkilatını tamamlayıp iki dönem, yani on yıl süreyle genel seçimlere katılmayan bir partinin..." denildiği, kendilerinin 26.3.1990' da kurulduklarına göre henüz on yıllık sürenin geçmediğini ve kapatılmalarının gerekmediğini savunmuşlardır³⁰¹.

Parti yetkilileri yaptıkları ön savunmada, partilerinin seçimlere katılmamasını şu şekilde izah etmişlerdir; "26.3.1990'da kurulan partimiz, SPK'nun 36. maddesinde seçime girebilme koşulu kabul edilen sayıda il ve ilçede teşkilatını tamamlama imkanını bulamamış olduğundan, 1991 ve 1995 milletvekili genel seçimlerine katılamamıştır..."³⁰². Ayrıca, Davalı Parti, savunmalarında, Siyasi Partiler Kanun'unun 105. maddesinin Anayasa'ya aykırı olduğunu ileri sürmüştür³⁰³. Ancak şunu hemen belirtelim ki; 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu 22.4.1983 gününde kabul edilmiş olup, 105. maddesinde de herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Anayasa'nın Geçici 15. maddesinde, 12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Başkanlık Divanı oluşturuluncaya (6 Aralık 1983) kadar geçen süre içerisinde çıkarılmış olan yasaların Anayasa'ya aykırılığının ileri sürülemeyeceği kurala bağlanmıştır. Belirtilen dönemde çıkarılmış bulunan, Siyasi Partiler Kanununun bu tarihten sonra değişikliğe uğramayan kuralları için Anayasa'ya aykırılık iddiasında bulunulamaz. Bu nedenle, Anayasa'nın Geçici 15. maddesinin kapsamında olan Siyasi Partiler Kanununun 105. maddesinin Anayasa'ya aykırılığı iddiasında bulunulamaz³⁰⁴.

Karar:

Konuyla ilişkin kanuni düzenlemeler şöyledir; 1982 Anayasası'nın 77. maddesinin 1. fıkrasında "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçimleri beş yılda bir yapılır" hükmüne yer verilmiş, 2. fıkrasında, "Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilemesine karar verebileceği gibi, Anayasa'da belirtilen şartlar altında Cumhurbaşkanınca verilecek karara göre de seçim yenilenir..." hükmü getirilmiştir.

---

³⁰⁰ AMKD, Sy.33, C.2, s.727-729.

³⁰¹ AMKD, Sy.33, C.2, s.753.

³⁰² AMKD, Sy.33, C.2, s.729.

³⁰³ AMKD, Sy.33, C.2, s.751.

³⁰⁴ AMKD, Sy.33, C.2, s.751.

2820 sayılı SPK'nun 8/3. maddesi, "Siyasi Partiler aşağıda belirtilen bildiri ve belgelerin, İçişleri Bakanlığına verilmesiyle tüzel kişilik kazanırlar."; 105. maddesi "Kuruldukları tarihten itibaren aralıksız iki dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerine katılmayan siyasi partiye, ikinci genel seçimin yapıldığı tarihten itibaren bir ay içinde Cumhuriyet Başsavcılığı'nca kapanma kararı alınması için yazılı tebligatta bulunur. Bu yazının tebliğinden itibaren üç ay içinde kapanma kararı alınmadığı takdirde, Cumhuriyet Başsavcılığı'nca açılacak dava üzerine Anayasa Mahkemesi kararıyla o siyasi parti kapatılır..." hükümlerini içermektedir³⁰⁵.

Bu durumda öncelikle SPK'nun 105. maddesinde sözü edilen iki dönemden ne anlaşıldığının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, Anayasa'nın "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Seçim Dönemi" başlıklı 77. maddesinin birinci fıkrasında "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçimleri beş yılda bir yapılır" denilmiş, sonraki fıkralarında da;³⁰⁶ "Meclis bu süre dolmadan seçiminin yenilenmesine karar verebileceği gibi, Anayasa'da belirtilen şartlar altında Cumhurbaşkanı'nca verilecek karara göre de seçimler yenilenir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir. Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni meclisin seçilmesine kadar sürer" kurallarına yer verilmiştir.

Davalı Parti, Anayasa'nın 77. maddesinin birinci fıkrasındaki seçimlerin beş yılda bir yapılacağına ilişkin kurala dayanmakta, ancak, TBMM'nin iradesiyle veya Anayasa'da belirtilen diğer şartlar gerçekleştiğinde Cumhurbaşkanı'nca verilecek karara göre, seçimlerin yenilenmesi durumunda, sürenin kısaltılabileceğini göz ardı etmektedir. Seçimlerin beş yılda bir yapılması, seçimlerin yenilenmesi ya da Anayasa'nın belirlediği şartlarla gerçekleştiğinde Cumhurbaşkanı'nca verilecek karara göre, seçimlerin yenilenmesi durumunda, sürenin kısaltılabileceğini göz ardı etmektedir. Seçimlerin beş yılda bir yapılması, seçimlerin yenilenmesi ya da Anayasanın belirlediği koşullarla 78. maddeye göre geri bırakılabilmesi birer Anayasa kuralıdır. Seçimlerin yenilenmesine veya ertelenmesine karar verilmesi halinde seçim dönemi artık beş yıl değil, iki genel seçimin yapılması arasında geçen süre kadardır.

³⁰⁵ AMKD, Sy.33, C.2, s.728.

³⁰⁶ AMKD, Sy.33, C.2, sh.754.

Maddenin gerekçesinde, "kuruldukları tarihten itibaren teşkilatını tamamlayıp iki dönem, yani on yıl süreyle genel seçimleri katılmayan bir partiden söz edilmekte..." ise de, Siyasi Partiler Kanununun "Seçimlere katılmama nedeniyle dava açılması" başlıklı 105. maddesinde, "Kuruldukları tarihten itibaren aralıksız iki dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Seçimlerine katılmayan siyasi partiye, ikinci genel seçimin yapıldığı tarihten itibaren bir ay içinde Cumhuriyet Başsavcılığınca kapanma kararı alması için yazılı tebligatta bulunulur. Bu yazının tebliğinden itibaren üç ay içinde kapanma kararı alınmadığı takdirde, Cumhuriyet Başsavcılığınca açılacak dava üzerine Anayasa Mahkemesinin kararıyla o siyasi parti kapatılır" kuralına yer verilmiştir. Bu kuralda on yıllık bir süre ön görülmemiş, yalnızca kuruldukları tarihten başlayarak aralıksız iki dönem TBMM genel seçimlerine katılma esas alınmıştır³⁰⁷.

Ancak, Anayasa Mahkemesi üyeleri Samia Akbulut, Ali Hüner ve Lütfi F.Tuncel bu görüşe katılmamıştır. Bunu da yazdıkları Karşıoy yazısında şöyle belirtmişlerdir:

" Siyasi Partiler Yasası'nın 105. maddesindeki kural, seçimlere katılmama nedeniyle dava açılması ile ilgilidir. Bir siyasi partinin asıl amacı kuşkusuz seçimlere katılmak ve ülke sorunlarının çözümünde söz sahibi olmaktır. Ancak yeni kurulmuş bir siyasi partinin seçime katılabilmesi için öncelikle 2820 sayılı Yasa'nın 36. maddesine göre, ya illerin en az yarısında, oy verme gününden en az altı ay evvel teşkilat kurmuş ve Büyük Kongrelerini yapmış olması ya da TBMM 'de grubu bulunması şartına bağlı bulunmaktadır. Bugün için Türkiye'deki il sayısının 80'e ulaştığı göz önüne alınacak olursa, 40 ilde birden kısa bir süre içerisinde teşkilat kurabilmek her parti için olanaklı olmayabilir. 105. maddede belirtilen, kuruldukları tarihten itibaren aralıksız iki dönem TBMM genel seçimlerine katılmak, çoğunluk görüşünde belirtildiği biçimde alındığında, yerine göre bir yıl içerisinde iki genel seçimin yapılmış olması ve yine çoğunluk görüşünde kabul edildiği gibi iki dönemin geçirilmiş olması her zaman olasıdır.

Anayasanın ve Kanun'un temel amacı, önceden izin alınmasına bile gerek görülmeden kurulmasına olur verdiği siyasi partilerin, kuruluş çalışmaları için iki dönemlik bir sürenin tanınmasıdır. Kuruluş aşamasındaki siyasi partiler yönünden seçim dönemini,

---

³⁰⁷ AMKD, Sy.33, C.2, s.754.

Anayasa'nın 77. maddesinin birinci fıkrasında belirtildiği gibi beş yıl, iki dönemi de Siyasi partiler Yasası'nın 105. maddesinin madde gerekçesinde belirtildiği biçimde on yıl olarak aldığımızda, 26.3.1990 gününde kurulan Diriliş Partisi'nin henüz kapanma kararı alması için gerekli olan süreyi doldurmadığı, bu nedenle de kapatılmasına gerek bulunmadığı görüşüyle çoğunluğun Diriliş Partisi'nin kapatılması gerekir biçimindeki kararına katılmıyoruz .³⁰⁸

Yukarda belirtilen nedenlerle, kurulduğu tarihten başlayarak aralıksız iki dönem TBMM genel seçimlerine katılmayan ve Cumhuriyet Başsavcılığının uyarılarını yerine getirmeyen Diriliş Partisi, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'un 105. maddesi gereğince 18. 02. 1997 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır³⁰⁹.

Anayasa Mahkemesi üyeleri Sacit Adalı ve Haşim Kılıç, karara muhalefet etmişlerdir. Muhalefet gerekçelerinde;

"1982 Anayasasından sonra çıkarılan 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda Anayasada belirtilen siyasi partilerin kapatılma nedenlerinin Anayasaya nazaran genişletilmiş olduğunu ancak Anayasanın geçici 15.maddesi sebebiyle bu aykırılıkların giderilmesinin mümkün olmadığını;³¹⁰ Anayasa kuralları ile çatışan ve iptal edilme imkanı bulunmayan 2820 sayılı Kanununun 105.maddesiyle ilgili sorununun giderilebilmesi için, Anayasa kurallarıyla uyum içinde bulunan imzaladığımız uluslararası andlaşma hükümlerinin uygulanmasını ve Diriliş Partisinin durumunun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi yönünden değerlendirilmesi gerektiği" ve "Diriliş Partisi'nin kapatılma nedeni olarak ileri sürülen "aralıksız iki dönem milletvekilliği genel seçimlerine katılmama" kuralına Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinde belirtilen yasaklar içinde yer verilmemiştir. Başka bir deyişle iki dönem milletvekilliği genel seçimlerine katılmamak 11. maddenin ikinci fıkrasında belirtilen sınırlar kapsamında düşünülmeceğinden, sözleşmeye göre, Diriliş Partisi'nin kapatılmasının söz konusu olmaması gerekir. Buna göre, Diriliş Partisi'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesi gereğince kapatılma isteminin reddedilmesi

³⁰⁸ AMKD, Sy.33, C.2, s.758.

³⁰⁹ AMK., E.1996/2, K., 1997/2, KT., 18.02.1997.

³¹⁰ AMKD, Sy.33, C.2, s.759.

gerekirken, 2820 sayılı SPK'nun Anayasal dayanağı bulunmayan 105. maddesine göre kapatılmasına karşıyız".³¹¹ ifadelerini kullanmışlardır.

Ş- Refah Partisi 16. 01. 1998 (RP)

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 21.5.1997 gün ve SP.: 13 Hz. 1997/109 sayılı iddianamesiyle, hakkında kapatma davası açılan Refah Partisi, Anayasa Mahkemesinin 16.1.1998 gün ve E.1997/1 K.1998/1 sayılı kararı ile ve "Laik cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri nedeniyle kapatılmış", kapatma kararı 22 Şubat 1998 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Anayasa Mahkemesi, Refah Partisi'ni kapatırken SPK'nun; bir siyasi partinin "mihrak olması" şartlarını düzenleyen 103/2. maddesini de iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesi, Refah Partisi aleyhine açılan kapatma davasının görüşülmesi sırasında "davaya bakan mahkeme sıfatı ile" SPK'nun 103/2. maddesinin Anayasaya aykırı olduğu kanaatine vararak davayı bu aşamada bekletip, ilgili maddeyi bu açıdan incelemiş ve iptaline karar vermiştir. Mahkemenin bu konudaki gerekçesi ise şöyledir: Türk Ceza Kanunu'nun 163. maddesinin kaldırılmış olması, parti üyelerinin parti yasaklarına aykırı eylemlerinin büyük ölçüde suç konusu olmaktan çıkarmıştır. Bu durumda 103/2. maddenin uygulanma olanağı kalmamıştır. Her ne kadar SPK'nun 117. maddesi partilerin temelli kapatılmasına yol açacak eylemlerele ilgili genel bir yasak öngörmekteyse de Anayasa Mahkemesi'ne göre bu madde, bir partinin kapatma davasının sonuçlanmasından sonra uygulanabilir. Başka bir deyişle SPK'nun 117., TCK'nun 163. maddelerinin kaldırılmasıyla doğan boşluğu dolduramaz. Bu durumda 103/2. maddenin gönderme yaptığı presedür, Anayasa'nın 69. maddesinin 6. fıkrasının uygulanmasını olanaksız hale getirdiğinden, bu madde Anayasa'ya aykırıdır³¹². Bu karar Mahkeme üyelerinin karşı oy yazılarında iki yönden eleştiriye uğramıştır. Öncelikle Haşim Kılıç'ın karşı oy yazısında, kararda sadece "hüküm giymiş olmak" şartı için gerekçe yazıldığını buna göre yalnızca hüküm giyme bölümünün iptal edilmesi gerekirken, 103/2. maddenin tümünün iptal edildiği yönünde eleştiri getirilmiştir. İkinci olarak getirilen eleştiri, Anayasa Mahkemesinin SPK'nun 117. maddeye verdiği anlamla ilgilidir. Burada, 117. maddede amaçlanan sonucun, münhasıran partilerin kapatılmasına sebep olanların

³¹¹ AMKD, Sy.33, C.2, s.759.

cezalandırılması olmayıp, Kanunun dördüncü kısmındaki parti yasaklarına aykırı hareket edenlerin cezalandırılması olduğu belirtilmekte ve bu sebeple "hüküm giyme" şartının yaptırımsız kalmadığı savunulmaktadır³¹³. Ancak şunu belirtelim ki 117. maddenin siyasi partilerin kapatılmasından önce de uygulanabileceği kabul edilse bile, bu kanaat Anayasa Mahkemesinin vardığı sonucu etkilemeyecektir. Güven Dinçer ise karşı oy yazısında, Anayasa değişikliği ile yeni bir anaysal yaptırım "odaklaşma" kavramının getirildiğini, bununla ceza hukuku esastan ayrıldığını ve odak olmanın münferit bir olaya veya birkaç olaya bağlanamayacağını, odak olmanın belirli yönde, süreklilik ve kararlılık içindeki siyasi eylem ve söylemlerin bütünü olduğunu belirtmektedir³¹⁴.

Anayasa Mahkemesi SPK'nun 103/2. maddesini Anayasaya aykırılığı gerekçesiyle iptal ederken bu kararı Refah Partisine bildirip ilgili partiden ek savunma almadan tartışmalı bir şekilde, Anayasanın açık hükmü -"Kanun, Kanun Hükmünde Kararname veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararının Resmi Gazetede yayınlandığı tarihte yürürlükten kalkar ...İptal kararları geriye yürümez (mad.153/3-5) " -ne rağmen kararı geçmişe yürütmüştür. Şayet davaya bakan mahkeme Anayasa Mahkemesi değilde bir ceza mahkemesi olsaydı, bu mahkemenin tarafları haklı olarak durumu öğrenip ona göre iddia ve savunmada bulunma haklarına sahip olacaktı.

İddianame:

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Anayasanın 69. maddesinin 6. fıkrası yollaması ile 68. maddenin 4. fıkrası gereğince Refah Partisi'nin temelli kapatılmasını talep etmiş, gerekçe olarak da aşağıdaki iddiaları ileri sürmüştür³¹⁵,

"Okullarda öğrencilerin dinsel kuralların emrettiği biçimde takılan başörtüsü ile bulunmalarının laiklik ilkesine aykırı olduğu kesinleşmiş yüksek mahkeme kararıyla belgelenmesine rağmen, Genel Başkan Necmettin Erbakan dahil, Refah Partisi'nin tüm yöneticileri, kendilerine oy getirdiği inancıyla hemen her konuşmalarında okullarda ve

³¹² AMK., E., 1998/2, K., 1998/1, KT., 09.01.1998; RG., 22.02.1998, 232666, s. 22 vd.

³¹³ RG., 22.02.1998, 232666, s.26.

³¹⁴ RG., 22.02.1998-23266, s.26

hatta Devlet dairelerinde başörtüsü ile öğrenim görme ve çalışmanın Anayasal bir hak olduğunu ısrarla iddia ederek halkı kışkırtmışlar, eylemler düzenlemişler, hatta Genel Başkan Necmettin Erbakan "iktidar olduklarında rektörlerin başörtüsüne selam duracağını" bir seçim konuşmasında ileri sürebilmiştir.

Başörtüsü konusunda yapılan eylemlerin yaygınlığı, bu hususta parti üyelerince ve yöneticilerince binlerce konuşma yapıldığının dikkatli televizyon izleyicilerince dahi açıklıkla saptanması karşısında, bu partinin yalnız bu konudaki eylemleri, söz ve davranışları bile laikliğe aykırı eylemlerin odağı haline geldiğini kabule yeterlidir."

23 Mart 1993 günü, TBMM Başkanı Hüsametdin Cindoruk'un başkanlığında siyasi parti liderlerinin Anayasa değişikliği konusunda yaptıkları 3. toplantıda Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan;

"Benim inandığım şekilde sen yaşayacaksın" tahakkümünün ortadan kalkmasını istiyoruz. Çok hukuklu bir sistem olmalı, vatandaş genel prensiplerin içerisinde kendi istediği hukuku kendisi seçmeli, bu bizim tarihimizde de olagelmıştır. Bizim tarihimizde çeşitli mezhepler olmuştur. Herkes kendi mezhebine göre bir hukuk içinde yaşamıştır ve de herkes huzur içinde yaşamıştır. Niçin ben başkasının kalıbına göre yaşamaya mecbur olayım?... Hukuku seçme hakkı inanç hürriyetinin ayrılmaz bir parçasıdır" diyerek, laik devlet düzenimizi eylemli olarak ortadan kaldıracak önerilerde bulunmuştur.

Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan, 13.4.1994 tarihinde Refah Partisi Meclis Grubunda yaptığı konuşmada:

"Şimdi ikinci bir önemli nokta, Refah Partisi iktidara gelecek, adil düzen kurulacak, sorun ne? Geçiş dönemi sert mi olacak, yumuşak mı olacak, kanlı mı kansız mı olacak bu kelimeleri kullanmak bile istemiyorum, amma bunları terörizm karşısında herkes gerçeği açıkça görsün diye bu kelimeleri kullanma mecburiyetini duyuyorum. Türkiye'nin şu anda bir şeye karar vermesi lazım Refah Partisi adil düzen getirecek, bu kesin şart, geçiş dönemi yumuşak mı olacak, sert mi olacak, tatlı mı olacak, kanlı mı olacak, altmış milyon buna karar verecek" diyebilmiştir.

---

³¹⁵ AMKD., Sy.34. C.2. s.769-778.

Yine Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın 13.1.1991 günü Sivas'ın Sıcak-Çermik ilçesinde Refah Partisi'nin Eğitim Seminerinde yaptığı, çeşitli basın organlarında yayınlanan, hatta Deniz Kuvvetleri Komutanımız Güven Erkaya tarafından 28.2.1997 günü yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında okunduğu pek çok gazete haberine göre Sayın Erbakan'ın sessizce dinlemekle yetindiği iddia edilen konuşmada;

"... sen Refah Partisi'ne hizmet etmezsen hiçbir ibadetin kabul olmaz... Çünkü başka türlü müslümanlık olmaz. Başka türlü kurtuluş yok. Refah bir ordudur. Bütün gücünle bu ordunun büyümesi için çalışacaksın. Çalışmaz isen patates dinindensin... Bu parti İslamî cihad ordusudur. Kendi kendine CİHAD ediyorum diye faaliyette bulunamazsın. Karargâha bağlı olmak zorundasın. Her faaliyette karargâha bağlı olmak zorundayız. Karargâha danışılmadan yapılan faaliyetler tefrikadır. Çalışacaksın, burada çalışacaksın. Müslüman mısın? Bu orduda asker olmaya mecbursun... Cihada para vermeden müslüman olunmaz. Kişinin müslümanlığı, cihada verdiği para ile ölçülür. Bir müslüman, zekâtını götürüp fakire veremez. Zekâtını beytülmale, cihad ordusunun karargâhına, ilçe teşkilatının başkanlığına verecektir. Biz müslümanız. Biz Kur'anı hakim kılmak isteyene gideceğiz. Hepimiz Refahçı olmaya mecburuz, çünkü cihad ediyoruz. Şuurla Refah'a çalışan cennete gidiyor, neden? Çünkü Refah demek Kur'an nizamını hakim kılmak için çalışmak demektir" demiştir.

Refah Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Necmettin Erbakan, laikliğe aykırı söz ve davranışlarıyla tanınan bazı tarikat liderlerine, Devrim Yasalarına aykırı kıyafetleriyle geldikleri Başbakanlık konutunda yemek vererek, bu çeşit kişilerin Devlet katında itibar gördüklerini ve eylemlerinin hoş karşılandığını kanıtlamaya çalışmıştır.

Refah Partisi üyesi olup, laiklik ilkesine aykırı söz ve eylemleri tesbit edilen pek çok kişi var. Bunlardan önemli görevler yüklenmiş olan ve konuşmaları video, kaset ve doğruluğundan kuşku duyulmayacak tutanaklarla tesbit edilen kişilerin konuşmalarından bazı bölümleri değerlendirmenize sunuyoruz:

(Bu bölümde Şevki Yılmaz, Hasan Hüseyin Ceylan, Ahmet Tekdal, Şükrü Karatepe ve Halil İbrahim Çelik'in bazı konuşmalarına yer verilmiştir.)

Refah Partili Sincan Belediye Başkanı, Sincan'da düzenlediği Kudüs gecesinde salona İslamî terörist örgüt liderlerinin büyük boy posterlerini astırdığı, aydınlarımıza "şeriat enjekte edeceğini" söylediği için Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'nce tutuklanmasından sonra, Refah Partili Adalet Bakanı Şevket Kazan, mahkeme kararını protesto ettiği imajını yaratacak biçimde hapisyanede kendisini ziyaret etmiştir.

İddianamede açıklanan konuşmalar, defalarca görüntülü olarak televizyonlarımızda gösterilmesine, gazetelerimizde defalarca yer almasına rağmen, bu konuşmaları yapanlar hakkında Refah Partisi'nce hiçbir disiplin işlemi yapılmamış olması, bu konuşmaların Refah Partisi yöneticilerince de benimsendiğinin, hatta teşvik edildiğinin en açık delilidir.

Din eğitiminin, laik ve demokratik düşünebilen vatandaş yetiştirilmesinin önünde en önemli engel olduğu, en gelişmiş demokratik ülkelerde bile kavranmış; her demokratik devlet bazen Anayasa ve yasalarına hüküm koyarak, bazen de sadece Yüksek Mahkeme İçtihatlarıyla "din eğitimi" daima denetim altında bulundurmuştur. Zira "din adamı" ihtiyacını karşılamak için açılan okullar dışında, milyonlarca çocuğunun din eğitimi görerek ve düşünce yapısının bu eğitime göre şekillenmesine rıza gösteren bir devlet, laik devlet olarak nitelendirilemez.

Hal böyleyken politikacılarımız, ihtiyacın katbe kat üstünde İmam-Hatip okulu açarak ve böylece milyonlarca çocuğumuzun dini eğitimden geçmesini sağlayarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin "Laik devlet", "Anayasaya uygun şekilde yönetilen devlet" olup olmadığını tartışmalı hale getirmişlerdir.

Bu durumda Milli Güvenlik Kurulu'nun, görevi gereği "ihtiyaç fazlası İmam-Hatip okullarının kapatılmasını veya bundan böyle yeni İmam-Hatip okulları açılmamasını" hükümetimize tavsiye ve ısrarla takip etme hakkı doğmuşken; Refah Partisi'nin mütemadiyen yeni İmam-Hatip okulları açılması gerektiğinin propagandasını yapması; Milli Güvenlik Kurulu'nun aldığı sekiz yıllık kesintisiz eğitim yapılmasını hükümete tavsiye etme kararı, İmam-Hatip okullarından bir tanesini bile kapatma sonucu doğurmayacağı, öğrencilerin bu okullarda dört yıl dini eğitim görmelerini engellemediği halde, bu tavsiye kararının hayata geçmemesi için düzenlediği eylemler ve tüm

yöneticilerinin bu konuda halkı kışkırtıcı konuşmalar yapmalarının, laiklik ilkesine aykırı eylemler olduğundan kuşku duyulmamalıdır.

İstek: Yukarıda açıklanan nedenlerle, Refah Partisi'nin temelli kapatılmasına karar verilmesi, Anayasamızın 69. maddesinin altıncı fıkrası yollamasıyla 68. maddesinin dördüncü fıkrası gereğince talep olunur."

Yargıtay C.Başsavcılığı'nın iddianamesi, MGK'nun "İrtica Birifingi" inde yer alan bazı ifadeler arasında benzerliği aşan paralelliklerin hatta doğrudan aktarmaların yer aldığı gerçeğiyle eleştirilmiştir (BAŞARAN, 1998: 16).

Savunma:

Davalı parti savunmasında özetle³¹⁶:

1995 tarihli Anayasa değişikliği sonunda Türkiye'de siyasi partilerin kapatılmasının sadece üç sebebe indirildiği ve bu üç sebebin de parti eylemine bağlandığını; odak olmanın parti eylemi ile oluşabileceğini, odak olmak için beş şartın gerçekleşmesi gerektiği; şahısların eyleminden söz edilmediğini; parti genel başkanlarının beyanlarının partiyi bağlamayacağını; ayrıca parti eylemlerinin partiyi bağlayacak kurulların eylemi olduğu; parti kararlarının eyleme dönüştüğünün mahkeme kararıyla kesinleşmesi gerektiğini; bu davanın bir kısım medyanın yapmış olduğu haksız propaganda sonucunda açıldığını; bir partinin bir günde odak olamayacağını; Refah Partisi'nin bir tane bile İmam Hatip Okulu açmadığını; Milli Güvenlik Kurulu'nun istişari bir kurul olduğu, muhatabının da partiler değil, hükümet olduğunu; bu davanın Ceza Kanunu'nun, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun ve hukukun diğer prensiplerine de uygun olması gerektiği; Şanlıurfa Milletvekili İbrahim Halil Çelik, Rize Milletvekili Şevki Yılmaz ve Ankara Milletvekili Hasan Hüseyin Ceylan'ın Parti'den ihraç edilmiş olduklarını; bunların dokunulmazlıklarının kaldırılmasıyla ilgili olarak hazırlanan dosyalarının konularının laiklikle uzaktan yakından ilgisinin bulunmadığı; 2820 Sayılı Kanun'un göstermiş olduğu subüt bulmayla ilgili tek bir delilin bile olmadığı; Refah Partisi'nin yasalara uygun bir parti olduğunu; 2820 sayılı Kanun'un yürürlükte olduğu

---

³¹⁶ AMKD., Sy.34. C.2. s.779-940.

ancak belli bir bölümünün uygulanamayacağı; Anayasa'nın 69. maddesinin odak olmayla ilgili bölümünün somut değil, soyut norm niteliğinde olduğu, onun için son fikranın konulduğu ve kanun çıkarma şartının getirildiği, bu sebeple 69. maddenin doğrudan uygulanamayacağını; bu davada Anayasa'nın 84.maddesinin beşinci fıkrasının uygulanma imkanının bulunmadığını; TCK.nun 163. maddesi kaldırıldığı için bu davada zaten 84/5.maddenin işlemeyeceğini; dokunulmazlık ve sorumsuzluğun milletvekillerinin endişesiz çalışmasının zaruri bir kuralı olduğu bu davanın ne tedbir, ne tesbit davası olmadığı ve ceza davası niteliğinde bir dava olduğunu; TCK'nun 163. maddesi kaldırılmışsa, 2820 sayılı Kanun'un 117. maddesinin bulunduğu, Başsavcının 117. maddeyi işleterek, 2820 sayılı Kanun'un 101/d ve 103. maddelerini işler hale getirebileceği; Anayasa'nın 69. maddesinin somut değil, soyut norm niteliğinde olduğu ve doğrudan uygulanamayacağını; "çok hukukluluk" ile ilgili ifadenin bir Meclis çalışması olduğu ve Anayasa'nın mutlak sorumluluk kapsamı içine girdiği, böyle bir konunun bu davada delil olmasının mümkün olmadığı, akademik bir çalışma olduğu, halka hitaplarında da söz konusu edilmediği, bu husustaki asıl amacın akit serbestliği olduğu; laiklikle ilgisinin bulunmadığı; asıl amacın mahkemelerin iş yükünü azaltmak olduğunu; Bir diğer grup konuşmasının da genel seçimler sonunda yapılan konuşma olduğunu, buradaki "geçiş dönemi" ifadesinin "geliş biçimi şeklinde" basın tarafından değiştirildiğini; Ramazan ayında Başbakanlık konutunda Başbakan tarafından Diyanet mensupları için verilen iftarın bir hükümet faaliyeti olduğu, bunun Refah Partisi ile ilgisinin bulunmadığını; bu konunun Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bir gensoru ile getirildiği ve reddedildiği, bu konunun ayrıca yargıya konu yapılmasının kanunlarımız açısından mümkün olmadığını; benzer bir konunun da Ramazan ayında mesai saatlerini değiştirmek üzere çıkartılmış olan Bakanlar Kurulu kararnamesi olduğu, bu kararnamede bütün bakanların ve Cumhurbaşkanı'nın imzasının bulunduğu, bunun bir parti kapatma nedeni olamayacağını; Oğuzhan Asiltürk'ün söylediği ileri sürülen sözlerin, bu davanın açılış tarihinden sonraki bir olay olduğu, laiklikle bir ilgisinin bulunmadığı, partinin yıldönümünde iyi niyetle yapılmış bir konuşma olduğunu; Ahmet Tekdal hakkında ne zaman yapıldığı belli olmayan bir konuşma nedeniyle bir takım tahminler yürütüldüğü, montajlarla, bu tahminlerin doğru olup, olmadığını her zaman münakaşa edilebileceği, söylenen sözlerin Hacda söylenmiş olduğu ve Hacca uygun olduğu, partiyle ilgisinin bulunmadığı ve lâikliğe aykırılığın unsurlarını da taşımadığını;

Şevki Yılmaz, Hasan Hüseyin Ceylan ve İbrahim Halil Çelik Parti'den ihraç edilmiş oldukları için bu konu üzerinde durulmayacağını; Şevket Kazan'ın hapis hane ziyaretinin, Adalet Bakanı olarak yapılmış bir faaliyet olduğu, gensoru yoluyla Meclise getirildiği ve reddedildiği, dolayısıyla ayrıca yargı konusu yapılamayacağını ifade etmektedir.

Karar:

Anayasa Mahkemesi öncelikle, davalı partinin 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 101. maddesinin (b) bendinin bu davada uygulanamayacağı ve ihmal edilmesi gerektiği istemini; ilgili maddenin, Anayasa'nın geçici 15. maddesinin kapsamı içinde olduğu gerekçesiyle ciddi görmemiştir³¹⁷.

Anayasa Mahkemesi, davalı Partinin; Başsavcılık'ça parti kapatma nedeni olarak ileri sürülen eylemlerin bir bölümünün, Anayasa'nın 83. maddesindeki belirtilen yasama sorumsuzluğu kapsamında bulunduğu, dolayısıyla bunların partiyi bağlamayacağı görüşünü, 2820 sayılı Kanun'un 103. ve bunun dayanağını oluşturan Anayasa'nın 69. maddesinin uygulanması sonucunu doğuran yasak eylemlerin Meclis çalışmaları sırasında meydana gelmesi halinde milletvekillerinin yararlandığı yasama sorumsuzluğunun parti tüzelkişiliği yönünden doğuracağı sonuçlar noktasında değerlendirmiştir. Şöyleki³¹⁸;

"Anayasa'nın 83. maddesine göre, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeleri Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerinden, o oturumdaki Başkanlık Divanı'nın teklifi üzerine Meclisce başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar." Anayasa'nın bu kuralıyla, Meclis çalışmalarında ulusal istencin en iyi biçimde yansıtılması bakımından Milletvekillerinin görevlerini hiçbir etki altında kalmadan yapabilmeleri için kişiliklerine bağlı özel bir koruma getirilmiştir. Bu korumadan parti tüzelkişiliğinin yararlanması söz konusu olamaz. Yasak eylemlerin ağırlık ve yoğunluğu değerlendirilerek partinin kapatılmasına karar verilmesi durumunda, buna neden olanların milletvekilliklerinin sona ermesi ise Anayasa'nın 84. maddesinin öngördüğü

---

³¹⁷ AMKD., Sy.34. C.2. s.1018.

özel ve ayrıksı bir yaptırımdır. Anayasa'nın 83. ve 84. maddelerin getiriliş amaçlarındaki farklılıklar nedeniyle davalı partinin ileri sürdüğü gibi aralarında bir bağlantı kurmak olası değildir."

Anayasa Mahkemesi'nin bu yorumunu kabul ettiğimiz takdirde yasama sorumsuzluğunun Anayasa'daki özel sınırlama dışında ayrıca sınırlanması gerektiğini kabul etmemiz gerekecektir. Şöyle ki, milletvekili Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden kendisinin masum olduğunu, ancak bu eylemlerinden dolayı mensup olduğu siyasi partinin kapatılabileceği, kapatma kararı ile birlikte milletvekilliğinin de düşebileceği endişesini taşıyacaksa, sorumsuzlıktan beklenen amaç gerçekleşmeyecek, milletvekili özgürce konuşamayacak, özgürce oy kullanamayacaktır. Bu ise yasama sorumsuzluğu prensibinin felsefesine ve Anayasa'nın bu özgürlüğü getirmekteki amacına açıkça aykırıdır.

Davalı partinin, Bakanlar Kurulu üyelerinin, siyasi denetimine konu olabilecek eylemlerinin kapatılma nedeni sayılmasının, dokunulmazlıkları kaldırmadan yargılanmaları anlamına geldiği görüşünü Mahkeme şu şekilde yorumlamıştır³¹⁹:

" ... Siyasi parti kapatma davalarında ise, kişilerin eylemleri partiye bağlı olarak değerlendirildiğinden, Bakanlar Kurulu Üyelerinin Parti'yi sorumluluk altına soktukları ve kapatılmasına neden oldukları saptandığında,"Anayasa'nın 84. maddesinde öngörülen hukuksal sonuçtan etkilenmeleri kaçınılmazdır. Bu nedenle, getirilmiş amaçları ve doğurduğu sonuçlar farklı olan siyasi denetim yolları ile siyasi partinin kapatılmasına bağlı olarak ortaya çıkan durum arasında bir bağlantı kurulması olanağı bulunmadığından bu hususa ilişkin sav yerinde görülmemiştir."

Davalı Parti savunmalarında, ileri sürülen, Anayasa ve SPK' nda düzenlenen, siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davaların, ceza davası niteliğinde olduğu, bu nedenle davada ceza hukuku ilkelerinin uygulanması gerektiği iddiasını Anayasa Mahkemesi, bu

---

³¹⁸ AMKD., Sy.34. C.2. s.1019.

³¹⁹ AMKD., Sy.34. C.2. s.1019-1020.

tür davaların bütünüyle ceza hukuku kuralları içinde değerlendirilmesine imkan bulunmayan kendine özgü davalar olduğu şeklinde değerlendirmiştir³²⁰.

Anayasa Mahkemesi, TCK'nun 163. maddesi yürürlükten kaldırıldığı için parti üyesi milletvekillerinin bu madde kapsamına giren eylemleri nedeniyle kapatılmaya bağlı olarak milletvekilliklerinin düşmesine karar verilemeyeceği istemini ise şu şekilde değerlendirmektedir³²¹:

"TCK'nun 163. maddesi 12.4.1991 günlü, 3713 sayılı Yasa ile yürürlükten kaldırılmıştır. Buna karşılık, madde kapsamına giren suçlara ilişkin eylemler, Anayasa ve Siyasi Partiler Yasası'nda yasaklanan eylemler arasında yerlerini korumuşlardır. Bunlara aykırılık, ancak partiye bağlanabildiğinde, onun yönünden yaptırım uygulamasına neden olmaktadır. Yaptırımın partili milletvekillerine yansıyan sonuçlar doğurması ise, Anayasa'nın 84. maddesindeki özel düzenlemeden kaynaklanmaktadır. Başka bir anlatımla, milletvekillerine uygulanan yaptırım, salt partiyle olan bağlantı sonucu olduğundan partinin söz ve eylemine dönüşüp onun kapatılmasına neden olmadıkça uygulama olasılığı yoktur. Açıklanan nedenlerle, parti'nin bu konuya ilişkin savı yerinde görülmemiştir."

Yüksek Mahkeme, davalı parti savunmalarında, video bantların delil kabul edilmeyeceği şeklindeki istemini, video bantların, yasa dışı yollarla sağlanmadığı ve konuşmaların da görüntü ve içerik bakımından bunları yaptığı iddia edilen kişilere ait olduğu dosyada bulunan belgeler ve bilirkişilerce yaptırılan çözümle sabit olduğu gerekçesiyle reddetmiştir³²².

Mahkeme, Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın ve partinin tüm yöneticilerinin, kendilerine oy getirdiği inancıyla hemen her konuşmalarında okullarda ve hatta devlet dairelerinde başörtüsü ile öğrenim görme ve çalışmanın Anayasal bir hak olduğunu iddia ederek halkı kışkırttıkları, eylemler düzenledikleri ve hatta Necmettin

---

³²⁰ AMKD., Sy.34. C.2. s.1021.

³²¹ AMKD., Sy.34. C.2. s.1021.

³²² AMKD., Sy.34. C.2. s.1022.

Erbakan'ın "İktidar olduklarında rektörlerin başörtüsüne selam duracağına" ilişkin görüşlerini ise şu şekile değerlendirmiştir³²³:

"Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın laiklik ilkesine ilişkin Anayasa ve yasa kurallarıyla Anayasa Mahkemesi kararlarını gözardı ederek, resmî daire ve üniversitelerde türban ve başörtüsü kullanmayı teşvik eden konuşmaları, laik düzen karşıtları için bir mesaj oluşturmuştur. Nitekim, ülkenin çeşitli yerlerindeki üniversitelerde ve cami önlerinde kamu düzeninin bozulmasına yol açan birçok eylem yapılmıştır. Açıklanan nedenlerle Parti Genel Başkanının bu davranışlarının laiklik ilkesine aykırı olduğu sonucuna varılmıştır."

Anayasa Mahkemesi aynı hususla ilgili bir başka değerlendirmesinde³²⁴, 7.3.1989 gün ve E.1989/1, K.1989/12 sayılı kararla 2547 sayılı YÖK kanununun Ek-16. maddesinin iptal edildiğini, Danıştay 8. dairesinin 23.2.1984 gün ve 207/330 sayılı, 16.11.1987 gün ve 128/486 sayılı, 27.6.1988 gün ve 178/512 sayılı kararları ile Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu'nun 16.6.1994 gün ve 61/327 sayılı kanunlarında yüksek öğretim kurumlarında başörtüsü ve türban takan öğrencilerin laiklik ilkesine ve Atatürk inkılaplarına aykırı davrandıklarının ifade edildiğini, Anayasa Mahkemesi'nin laiklik ve düşünce özgürlüğüne verdiği anlam ile Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun aynı konudaki kararlarında birçok ortak noktalar bulunduğunu ileri sürerek Parti Genel Başkanının, bu kararlara rağmen türban ve başörtüsü yasağına karşı yaptığı konuşmaları, partinin kapatılmasına gerekçe yapmıştır.

Mahkeme üyesi Haşim Kılıç karşı oy yazısında Mahkeme'nin görüşüne katılmadığını aşağıdaki ifadeleriyle belirtmiştir:³²⁵

"3511 sayılı Yasa'nın 2.maddesiyle 2547 sayılı Yasa'ya eklenen Ek Madde 16 ile üniversitelerde "dini inanç nedeniyle başörtüsü takılmasını" serbest kılan yasa kuralı Anayasa Mahkemesi'nin 7.3.1989 gün ve 1989/12 sayılı kararıyla iptal edilmiştir.

³²³ AMKD., Sy.34. C.2. s.1032.

³²⁴ AMKD., Sy.34. C.2. s.1031.

³²⁵ AMKD., Sy.34. C.2. s.1086-1090.

Bu iptal kararını, yükseköğretim kurumlarında kılık ve kıyafetin ne tür olacağı ya da "nelerin giyilemeyeceğini tesbit eden bir düzenleme olarak değerlendirmek mümkün değildir. Zira, kararımıza göre, iptali doğuran anayasal aykırılık, belirtilen kılık ve kıyafetin ne şekilde olacağı değil, buna imkan getiren yasal düzenlemenin "hukuki sakatlığı"dır. Aksi halde, kararı başörtüsüyle üniversiteye girmeyi yasaklayan bir metin olarak yorumlamak, Anayasa Mahkemesi'ni gerektiğinde kanunda yapabildiği bir kuruma dönüştürmek demektir. TBMM'nin görev ve yetkisine el atma niteliğinde olan böyle bir düşüncenin hukuki sonuç doğuracağı düşünülemez. Anayasa Mahkemesi ve bu yorumuyla yasama organının amacını saptırmıştır.

2547 sayılı Yasa'nın Ek 17. maddesine dayanarak üniversitelerde kanunlara aykırı olmayan kıyafetlerin giyilebileceğini savunan bir siyasi partinin bu fiili, söz konusu Yasayı çıkararak üniversitelerdeki başörtüsü sorunu çözen diğer siyasal partilerin fiillerinden daha ağır bir suç olarak nitelendirilemez. Kaldı ki, bu konuda tüm siyasal partiler gerek TBMM'inde gerekse dışarıda olumlu-olumsuz düşüncelerini her zaman ifade etmiştir. Bu nedenle kapatma kararına karşıyım."

Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan 23 Mart 1993 günü TBMM Başkanı Başkanlığında yapılan siyasi parti liderleri toplantısında çok hukukluluğu savunduğu iddia edilen konuşmayla ilgili olarak ise Anayasa Mahkemesi şu değerlendirmede bulunmaktadır³²⁶.

"Böylece Necmettin Erbakanın, 1970'te Milli Nizam Partisi'nin kuruluşundan beri dine dayalı hukuku devlete egemen kılmak düşüncesini kararlılıkla sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bu nedenle, Erbakan'ın yasama sorumsuzluğu kapsamında olduğunu ileri sürdüğü çok hukukluluğa ilişkin konuşması, Anayasanın 4. maddesiyle değiştirilemeyeceği kabul edilen Laiklik ilkesinin sonucu olan hukuk birliği yerine çok hukukluluğu, diğer bir anlatımla dine dayalı hukuk sisteminin getirilmesini amaçlamaktadır. Milli Nizam Partisi'nden beri devam eden ve yinelenen bu düşünce ve konuşmaların Laiklik ilkesine açık aykırılık oluşturduğu tartışmasızdır."

---

³²⁶ AMKD., Sy.34. C.2. s.1035.

Necmettin Erbakan'ın 13.04.1994 günü Meclis Grup Toplantısında yapmış olduğu ve metni iddianame bölümünde bulunan konuşması ise Anayasa Mahkemesi gerekçesinde şöyle değerlendirilmiştir³²⁷:

"Refah Partisi'nin iktidara gelmesi ile adil düzenin kurulacağını ancak iktidara gelmek için geçecek sürenin kanlı mı kansız mı olacağına altmış milyonun karar vereceğini söylemiştir. Konuşmasındaki adil düzenle anlatılmak istenen dini kurallara dayalı devlet düzenidir. Refah Partisi genel başkan yardımcılarında Ahmet Tekdal'ın 1993 yılında Hac'da yaptığı konuşmada sözünü ettiği hak nizamı ile adil düzen arasında anlam ve içerik bakımından herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Dine dayalı devlet düzeni özlemini yansıtan bu konuşma partinin genel eğilimini ve kararlılığını göstermektedir."

Mahkeme üyeleri Haşim Kılıç ve Sacit Adalı, yukarıdaki gerekçelerde ileri sürülen konuşmaların, Meclis Çalışmaları kapsamında bir parlementer tarafından yapıldığına şüphe olmadığını, daha önce ön sorunlar ile ilgili karşıoy yazılarında belirttikleri gibi yasama sorumsuzluğu kapsamında bulunan bu beyanların içeriğinde laiklik ilkesiyle çelişen görüşler olsa bile bunlarda dolayı bir siyasi partiyi kapatmanın yasama sorumsuzluğu ile milletvekiline tanınan hakkın yargı kararı ile sınırlanması anlamına geleceğini, "kürsü sorumsuzluğu" güvencesinin mutlak olduğunu dolayısıyla bu anlayışı Anayasa ile bağdaştırmanın mümkün olamayacağını belirtmişlerdir³²⁸.

Anayasa Mahkemesi, Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın, "Refah Partisi iktidara gelecek adil düzen kurulacak. Sorun ne? Geçiş dönemi yumuşak mı olacak sert mi olacak, tatlı mı olacak, kanlı mı olacak?" ifadeleriyle ilgili iddiayı; konuşmadaki "adil düzen" ile anlatılmak istenenin dini kurallara dayalı devlet düzeni olduğu, Refah Partisi Genel Başkan Yardımcılarından Ahmet Tekdal'ın 1993 yılında hacda yaptığı konuşmada sözünü ettiği "hak nizamı" ile "adil düzen" arasında anlam ve içerik bakımından herhangi bir farklılık bulunmadığı, dine dayalı devlet düzeni özlemini yansıtan bu konuşmanın partinin genel eğilimini ve kararlılığını gösterdiği gerekçesiyle kapatma nedenleri arasında saymıştır.

³²⁷ AMKD., Sy.34. C.2. s.1036.

³²⁸ AMKD., Sy.34. C.2. s.1082-1107.

Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın 13.5.1991 günü Sivas'ın Sıcak-Çermik beldesinde yaptığı konuşmasında iddia edilen sözleri hakkında, tanık gösterilmediği ve konuşmanın yapıp yapılmadığının saptanamadığı gerekçesiyle delil olarak kabul edilmemiştir.

Anayasa Mahkemesi, Ocak 1997 tarihinde Başbakanlıkta verilen iftar yemeği ile ilgili istemi ise şöyle değerlendirmektedir³²⁹:

"İktidar partisinin genel başkanı sıfatını taşıyan bir kimsenin Laiklik karşıtı söz ve eylemlerden kaçınmada herkesten daha dikkatli ve daha özenli olması gerekir. Parti Genel Başkanlığı yanında Başbakan olan bir kimsenin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra laiklik ilkesinin gerçekleştirilmesine yönelik Anayasanın 174. maddesinde sayılan devrim yasalarına aykırı kıyafetler içindeki kişileri başbakanlık konutuna davet ederek bunların devlet katında kabul gören kişiler olduğu görüntüsünü vermesi laik hukuk düzeninin reddi anlamına gelir. Parti genel başkanının partilerinin dini görüntü ve anlayışa laik devlet düzenini oluşturan kurallardan daha üstün bir yer verdiğini gösteren, açıkça siyasi çıkar ve nüfuz sağlamaya yönelik olduğu anlaşılan bu davranışının laiklik ilkesine aykırılık oluşturduğunda duraksamaya yer yoktur."

Mahkeme üyesi Haşim Kılıç bu görüşe katılmamış ve yazdığı karşı oy yazısında, dava konusu yemeğe başta Diyanet İşleri Başkanı ve İlahiyat Fakültelerinin temsilcileri olmak üzere pek çok devlet görevlisinin katıldığını, yemeğe katılan bazı kişilerin devrim kanunlarına aykırı kıyafet giymesinin o kişiler bakımından sorumluluk doğuracağını, Başbakan yönünden konunun onun siyasi sorumluluğu kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini, zaten bu konu ile ilgili olarak Başbakan hakkında verilen bir gensoru önergesinin TBMM'de görüşülüp reddedildiğini, siyasal sorumluluk kapsamında düşünülmesi gereken bu fiilin demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan siyasi partiler için kapatılma nedeni yapılamayacağını ifade etmektedir³³⁰.

³²⁹ AMKD., Sy.34. C.2. s.1037.

³³⁰ AMKD., Sy.34. C.2. s.1092.

Mahkeme, Şevki Yılmaz, Hasan Hüseyin Ceylan, Ahmet Tekdal, Halil İbrahim Çelik ve Şükrü Karatepe'nin konuşmalarını ise şöyle değerlendirmektedir³³¹:

"Rize Milletvekili Şevki Yılmaz, Ankara Milletvekili Hasan Hüseyin Ceylan ve Şanlı Urfa Milletvekili İbrahim Halil Çelik ile Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı Şükrü Karatepe'nin, kamuoyunu yoğun biçimde meşgul eden süreklilik, yoğunluk ve kararlılık gösteren laiklik karşıtı söz ve eylemleri, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun dördüncü kısmında yer alan 78, 84 ve 87. maddeleriyle Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasında belirtilen Laik Cumhuriyet ilkesine aykırılık oluşturduğu halde, Refah Partisi'nin hareketsiz kalarak bunlara karşı kapatma davasından önce herhangi bir işlem yapmamış olması, bu eylemlerin davalı Parti tarafından benimsendiğinin ve desteklendiğinin açık bir göstergesidir. Bu nedenle, davalı Refah Partisi'nin 2820 sayılı Yasa'nın 103. ve Anayasa'nın 68 ve 69. maddeleri uyarınca kapatılmasına karar verilmesi gerekir."

Mahkeme, adı geçen kişilerin kaptma davasının açılmasından bir ay sonra partiden ihraç edilmelerini ise kapatma davasını sonuçsuz bırakmaya yönelik bir girişim olarak değerlendirmiştir³³².

Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın tutuklu Sincan Belediye Başkanını ziyareti Yüksek Mahkeme tarafından aşağıdaki gerekçe ile kapatma sebebi sayılmıştır³³³:

"Sincan olayları ile suçlanarak tutuklanan ve sonradan bu eylemi nedeni ile mahkumiyeti kesinleşen Sincan Belediye Başkanı'nın, Adalet Bakanı tarafından tutuklu iken tatil gününde ziyaret edilmesinin özel bir anlamı olduğu kuşkusuzdur. Devletin koruması ve denetimi altındaki hükümlüler ve tutuklular özel kurallara bağlıdır. Adalet Bakanı hiçbir hükümlü ve tutukluya diğerlerinden daha uzak ve daha yakın olamayacağı gibi bu anlayışa neden olacak bir uygulama içinde de bulunamaz. Hükümlülerden veya tutuklulardan birinin Adalet Bakanı tarafından kural ve gelenek dışı ziyaret edilmesi, onun hukuk dışı eylemlerinin benimsendiği ve onaylandığı anlamına gelir."

³³¹ AMKD., Sy.34. C.2. s.1044.

³³² AMKD., Sy.34. C.2. s.1044..

³³³ AMKD., Sy.34. C.2. s.1045-1046.

Mahkeme, davalı partinin yeni İmam-Hatip Okullarının açılması ya da açılmış olan okulların kapatılması ile ilgili laikliğe aykırı davranışlarda bulunduğu iddiasını, somut deliller sunulmadığı gerekçesiyle yerinde görmemiştir³³⁴.

Refah Partisi Genel Başkanı'nın Kanal 7 Televizyonu'nun kuruluş yıldönümü nedeni ile yaptığı konuşmayı aşağıda belirtilen gerekçe ile Yüksek Mahkeme laikliğe aykırı bulmuştur.

"Konuşmada dine dayalı bir devlet düzeninin kurulmasını sağlamak amacıyla yapılacak propagandalarda televizyonun önemi belirtilerek, bu amacın gerçekleşmesi için yayın yapan televizyonlara yardım yapılması çağrısında bulunulmuş, bu davranışın öldükten sonra bu kişilere yararı olacağı belirtilmiştir. ... Bu tür eyleme olur veren bir söylemin laikliğe aykırı olduğu kuşkusuzdur."

Haşim Kılıç yazdığı karşı oy yazısında, Necmettin Erbakan'ın bu konuşması üzerine İstanbul DGM başsavcılığınca açılan soruşturmanın takipsizlik kararı ile sonuçlandığını, Anayasa Mahkemesi'nin sonradan ileri sürülen bu iddianın incelenebilmesi için CMUK ile getirilen şartları dikkate almadığı gerekçesiyle çoğunluğun görüşüne muhalif kaldığını belirtmektedir³³⁵.

Mahkeme, çalışma saatlerinin Ramazan ayında iftara göre düzenleyen Bakanlar Kurulu kararı hakkında Danıştay 12. Dairesince laiklik ilkesine aykırı bulunarak yürütmenin durdurulması kararı verilmesini, davalı partinin laiklik karşıtı bir eylemlerine bir eğilim olarak değerlendirmiştir³³⁶.

Haşim Kılıç ve Sacit Adalı, konu ile ilgili olarak Bakanlar Kurulu Kararı çıkarılmış olduğu, şayet sorumluluk doğacaksa bunun hükümetin kolektif sorumluluğu olacağı, dolayısıyla bundan sadece iktidarın bir kanadının sorumlu tutulmasının doğru olmayacağı, ayrıca bu hususun başlangıçta iddianamede yer almadığı sonradan ileri sürüldüğü gerekçesiyle bu görüşe katılmamışlardır³³⁷.

³³⁴ AMKD., Sy.34. C.2. s.1046.

³³⁵ AMKD., Sy.34. C.2. s1095..

³³⁶ AMKD., Sy.34. C.2. s.1049.

³³⁷ AMKD., Sy.34. C.2. s.1094-1107.

Mahkeme, davalı partinin, ulusalüstü normların iç hukuka üstün ve bağlayıcı normlar olduğu, dolayısıyla iç hukuk normu ile ulusalüstü norm arasında bir çatışma söz konusu olduğunda, mahkemelerin ulusalüstü normu doğrudan uygulaması gerektiği yönündeki istemini ise şu şekilde değerlendirmiştir³³⁸:

"Refah Partisi Genel Başkanı ile Genel Başkan Yardımcıları ve milletvekillerinden kimilerinin, laiklik karşıtı beyan ve davranışlarıyla, demokratik hak ve özgürlükleri, demokrasiyi ortadan kaldıracak olan şeriat düzeninin getirilmesi için araç olarak kullandıkları anlaşılmıştır. Bu tür davranışların, Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasıyla, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 30. ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 17. maddesi karşısında korunmaları olanaksızdır.

Nitekim, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, "Alman Komünist Partisi" "A. Association ve H.v. Avusturya" ve "Glimmerveen ve Hagenback v. Hollanda" vaka'larında totaliter ideolojileri savunmak amacıyla Sözleşme'den yararlanılmıyacağını kabul etmiştir.

Açıklanan nedenlerle, düşünce ve düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü kapsamında kaldığı ileri sürülerek kimi beyanlar nedeniyle parti kapatma cezası verilemeyeceği yolundaki Davalı Parti savunması yerinde görülmemiştir."

Anayasa Mahkemesi sonuç olarak, 16.01.1998 tarihinde, Laik Cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri nedeniyle Anayasa'nın 68. ve 69. maddeleri ile 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 101. maddesinin (b) bendi ve 103. maddesinin birinci fıkrası gereğince Refah Partisi'nin kapatılmasına, Haşim Kılıç ve Sacit Adalı'nın karşıoyları ile oyçokluğuyla karar vermiştir.

T - Demokratik Kitle Partisi (DKP)

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Türk Devleti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne dair hükümlerini değiştirmek amacını gütmek, bölge, ırk esaslarına dayanmak, Devletin tekliği ilkesini değiştirme amacı gütmek, Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli kültür veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri

³³⁸ AMKD., Sy.34. C.2. s.1050-1052.

sürmek, Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacı gütmek ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasa'nın 136. maddesi hükmüne aykırı amaç güttüğü gerekçesiyle Demokratik Kitle Partisi hakkında 18. 06. 1997 tarihinde kapatılma istemli dava açmıştır.

Davalı Parti savunmasında özetle; DKP'nin Programında ve yetkililerinin beyanlarında Kürtlerin azınlık olarak nitelendirilmediği, programlarında Türkler ile Kürtler arasındaki ilişkinin bir "azınlık-çoğunluk" ilişkisi olarak tanımlanmadığı, her iki grubun kader birliği yapmış, tasada ve kıvançta ortak, ülkenin asli unsurları oldukları, partinin, bu konudaki yasaklayıcı hükümleri yürürlükten kaldırmak, bazı kanunlarda yer alan veya uygulamaya hakim olan soy esasına dayalı yaklaşımı vatandaşlık esasına dayanan politikalarla değiştirmek istediği, Kürtçeyi resmi dilin yerine geçirmeyi hedeflemediklerini, ancak talep olan yerlerde, resmi dilin yanında eğitim kurumlarında kullanılmasını istedikleri, partilerinin programlarının ilk cümlesinde Türkiye'nin bütün sorunlarına sahip çıktığı, Türkiye'nin Avrupa Birliğine girmesini hararetle savunduğu, ırkçılık ve bölgecilik yapmadıkları, laikliği benimsedikleri, ancak dinin cemaatlara bırakılması gerektiğini savunmakla birlikte kurumun hukuki varlığının sona erdirileceğini söylemedikleri, SPK'nun 89. maddesinin Anayasa uygun bir şekilde yorumlanması gerektiği belirtilmektedir³³⁹.

Yapılan yargılama sonucunda Anayasa Mahkemesi, davalı Parti Programını "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı" bularak Anayasa ve 2820 sayılı SPK'nun ilgili maddelerini ihlal ettiği gerekçesiyle 27.02.1999 tarihinde 5'e karşı 6 üyenin oyu ile kapatılmasına karar vermiştir. Ayrıca, Mahkeme, DKP'nin Genel Başkanı Şerafettin Elçi'nin konuşmalarını, SPK'nun 101. maddesinin (b) bendine aykırı bulmayarak kapatma gerekçesi saymamıştır. Dolayısıyla davalı parti Genel Başkanına siyaset yasağı getirilmemiştir. Bu davayı ilginç kılan, Anayasa Mahkemesinin bundan önce Demokratik Barış Hareketi Partisi hakkında verdiği kapatılma isteminin reddiyle ilgili karardır. Zira DKP'nin kapatılma gerekçelerinden birini, DBHP'nin kapatılması

³³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. UYGUN, Oktay; Demokratik Kitle Partisini Kapatılma Davası dolayısıyla sunulan 01.08.1997 ve 07.10.1997 tarihli hukuki görüş.

istemini oluşturan ve Mahkemece kapatılma gerekçesi olarak kabul edilmeyen, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlet kurumu olmaktan çıkarılması" isteği oluşturmaktadır. Ancak, gerekçeli kapatılma kararı henüz yayınlanmadığı için ayrıntıya girememekteyiz. İlgili siyasi parti, gerekçeli karar yayınlanmadığından siyasi hayatını devam ettirmektedir.

U - Fazilet Partisi (FP)

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı 07. 05. 1999 tarihinde, 12. 08.1999 tarihinde kabul edilen 4445 sayılı Kanunu'un 18. maddesiyle 2820 sayılı SPK'nun 103. maddesine eklenen ikinci fıkranın Anayasamıza aykırı olduğu gerekçesiyle iptaline ve Fazilet Parti'sinin temelli kapatılmasına karar verilmesi istemli kapatma davası açmıştır. Dava ile ilgili süreç karar verme aşamasına gelmiştir.

Fazilet Partisi, Anayasa Mahkemesi'ne verdiği savunmasında, özetle, odak olmaya ilişkin suçlamalar konusundaki iddiaların mesnetsiz olduğunu, tek tük görülen aykırı örneklerin ise bireysellik düzeyinde kaldığını, bunun partiyi bağlamadığını dile getirmiştir. FP yetkilileri, kapatılan partinin devamı olma iddialarına ise, Anayasa'da bu duruma ilişkin olarak herhangi bir müeyyidenin bulunmadığını ifade etmiş, ardından da "Bu milletvekilleri, ANAP ya da DYP'ye geçseydi, bu partiler hakkında da RP'nin devamı savıyla dava mı açılacaktı?" şeklinde savunmada bulunmuşlardır.

Anayasa Mahkemesi Raportörü Turhan, 103. maddedeki 'odak' olma ve 'RP'nin devamı' konularında kararı Yüksek Mahkeme'nin değerlendirmesine bırakmıştır.

Raportör dava ile ilgili iki ayrı rapor hazırlamıştır. İlk raporunda, Başsavcı Vural Savaş'ın SPK'nın değiştirilen ve "parti kapatmayı zorlaştıran" 103. maddesinin ikinci fıkrasının Anayasaya aykırı olup olmadığını değerlendirerek, 'odak olma' konusunda parti kapatmayı zorlaştıran 103. maddenin Anayasaya aykırı olmadığı görüşüne yer vermektedir. 103. maddenin "Meclis'in kural koyma yetkisinin bir ürünü olduğunu belirten Turhan, Kanun'un anayasaya aykırı olmadığını; ancak bu konudaki kararın Anayasa Mahkemesi'nde olduğunu bildirmektedir.

Bilindiği gibi, Anayasa Mahkemesi RP'nin kapatılması davasında SPK'nın son değişiklikten önceki 103. maddesini Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmişti. Son değişiklik ile 103. madde, partilerin 'odak' olma kriterlerini somut gelişmelere bağlamakta ve söz konusu Kanun'un Anayasa Mahkemesi'nin odak olma konusundaki inisiyatifini azaltmaktadır. SPK'nın 103. maddesi, odak olmaya ilişkin olarak yerel mahkemelerin ilgili partilerin yöneticileri hakkındaki kesinleşmiş hükümlerinin dikkate alınmasını öngörmektedir.

Raportör ikinci raporunda ise, FP'nin RP'nin devamı olduğuna ilişkin bir değerlendirmede bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi raportörü, devamla ilişkin olarak RP üyeleri ve milletvekillerinden birçoğu FP'ye geçmelerine rağmen, Anayasa'da kapatılmış bir siyasi partinin devamı olduğuna inanılan bir parti hakkında herhangi bir yaptırım bulunmadığına dikkat çekmekte ve bugüne kadar kapatılan bir siyasi partinin devamı olan bir partinin kapatıldığına yönelik örnek bulunmadığını belirtmektedir. Turhan, Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda yeni bir içtihat geliştirmesini ve bu içtihat çerçevesinde kararını vermesi gerektiğini belirtmektedir.

Anayasa Mahkemesi Raportörü Mehmet Turhan'ın 'kapatılan bir partinin devamı' olduğuna ilişkin olarak verilecek karar konusunda kararı Anayasa Mahkemesi'ne bırakması ile Türkiye'de ilk defa yeni bir içtihat teşekkül etmiş olacak. Zira, Anayasa Mahkemesi, tarihinde ilk kez, FP davasında, kapatılan bir partinin devamı olup olmadığına ilişkin olarak kapatma ya da kapatılmama yönünde bir içtihat geliştirecek. Raportörün raporunun bağlayıcılığı bulunmuyor³⁴⁰.

IV-TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ'NİN VERMİŞ OLDUĞU KAPATMA KARARLARI VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

Ülkemizde siyasi partiler hukukunun sorunları sadece iç hukuk düzeninden kaynaklanmamaktadır. Zira milletlerarası hukuk ve milletlerarası yargı organlarının kararları da bazı yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Anayasa Mahkemesi 1983 yılında siyasi partilerin kurulmasına izin verilmesinden bugüne kadar 20 partiyi

³⁴⁰ (Raportör kararına ulaşamamıştır. Resmi olmayan Rapor içeriği hakkında bkz. Radikal Gazetesi, 3.6.2000.; Hürriyet Gazetesi, 13.6.2000.; Zaman Gazetesi, 3.6.2000)

kapattı. Ancak Anayasa Mahkemesi 1983'ten sonra aralarında Doğru Yol Partisi ve Demokratik Barış Hareketi Partisi'nin de bulunduğu 15 parti hakkında açılan kapatma davalarını ise reddetmiştir. Anayasa Mahkemesi tarafından verilen parti kapatma kararlarından üç tanesi³⁴¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde de inceleme konusu olmuş ve karara bağlanmıştır. Ayrıca, "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ve azınlık yaratma yasağına" aykırılık gerekçesiyle kapatılan Halkın Emek Partisi ve Sosyalist Türkiye Partisi'nin başvuruları Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından kabul edilebilir bulunmuştur. Kapatılan Refah Partisi tarafından açılmış bulunan dava ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin gündemindedir (ÇAVUŞOĞLU, 1999: 9). Türkiye'nin AİHM' inde avukatlığını yapmış olan Aslan Gündüz, SPK'nda yer alan hükümlerin bugünkü sözleşme hükümleriyle çeliştiği için halen açılmış olan davaların da aleyhimize sonuçlanabileceğini belirtmektedir (GÜNDÜZ, 1998: 1369; GÜNDÜZ, 1999). Karara bağlanan davalardan ilki Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) (İHKD, 1998: 372), diğeri Sosyalist Parti (SP)³⁴² bir diğeri ise Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP)³⁴³ ile ilgilidir. Bu kısımda öncelikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce karara bağlanmış bulunan bu üç dava üzerinde durulacak ve bu kararlar bağlamında ortaya çıkabilecek sorunlara ve bunların nasıl aşılabileceğine değinilecektir. Daha sonra bu kararların iç hukuka etkisi ile ilgili konulara geçilecektir.

A-Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye'de Kapatılan Partilere İlişkin Kararlarının Partiler Hukukuna Etkisi

1-Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin Kapatılması İle İlgili Karar

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), 30.01.1998 tarihli kararıyla, Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin (TBKP) Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmasının, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) örgütlenme özgürlüğü ile ilgili 11. maddesine aykırı olduğuna karar vermiştir.

³⁴¹ AMK., E.1990/1, K.1991/1, KT. 16.07.1991; AMKD, Sy.27, C.2, s.885-969; AMK, E.1991/2, K.1992/1: KT.10.07.1992, AMKD, Sy.28, C.2, s.696-831.

³⁴² Bkz. 20/1997/804/1007 sayılı karar.

³⁴³ Bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı Çok Taraflı Siyasi İşler Genel Müdürlüğü'nün ÖZDEP Kararı, Sayı. AKGY-2890/29707, T.27.12.1999, Ankara.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 30.01.1998 tarihli kararına konu olan, Anayasa Mahkemesi'nin TBKP'nin kapatılmasına ilişkin kararı, bu karara paralel olarak iki nedene dayanmaktadır. Bunlardan biri, parti adında Siyasi Partiler Kanunu'yla kullanımı yasaklanan "komünist" sözcüğüne yer verilmesi; bir diğeri de, yasaklanmış olduğu halde parti tüzüğünde ve programında, Türk-Kürt ayrımı yapılarak ayrılıkçılığa bölücülüğe destek verilmiş olmasıyla Türk milletinden ayrı bir Kürt Milleti yaratılmak istenmesidir (GEMALMAZ, 1998: 93-94).

a - Parti adında "komünist" sözcüğünün bulunması

AİHM, bir siyasi partinin seçtiği ismin, tek başına kapatma gibi çok ağır bir yaptırım gerektirmediği görüşündedir. Mahkeme, söz konusu kararında, Anayasa Mahkemesi'nin, TBKP'nin, "komünist" adını taşımasına rağmen, sınıf tahakkümünü amaçlamadığını, aksine, siyasal çoğulculuk ve genel seçim de dahil olmak üzere, demokrasinin bütün gereklerini benimsediğini tespit etmiş olmasını dikkate almıştır. Buna göre Mahkeme, TBKP'nin "komünist" adını kullandığından dolayı, sınıf tahakkümünü amaçlamamış olduğuna aksine Anayasa Mahkemesi'nin tespitlerinde de yer aldığı gibi, demokratik ilke ve yöntemleri benimsemiş olması, onu 1956 yılında Alman Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan Alman Komünist Partisi'nden ayırdığı kanaatine varmıştır. Mahkeme, "komünist" adının kullanılmasının, Türk toplumu ve devleti üzerinde gerçek bir tehlike yarattığını gösteren herhangi bir somut delil ortaya konulmadığına göre, TBKP'nin sadece bu adı taşımasından dolayı SPK'nun 96. maddesi hükmüne dayanılarak kapatılmasını, AİHS'nin 11. maddesinde ifade olunan örgütlenme özgürlüğünün ihlali olarak değerlendirmiştir (İHKD, 1998: 390).

b - Türk-Kürt ayrımı yapılarak ayrılıkçılığa ve bölücülüğe destek verilmesi

AİHM, TBKP'nin Türk-Kürt ayrımı yapılarak ayrılıkçılığa ve bölücülüğe destek verilmesi suretiyle Türk ulusundan ayrı bir Kürt ulusu yaratılmasının istenmesine dair herhangi bir eyleminin söz konusu olmaksızın sadece tüzük ve programında yer alan ifadeler nedeniyle kapatıldığını belirtmektedir. Mahkemeye göre, parti tüzük ve programında Kürtler bir "azınlık" olarak tanımlanmamış, Kürtlere yapılan atıfta, Türk toplumundan ayrılma hakkını ileri sürmemek kaydıyla sadece Kürtlerin varlığını tanıyarak, özel muamele veya haklardan yararlandırılmaları istenmesi ve TBKP'nin,

sırf, bir kısım halkın durumunu kamuoyu önünde tartışmak ve herkesi tatmin edecek bir çözümün bulunması amacıyla siyasal hayata katılmak istediği için engellenmesi haklı görülemeyecektir. Yine Mahkemeye göre bir parti ilan ettiğinden gizli hedefler gütmüş olabilecektir, ancak ilgili davada TBKP buna işaret edecek herhangi bir eyleme geçmeden, terörle ilgisi bulunmadan ve AİHS'inde yer alan hak ve özgürlükleri tahribe yönelik faaliyet içinde bulunduğu tespit edilmeden kapatılmıştır (a.g.e., 390-392). Yani Mahkeme, TBKP'nin eyleme geçmeden kapatılması ve liderlerinin siyasal faaliyetten yasaklanmasını, AİHS'nin meşru gördüğü kısıtlama amacıyla orantılı bulunmadığı ve demokratik bir toplum içinde gerekli olmadığı gerekçesiyle, AİHS'nin örgütlenme özgürlüğü ile ilgili 11. maddesinin ihlali olarak değerlendirmiştir. Kararda dikkati çeken önemli bir nokta, partinin eyleme geçmeden kapatılmış olmasının devamlı olarak vurgulanmasıdır. AİHM, bu davada AİHS'nin 10. ve 11. maddelerini ölçü aldığı için TBKP'nin parti tüzük ve programında bu maddeler açısından kapatma yaptırımını haklı kılacak bir aykırılık görmemiştir. İncelemesini aynı şekilde tüzük ve programla sınırlı tutan Anayasa Mahkemesi ise farklı bir sonuca ulaşmıştır. Burada farklılığı meydana getiren şey, aynı olgunun farklı iki mahkeme tarafından iki ayrı hukuk kuralına göre değerlendirilmiş olmasıdır (SAĞLAM, 1999: 156). Anayasa Mahkemesi bu değerlendirmeyi Siyasi Partiler Kanunu'nun 81. maddesine göre yaparken, AİHM, ise TBKP'nin tüzük ve programını AİHS açısından ele almıştır. Anayasa Mahkemesi AİHS'ni değil de sonraki yasa ve özel bir yasa olması bakımından Siyasi Partiler Kanunu'nu esas almıştır. Sağlam, Anayasa Mahkemesi'nin bu kararının hukuk dogmatığı açısından yanlış olmadığı görüşündedir (SAĞLAM, 1999: 156).

2-Sosyalist Parti'nin Kapatılması İle İlgili Karar

AİHM, 25.05.1998 tarihli kararında Sosyalist Parti'nin kapatılmasını öngören kararın ölçüsüz bir önlem olduğu, dolayısıyla böyle bir önlemin demokratik bir toplumda gerekli olmadığı ve böylece AİHS'nin 11. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu da Sosyalist Partinin siyasi amaçlarına ulaşmak için tamamen hukuki yollar izlediği ve Türkiye'nin demokratik çoğulcu düzenini bozmak gibi bir maksatla hareket etmediği veya ırka dayalı ayrımcılığı destekleyerek temel insan haklarını ihlal etme çabası içinde olmadığı görüşündedir (GEMALMAZ, 1998: 117-118). AİHM'nin Sosyalist Parti'nin kapatılması ile ilgili kararı, doğuracağı

sorunların kapsam ve boyutu bakımından TBKP kararına oranla çok daha büyük bir önem taşımaktadır. Sosyalist Parti'nin kapatılmasına ilişkin Anayasa Mahkemesi kararında, TBKP kararından farklı olarak partinin tüzük ve programı değil, eylemi esas alınmaktadır³⁴⁴. Sosyalist Parti'nin çeşitli yayınları, bildirimleri ve duvar afişleri, partinin çeşitli toplantılarında ve TRT'de yapılan konuşmaları şeklinde ele alınan eylemleriyle dile getirdiği amaç ve taleplerini şu örneklerle özetlemek mümkündür: "Kürt milletinin kendi kaderini tayin hakkına kayıtsız şartsız sahip olması, dolayısıyla ayrı bir devlet kurabilmesi, bunun için referanduma gidilmesi, ancak en iyi çözüm olarak bir Türk-Kürt federasyonunun kurulmasının savunulması, Kürtçe ve Türkçe olarak iki resmi dilin önerilmesi, "Kürt illeri, Fırat'ın iki yakası", "Kürt halkı ayağa kalkıyor; ezilen Kürt anayasa yapıyor, kanun yapıyor" gibi sözler ve eylemler³⁴⁵. Anayasa Mahkemesi kararında konunun, AİHS'nin 11. ve 17. maddeleri açısından değerlendirmesinde Sosyalist Parti'nin eylemlerinin bu maddelerde yer alan kurallarla bağdaşmadığını ifade edilmektedir³⁴⁶. Ancak AİHM bu konuda Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu karardan tamamen farklı bir karar vermiştir. Zira AİHM, partinin kapatılmasına neden olarak gösterilen eylemleri "ifade özgürlüğü" kapsamında değerlendirmektedir (AİHD., Sosyalist Parti Kararı: 6). AİHM bu kararında özetle (a.g.e., s. 5-6):

Bir demokrasinin en belirgin özelliği, ülkenin sorunlarına çözüm bulunabilmesi için karşıt fikirler olsa dahi şiddete dönüşmeyen bir diyalog ortamının kurulabilmesidir. İfade özgürlüğü demokrasinin temelini oluşturur. Bu bağlamda bir siyasi grubun, belli bir kesiminin durumu konusunda tartışma ortamı yaratmaya ve demokratik kurallar çerçevesinde ilgili herkesi tatmin edecek çözümler üretme gayreti içinde olmasının engellenmesinin kabul edilebilir bir yanı yoktur. Perinçek'in ifadelerinde şiddet kullanma, ayaklanma veya demokratik ilkeleri ortadan kaldırmaya yönelik herhangi bir hareketi teşvik edecek bir anlam bulunamamıştır. Aksine, gerek ayrılma hakkı gerekse federasyon kurulması için referandum teklif edilmekte, demokratik kurallar çerçevesinde politik reformlardan söz edilmektedir. Perinçek'in partiye mal edilen şiddet içermeyen demokratik kurallar çerçevesindeki konuşmaları, Avrupa Konseyinin diğer ülkelerindeki benzer politikacıları tarafından yapılan konuşmalardan çok farklı

³⁴⁴ AMKD., Sy., 28, C.2, s. 807.; SAĞLAM, 1999: 158.

³⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. AMKD, Sy. 28.,C.2. s.808.

³⁴⁶ AMKD., Sy.28, C.2, s. 809 vd.

değildir. Perinçek'in ifadelerinde Kürtler'in hakkında karar verebilme ve ayrılma özgürlüğüne de değinilmekle birlikte, bu ifadeler bir metin içinde okunduklarında Türkiye'den ayrılmanın teşvik edilmediği, aksine Kürtlere bir referandumla ortaya konulabilecek serbest iradelerinin belirtilmediği takdirde bu teklif edilen federal sistemin oluşturulmasının mümkün olamayacağı vurgulanmaktadır. Bu tip bir programın Türk Devleti'nin yapısı ve temel ilkeleriyle bağdaşmaz olması onun demokrasi ile bağdaşmaz olduğu anlamına gelmez. Bir devletin yapısını sorgulasa dahi farklı politik programların teklif edilmesi ve tartışılması, demokrasinin kendisine zarar vermediği sürece demokratik bir sistemin vazgeçilmez temellerindedir. Bu görüşlere izin verilmesi, devletin örgüt yapısına aykırı olsa da bunlar demokrasinin bir gereğidir. Sosyalist Parti ifade özgürlüğünün kullanılması nedeniyle kapatılmıştır. Perinçek'in ifadelerinde samimi olup olmadığını ispatlayacak deliller bulunmadığından samimi olduğundan şüphe duyulmamalıdır. Perinçek milli güvenlik mahkemelerinde de aynı ifadelerinden dolayı beraat ettirilmiştir. Bu bağlamda Türkiye mahkemelerinin Perinçek'in ifadeleri konusunda birbirinden farklı düşünceleri söz konusudur. AİHM, demokrasinin sağlıklı bir şekilde işleminde siyasi partilerin önemine değindikten sonra, AİHS'nin 11. maddesinin 2. fıkrasında belirtilen istisnaların siyasi partiler için söz konusu olduğunda dar yorumlanması gerektiği, sadece inandırıcı nedenler söz konusu olduğunda partilerin dernekleşme özgürlüklerinin kısıtlanması haklı karşılanabileceğini belirtmektedir. 11. maddenin 2. fıkrası anlamında bir istisnanın söz konusu olup olmadığını değerlendirilmesinde, sözleşmeye taraf devletler, hem hukuku hem de uygulanmasındaki kararları göz önünde tutan Avrupa denetimi ile paralellik arz eden kısıtlı bir takdir hakkına sahiptirler. AİHM, Anayasa Mahkemesi'nin, ilgili partiye ait malların paraya çevrilerek hazineye intikal ettirilmesini ve parti lider kadrosunun siyasetten men edilmeleri sonucunu doğuran kapatma kararının, sadece çok ciddi durumlara özgü ani, kesin ve radikal bir karar olduğu, kanaatindedir. Dolayısıyla Mahkeme, Sosyalist Parti'nin kapatılması kararını güdülen amaçla orantısız ve demokratik toplum açısından gereksiz bir karar olarak nitelemiş ve bu nedenle AİHS'nin 11. maddesinin ihlal edildiği görüşüne varmıştır.

AİHM, yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı gibi, üniter bir devlet yapısına sahip bir ülkede federal sistemin ve şiddete başvurmamak kaydıyla ayrılma hakkının

savunulmasını ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmektedir. Mahkeme, partinin kapatma konusu eylemlerini sübjektif açıdan değerlendirmekte ve bu tür eylemlerin o ülkenin bütünlüğü açısından objektif olarak taşıdığı tehlike ve yaratacağı parçalayıcı etkiler üzerinde durmamaktadır (ÇAVUŞOĞLU, 1999: 10).

3- Özgürlük Ve Demokrasi Partisi'nin Kapatılması İle İlgili Karar

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu 12. 03.19998 tarihli Raporu'nda Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP)'i, SPK'un 81 ve 89. maddelerine aykırılıktan kapatan Türk Anayasa Mahkemesi kararını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesine aykırı bulmuştur. Aynı Rapor'da Komisyon, Diyanet İşleri Başkanlığı tarzı bir yapılanmanın laikliğin tek modeli olarak ebedileştirilmek istenmesinin doğru olmadığını belirterek, ÖZDEP hakkında SPK'nun 89. maddesine dayanılarak verilmiş olan kapatma kararının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı düştüğünü tespit etmiştir (TANÖR, 1999: 17).

Daha sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), 08.12.1999 tarihli kararıyla, Özgürlük ve Demokrasi Partisi'nin (ÖZDEP) Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmasının, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) dernek kurma hakkını güvence altına alan örgütlenme özgürlüğü ile ilgili 11. maddesine aykırı olduğuna karar vermiştir³⁴⁷.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.12.1999 tarihli kararına konu olan, Anayasa Mahkemesi'nin ÖZDEP'in kapatılmasına ilişkin kararı, bu karara paralel olarak iki nedene dayanmaktadır. Bunlardan ilki, ÖZDEP'in, SPK'un 78 (a) ve 81 (b) ve (b) maddelerini ihlal ederek devletin ülkesel bütünlüğü ile milletin bütünlüğüne zarar verdiği iddiası, diğeri de, SPK'un 89. maddesi kapsamında programında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması düşüncesine yer vererek laiklik ilkesini ihlal etmek.

Anayasa Mahkemesine göre; ÖZDEP'in parti programı Türkiye sınırları içinde kendi kültürü ve dili ve topluluğu olan bir Kürt topluluğu bulunduğu varsayımına dayanmakta ve programda Kürtler demokratik hakları tamamen yok sayılan ve baskı altında yaşayan insanlar olarak sunulmakta ve iki millet Türkler ve Kürtler olarak birbirinden

³⁴⁷ Bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı Çok Taraflı Siyasi İşler Genel Müdürlüğü'nün ÖZDEP Kararı, Sayı. AKGY-2890/29707, T.27.12.1999, Ankara.

ayrılmaktadır. Ayrıca ÖZDEP, partinin kapatılmasını meşru kılacak şekilde terörist örgütlerin tutumunu takınarak ayaklanmaya kışkırtacak şekilde Kürtler için self-determinasyon hakkını harekete geçirmeye çalışmıştır (a.g.e., s. 1-3).

AİHM'ne göre, ÖZDEP'in parti programını inceledikten sonra, şiddet kullanımını, isyanı ya da demokratik ilkelere aykırı olacak biçimde bir muhalefeti kışkırtacak unsurlara rastlamamış, aksine programda hedeflenen siyasi amaçlara varmak ve Kürt sorununun çözümü için demokratik kurallara uymanın gerekliliği, Helsinki Sonuç Senedi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gibi milletlerarası vasıtalar çerçevesinde barışçı ve demokratik yollarla desteklenmiştir. AİHM, ayrıca ÖZDEP'in programında "milli ve dini azınlıklar" ın self-determinasyon hakkına atıfta bulunduğunu kabul etmekle birlikte bu sözcüklerin Türkiye'nin parçalanmasını teşvik edici nitelikte olmadığını sadece siyasi hedefe Kürtler'in özgürce ve demokratik yollarla katılımının amaçladığını belirtmekte, bu tür bir siyasi projenin, Türkiye Devleti'nin halen uygulanan ilkelerine ve siyasi yapısına uygun olmaması, bu hedefin demokratik kuralları ihlal ettiği anlamına gelmeyeceğini; demokrasinin, farklı siyasi projelerin ortaya konması ve tartışılması, hatta, bir devletin örgütlenme biçimini sorgulaması (demokrasinin kendine zarar vermemek şartıyla) temeline dayandığını belirtmektedir. Yine ÖZDEP'in Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili görüşlerini de AİHM bu çerçevede değerlendirmektedir. AİHM, AİHS'nin 11. maddesinde belirtilen istisnaların siyasi partiler açısından yalnızca inandırıcı ve zorunlu nedenler olduğunda meşru sayılabileceğini ve böylece partilerin örgütlenme özgürlüğüne sınırlama getirilebileceğini, Sözleşmenin 11. maddesi'nin ikinci paragrafı yorumlanırken, Sözleşme'ye taraf devletlerin sınırlı bir keyfiyeti bulunduğunu ve bu keyfiyetin Avrupa'da geçerli olan hukuk kuralları ile, bağımsız mahkemelerin vermiş olduğu kararlarda dahil olmak üzere, mahkeme kararlarına bağlı olarak oluşturulabileceğini, demokrasinin ifade özgürlüğüne dayandığını ve bu çerçevede, bir siyasi topluluğu, ülke nüfusunun bir bölümünün durumunu tartışmaya açması ve demokratik kurallar çerçevesinde siyasi hayata katılmak istemesi nedeniyle engellenmenin meşru sayılamayacağını belirtmiştir. Ayrıca Mahkemeye göre, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından iddia edilen, 19.11.1992 tarihinde kurulan ve 14 Temmuz 1993 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan ÖZDEP'in Türkiye'de terörden kaynaklanan

sorunlardan sorumluluğu iddiası Hükümet tarafından açıklanamamıştır. Dolayısıyla sonuç olarak, ÖZDEP'in kapatılması, hedeflenen amaca uygun değildir ve Sözleşme'nin 11. maddesi ihlal edilmiştir (a.g.e., s. 3-4).

Yukardaki açıklamalardan anlaşıldığı gibi, AİHM, gerek TBKP gerekse SP kararlarında olduğu gibi ÖZDEP ile ilgili kararında da AİHS'nin 11. maddesinin ihlal edildiği görüşüne varmıştır.

B - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Vermiş Olduğu Kararların İç Hukuka Etkisi/ Partiler Hukukuna Etkisi

Günümüzde doktrinde milletlerarası hukuk ve iç hukuk düzenlerinin ilişkileri konusunda ikici (düalist) ve tekçi (monist) görüş olmak üzere iki ayrı görüş kabul edilmektedir (BROWNLIE, 1990:32; SHAW, 1994: 101). Bunlardan, "ikici" görüşe göre milletlerarası hukuk, birbirleri bakımından eşit durumdaki egemen devletler arasındaki ilişkileri düzenler ve birden çok devletin katılımıyla oluşan ortak iradenin tezahürü olarak doğar. İç hukuk ise, bireyler ya da bunların oluşturduğu tüzel kişiler arasındaki ilişkileri veya bunların bağlı oldukları devletle olan ilişkilerini düzenler ve devletin tek taraflı, egemen iradesinin ürünü olarak ortaya çıkar. Bu görüşün sonucu olarak milletlerarası hukuk ile iç hukuk birbirinden ayrı, bağımsız bir hukuk düzeni oluştururlar. Bunların birbiriyle çatışması ya da iki hukuk düzeni arasında uyumsuzluk söz konusu değildir. Bilakis birbirinden yararlanması mümkündür. Bu da ya bir düzende ötekine yollama (atıf) ya aktarma ile gerçekleşir (SHAW, 1994: 102; BROWNLIE, 1990: 32-33). Buna karşın "tekçi" görüşe göre, dünyada var olan hukuk düzenleri tek bir düzen olup, uluslararası hukuk ve iç hukuk düzenleri bir bütünün parçalarını oluşturmaktadır (MACLEAN, 1994: 1994; BROWNLIE, 1990: 33). Milletlerarası hukuk alanında oluşturulan kural, milli kurallar arasında yerini alır ve aldığı yere göre uygulanır. (PAZARCI, 1994: 16-19; ÇELİK, 1987: 38-50) İki hukuk düzeni kuralları arasında uyumsuzluk ve çatışma söz konusu olduğunda genel kabul gören görüşe göre başta anayasa olmak üzere bütün hukuki işlemlere karşı milletlerarası hukuk iç hukuka göre daha üstün ve güçlüdür. (BATUM, 1993: 27; SHAW, 1994: 103) Milletlerarası hukuka aykırı bir iç hukuk kuralının yürürlükten kalkması iç hukukta öngörülen yöntem ve işlemlerle olmaktadır. Ancak milletlerarası mahkemeler iç hukukta olduğu gibi iptal

niteliğinde karar vermemekte, sadece söz konusu kuralın milletlerarası hukuka aykırılığını ve bundan dolayı ilgili devletin milletlerarası sorumluluğunu tespitle yetinmektedirler. (MERAY, 1968: 124)

Devletlerin Anayasal metinlerinde, milletlerarası hukuka açıklığı gösteren değişik kurallar yer almakla birlikte, milletlerarası hukuk-iç hukuk, al-üst ilişkisini belirleyen açık bir kural olamadığı gibi, bu metinlerde milletlerarası hukukun kaynakları olan milletlerarası teamüller ve hukukun genel ilkeleri ile andlaşmalar bakımında farklı düzenlemeler yer almaktadır (ÇAĞLAR, 1989: 49-53).

Andlaşmaların Türk hukukundaki yeri konusunda gerek 1961, gerek 1982 Anayasası iki ana kural koymuştur. Bunlardan biri, "milletlerarası andlaşmalar", diğeri de "milletlerarası andlaşmaların Anayasaya aykırılığı ileri sürülemez" kuralıdır. Anayasa'nın 90. maddesinde, "usulüne göre yürülmüş konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir" kuralından anlaşılacağı üzere, Türk hukuk düzeninde andlaşmalar kanun gücündedir ve doğrudan hüküm doğurur. Bu konuda doktrinde herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Doktrinde ve uygulamada sorun yaratan kural, yine aynı maddede yer alan, andlaşmalar "hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz" kuralıdır. Bazı yazarlara göre bu kural andlaşmaların kanunlarla eş değerde olduğu görüşünü etkilemez (MERAY, 1968: 132; PAZARCI, 1994: 31; BALTA, 1970: 278; BİLGE, 1986: 983; BATUM, 1993: 261); bazılarına göre ise andlaşmaların kanunların üstünde olduğunu gösterir (AKİPEK, 1970: 28; ÇELİK, 1987: 7; GÜNDDÜZ, 1996: 368; SOYSAL, 1987: 15-17; AKILLIOĞLU, 1989: 164-173).

Gözübüyük'ün de belirttiği gibi, milletlerarası andlaşmalar ve milletler üstü (supra-national) sözleşmeler ve bağlamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi de kanunların hatta Anayasanın üstünde yer almaktadır ve bunlar arasında çatışma olması durumunda Sözleşmenin uygulanması gerekmektedir (GÖZÜBÜYÜK, 1987: 3).

Bize göre de, Türk hukuk sisteminin, milletlerarası ya da milletlerüstü-milli hukuk ilişkilerinde tekçi görüşü benimsediğini; yine, 1982 Anayasası'nın milletlerarası hukuka açıklık ilkesini esas alan bir Anayasa olduğunu ve bu doğrultuda milletlerarası hukukun

milli hukuka üstünlüğü ilkesini öngördüğü ve Anayasa Mahkemesi³⁴⁸, Danıştay³⁴⁹ ve Yargıtay³⁵⁰ kararlarında da milletlerarası hukukun milli hukuka üstünlüğü ilkesinin andlaşmalar yönünü içtihat ve kararlarla desteklediğine göre bu kavramın içerisine andlaşmalarda girmektedir. Anayasa Mahkemesi ve Danıştay, kararlarında değindikleri bazı uyumsuzluklarda Avrupa İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı (AGİK) belgelerine atıflar yaparak bazı sonuçlar çıkarmıştır. Ancak, bu milletlerarası andlaşmalara atıflar, asıl hükmü doğrudan etkileyen kanuni dayanaklar olmaktan daha çok, gerekçeyi doğrulayan ve güçlendiren ifadelerdir (DURAN, 1995: 136).

Devletlerüstü bir organın yetkisinin kabul edilmesi ile -Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yargı yetkisi- iç hukukta meydana getireceği etkiye baktığımızda bu etkinin yargı yetkisi açısından bir sınır teşkil ettiğini görürüz. Şöyle ki, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yargı yetkisi doğrudan değil dolaylı bir şekilde kabul edilmiştir. Ancak iç hukuktaki yargı yolları tüketildiğinde başvurulabilen bir mekanizma içerir. Bu nedenle asli değil, tali bir kontrol sistemidir (GÜNDÜZ, 1996: 368). Egemenliğin kullanılması ve devrine ilişkin engel teşkil eden Anayasal hükümler nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları kendiliğinden milli (İç hukuk) kararlarını hükümsüz hale getirmemektedir (a.g.e., s. 369). Ancak yetkili üst bir milli mahkemenin bu kararların icrasının gerçekleştirilmesine karar vermesi halinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları uygulanma imkanı bulabilir. Oysa Türk hukuk düzeninde egemenliğin devrinin imkansız olması nedeniyle bu şekilde bir yola başvurulması kabul edilmemiştir (a.g.e., s. 370).

Türk hukuk düzeninde ve özellikle 1982 Anayasası'nda, iç hukuk milletlerarası hukuk alt-üst ilişkisini düzenleyen somut bir kural bulunmamaktadır. Ancak 1982 Anayasası'nın milletlerarası hukuka yollama yapan ilgili maddeleri -özellikle 15.

³⁴⁸ Anayasa Mahkemesi'nin milletlerarası andlaşmaları ve bunlardan özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ve Ek Protokollarına, kurulduğu 1962 yılından bugüne kadar, bazı kararlarıyla gönderme yapmış, kimi durumlarda da bu sözleşme kurallarını, yardımcı kaynak-referans kural- olarak kullanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; ALİEFENDİOĞLU, 1993: 24; Örnek karar için bkz. AMKD., E.1993/33, K.1993/40-2, KT.21.10.1993, C.I, Sy. 29, Ankara 1994, s.564-590.

³⁴⁹ Örnek Karar için bkz. Danıştay Dergisi, Danıştay 5. Daire, E. 1986/1723, K. 1991/933, KT., 22.05.1991, C.22, Sy. 84-85, Yıl 1992, s. 321-328.

³⁵⁰ Örnek karar için bkz. YKD., Ceza Genel Kurulu, E. 1996/6-2, K. 1996/33, KT. 12.03.1996, C.22, Sy 4, Nisan 1996, s. 621-624.

maddenin gizli mantığı ile değerlendirildiğinde- ve Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararlara bakıldığında milletlerarası hukukun asli kaynakları ile Türk hukuk düzeninde üstünlüğü kabul edildiği görülmektedir.³⁵¹ Ancak Anayasamızda, İtalya Anayasasının 10. ve 11. maddesi, Alman Cumhuriyeti Anayasasının 24. maddesi, Fransa Anayasasının 54. ve 55. maddeleri ve Yunanistan Anayasası'nın 28. maddesi gibi milletlerarası teşkilatlara (Supra-National) egemenlik devrine açıkça izin veren bir madde yoktur (GÜNUĞUR, 1993: 81-112; YILDIRIM, 1997: 79-113).

Türk Hukuk sistemini önemli bir şekilde etkileyen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi incelendiğinde, Sözleşmenin, Avrupa Konseyine üye devletlerin çoğunda iç hukuka dönüştüğü ve milli mevzuat karakterini kazanmış olduğu görülecektir. Fransa, İspanya, İsviçre, Liechtenstein, Lüksemburg, Portekiz, Yunanistan ve ülkemizde Sözleşme hükümleri iç hukuktan üstün sayılmaktadır. Yani Sözleşme hükümleriyle iç hukuk arasında bir çelişki olduğunda, mahkemeler doğrudan Sözleşme hükümlerini uygulamak durumundadır (DRZEMCZEWSKI, A., "The Growing, Impact Of The European Human Rights Convention Upon National Case Law, The Law Society's Gazette, Wednesday 25 February 1987, s. 561 vd"den aktaran, ÜNAL, 1997: 150). Avusturya Parlamentosu Sözleşmeye anayasa statüsü tanımış İsviçre Federal Mahkemesi ise sözleşmenin ana kurallarının anayasa hükümleriyle eşdeğerde olduğunu kabul etmiştir (YILDIRIM, 1997: 117-126). Konseye üye devletlerden, Danimarka, İngiltere, İrlanda, İsveç, İzlanda, Malta ve Norveç'te sözleşme henüz iç hukuka dönüştürülmemiştir (YILDIRIM, 1997: 49-78). Ancak bu ülkelerin hepsinde, iç hukukun devletin taraf olduğu Sözleşmelerdeki yükümlülükleriyle bağdaşp bağdaşmadığı kontrol edilmektedir. Böylece bu devletlerde, Sözleşme henüz iç hukukun bir parçası olarak nitelendirilemezse de, Mahkemeler Strazburg'taki milletlerarası yargı organlarının içtihatlarını izlemek suretiyle bunları iç hukukta değerlendirmektedir (ÜNAL, 1997: 150).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin, diğer sözleşmelerde olmayan en önemli özelliklerinden birisi de, kapsadığı hakların korunmasını sağlamak amacıyla getirdiği

---

³⁵¹ Bu hüküm için bkz. Anayasa Mahkemesi'nin uluslararası hukukun kaynaklarını belirleyen "Devletler Hukukunun İç Hukuk Üstünlüğü" genel ilkesini benimseyen, 1985/7 ve 1986/24 karar sayılı kararı belirtilen nitelikli bir karardır.; GÜNDÜZ, 1990: 26.

etkin denetim mekanizmasıyla kendini gösterir (KAPANİ, 1981: 71; GOMIEN-HARRİS-ZWAAK, 1996: 33). Sözleşmenin 20. maddesi uyarınca, sözleşmeye taraf olan her devletten bir üyenin katılımıyla oluşan insan hakları komisyonu, Sözleşme hükümlerinin ihlal edildiği yolundaki şikayetleri ilk aşamada inceleyecek olan bir soruşturma kuruludur. Ancak, 1997 tarihinde Sözleşmede yapılan değişiklikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin oluşturduğu denetim mekanizmasını iyileştirme ve yeniden yapılandırmak amacıyla İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Korumaya Dair Sözleşmenin Oluşturduğu Denetim Mekanizmasının Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin 11 Nolu Protokol hazırlanmış ve halihazırdaki Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divanı yerine, daimi bir Mahkeme oluşturulmuştur³⁵². Avrupa Konseyi'ne üye olan devletlerin sayısı kadar hakimden oluşan ve daimi olarak görev yapan İnsan Hakları Mahkemesi, sözleşme hükümlerinin ihlali nedeniyle önüne gelen uyuşmazlıkları kesin olarak karara bağlayan Sözleşmenin öngördüğü denetim mekanizması içinde en etkili yargı organıdır. Sözleşmeye göre denetim mekanizması kendiliğinden değil de başvuru ile harekete geçer (GOMIEN-HARRİS-ZWAAK, 1996: 301-302; GÖLCÜKLÜ, 1998: 1272-1277).

Sözleşmenin belirlediği denetim mekanizması neticede somut bir olayda hakların ihlal edilip edilmediğinin tespitini yapar. Mahkeme, herhangi bir taraf devletin mevzuatını soyut olarak inceleme yetkisine sahip değildir. Sözleşme organları, kural olarak, ancak bu mevzuatın somut bir olayda, Sözleşmede düzenlenen temel hakların ihlaline yol açması durumunda, başvuru üzerine harekete geçip, bu somut olayda sadece tespit edip, ihlale yol açan mevzuatın ilgili devlet tarafından düzeltilmesini sağlamakla görevlidir (BATUM, 1993: 64; GÖLCÜKLÜ, 1998: 1277)

Mahkeme kararları kesindir ve kesin hüküm niteliğindedir. Mahkeme kararlarına karşı hiçbir yere başvurulamaz ve sözleşmecî devletler, taraf oldukları Mahkeme kararlarına uymakla yükümlüdürler (AİHS. Mad. 52-53).

AİHM tarafından verilen Sözleşmenin çiğnendiği kararı, herhangi bir işlem yapılmadan, kendiliğinden iç hukuku etkilemez. Mahkemenin Sözleşmeye aykırılığı tespit edilen işlemi iptal, değiştirme ve bozma yetkisi yoktur. Yalnız dava konusu işlemin ya da

³⁵² Bu değişiklik için bkz. RG. 20. Haziran 1997-Sayı.23025, s.8-9.

eylemin Sözleşme hükümlerine aykırı olduğunu, Sözleşmenin çiğnendiğini belirtmekle yetinir. Buna karşın sözleşmeciler devletler davada taraf oldukları Mahkeme kararlarına uymakla yükümlüdür. Ancak bu durum uygulamada bir çok sorunu da beraberinde getirmektedir.

Sözleşmeciler devlet Mahkeme kararının hüküm fıkrasında yer alan ihlali amacına uygun bir şekilde gidermesi gerekir. Mahkeme kararları iç hukukta doğrudan uygulanabilen kararlar olmadığı için kararın yerine getirilmesi yönünde gerekli önlemleri almak görevi davalı devlete düşer. Davalı devlet, kimi durumlarda kanunda, anayasada değişiklik yapabilir veya ortada kesin hüküm halini almış bir yargı kararını kaldırabilir. Özellikle kesin hüküm niteliğini almış yargı kararlarının Sözleşme'ye aykırılığının AİHM tarafından tespit edilmesi durumunda Mahkeme kararının yerine getirilmesi değişik uygulamalara neden olmaktadır. Bunlar arasında af çıkartmak, şartlı salıverme, tazminat ödeme, ya da yeniden yargılanma gibi değişik yollara başvurulmaktadır. Sözleşmeciler devletler, Mahkeme kararının yerine getirilmesinde karşılaştıkları bu güçlükleri aşmak için yukarıda da belirttiğimiz gibi kanuni düzenlemelere gitmektedirler (ÜNAL, 1997: 200-201).

Hukukumuz bakımından, yargı kararı ile AİHM'nin verdiği ihlal kararı arasında bir uyumsuzluk bulunması durumunda, Mahkeme kararının uygulanmasını sağlamak için, Mahkeme'nin Sözleşme'nin çiğnenmesi kararı vermiş olması; kararın düzeltilmesi, ya da yargılanmanın yenilenmesi nedeni sayılabilir. Böylece Sözleşme'ye aykırılığı Mahkeme kararı ile tespit edilmiş olan yerel bir yargı kararı üzerinde, yargı yerince Sözleşme'ye uygun bir duruma getirme yolu açılmış olabilir (GÖLCÜKLÜ, -GÖZÜBÜYÜK, 1996: 142-144).

Devletlerin devamlılığı prensibi gereği uluslararası yükümlülük altına girildikten sonra da bu uyumun devam ettirilmesi gerekir. Çünkü, bu prensip nedeniyle bir milletlerarası antlaşma ile bağlılık devam ettiği sürece, antlaşmadan doğan yükümlülükler ve dolayısıyla, milli hukuk düzeninin bu yükümlülükle uyumlu olması zorunluluğu devam eder. İşte bu sebeptir ki, yapılacak Anayasal ya da yasal değişikliklerde, bu milletlerarası yükümlülükler de zorunlu olarak esas alınır ve uyum devam ettirilir (GÜNDÜZ, 1990: 104-129; ÇELİK, 1986: 210).

Çalışmamıza konu olan TBKP'nin kapatılması davasında Anayasa Mahkemesi AİHM gibi ilgili partinin tüzük ve programını AİHS'ne göre ele alıp yorumlayabilir miydi? Hemen şunu belirtelim ki SPK'nun 81. maddesi bu bağlamda yorum yoluyla aşılması, maddedeki yasaklamaya yönelik norm alanının nesnel genişliği karşısında pozitif hukuku ciddiye alan bir yaklaşım içinde adeta imkansızdır. SPK 81, yalnızca AİHS'ne aykırı bir yasaklama alanına sahip olmakla kalmayıp, 1995 Anayasa değişikliğinden sonra Anayasaya açıkça aykırı hale gelmiştir. Bu aykırılığın 1995 Anayasa değişikliğinden önce ileri sürülmesi hem esas hem de Anayasanın geçici 15. maddesinin 3. fıkrası gereğince biçim bakımından bugünkü hukuki gerekçelerden yoksundur. Dolayısıyla hukuk düzenimizin AİHS hükümleri ile uyumlu hale getirilebilmesi için Anayasa Mahkemesi'nin geçici 15. maddenin 3. fıkrası hükmünü aşarak Anayasa'ya aykırı hale gelmiş olan 81. maddeyi iptal etmesi ya da bu madde hükmünün yürürlükten kaldırılması gerekmektedir (SAĞLAM, 1999: 157).

Şiddete başvurmamak kaydıyla ayrılma hakkını ve üniter bir devlet yapısına sahip bir ülkede federal sistemin savunulmasını ifade özgürlüğü kapsamında değerlendiren AİHM'nin bu yaklaşımı ülkemizde insan hakları ve demokrasinin geleceği açısından bir takım sorunlar doğurabilecektir. Mahkeme'nin Sosyalist Parti'nin kapatılması ile ilgili verdiği karar, SPK'muzun Sosyalist Parti'nin kapatılmasına dayanak teşkil eden 78/a ve 81. maddeleri kaldırılrsa bile Anayasamızın ilgili hükümleri ile çatışacaktır. Zira, Anayasanın 68. maddesinin 4. fıkrası hükümleri, "Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin... ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne...millet egemenliğine... aykırı olamaz..." hükmünü getirmekte ve 5.ve 6. fıkraları da partilerin kapatılmasını 68/4. madde hükümlerine bir "aykırılık" olgusuna bağlamaktadır. Sağlam, ülkede ayrılıkçı terörün yaygın olduğu bir ortamda, "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü" objektif olarak tehdit etmeye elverişli bir parti eylemi karşısında Devletin kendisini koruma hakkını o ülkenin mevcut şartları açısından değerlendirmemenin insan hakları ve demokrasi açısından eksik bir değerlendirme olacağını belirtmektedir. Yine Gündüz'ün haklı olarak belirttiği gibi (GÜNDÜZ, 1998: 1371-1372), "Kanın döküldüğü bir yerde bir partinin giderek oradakilere "ey ahali sizin hakkınız aslında yeniyor. Devlet kurma hakkınız var. Ayrılma hakkınız var. Bunlar inkar ediliyor. Bu devlet te sizin değildir" gibisinden bir program veya söylemle ortaya

çıkarsa bunun barışa katkısı olmayacaktır. Bu gibi ifade özgürlüğünü Sözleşme korumamaktadır ve korumamalıdır." Sorunun Anayasal bir değişikliğe gerek kalmadan çözülebilmesi için yukarıda da değindiğimiz gibi Anayasanın 68/4 ve 69/6. maddelerinde geçen "aykırılık" sözcüğünün 69/6.maddede önerilen odaklaşma olgusunun gerektirdiği ölçüde bir tehlike ya da tehdidi içeren bir aykırılık olarak anlaşılması gerekir. Ancak aynı yorumu parti yasaklarına aykırı tüzük ya da program açısından yapmamız mümkün değildir. Zira parti yasaklarına aykırı eylem bağlamında tehlike ya da tehdit odaklaşma olgusunun gerektirdiği yoğunlukta toplanmıştır. Bu sorunun çözümünde kapatma davası açılmadan önce SPK'nun 102. maddesinde öngörülen ihtar prosedürünün uygulanması ve AİHM'nin koymuş olduğu ilkeler esas alınabilir.

Bu açıdan benzer bir düzenleme Federal Almanya Anayasası'nın 21. maddesinde (KİMMEL, 1996: 61; Ayrıca Alman Anayasası'nın Türkçe çevirisi için bkz. GENÇ, Tarihsiz: 15-16) yer almaktadır. Bu maddeye göre, "Amaçları ve mensuplarının davranışlarıyla özgürlükçü demokratik temel düzeni ihlal etmeye veya ortadan kaldırmaya veya Federal Almanya Cumhuriyetini varlığını tehlikeye düşürmeye yönelik partiler anayasa aykırı" olarak nitelenmek ve bu tür partileri kapatma yetkisi Anayasa Mahkemesine verilmektedir. Burada dikkat çeken ifade "Federal Almanya Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürme" ifadesidir. Bu düzenleme, yalnızca özgürlükçü demokratik düzeni ihlal etmeye veya ortadan kaldırmaya yönelik partileri değil, Federal Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmeye yönelik partileri de yasak kapsamına almaktadır. Ayrıca, devletin federal yapısı Anayasa'nın 79. maddesinin 3. fıkrası gereğince Anayasa'nın değişmez hükümleri arasındadır. Bu düzenleme, Alman Birliğinin geleneksel federatif yapısını üniter bir devlet yapısına dönüştüren nasyonal sosyalist düzene bir tepkinin ifadesidir. Dolayısıyla Almanya'da federalizm özgürlükçü demokratik düzenin bir güvencesi olarak kabul edilir (SAĞLAM, 1999: 161). Ülkemizde ise durum tam tersidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiye Cumhuriyeti Anayasası üniter bir yapıyı esas almıştır. Zaten Anayasal ilkelerden, "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü", "millet egemenliği" ve "Atatürk milliyetçiliğine bağlı devlet" ilkeleri federatif bir devlet yapısını imkansız kılmaktadır. Ayrıca Anayasamızın 3. maddesinde yer alan, "Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür"

ilkesi değişmez hükümler arasında yer almaktadır. Siyasi partilerin bu ilkeye aykırı tüzük, program ve eylemleri ise temelli kapatma sebebi olarak düzenlenmiştir. İşte Federal Almanya'da bir siyasi partinin devletin federal yapısını değiştirip üniter bir yapı kurmak amacıyla federal cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmeye yönelmesi bir parti kapatma nedeni olduğu gibi, ülkemizde de bir siyasi partinin, federal bir devlet kurma amacıyla devletin üniter yapısını tehlikeye düşürecek bir eylem içine girmesi de aynı şekilde bir parti kapatma sebebidir. Bunun AIHS'nin 11. maddesi hükümleriyle bağdaşmaz bir yönünün bulunmamaktadır (a.g.e., 161). Burada iki hukuk arasındaki farklılık yasağın özünde değil eylemin derecesinde, etkinliğinde kendini göstermektedir. Anayasa'mızın 68. maddesinin 4. fıkrası, "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ve millet egemenliğine aykırılığını" yeterli görürken, Alman Anayasası, partinin "Federal Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmesi"ni şart koşmaktadır. Dolayısıyla düşünce açıklaması sınırını aşmayan, özgürlükçü demokratik ve laik toplum düzenine ve devletin değişmez nitelikteki üniter yapısına yönelik tehlike ya da tehdit içermeyen parti eyleminin Türk Hukuku bakımından da parti kapatma sebebi olarak değerlendirilmemesi uygun olacaktır. Kanaatimizce, Sağlam'ın da belirttiği gibi, AIHM Sosyalist Parti'nin kapatılmasıyla ilgili vermiş olduğu kararda olduğu gibi, Türkiye'nin içinde bulunduğu mevcut koşulların insan hakları ve demokrasinin geleceği bakımından taşıdığı önemi hiçbir biçimde göz önünde tutmamış; bölünme tehlikesi ve tehdidinin doğurduğu şartları tartışma konusu bile yapmamış, adete Türkiye'den bunun riskini üstlenerek demokrasi uygulamasını istemiştir. Dolayısıyla, Federal Almanya'nın, üniter bir devlet kurmak amacıyla ortaya çıkacak bir partiye gösterebileceği tolerans ile Türkiye'nin bu günkü şartlarda ayrılıkçı bir partiye göstereceği toleransı aynı kefeye koyup değerlendirmemiz doğru bir yaklaşım olmaz (a.g.e., s. 162).

Yukarda sayılan partilerin kapatılmalarında gerekçe teşkil eden SPK'nun 81, 89, ve 96. maddeleri, iç hukukta ve doktrinde genişçe bir tepki almamıştır. Hatta Anayasa Mahkemesi son olarak Demokratik Kitle Partisi (DKP)'nin kapatılması davasında gerekçe olarak 81. maddenin ihlal edildiği kanaatine varmıştır. (Bu karar henüz resmen yayınlanmamıştır.) ÖZDEP'in kapatılma gerekçeleri arasında yer alan, siyasi partilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasa'nın 136. maddesine aykırı amaç güdemeyeceklerini belirten SPK'nu 89. maddesi hükmü de,

laiklik içinde farklı kurumsallaşma arayışlarını haksız bir şekilde yasakladığından, partilerin kapatılması gibi ağır ve ölçsüz bir yaptırım getirdiğinden dolayı eleştirilmiştir. Ancak, Anayasa Mahkemesi 1997 tarihinde verdiği Demokratik Barış Hareketi Partisinin "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlet kurumu olmaktan çıkarılmasını" savunduğu gerekçesiyle kapatılması istemli davanın reddine ilişkin kararı yaklaşık üç yıl sonra açıklamıştır. Ret kararının gerekçesinde; 89. maddeye eleştiri getirilmekte ve "Partinin 'Diyanet'in devlet kurumu olmaktan çıkarılmasını" savunduğu için kapatılmasına gerekçe yapılmak istenen Siyasi Partiler Kanunu'nun 89. maddesinin, örgütlenme ve düşünceyi açıklama özgürlüğünü kullanılamaz duruma getiren bir sınırlama içerdiği belirtilmektedir. Yine Anayasanın siyasi partilerin kapatılma nedenlerini tek tek saydığına, kanun koyucuya, bunların dışında düzenleme yapmaya elverişli bir yasama alanı bırakmadığını, dolayısıyla bu durumda siyasi partilerin Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasında sayılanlar dışında bir sebeple, tüzük ve programlarının bu fıkra aykırı olduğu gerekçesiyle kapatılmalarına imkan olmadığı, Anayasadaki bu açıklık karşısında, Siyasi Partiler Kanunu'nun farklı bir düzenleme getiren 89. maddesine geçerlilik tanımının anayasa kuralını uygulama dışı bırakılma anlamına geleceği, yapılması gerekenin, zaman geçirmeden SPK'undaki uyumsuzlukların giderilmesi olduğu ve parti programının "inanç sorunları" başlıklı bölümü bütünlük içinde değerlendirildiğinde, laiklik ilkesine aykırılık içermediği, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu ilkeyi gerçekleştirmek amacıyla devlet kurumu olmaktan çıkartılmasının öngörüldüğü, dolayısıyla ilgili partinin açıklanan sebeplerle kapatılmasına gerek olmadığı ifade edilmiştir³⁵³.

Gerekçenin bir başka bölümünde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) gönderme yapılarak, 89. maddede belirtilen kapatılma nedeninin Anayasa'da öngörülmediğini ve bu madde Anayasa'nın geçici 15. maddesi kapsamında olduğundan, Anayasa'ya aykırılık iddiasında bulunulma imkanı olmayan, SPK'nun 89. maddesi yerine Anayasa'nın 90. maddesi gereğince AİHS'nin uygulanması gerekir değerlendirilmesinde bulunulmuştur³⁵⁴.

³⁵³ Bkz. Yekta G.Özden, Mustafa Bumin, Güven Dinçer ve Fulya Kantarcıoğlu'nun gerekçeleri, RG., 02.06.2000, Sy:24067, s.45-47.

³⁵⁴ Bkz. Sacit Adalı ve Haşim Kılıç'ın gerekçeleri, RG., 02.06.2000, Sy:24067, s.-48.

Yine gerekçede, AİHS'nin 10 ve 11. maddelerinin siyasi partileri de kapsayan örgütlenme ve düşünceyi açıklama özgürlüğünün sınırlarını belirlediği, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divanı'nın da kararlarında bu konuda somut görüşlere yer verildiği belirtilerek, "Buna göre barışçı yolları amaç edinenlerin şiddete başvurmadan her ortamda düşüncelerini örgütlü ya da örgütsüz ifade edebilmeleri demokratik toplum düzeninin vazgeçilmez koşuludur. Bu düşünceler hoş gitmeyen ya da toplumu rahatsız eder nitelikte olabilir, ama yine de bunları engelleyen sınırlamalar getirilemez" değerlendirmesi yapılmıştır³⁵⁵. Ancak, Mahkeme bu davadan sonra benzer nedenle önüne getirilen, Demokratik Kitle Partisi davasında ilginç bir şekilde kapatma kararı vermiştir. Ancak kapatma kararı, 5'e karşı 6 oyla oy çokluğu ile alınmıştır. Henüz resmi gerekçeli karar yayınlanmadığı için sağlıklı bir açıklama yapamamaktayız.

Anayasa'da ve SPK'nda yapılan son 1999 tarihli değişikliklerde maalesef bu hususlara değinilmemiştir. Çözüm olarak, ülkemizi dış dünyadan koparabilecek bu hükümler derhal yürürlükten kaldırılmalıdır.

V-GENEL DEĞERLENDİRME

Anayasa Mahkemesi'nde açılan kapatma davalarının C.Başsavcılığı'nca düzenlenen iddianameleri incelendiğinde, Yeni Siyasi Partiler Kanunu ile "demokrasi" ve "ülke ve millet bütünlüğü" nü korumak gibi temel noktalardan nedenli uzaklaşıldığı, aşırı şekilci, aşırı müdahaleci, oldukça katı ve "serbestlik" ten ziyade "yasaklama ve kapatma" ya ne denli eğilimli bir hukuki düzenleme ile karşı karşıya bulunduğumuz kolayca anlaşılmaktadır.

Anayasa Mahkemesi'nce Siyasi Partiler Kanunu'nun usüle ilişkin düzenlemeler getiren hükümlerine aykırı davranıştan kapatılan partiler, Türkiye İşçi-Çiftçi Partisi, Türkiye İleri Ülkü Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Yeşiller Partisi ve Diriliş Partisi olmuştur. İlk ikisini yukarıda incelediğimiz davalardan üçüncüsü olan Cumhuriyet Halk Partisi ise "Kapatılan CHP'nin isim, amblem, rumuz ve benzeri işaretlerini kullanarak kapatılan siyasi partinin devamı olduğunu beyan ve iddia etmekten "24.9.1991 Tarihinde Kapatılmıştır". Yeşiller Partisi taşra teşkilatının birleşik kesin hesap çizelgesini

³⁵⁵ RG., 02.06. 2000, Sy:24067, s.-48.

sunmadığı, Diriliş Partisi ise iki dönem genel seçimlere katılmadığı nedeniyle kapatılmıştır. Anayasa Mahkemesi, üç parti hakkında ise laikliğe aykırılıktan kapatma kararı vermiştir. Bunlardan birincisi 1961 Anayasası döneminde Milli Nizam Partisi, diğer ikisi ise 1982 Anayasası döneminde Huzur Partisi ve Refah Partisi hakkında verilmiş kapatma kararlarıdır.

Siyasi partilere getirilen ideolojik sınırlamalar açısından Anayasa Mahkemesi'nin en duyarlı olduğu konu "Laiklik İlkesi" ne aykırılıktır. Bu konuda 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası döneminde olmak üzere verilen kararlar karşılaştırıldığında, Yüksek Mahkeme'nin görüşlerinde bir yumuşama yerine, artarak devam eden bir hassasiyet gözlenmektedir.

Her ne kadar Terörle Mücadele Kanunu ile TCK'un 163. maddesi yürürlükten kaldırılmış ise de, Anayasada yer alan laiklikle ilgili anayasal hükümler ve Siyasal Partiler Kanununda yer alan diğer hükümler nedeni ile durumda bir değişiklik olmayacaktır.

Yüksek Mahkeme'nin kapatma kararlarında "Bölücülük", ağırlıklı neden olmuştur. Anayasa Mahkemesi bugüne kadar onbir parti hakkında "Ülke ve Millet bütünlüğü"ne aykırılıktan kapatma kararı vermiştir. Bunlardan ikisi 1961 Anayasası döneminde, dokuzu 1982 Anayasası döneminde verilen kapatma kararlarıdır.

"Bölücülük" nedeni ile 1961 Anayasası döneminde kapatılan partiler Türkiye İşçi Partisi ile Türkiye Emekçi Partisi'dir. 1982 Anayasası döneminde ise aynı nedenle kapatılan dokuz parti, Türkiye Birleşik Komünist Partisi, Sosyalist Parti, Halkın Emek Partisi, Demokrasi Partisi, Özgürlük ve Demokrasi Partisi, Sosyalist Türkiye Partisi, Emek Partisi, Demokrasi ve Değişim Partisi ve Demokratik Kitle Partisi olmuştur. Türkiye Birleşik Komünist Partisinin kapatılma nedenlerinden biri de SPK'nun 96. maddesinin açıkça yasakladığı "Komünist" adı ile parti kurulması olmuştur. Ayrıca, Huzur Partisi, Özgürlük ve Demokrasi Partisi ve Demokratik Kitle Partilerinin kapatılma nedenlerinden birini de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yerinin korunması başlıklı, SPK'nun 89. maddesine, aykırılık gerekçesi oluşturmaktadır.

Parti yasaklarına ilişkin hükümlerin olağanüstü dönemlerde daha hızlı işlediği görülmektedir. Milli Nizam Partisi, Türkiye İşçi Partisi ve Türkiye İleri Ülkü Partisi 12 Mart döneminde kapatılırken, Türkiye Emekçi Partisi 12 Eylül öncesinde ve siyasi krizin doruğa tırmandığı 1980 yılında kapatılmış, Huzur Partisi ise 12 Eylül döneminin henüz devam ettiği 6 Kasım 1983 seçimleri öncesinde kapatılmıştır. Refah Partisi ise aynı şekilde siyasi krizin doruğa tırmandığı 28 Şubat (1997) süreci sonrasında kapatılmıştır.

Öte yandan Yüksek Mahkeme sınıf esasına dayanan ve sınıf mücadelesini savunan siyasi partilere karşı oldukça esnek davranmaktadır. Bu iddia ile açılan kapatma davalarının biri hariç hemen tamamı reddedilmiştir. Kapatma ile sonuçlanan Türkiye Birleşik Komünist Partisi Davası'nda ise Mahkeme Anayasa'nın geçici 15. maddesi nedeni ile Anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyecek olan 2820 sayılı SPK'nun 96. maddesini gerekçe göstermiş ve adındaki "komünist" kelimesinden dolayı kapatmaya karar vermiştir.

Çoğulcu demokrasi sistemini, seçimlerle iktidara gelmeyi ve iktidardan uzaklaşmayı kabul eden, proletarya ihtilalini reddeden, diğer siyasi partileri dışlamayan sosyalist ve "eurokomünist" partilerin kurulmasına Anayasa Mahkemesi olumlu bakmaktadır.

Böylece, tahliline çalıştığımız Anayasa Mahkemesi kararları ile Türk siyasi hayatının partilere ilişkin fikri yelpazesindeki uç noktaların neler olduğu daha belirgin hale gelmiştir. Özellikle "parti kapatma" davalarında hangi partilerin yasaklandığını tespit eden Yüksek Mahkeme, böylece siyasal hayatın işlerlik kazanacağı alanın sınır taşlarını da belirlemiş olmaktadır.

SONUÇ

Siyasi partiler bir ülkede siyasi iradenin oluşumuna katkıda bulunan unsurlardan olmaları yönüyle, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarındandır. Daha çok siyasi fikirlerin bir parti halinde örgütlenmelerinin ifadesi olan bu kuruluşlar, demokratik düzende serbestçe kurulur ve faaliyet gösterirler. Bu yönüyle serbestçe kurulma ve mücadele etme hakları, kendilerine vücut veren ve hayatlarını borçlu oldukları düzeni yıkma özgürlüğünü kapsayacak kadar geniş yorumlanamaz.

Demokratik bir sistemde toplumdaki değişik düşüncelerin açıklanabilmesi siyasi eğilimlerin siyasi partiler şeklinde örgütlenerek, serbest ve eşit bir yarışma ortamında iktidara aday olabilmeleri gerekir. Siyasi partiler, alternatif siyasi programlar hazırlayarak halka sunarlar. Böylece vatandaşlara seçimlerde çeşitli alternatifler arasından bir seçme yapma imkanı sunmuş olurlar. Gerçek demokrasiden söz edebilmek için siyasi partilerin toplumdaki sosyal bölünme yapısını yansıtması ve farklı ideolojileri siyasi alana aktarması mümkün olmalıdır. Belli düşüncelere yasaklar koyarak bunların siyasi temsilini önlemek ve partileri demokrasinin izin vermediği ölçüde sınırlamak bunların sistem dışına itilmesi ve giderek yabancılaşmasına yol açar. Bu ise demokrasinin sağlıklı ve istikrarlı işleyişini engeller.

Demokratik siyasi hayatın günümüzdeki adeta olmazsa olmaz kuralı haline gelmiş siyasi partilerin, kuruluşları ile amaç ve faaliyetlerinin Anayasa'ya uygunluğu açısından denetlenmeleri gereği, modern hukuk devletilerince kabul görmektedir. Siyasi partileri yönetimin keyfî tasarruflarına karşı korumak ve aynı zamanda siyasi partilerin demokratik rejime, hukuk devletine ve özgürlüklere yönelik olumsuzluklarını gidermek amacıyla Anayasal düzenlemelere ihtiyaç vardır.

Bugün ülkemizde siyasi partilerin statüsü esas itibarıyla 1982 Anayasası'nın 68 ve 69. maddeleri ve 2820 sayılı SPK'nda belirlenmiş bulunmaktadır. 1982'den sonra gerek Anayasa gerekse SPK ile oluşturulan yeni düzende siyasi partiler tüzükleri, programları ve çalışmaları açısından Anayasa ve Kanun kısıncı içine alınmışlardır. Anayasa, bütün partiler için adeta ortak parti programı haline gelmiş, partilere de Anayasayı uygulamaktan başka bir alan kalmamıştır.

Türk toplumunun önünde bulunan sorunların çözümü için alternatif politikalar üretmesi gereken siyasi partiler, bu Anayasa ve Kanun çizgisini düşünce planında aşmaları halinde dahi, kapatma yaptırımı ile karşı karşıya kalmışlardır. Batı demokrasilerinde serbestlik esas, sınırlama istisna iken, 1982 Anayasası nerede ise sınırlamayı esas ve serbestliği istisna haline getirmiştir. Siyasi partileri düzenleyen 68 ve 69. maddeler, genelde parti faaliyetlerinin sınırlandırılmasına ayrılmıştır. 2820 sayılı SPK ile, kanunlarda düzenlenmesi gereken hususlar Anayasaya taşınmış ve böylece Anayasada yer alan kısıtlamalara yenileri eklenmiştir. Gerçi bunların bir kısmı 1995 tarihinde yapılan Anayasa değişikliği ve 1999 tarihli Kanun değişikliği ile düzeltilmeye çalışılmışsa da, hala bir takım Anayasaya aykırı düzenlemeler yürürlüklerini devam ettirmektedirler. Demokratik sistemlerin vazgeçilmez unsuru olan siyasi partilerle ilgili olarak güvenceli bir düzenlemenin yapılamayışı ise son derece sakıncalıdır.

Öte yandan, 1982 Anayasası dönemi içinde Anayasa'da ve SPK'nda yer alan siyasi partilerle ilgili çoğulcu demokrasi ve Anayasa'nın temel ilkeleri ile çelişen maddelerinin uygun yorumunda kendisinden çok şeyler beklenen Anayasa Mahkemesi, bir iki örnek kararının dışında böyle bir yolu açmamıştır. Yüksek Mahkeme bazı kararları ile Anayasa'da düzenlenen parti yasaklarını da aşarak, neredeyse Anayasa'nın herhangi bir maddesine karşı olmakla siyasi parti yasaklarına karşı olmayı bir değerlendirmiş, siyasi partilerin hareket alanını daha da daraltmıştır. Yani, siyasi partilere yargısal alanda da bir takım ideolojik sınırlar çizilmiştir. Bunu Anayasa Mahkemesi'nin 1961 ve 1982 Anayasası döneminde vermiş olduğu kararları da göstermektedir. Anayasa Mahkemesi, özellikle "laiklik", "bölücülük" ve "ülke ve millet bütünlüğüne karşı olma" üzerinde hassasiyetle durmaktadır. Bunu da son dönemde vermiş olduğu kararlarında daha iyi anlamaktayız. Son yıllarda Anayasa Mahkemesi'nin, siyasi partilerle ilgili kapatma kararlarının arttığını gözlemlemekteyiz. Bunun bir sebebi, kapatılan partilerin isim değiştirerek benzer programla yeniden kurulması ve benzer davranışlar içine girmesidir. Bir diğer sebep ise Türkiye'nin Güney Doğusunda son yıllarda ayrılıkçı amaç güden terör örgütü kaynaklı şiddet olaylarının artması ve siyasi partilerin bu örgütlere ve onların amaçlarıyla bağlantılı söz ve eylemlerine karşı hassasiyetin artmış olmasıdır. Ancak, yukarıda değinildiği gibi Anayasa'da ve Kanun'da, dolayısıyla iç hukukumuzda

milletlerarası standartlara uygun gerekli değişiklikler yapılmadığı takdirde bu kararların devamının geleceği söylenebilir.

Aslında Anayasa'da ve SPK'nda yapılan değişiklikler siyasi partiler için Batı demokrasilerinde görülen serbestliği getirmekten uzaktır. Batı demokrasilerinin büyük kısmında sistem karşıtı partilerin bile seçimlere katılmasına izin verilirken, Türk Hukukunda siyasi partiler demokratik standartların gerisinde kalan dar bir alana sıkıştırılmıştır. Bu nedenle 1982 Anayasası ve Siyasi Partiler Kanunu'nun parti yasakları ve partilerin kapatılmasına ilişkin hükümlerinin yeniden düzenlenerek gerçek demokrasilerdeki hukuki çerçeveye getirilmesi gerekmektedir. Bunun için parti yasakları daraltılmalı ve kapatılması zorlaştırılmalıdır. Dolayısıyla Demokratik standartlara uygun olarak düzenlenecek Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu kapsamında tüzük ve programları Anayasaya aykırı olmadıkça ve programını gerçekleştirmek için şiddete başvurmadığı, şiddet kullanımının propagandasını yapmadığı müddetçe siyasi partilerin kapatılması mümkün olmamalıdır. Bir siyasi partinin yönetici ve mensupları Anayasa ve kanunlarla getirilen yasalara aykırı eylemde bulunacak olurlarsa, genel başkan ya da üst düzey yönetici dahi olsalar, parti kapatma yaptırımını uygulanmamalıdır. Bunun yerine; bu kişilere partiden uzaklaştırılma, hapis veya para cezaları gibi yaptırımların uygulanması gerekir. Yine ölçülü bir süre ile sınırlı kalmak kaydıyla "geçici olarak faaliyetten alıkoyma" yaptırımını da uygulanabilir.

Böyle bir durumda ilgili parti mensupları yeni yöneticilerini belirleyerek faaliyetlerine hukuka uygun olarak devam edebilmelidirler. Yüzbinler hatta milyonlarca üyesi bulunan bir siyasi partinin kapatılması büyük kitlelerin cezalandırılması anlamına gelir ki, bunun cezaların şahsiliği prensibi ile de bağdaşması mümkün değildir. Yine, büyük bir üye kitlesinin fedakarlığı ile elde edinilen mal varlığına el konulması da aynı derecede güvencesiz bir hukuki sonuç doğurur ki, vatandaşların kendilerini güvenlik içinde hissetmelerini sağlayan hukuk devletinde de bunun kabul edilmesi söz konusu olamaz.

Görölmüşür ki bugün ölkemizin en acil sorunlarından biri, siyasi partileri, çoğulcu katılımcı demokrasinin gereklerine uygun bir yapıya kavuşturacak Anayasal ve Kanuni düzenlemelerin bir an önce yapılmasıdır. Ayrıca bu aşamada AB'ne aday bir öлке

olarak bu sürece olumlu katkıda bulunmak için lkemizin iç hukuk mevzuatını milletlerarası hukuk kurallarına uyumlu hale getirmekten başka çaresi de kalmamıştır. Öte yandan, bu durum Anayasa Mahkemesi'ni, vereceği kararlarda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin parti kapatma ile ilgili vermiş olduğu kararları dikkate alma yükümlülüğü altına sokmaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- ABADAN, Nermin**, Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1966.
- ABADAN, Nermin**, Federal Batı Almanya'nın Siyasi Partileri, TODAİE Araştırma Serisi 9, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara, 1962.
- AFETİNAN, A**, Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları, TTK Yayını, Ankara, 1969.
- AKAD Mehmet**, Genel Kamu Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993.
- AKAD, Mehmet, Abdullah DİNÇKOL**, 1982 Anayasası Madde Gereçekleri ve Maddelerle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1998.
- AKAD, Mehmet**, Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri, İstanbul, 1979.
- AKİPEK, Jale**, Devletler Hukuku, Ankara, 1970.
- AKIN, İlhan**, Kamu Hukuku, İstanbul, 1987.
- ALDIKAÇTI, Orhan**, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, Dördüncü Bası, İstanbul, 1982.
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz**, Anayasa Yargısı, Yetkin Yayınları Ankara, 1997.
- ANAYURT, Ömer**, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1998.
- ARASLI, Oya**, Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekilliği Adaylığı, Ankara, 1972.
- ARSEL, İlhan**, Anayasa Mahkemesinin Bazı Eğilimleri Üzerine Görüşleri ve Anayasa Mahkemesi Kararlarından Özetler, Ankara, 1970.
- AYKONU Mustafa S., AYDIN E.ÖZKUL**, Anayasa Yargısı (Anayasaya Uygunluk Denetimi) Anayasa Mahkemesi Yayını, C.4, Sy. 32-45, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası-, Ankara, 1982.
- BALTA, Tahsin Bekir**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye, Ankara, 1970.

- BAŞGİL, A.Fuat**, Esas Teşkilat Hukuku, Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri, C.I., İstanbul, 1960.
- BAŞGİL, A.Fuat**, Din ve Laiklik, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1985.
- BATUM, Süheyl**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri, İÜ. Yayını, İstanbul, 1993.
- BERKES Niyazi**, Teokrasi ve Laiklik, İstanbul, 1984.
- BERKES, Niyazi**, Siyasi Partiler, İstanbul, 1946.
- BERKES, Niyazi**, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973.
- BOSUTER, Kudret**, Türk Siyasi Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi, Ankara 1969.
- BROWNLİE, Pan**, Principles Of Public International Law, Fourth Edition Oxford, 1990.
- COTTERET, Jean-Marie/ EMERİ, Claude**, Seçim Sistemleri, Çev., Ahmet Kotil, Cep Üniversitesi Serisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.
- ÇAĞLAR, Bakır**, Anayasa Bilimi, Kardeşler Matbaası, İstanbul, 1989.
- ÇAM, Esat**, Siyaset Bilimine Giriş, Der Yayınları, İstanbul, 1987.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz**, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, Bilim Yayınları, Ankara, 1999.
- ÇEÇEN, Anıl**, Demokrasi ve İnsan Hakları, Ankara, 1983.
- CELİK, Edip**, Milletlerarası Hukuk, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1987.
- ÇOŞKUN, Süleyman**, Türkiye'de Politika (1920-1995), Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.
- DAVER, Bülent**, "Türkiye'de Siyasal Haklar", Türkiye'de İnsan Hakları, Ankara, 1970.
- DAVER, Bülent**, Siyaset Bilimine Giriş, 5. Baskı, Ankara, 1993.
- DAVER, Bülent**, Türkiye Cumhuriyetinde Laiklik, Ankara, 1955.
- DEMİR, Fevzi**, Siyasi Parti Sistemleri ve Türk Siyasi Partiler Kanunu, Ege Genç İş Adamları Derneği Yayını, İzmir, 1997.
- DİNÇKOL, Bihterin**, 1982 Anayasası Çerçevesinde ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Laiklik, Kazancı Yayınları İstanbul, 1992.

- DOĞRU, Osman**, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları ve Avrupa Sözleşmesi, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1994.
- DONNA GOMIEN, DAVID HARRIS, LEO ZWAAK**, Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 1996.
- DONNELLY, Jack**, Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, Türkçesi, Mustafa Erdoğan-Levent Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara, 1989.
- DURSUN, Davut**, Din Bürokrasisi (Yapısı Konumu Gelişimi), İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.
- DURSUN, Davut**, Yönetim ve Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din, İşaret Yayınları, İstanbul, 1989.
- DURSUN, Davut**, Devlet Siyaset ve Toplum, Emre Yayınları, İstanbul, 1996.
- DUVERGER, Maurice**, Batı'nın İki Yüzü, Çev., Cem Eroğul- Fazıl Sağlam, Doğan Yayınevi, Ankara, 1977.
- DUVERGER, Maurice**, Siyasi Partiler, Çev., Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.
- EDWARDS, G.E.**, German Political Parties University of Wales Press, Cardiff, 1998.
- EPSTEIN, Leon D.**, Political Parties In Western Democracies, New York Preager, 1967.
- ERDİNÇ, Tahsin**, Batı Demokrasilerinde Klasik Kamu Özgürlüklerinin Gelişmesi Alanında Görülen Sapmalar (Tarihi Açından İnsan Hakları İhlalleri) Alkım Yayınları, İstanbul, 1998.
- ERDOĞAN, Mustafa**, Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.
- GEMALMAZ, Semih**, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu Önünde Türkiye -2- Nihai Raporları, Beta Yayınevi, İstanbul, 1998.
- GENÇ Alişan**, Türkisch Übersetzung des Grundgesetzes der Bundesrepublik Deutschland (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası), Concept Verlag & Werbeagentur GmbH, Übersetz Von, Tarihsiz.

- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, Şeref GÖZÜBÜYÜK, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Uygulaması, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998.**
- GÖREN, Zafer, Anayasa Hukukuna Giriş, Barış Yayınları, İzmir, 1997.**
- GÖZE, Ayferi, Siyasi Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınevi, İstanbul, 1995.**
- GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref., Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara - 1995.**
- GÜNUĞUR, Haluk, Avrupa Topluluğu Hukuku, Eğitim Yayınları, Ankara, 1993.**
- GÜRBÜZ, Yaşar, Anayasalar, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1981.**
- HATEMİ, Hüseyin, Hukuk Devleti Öğretisi, İşaret Yayınları, İstanbul, 1989.**
- HOCAOĞLU, Durmuş, 'Laisizm'den Milli Sekülerizm'e (Laiklik Sorununun Felsefi Çözümlemesi), Selçuk Yayınları, Ankara, 1995.**
- KABOĞLU, İbrahim.Ö, Anayasa Yargısı, İmge Kitabevi, İstanbul, 1994.**
- KABOĞLU, İbrahim.Ö, Kollektif Özgürlükler, Diyarbakır, 1989.**
- KABOĞLU, İbrahim.Ö, Özgürlükler Hukuku (İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme), Afa Yayıncılık, İstanbul, 1996.**
- KAPANİ, Münci, Kamu Hürriyetleri, AÜHF. Yayını, 6.Baskı, Ankara, 1981.**
- KAPANİ, Münci, Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988.**
- KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer, Seçmen Hakkının Demokratik İlkeleri, A.Ü.H.F. Yayını, Ankara, 1970.**
- KARATEPE, Şükrü, Tek Parti Dönemi, Ağaç yayıncılık, İstanbul, 1993.**
- KARPAT, H.Kemal, Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller), Afa Yayınları, İstanbul, 1996.**
- KEANE, John, "Giriş", Sivil Toplum ve Devlet, Çev., Levent Köker, Ayrıntılı Yayınları, İstanbul, 1993.**
- KIŞLALI, A.Taner, Siyaset Bilimi, İmge Kitabevi, 6. Baskı, Ankara, 1997.**
- KİLİ, Suna, Türk Anayasaları, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982.**
- KIMMEL, Adolf, Die Verfassungen der EG-Mitgliedstaaten, 4. Auflage, München, 1996.**

- KUBALI, H.Nail**, Anayasa Hukuku Dersleri, Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler, İstanbul, 1971.
- KUZU, Burhan**, 1982 Anayasası'nın Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler, İstanbul, 1990.
- KUZU, Burhan**, Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat, İstanbul, 1995.
- LA PALOMBARA, Joseph and WEINER, Myron**, Political Parties and Political Development, Princeton, Princeton University Press, Princeton, 1966.
- LİJPHART, Arend**, Çağdaş Demokrasiler, Çev., Ergun Özbudun - Ersin Onulduran, Yetkin Yayınları, Ankara, 1990.
- LİNZ, J.Juan**, Totaliter ve Otoriter Rejimler, Çev., Ergun Özbudun, S Yayınları, Ankara, 1975.
- LİPSON, Leslie**, Demokratik Uygarlık, Çev., Haldun GÜLALP-Türker ALKAN, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, Ankara, 1984.
- LİPSON, Leslie**, Politika Biliminin Temel Sorunları, Çev., Temel Karamustafaoğlu, Birlik Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 1986.
- MACLEAN, Robert**, Public International Law, Third Edition, London, 1994.
- MAOR, Moshe**, Political Parties and Party Systems (Comparative approaches and the British experience) Routledge New York, 1997.
- MARDİN, Şerif**, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, Ankara, 1964.
- MERAY, Seha L**, Devletler Hukukuna Giriş, C.I, AÜSBF. Yayını, Ankara, 1968.
- MERTER, Hamdi.**, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, Ankara -1995.
- NALBANT, Atilla**, Üniter Devlet, Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- TURGUT, Nükhet**, Siyasal Muhalefet, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1984.
- OKANDAN, R.Galip**, Amme Hukukumuzun Anahatları, İstanbul, 1977.
- ONAR, S.Sami**, İdare Hukukunun Umumi Esasları II, 3.Bası, İstanbul, 1966.
- OZANKAYA, Özer**, Türkiye'de Laiklik, İstanbul, 1990.

- ÖZAY, İlhan**, Devlet İdari Rejim ve Yargısal Koruma, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986.
- ÖZBEY, Cemal**, Demokrat Partiyi Nasıl Kapattırdım, Ankara, 1961.
- ÖZBUDUN, Ergun**, Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini, Ankara, 1968.
- ÖZBUDUN, Ergun**, Siyasal Partiler, A.Ü.H.F. Yayını, Ankara, 1979.
- ÖZBUDUN, Ergun**, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995.
- ÖZÇELİK, Selçuk**, Anayasa Hukuku, Umumi Esaslar, Birinci Cilt, Mimoza Yayınları, Konya, 1994
- ÖZDEN, Yekta Güngör, Bülent SERİM**, İnsan Haklarına Ve Temel Özgürlüklerine İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Bu Sözleşmelere Yer Veren Anayasa Mahkemesi Kararları, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 1997.
- ÖZEK, Çetin**, Türkiyede Laiklik, İstanbul, 1962.
- PANTÜL, Mehmet**, Siyasi Parti Kanunu Metinleri (Türkiye-Federal Almanya-Portekiz), TBMM Basımevi, Ankara, 1982.
- PARLA, Taha**, Türkiye'nin Siyasal Rejimi, 1980-1989, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- PAYASLIOĞLU, T. Arif**, Siyasi Partiler, Ankara, 1952.
- PAZARCI, Hüseyin**, Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994
- PERİNÇEK, Doğu**, Anayasa ve Partiler Rejimi, Kaynak Yayınları, Ankara, 1985.
- ROBERTSON, A.H**, Human Rights in Europa, Manchester University Press, 1977.
- RUMPF, Christian**, Türk Anayasa Hukukuna Giriş, Çev., Burak Order, Ankara, 1995.
- SAĞLAM, Fazıl**, Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları, Beta Yayınevi İstanbul, 1999.
- SAN, Coşkun**, Bonn Anayasası, Ankara, 1966.
- SARIBAY, A. Yaşar**, Türkiye'de Modernleşme, Din ve Parti Politikası, "MSP Örnek Olayı", İstanbul, 1985.
- SARTORİ, Giovanni**, Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, Çev., Tuncer Karamustafaoğlu-Mehmet Turhan, Ankara, 1993.

- SAYBAŞILI, Kemali**, Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.
- SCARROW, E.Susan**, Parties And Their Members Organizing For Victory İn Britain And Germany, Oxford University Press, 1996.
- SCHÜLER, Herald**, Türkiye'de Sosyal Demokrasi, Particilik, Hemşericilik, Alevilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- SELÇUK, Sami**, Laiklik, Yasa Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- SERVER, Ferudun**, Anayasalar ve Siyasal Belgeler, İstanbul, 1962.
- SHAW, Malcolm N**, International Law, Third Edition, Cambridge, 1994
- SOYSAL, Mümtaz**, Anayasanın Anlamı (100 Soruda), İstanbul, 1987.
- SUAVİ, Tuncay**, Parti İçi Demokrasi ve Türkiye, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996.
- ŞİMŞEK, M.Cinman**, -Yeşiller-DünyadaYeşi Partilerin Gelişimi ve Türkiye'deki Yeşiller Partisi, DER Yayınevi, İstanbul, 1993.
- TANİLLİ, Server**, Devlet ve Demokrasi , 8. Bası, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996.
- TANÖR, Bülent**, Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri, Der Yayınları, Genişletilmiş İkinci Basım, İstanbul, 1995.
- TANÖR, Bülent**, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, İstanbul, 1991.
- TANÖR, Bülent**, İki Anayasa 1961-1982, Beta Yayınevi 3.Baskı, İstanbul, 1994.
- TARHANLI, İstar.B**, Müslüman Toplum, "Laik" Devlet-Türkiyede Diyanet İşleri Başkanlığı, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- TEZİÇ, Erdoğan**, 100 Soruda Siyasi Partiler, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976.
- TEZİÇ, Erdoğan**, Anayasa Hukuku, İstanbul, 1996.
- TEZİÇ, Erdoğan**, Seçim Sistemleri, İstanbul, 1967.
- TEZİÇ, Erdoğan**, Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve İgili Anayasa Mahkemesi Kararları, İstanbul, 1980.
- TİKVEŞ, Özkan**, Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku, İzmir, 1982.
- TOLUNER, Sevin**, Milletlerarası Hukuk Dersleri, Devletin Yetkisi, İstanbul, 1994.

- TÖKİN, F.Hüsrev**, Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi, Elif Yayınları, İstanbul, 1965.
- TUNAYA T. Zafer**, Türkiye' de Siyasi Partiler, İstanbul, 1952.
- TURAN, İlter**, Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, 3. Bası, İstanbul, 1986.
- TURGUT, Hulusi**, 12 Eylül Partileri, 2.Baskı, İstanbul, 1986.
- ULE, Carl Herman**, Alman Anayasa Mahkemesi'nin Yetkilerinin Şumül ve Sınırları, Çev., Nermin Abadan, TODAİE Yayınları, Ankara, 1962.
- UYGUN, Oktay**, Federal Devlet, Çınar Yayınları, İstanbul, 1996.
- ÜNAL, Şeref**, Temel Hak Ve Özgürlükler Ve İnsan Hakları Hukuku, Yetkin Yayınları Ankara, 1997.
- ÜNSAL, Artun**, Siyaset ve Anayasa Mahkemesi ("Siyasal Sistem" Teorisi Açısından Türk Anayasa Mahkemesi), Ankara, 1980.
- VERNON, Manfred**, Devlet Sistemleri, Mukayeseli Devlet İdaresine Giriş, Çev., Mümtaz Soysal, AÜSBF Yayını, Ankara, 1961.
- WEBER, Max**, Sosyoloji Yazıları, Çev., Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.
- YAYLA, Yıldızhan.**, Anayasalarımızda Yönetim İlkeleri Tevsi-i Mezuniyet ve Tefrik-i Vezaif, İÜ. Yayını, 2. Baskı, İstanbul, 1984.
- YEŞİL, Ahmet**, Türkiye'de Çok Partili, Hayata Geçiş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- YILDIRIM, Kadir**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İle Divan Kararlarının hukuksal Niteliği ve taraf Devletlerde Uygulanması, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1997.
- YÜCEKÖK Ahmet.N**, Türkiyede Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı, Ankara, 1971.
- YÜCEKÖK, Ahmet.N**, Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi), Ankara, 1987.
- YÜZBAŞIOĞLU, Necmi**, Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku, İstanbul, 1991.

ZÜRCHER, Erik. J, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

ZÜRCHER, Erik. J, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Çeiren: Gül Çağalı Güven, Bağlam Yayınları İstanbul, 1991.

MAKALELER

ABADAN, Nermin, "Devlet İdaresinde Menfaat Gruplarının Rolü", A.Ü.S.B.F Dergisi, C.XIV, 1, Ankara, 1959, s.233-255.

AKGÜNER, Tayfun, "Önseçim" Onar Armağanı, İ.Ü.H.F.Y., İstanbul, 1977, s.2-16.

AKILLIOĞLU, Tekin, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz", AÜSBFD, C.XLIV, No. 3-4, 1989, s.155-173.

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, "Anayasa Mahkemesi'nin İnsan Hakları Konusundaki Genel Tavrı", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, C.17, Sayı, 155, Ankara, Mayıs 1993.

ALMOND, G.A., "Introduction: A Functional Approach Comparative Politics", The Politics of the Developing Areas, NEW Jersey, 1960, s.33-44.

ANAYURT, Ömer, "Anayasanın 34/5 Hükmü ya da Sivil Toplumun Reddi", Yeni Türkiye Dergisi, Mayıs-Haziran 1998, Yıl.4., Sy,21, s.461-466.

ATAR, Yavuz, "Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Dövizmi", Yeni Türkiye Dergisi, Kasım-Aralık 1997, Yıl.3, Sy.18, s.98-102.

ATAR, Yavuz, Çağdaş Demokrasinin Siyasal Boyutu: Türkiye'de Demokratikleşme ve Anti-Demokratikleşme Göstergeleri, Yeni Türkiye, Eylül-Ekim 1997, s.73-94.

BAŞARAN, Sinan, "Refah Partisi'nin Kapatılması Üzerine Hukuki Bir İnceleme", Liberal Düşünce Dergisi, Kış-1998, Sy.9, s.27-42.

BAŞGİL. A.Fuat "Devletin Ülke Unsuru" , İÜHFM, C.XIII, Sy.4, s.990.

BİLGE, S, "İnsan Hakları Sözleşmesinin Türk Hukukundaki Yeri", Ankara Barosu Dergisi, Sayı 1986/6.

BULUT, Gün, "Anayasa ve Siyasal Partilerde Ulusal Sorun", İ.B.D. C.64. Sy. 4-5-6., İstanbul, 1990, s.368-380.

- ÇAĞLAR, Bakır**, "İnsan Haklarının Güncel Sorunları", İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Düzenlemiş olduğu İnsan Hakları Sempozyumunda sunulmuş tebliğ, İstanbul, 1995,s.69-76.
- ÇAĞLAR, Bakır**, "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Demokrasi ", AYM'nin 28. Kuruluş Yılı dönümü Nedeniyle Düzenlenmiş Sempozyumda Sunulmuş Tebliğ, Anayasa Yargısı, Ankara 1990, s.73-88.
- ÇEÇEN, Anıl**, "Demokrasi ve İnsan Hakları", İnsan Hakları Yıllığı, C.5-6, 1983-1984.
- DAVER, Bülent**, "Anayasa Mahkemesi kararları Açısından Siyasi Partiler (Örnek Olaylar)", Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesinin 23. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Sunulan sempozyumda Bildiriler, Ankara, 1986, s.93-139.
- DÖNMEZER, Sulhi**, "Devletin Ülkesi ve Milleti İle Bütünlüğü ve Bölünmezliği İlkesi", 50. Yıl Armağanı (Cumhuriyet Döneminde Hukuk), İ.Ü.H.F.Y., İstanbul, 1973, s.1-20.
- DURAN, Lütfi**, "Anayasa Mahkemesi'ne Göre Türkiye'nin Hukuk Düzeni", AİD., Mart 1986, s.5-18.
- DURAN, Lütfi**, "Türkiye Avrupa Topluluğuna Uyum Sağlayabilir mi?, Değişen Dünyada İnsan Hukuk ve Devlet", Edip ÇELİK'e Armağan, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- ERDOĞAN, Mustafa**, "Anayasa Mahkemesi Nasıl Karar Veriyor? Başörtüsü Kararı", Liberal Düşünce Dergisi, Sy.9, Kış 1998, s.12-26
- ERDİNÇ, Tahsin**, "Hukuk Devletinde Siyasette ve yönetimde Etik (Ahlak)", Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu, Adapazarı, 1998,s.555-591.
- ERDİNÇ, Tahsin**, "Siyaset ve Yönetimin Hukuka Bağlılığı (Demokratik ve Sosyal Hukuk Devleti)", Yeni Türkiye Dergisi, C.23-24 , Eylül-Aralık, Ankara, 1998, s.3826-3839.
- EROĞUL, Cem**, "Anayasa Mahkemesi ve Siyaset", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Mart 1994, Sayı, 165.

- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz**, "11 Nolu Protokol'den sonra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi", Yeni Türkiye Dergisi, Temmuz-Ağustos 1998, Yıl.4, Sy. 22., s.1273-1276.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref**, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı", İnsan Hakları Derneği Yayınları, 35. Yıl, C.9, Ankara, 1987.
- GUESDES,A.M.M**, "Portekiz Anayasa Mahkemesi", Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi'nin 25. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, Ankara, 1987.
- GÜNDÜZ, Aslan**, "İktidar ve Milletlerarası Sınırları", İstanbul Barosu Dergisi, C.64, Sy.1,2,3, İstanbul, 1990, s.56-72.
- GÜNDÜZ, Aslan**, "Strasburg'taki Mahkeme Bizim Anayasa Mahkememiz mi Oldu?", Yeni Türkiye Dergisi, Temmuz-Ağustos 1998, Sy.22, s.1367-1373.
- GÜNDÜZ, Aslan**, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Organlarının Kararlarının Türkiye'deki Etkisi ve Muhtemel Adli Reform Çalışmaları", Yeni Türkiye Dergisi, Temmuz-Ağustos, Sayı 10, 1996.
- HEYWOOD, Andrew**, Demokrasi, Çev., Bican Şahin, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı 8, Güz 1997, s.108-121.
- HODGKİN, T**, "Afrika'nın Siyasi Partileri", (Çeviren: Tuncer Karamustafaoğlu), AÜHFD, C.24 'ten ayrı bası Ankara, 1968, s.293-309.
- İLAL, Ersan**, "Düşünceleri Açıklama Özgürlüğü, Yıgınsal İletişim Araçları ve Anayasa Mahkemesi Kararları" in Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No.7, Ankara, 1987.
- İLKAY,Ş.S**, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi", Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi'nin 25. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, Ankara, 1987.
- KABOĞLU, Ö.İbrahim**, "Fransız Siyasal Partileri ve Toplumsal Temelleri", DÜHFD, Sy.3, 1985, s.99-169.
- KABOĞLU, Ö.İbrahim** "1995 Anayasa Değişiklikleri", Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl.1, Sy.1, Kasım 1997, s.387-411.
- KOTİL, Ahmet**, "Dünyada ve Türkiye'de Siyasal Partiler", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

- KUZU, Burhan**, "1961 ve 1982 Anayasaları'nda ve Bunlara İlişkin Siyasi Partiler Kanunlarında Siyasi Parti kavramı, Kuruluşu ve Kapatma Rejimi (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)", İÜHFM, C.LII, Sy.1-4, İstanbul, 1988, s.145-184.
- KUZU, Burhan**, "Kamu Yönetiminde Baskı Gruplarının Rolü ve Memleketimizdeki Duruma Kısa Bir Bakış", İÜHFM, C.LI, Sy.1-4, İstanbul, 1986, s.65-136.
- LEİBHOLZ, Gerhard**, "Demokrasinin XX. Yüzyılda Hüviyet Değişikliği", Çev., Abadan-Gül, AÜSBFD, C.XVII., No, 3-4, 1962.
- N.CHAMBERS, William**, "Party Development and the American Mainstream", The American Political System, eds. Brown and Whalke, İllinois: The Dorset Press, 1971, s. 151-175.
- NALBANT, Atilla**, "Jurisprüdansiyel Hukuk Planında 1982 Anayasasının Felsefesi ve Siyasi Alanın Sınırları", Hukuk Araştırmaları, MÜHF., Yayını, C.5, Sy,1-3, Ocak-Aralık 1990, s.134-151.
- ORAN, Baskın**, "Lozan'ın Azınlıkların Korunması Bölümünü Yeniden Okurken", AÜSFD.,C.49, No:3-4., Haziran-Aralık 1994, s.383-301.
- ÖZBUDUN, Ergun**, "Siyasi Partiler ve Demokrasi", Siyasi Partiler ve Demokrasi Sempozyumu, TESAV (Toplumsal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı) Yayını, Baskı Hürriyet Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1995, s.1-18.
- ÖZDEK, Yasemin**, "Halkın Emek Parti'sinin Kapatılmasına İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararı Üzerine Düşünceler", AİD., C.26, Sy.3, Ankara, Eylül 1993, s.32-48.
- PELLOUX. R**, "İç Nizam ve Devletlerarası Nizamda Siyasi Partiler Hakkında Bazı Düşünceler", Çev., İlhan Lütem, AÜSBFD, C.VI, Sy.1-4, s.274-291.
- PERİNÇEK, Doğu**, "Federal Almanya'da Neo-Nazi Sosyalist Rayh Partisinin (SRP) Yasaklanması", AÜHFD., C.25, Sy.3-4, s.273-286.
- ROBERTSON,G.K**, "Demokrasi ve Gizlilik", Çev., Musa Ceylan, Türk İdare Dergisi, Ankara, 1994, s.401-418.

- SAVCI, Bahri**, "Türkiye Şartları Açısından Siyasi Partiler Rejimine Bir Bakış", SBF.Dergisi, C.XX., No:1, Ankara, 1965, s.147-197.
- SAVCI, Bahri**, Siyasi Partiler Kanununun Dolayısıyla Bazı Mütalalar, SBFD, Ankara, 1964, C.XIX, Sy.1, s.301-319.
- SOYSAL,Mümtaz**, "Anayasa'ya uygunluk Denetimi ve Uluslararası Sözleşmeler", Anayasa Dergisi, Sayı 3, Ankara, 1987, s.5-18.
- TEZİÇ Erdoğan**, "Türkiye'de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü", Anayasa Yargısı 7, Ankara 1990, s.45-60.
- TEZİÇ, Erdoğan**, "Siyasi Partiler Yasası, TÜSİAD, "Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi", Tartışma Toplantıları Dizisi-1, 1997, s.26-41.
- TİKVEŞ, Özkan**, "Alman Federal Anayasa Mahkemesi'nin Siyasi Parti Kapatma Konusunda İki Kararı", MHAD, Sy.6, 1970, s.231-241.
- TİKVEŞ, Özkan**, "Cumhuriyetimizin Elli Yıllık Döneminde Laikliğe Aykırı Partilerin Kapatılması Sorunu", İÜHF.M.,50. Yıl Özel Sayı, C.XXXVIII, S.1-4, 1973, s.247-292.
- TİKVEŞ, Özkan**, "Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Siyasi Parti Kapatma Davası", Kubalıya Armağan, İstanbul, 1974, s.163-187.
- TİKVEŞ, Özkan**, "Siyasi Partiler ve Anayasa Yargısı Konusunda Mukayeseli Bir İnceleme", İ.Ü.H.F.M, C.36. Sy.1-4, s.145-166.
- TOPRAK, Zafer**, "1909 Cemiyetler Kanunu", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C.I, İstanbul, 1985, s.201-220.
- TURAN, İlter**, "Sivil Toplum Kurumları ve Özerlik", Sivil Toplum içinde, TÜSES Yayınları, İstanbul, 1991, s.22-37.
- TURHAN, Mehmet**, "Anayasa Hukukunda İhmal Sorunu", Amme İdaresi Dergisi, Ankara, 1994. C.26, Sy. 4, s.59-69.
- TURHAN, Mehmet**, "Anayasamız ve Demokratik Toplum Düzeninin Gereklere", Anayasa Yargısı, Ankara, 1991.
- TURHAN, Mehmet**, "Siyasi Parti Kapatma Davaları", Yeni Türkiye Dergisi, Sy.17, Yıl 1997, s.397-405.

TÜRK, H.Sami, "Siyasi Partiler Yasası, TÜSİAD, "Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi", Tartışma Toplantıları Dizisi-1, 1997, s.70-85.

YILDIZ, M, "Federal Almanya'da Siyasi Partiler", MÜHFYayını, Yıl 1987, C.2, Sy.1.

YÜCEKÖK, Ahmet N, "Siyasi Partilerin Masraf Denetimi", AÜSBF Dergisi, C.XXVII, No:, Ankara, 1972, s. 65-81.

ZEIDLER, W, Federal Almanya Anayasa Mahkemesi, Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi'nin 25. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, Ankara, 1987, s.39-68.

DİĞER KAYNAKLAR

AİHD, Sosyalist Parti Kararı, T.C. Adalet Bakanlığı uluslararası Hukuk Ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları ve Sözleşmeler Bürosu Yayını

AKYOL, Taha, "Hider Dersleri", Milliyet, 5.2.2000.

ALPAY, Şahin, "Schüssel ve Çiller", Milliyet, 5.2.2000.

ALPAY, Şahin, "HB Davası", Milliyet, 11.12.1998.

AMKD, (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Muhtelif Sayılar)

ATAR, Yavuz, Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 1990.

ATAY, E.Ethem, Anayasa Mahkemesince Siyasi Partilerin Kapatılması, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1989.

CERRAHOĞLU, Nilgün, "İspanya'da DEP Sendromu", Milliyet, 04.12.1998.

CERRAHOĞLU, Nilgün, " Hider Macerası Nereye Varacak?", Milliyet, 5.2.2000.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE ANSİKLOPEDİSİ, İletişim Yayınları, C.7, İstanbul, 1983.

DİNÇKOL, Abdullah, Muhakeme Hukuku Çerçevesinde, Hakimin Karar Verme Sürecinde Taktir Yetkisinin Kullanılması, İ.Ü.S.B.E, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988.

DMTD, Danışma Meclis Tutanakları Dergisi Muhtelif Ciltler.

GÜNDÜZ, Aslan, "Özgürlükten Kaçış Yok, Parti Kapatma Döner", Röportaj, Zaman, 20. 05. 1999.

HÜRRİYET GAZETESİ, 13.6.2000.

İHKD, İnsan Hakları Kararları Derlemesi, C.2, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 1998.

KANADOĞLU, O. Korkut, Siyasi Partiler Ve Yasaklanmaları Rejimi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993.

KIRCA, Çoşkun, "Kimliği Tanıma - I", Sabah Gazetesi, 8 Temmuz 1999.

KOÇAK, Mustafa, 1982 Anayasasına Göre Siyasi Partilerin Hukuki Statüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993.

MHAD, Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, Sy.6, İstanbul, 1970.

RADİKAL GAZETESİ, 3.6 2000

T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI ÇOK TARAFLI SİYASİ İŞLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN ÖZDEP KARARI, Sayı. AKGY-2890/29707, T.27.12.1999- Ankara.

TANÖR, Bülent, Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri, (RAPOR) TÜSİAD Yayını, İstanbul, 1997.

TANÖR, Bülent, Türkiye'de Demokratik standartların Yükseltilmesi Tartışmalar Ve Son Gelişmeler, (RAPOR) TÜSİAD Yayını, İstanbul, 1999.

TANZİMATTAN CUMHURİYETE TÜRKİYE ANSİKLOPEDİSİ, C.I, İstanbul, 1985.

TÜRKÇE SÖZLÜK, Yeni Baskı, T.D.K. yayını, Ankara, 1988.

UYGUN, Oktay, Demokratik Kitle Partisini Kapatılma Davası Dolayısıyla Sunulan 01.08.1997 ve 07.10.1997 Tarihli Hukuki Görüş.

UYGUN, Oktay, "Siyasal Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi" Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşunun 38. Kuruluş Günü Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin Düzenlediği Sempozyumda Sunulan Bildiri, Ankara, 2000.

ÜNAL, Hasan, "AB'de Avusturya Krizi I-II", Zaman, 5.2.2000-7.2.2000.

ZAMAN GAZETESİ, 3.6.2000.

ÖZGEÇMİŞ

31.03.1969 Erzurum'da doğdu. İlk-Orta ve Lise öğrenimini Erzurum'da tamamladı. 1993 tarihinde Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1995 tarihinde ise Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri Anabilim Dalında "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de Hükümet Sistemi ve Yasama-Yürütme İlişkileri" isimli çalışmasıyla Yüksek Lisans'ını tamamladı. Halen Dumlupınar Üniversitesi Bilecik İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. Evli ve bir çocuk sahibidir.

